

సర్వస్వామ్యములు కుంభిభాగ్య, పరరాధిన శాస్త్రం
 రచన : స్వభాను మాధుసు 1944
 మూల్యము : అయిదు రూపాయలు

. కల్యాణి . ప్రెస్ . తెనాలి .

గ్రంథకర్త :

శ్రీ గట్టి అక్కి సరసింహా శాస్త్రి

అంకితము :

శ్రీ ప్రభు సమీర కుమార దేవ్

అ ప ం

స్వస్తి శ్రీమద్భక్త్యం సమర్థవ్యమగుణాక ర్థ్య శ్రీ గుప్త
అశ్వేన వరసింహశాస్త్రీ సంపాద్యం సభ్యం సలహామాన ముతీని.

*

“వ్యం గ్రాన్థిం భువనీ ముక్తికా తాన్త్రీం భాస్వతీ భువనీ.
నువిగా త్సంస్కృతి గ్రాన్థా సప్తశతీ వాన్త్రీయే సుభావనతీ.
సంప్రతి నేయం ముగుచి అశ్వేన వరసింహావిభావనీ ద్విదతీ,
అప్రగిరా మవతీగ్ని అస ప్తిష్టం హృద మానధతీ.

సాహిత్య సేవసంఘ సహృదయసంబోధ్యసంపదం దదతీ,
దగతీ గుణా నసగ్ధాన్ ముఖయతు నేయం సతాం నుచిరమ.

ఇ త్యాశంసా జయపురిసరిపతి సమ్మాన్య ముగ్రహలగ్నయ్య,
నేవర్ష బిరుద భట్ట శ్రీ మధురానాథ శాస్త్రీయోని నుదినమ్.”

భట్ట శ్రీ మధురానాథ శాస్త్రీ

5-1-1946

జ య పు ర మ్

ప్రస్తావన

ప్రాకృతభాష

“ప్రాకృతిః సంస్కృతమ్;
తత ఆగాత్ ప్రాకృతమ్.....”

సంస్కృతము ప్రకృతి అనగా మాతృక - మూలము. దానినుండి ప్రాకృతము బయలుదేరినది. అని ప్రాకృతభాషా పండితప్రకాండులలో ఉద్బంధుడు, ప్రసిద్ధ కోశకర్త అయిన ఆచార్య శ్రీ హేమచంద్రుడు నూత్రించి ఉష్టాటించినట్లు, సంస్కృతము సకల భాషలకు మూలము అని యనుట నిర్వచనాదీ సద్బాధితమే. అయినను, కాలక్రిమమున సాగివచ్చి, ఒకప్పుడు ప్రాకృతభాష సంస్కృతమును ప్రోసంగా జని, తాను సాహితీవీరము నధిష్ఠించినది.

అందుకు గాగణములు అప్పుడప్పుడు బయలుదేరిన ధార్మిక సంఘర్షణలలో, జ్ఞానబద్ధాదులచే అగ్రమాగధి వాల్మీకి భాషలవలె, వ్యవహారికమున జనులచే ప్రాకృతిభాష గ్రహింపబడుటయును; పలువురు కవులు జనసామాన్యపు అభిరుచిని గమనించి ప్రాకృతిభాష నాశ్రయించి, అందు కావ్యరచనము నొనరించి దానిని పూర్తిగా అభిమానించుటయును.

కాని ఆ కవులు అన్ని విధముల తమ తమ ప్రాకృతకావ్యములలో సంస్కృతసౌజాత్యే అనుకరించి, మెలుగులు చూపిరి. గానురాను ప్రాకృతభాష ప్రాధాని, మాధుర్యమును గడించుకొని, అల్పగౌరవమును పొందగలిగినది.

ప్రాకృతికవులు, ప్రాకృతిభాషకంటె మధురమైనభాష వ్రాయుటలేదనే లేదను విశ్వాసమును గూడ ఆనాడు కనబడిచిరి.

రాజశేఖర కవివరంతు డిట్లు నొడివినాడు—

“పరుసా సక్క అబద్ధా, పాఉ అబద్ధో వి హోఇ నుఉ మారో,
పురుస మహిలాణం కీర్తి అమిహి న్తగం తేత్తియ మిమాణమ్:”

(కరూపర మంజరీ)

“లలిపి ముహుగక్కగపి జువతజణవల్లహే ససింగారే,
సస్తే పాఇఅకవ్వే కో సక్క ఇ సక్కి అం పథిఉమ్?”

(వజ్రాల్గి)

పైజ్ఞానిములకు సంస్కృతచ్ఛాయ—

“పరుసాః సంస్కృతబద్ధాః ప్రాకృతబద్ధాః ౨.పి భివతి నుకుమారాః,
పురుషమహిలానాం యావ దిహ స్థిరం, తావ దేతేషామ్.”

“లలితే మధురాక్షరే యవతిజనవల్లభే సస్యంగాతే,
సతి ప్రాకృతకావ్యే, కః శక్నోతి సంస్కృతం పఠతుమ్?”

సంస్కృతనిబద్ధము లైన ప్రబంధములు పరిష్కములుగా ఉండగా ప్రాకృతనిబంధములు అట్లు గాదు; అతిసుకుమారిములు. ఈ రెంటికీ పురుషులకు, స్త్రీలకు ఉన్నంతి అంతరి మున్నది.

లలిత లలితమై, మధురాక్షరభరితమై, యవతిజనవల్లభమై సస్యంగాతే పూరి మైన ప్రాకృతకావ్యము సన్నలమై కనబడుచు నుండుగా నెవరి సంస్కృతకావ్యమును చదువ నున్నారోపడును? — అని ప్రశ్నానిల్లుము.

ఆనాటికపుల ప్రాకృతగా సాధిమానము ఇట్టి పరాంకోటి కట్టి పోయినది.

అట్లు ప్రాకృతభాష ను మోత్కర్షి నొందియున్న కాలమున, వీరి శ్రీ శాతవాహనుని గాథాసప్తశతీ లోకమున అవతరించినది.

శాతవాహనుడు

ప్రాకృతభాషాపరిమోత్కర్షిగా పరిభాషి అయిన గాథాసప్తశతీ వీరి కాలమున గల ఒక గాథాగర్భితకావ్యము. అగ్రహారానిచేత సంక్రమితమైనది. హేలుడు అనిగా శాతవాహనుని మాణుషేర్థమేలుడు, కాలిడు, శాలినామా నుడు, శాతవాహనుడు, ఇవి పర్యాయపదము లని హేమకోశాదులన్నాగ వినితి మగుచున్నది. శక్తిప్రసన్నుడైన హేలశాతవాహనుడే ప్రకృతి గాథా సప్తశతీ నిర్మాత అని విమర్శకులు ప్రమాణముగా నిర్ణయించినారు.

శాతవాహనుడు ప్రతిష్ఠానపురాధిపతి. విద్వచ్ఛ్రేణి. దీపకర్షితమాయుడు, బృహత్సూత్రాప్రణేత అయిన గుణాధ్యక్షుడు, కాలాపవ్యాకరణకర్తగర్వవర్ధి. మొదలైన ఉద్దండ పండితు లెందఱో శాతవాహనుని సభాసందిమున మండనాయమానులై ఉండినారు. ఇతడు శ్రీస్తుశకిము మొదటి శతాబ్ది లోనివాడు. క్రీస్తుశకిము తరువాతి రెం సంవత్సరములకు శాతవాహనశక్తి మారింభ మొనగి. ప్రతిష్ఠానపురము దక్షిణాపథములోనిది.

ఒక ప్రాచీనగాథాసప్తశతీప్రతి సప్తమశతకి సమాప్తిలో:—

“ఇతి శ్రీమత్కుంతల జనపదేశ్వరి, ప్రతిష్ఠానపత్నినాథేశ, శతకిస్థాపనానుకన్యై (వ్యేప) కిష్ణాత్మజ. మలయవతిప్రాణప్రియ, కాలాపప్రవర్తక శక్తివన్మధీసఖి, మలయకన్యకపదేశ పండితీభూత, త్యక్తభాషాత్రయ స్వీకృతి మైదిత పండితగాన గుణాధ్యక్ష నిర్మిత భస్మీభవ ద్విహితాత్మకాసప్తశతీ సప్తమాంకావలోకిన ప్రాకృతాది వాక్పంచక ప్రీతి కవివత్సల హేలాధ్యక్షనానుక,

శ్రీ సాతవాహన చరిత్ర నిర్మితా, వివిధాన్యైశ్చైవ ప్రాకృత గీర్ణాభిలా
శుచి సప్రధానా, కావ్యైశ్చైవ, సప్త త్యపసాన మగాతాః॥

అని గద్యము కూర్చుబడి గుంపుని. దానిద్వారా గాథాస పునశ్చీనిర్మాత
అయిన చాలసాతవాహనుని పుట్టుతూర్పు తరములు స్పష్టముగ తెలియ
పచ్చుచున్నవి.

కథాసరిత్సాగరిము పద్ధతిగంగములో శాలివాహనమహాబాని చరిత్రము
లోని ప్రవిధముగ నే వివరింపబడి ఉన్నది.

“మొట్ట మొదట శాలివాహనునకు సంస్కృతపరిజ్ఞానమే లేదట. అతని
పట్టుచుండి మలయవతి, సంస్కృతమున అపార ప్రజ్ఞ కలది. ఒకనాడు
శాలివాహనుడు మలయవతితో వనవిహారము చేసి, అలస, బుద్ధి నీల చేయు
చున్నాడు. గీల ౧౧౧ ఆడుచు ఒకరిమీద ఒకరు నీలు చెల్లుకొనుచున్నారు.
మలయవతి ఆ నీటిపోతకు సహింపలేక, ఉక్కిరిబిక్కిరి అయి, భర్తతో—
“సాదక్షిణ్యం, అని గా— మా ఉద్యమ తాడయి—నీళ్ళతోకోట్టకు—
అని అన్నది. సంస్కృతగంగాప్రవాహము లేని కాగణమున శాలివాహనుడు
మలయవతి వాక్యములూని సంధిస్వరూపమును తెలిసికొనలేక, మోదక్షిణ—అని
తలసి, ‘కుడుములు తీసికొనిరావలసినది’ గా, పరిచారికలకు ఆజ్ఞాపించినాడు.
అని విని మలయవతి పక పక నవ్విందట. అందుకు శాలివాహనుడు చాల
నిగ్గునడి, వెంటనే సభామంటపమునకు వచ్చి, అష్టానపండితుల సంగమము
నిలిపించి—మీలో చాల కొందరిలో నాకు సంస్కృతవ్యాకరణ పండిత్య
మును గూర్చిలవా? అవ్వదన ఉన్నారా?— అని ప్రశ్నించినాడు.

అతని అష్టాన పండితులలోని శర్వనగ్ని, గాజుమాట వినినానే లేచి,
అటు నెలలలో నీకు సంస్కృతవ్యాకరణపండిత్యమును పరిపూర్ణముగా
గూర్చిలను—అని అనినాడు. వెంటనే,—అది అసంభవము, నీవల్లగాదు—
అని గుణాధ్యక్షునితోడు ఉద్బోధించినాడు. —తప్పుక చెప్పగలను— అని
శర్వనగ్ని తాయి గుర్తినాడు. నీవట్లు నీ ప్రతిజ్ఞ సాక్షిగొనునెడల, నా
నేర్పిన ప్రచలితభాషాపాండిత్యమును విడిచివుచ్చి, ఎన్నడు వానిని ఉన్న
రంపవైన ఉచ్చరింప నని గుణాధ్యక్షుడు ప్రతిజ్ఞ చేసినాడు.

శర్వనగ్ని కాస్తకేయోసాగుడుడు. అతడు దృఢనియమముతో కుమార
స్వామి నర్పించి, సంగోపచక్కి, తాను మునుమున్నగా వ్యాకరణమున
నిర్ణీయమైన పాండిత్యమును పొందించి, కుమారస్వామి యనుగ్రహముచేత
అటు నెలలలో శాలివాహనుని ఉద్దండపండితుని గావించెను. గుణాధ్యక్షుడు
ప్రతిజ్ఞానుసారముగా ప్రచలితభాషాపాండిత్యముతో పాటుప్రతిష్ఠానపుగమును
గూడ వదలివేసి, అదవులకు పోయి అచట మృగమలతో, పికాచములతో,

చెలిమి సంపాదించుకొని, వైకాచికభాషలో బృహత్కథను నిర్మించినాడు. కాళివాహనుడు చురువైన శస్త్రవర్మకు సగౌరవముగా రత్నానికి ముఖ గురు దక్షిణ ఇచ్చి, “భరుకచ్చయ” అను ప్రదేశమును, అతనికి అన్ని హక్కులతో కానుకగా ఇచ్చినాడు.”

వైకథాసరిత్యాగరకథనుబట్టి, పూర్వోక్తసప్తమశతకాంతిగద్యమునుబట్టి విచారింపగా, ఒక విషయము మనకు గట్టిగా తెలియవచ్చుచున్నది. ఏమనగా—

“ఈకాళివాహనుడు—చరిత్రకారులు ఈతనిని ‘సాతివాహనుడు’ అని మాత్రమే అందురు — తాను స్వయముగా సంస్కృత భాషవైద్యుడైనప్పుడు లేనివాడే అయినను, పలువురు కవిపండితశ్రేష్ఠులకు తాను ఆశ్రయముగా ఉండుటచేత, వారితోడి సతతసంపర్కముచేతి, కవితాపరిచయము కలిగి, ఆ కళలో చతురుడు, నీకుడు అయినాడు. అందువలన ఆకాలమున ప్రచారములో ఉన్న ప్రాకృతకవితలను మిక్కిలి అభివృద్ధిచేయుచు, తత్కవులను పోషించి ప్రోత్సహించుచు, అతడు ప్రాకృతకవులపాలిటి కల్పితరువుగా పేరు వడసినాడు. రేయింబగళ్ళు కవితాగోష్ఠులలో, కావ్యమీమాంసలలో మునిగి తేలుచు ఉండుటచేత, తత్పరినిష్ఠమైన బుద్ధివిశేషముచేత, గొప్ప అనుభవమును సంపాదించి, కాళివాహనుడు తానుకూడ సుమధుగముగా అప్పడప్పడు కవిత్వము చెప్ప నేర్చినాడు.

గాథా సప్తకలీ సంకలనము

“గాథా సప్తకలీని కాళివాహనుడే రచించినాడు” అని పలువురు అభిప్రాయము. కాని అదివట్టి భ్రమమాత్రమే. ఇందలి ప్రతియొకశతకముచివర

“రసిజన హితమిదం

కవివత్సల పముహ సుకవిణిమృవి....”

అనగా—

“రసికజన హృదయదయితే

కవివత్సల ప్రముఖ సుకవినిర్మితే....”

అని స్పష్టముగా రచింపబడి ఉన్నది. దానిని బట్టి ఈ సప్తకలీగో, పలువురు మహాకవుల కృతులను ‘కాళివాహనుడు సంగ్రహించినాడు,’ అని తెల్లుచుచున్నది. కవిజనకల్పద్రుమాయమాణుడైన ఈమహాశాని ఆస్థానమున సలువురు కవివరులు ఆశ్రయమును సంపాదించి, విశేషసమ్మానము లొందు చుండెడివారు. పలువురు కాళివాహనుని గౌరవసమ్మానము లాసించి, దూర యాత్రములనుండి వచ్చి, తమతమ పాండిత్యములను ప్రకటించుచుండెడివారు,

కవివాకలూపకోచిగు న్నైన ఈ భూవగుడు, అతివసుత్కాగములై, గసపంతములైన ఆయాకవిశేఖుల మును-కవితలను స్వజనులచేత పత్రములపై వ్రాయించి భద్రముగ నుంచుచుండెడివాడు. అనంతిగము సహస్రసంఖ్యలుగ సమకూరిన ఆయా గచులలో నుపయోగములై ఉన్నతములైనవానిని ఏరి, ఆయాకవుల కీర్తిప్రభవములను లోకములో కాశ్యతముగా నిలబెట్టుటకు, ఏడు శతకములుగా సంగ్రహించి “గాథాసప్తశతీ” అను పేరుతో ప్రకటించినాడు. ఈవిషయము సప్తశతీలోని ప్రథమశతకము మూడవ గాథద్వారా స్పష్ట మగుచున్నది. అది ఇట్లు ఉన్నది---

(సౌకగ్యముతోజను, గాథాసంస్కృతచ్ఛాయ ఈయనిచుచున్నది.)

“సప్తశతాని కవితత్సలేన కోటే గృధ్రేణ,
హతేన విగచితాని సాలంకాగాణాం గాథానామ్.” ౧-౩

ఆయాకవులచే గచింపబడిన గాథలను సంగ్రహించి, లోకములో వారి కీర్తులను ద్విగముగా నెలకొలుపుటచేత హలునకు “కవితత్సలుడు” అనుసాగ్ధిక విరుదనామము కలిగి-నది. అతడు సంగ్రహీతమైన తన గాథాకోటియందు సాలంకాగాణములైన గాథలు, ఏడువందలు కూర్చినాడు. అనగా సంకలితము చేసినాడు అని అభిప్రాయము.

మహాగాఢోచితములైన నుఖవిలాసములలో మునిగి తేలుచు నుండు ఈ సాంగ్ధిభోముడు, గాథాసప్తశతీసంకలనమును తన చేతులతో నిర్వర్తిం-
శ్రమకూడ తీసికొనలే దనియే అనవలెను. అట్లగుచో---

“అవివాశిన మ్రగామ్య మకగో త్సాతవాహనః,
విశుద్ధజాతిభిః కోశం గిత్తైర్ని రివ సుభాషితైః.”

ఇత్యాది బాణాదుల వాక్యములు, కేవలము ఔపచారికములే అని అనవలెను.

ఈమహాగాఢ సభిప్రాయమును గుర్తెత్తి, గాజసమ్మానాపేక్షతో తదాక్రితుడైన కవిశేఖుడు డోడు, ప్రభువు నభిరుచిని అనుసరించి, గాఢాపేరుతో, ఈ గాథాసప్తశతీని సంగ్రహించి, వానికి సమర్పించి ఉండవచ్చును. అంతియగాని గాథాసప్తశతీని స్వయముగా కాలవాహనుడు సంకలితము చేసి ఉండలేడు, అనుట నిస్సందేహము, నిర్వివాదము.

“నిజగుణక్లాఢు చేత సంగుచ్ఛ్నైః, కాలవాహన భూషేత, అతివిశేష ధనాదు లాసగి, నన్ను సమ్మానింపగలడు.” అను లాలస, ఈసంగ్రహకర్తకు అతిశయముగా ఉన్నట్లు ఈక్రింది గాథలవలన స్పష్ట మగుచున్నది.

“ తవ గణ జలదసమయ భంగు చల విహ్వల పక్షై రనుశ్రియతే,
పరిశేషితపద్మాశై ర్నంపై నవ మానసం రిపుభిః.” గా.౫-౩౦

“ కః స్థగయితుం సమన్తోఽత్ర జగతి విస్తీర్ణనిర్మలాత్మంగమ్,
మృదయం చ తవ సరాధిప! గగనం చ పయోధరా న్మృత్యుః.” ౪-౬౪

“ విషచుష్టిత పక్షై కామ్రుదర్శనే తే తు శత్రుగోపీన్యాః,
పథికానాం కః కోనా నవాఽన్తో రుచతి డింభేహి? ” ౬-౯౫

రాజును పంబోధించి చెప్పబడిన ఇత్యాది గాథలు — ఇవి సకానోక రాజు నుద్దేశించి, వానిని సంతోషపెట్టుటకై తపభిముఖులుగా నిండుకొలుపుటా పతిపబడినవి అని స్పష్టముగా నూచించు చున్నవి. విసుక్కించి చూడగా, అట్టిరాజు ప్రాకృతికవికల్పమునైన శ్రీ శాతనామానుడు గాక, మఱొక డెవడు కాగలడు? అట్టిమొక ఈ ప్రాకృతకావ్యకోశనిర్మాత స్వయముగా శాతనామానుడే అగు తెట్లు? శ్రీకృతాముడైన ఏగాజునూడ తనచేతితో తన ప్రళంపను వ్రాసికొనడు గదా? అంతయు గాను. శేవలను గాజుపేరటనే గాక, ప్రస్థావ్యముగా శానినామానునిపేరు ఉచ్చరించినందు సప్తశతీలా సాతనామానుని కీర్తిప్రవృత్తి సూచిబడి ఉన్నది.

“ అసన్నాని నీలాని ద్వా వేన హి వివత్స రున్నతిం నేపమ్,
గౌరాత్ప మృదయదయతోఽథ కాలినామానా రేంద్రశ్చ.” ౫-౬౪

పోనిండు. నువ్వనుచున్నాడు, నిఖిలజనసమ్మాననీయుడు, మనస్వి అయిన శానినామానుమహిపాలుడే స్వయముగా తనప్రళంపను తనచేతులొగి వ్రాసికొనినాడు అని యెప్పుడు ననగలగా? అనిన అది సహృదయు లుగీకరింతురా?

పా లి తు డు

శ్రీమదభినందప్రణీత రామచరితమహాకావ్యము, ౩౨ వ స్కంధము చివర.
“హలే నూత్తమపూజయా కవివృషః శ్రీపాలితో బాలితః ..”

అని రచింపబడి ఉన్నది. పైలోకముద్వారగా — పాలితుడు అను కవి పుంగవుడు గర్భదర్శియై, ద్రవ్యాసక్తిచేత చచ్చి, కవితత్పణుని ఆశ్రయము పొంది, నుభియో, తత్త్వశ్రద్ధానూచకముగా, సర్వప్రభువైన హానినిపేరి గాథానప్రళతిని సంప్రదించి ఉండవచ్చును; అని ఊహించుట కవకాశము లభించుచున్నది. అది గట్టిగా అట్టిదియే అయియుండవలె. హానిని శ్రీశయమును పొందినవెనుకనే అతడు “పాలితుడు” అనుపేర ప్రసిద్ధుడైనట్లు తూడ ఊహింపవలసివచ్చుచున్నది.

కావ్యమై శివ్యము

కాలివాహనుని నవతారుణ్యవిలాససంపద, విశేషవిజృంభణముతో పెంపొందుచు ఉన్న సమయమున, ప్రాకృతభాష పరిమోక్షితిని నందిన కాలములో, గాథాసప్తశతానిర్మింపబడినది. దానినే నూచించుచు సగస్యతీకంతాభిగణము—

“కే నాన స్వాస్థ్యగూఢస్య రాశ్య ప్రాకృతభాషిణః?
కాలే శ్రీ సాహసాంకిస్య కే న సంస్కృతభాషిణః?”

అని పలికెనది. అస్థ్యరాజు అనగా కాలివాహనుని రాజ్యములో ప్రాకృతము పలుకనివారు, సాహసాంకుడు అనగా విక్రమాదిత్యుని కాలములో సంస్కృతము పలుకనివారు కలికమునక్షతన లేరు!

శకసంవత్సరప్రవర్తకుడైన కాలివాహనుని కాలములో ఉద్భవించినది కావున, గాథాసప్త శతీనిర్మాణ కాలము దృఢదగ్గఱ కండువేల యేండ్లకు అందుకొనుచున్నది. “పెద్ద సభ్యజాతుల ప్రబలమైన సమాజములో, ఏ ఒక సభ్యతాశ్రీయు అడుగిడిన ఆ కాలములో సైతము భారతదేశములో అపూర్వమైన ఇట్టి ధ్వని కావ్యము నిర్మింపబడినది; సభ్యత సంపూర్ణవికాసమును పొందినదిపటికే, ఈ కావ్యమునకు ప్రాతివ్యవస్థము నభూతో సభ్యవ్యతి అయినది.” అని అనగా, ఈ కావ్యముయొక్క ఉత్తమోత్తమత స్వయముగా ప్రకట మగుచున్నది.

అంతయు గాక—ఈ మహాకావ్యము సాహిత్యకాస్త్రములో పరిధాపింపబడిన సర్వలక్షణములతోను సులక్షితమై ఒప్పుచున్నది. సహృదయానందకిరముగా, గీతికజనమసూహరిముగా పనుపడి, వైశిష్ట్యమును పొందునట్లు ఈ కావ్యములో అలంకారములు మంజులపదగుంపముతో, సహజ నందగమైన కావ్యస్వరూపము భావంతమై విలసిల్లునట్లు ఆసంజితములై ఉన్నవి. “రావ్యాత్మ” అని పొగడబడు గససాక్షాజ్యమికావ్యములో ముఖ్యముగా నలయుంపబడినది. చనుత్కరి మైన యత్కించిత్ వ్యంగ్యమేని లేకుండ, ఏపద్యము కూడ ఈశోశములో సంగ్రహింపబడలేదని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా ఉచ్ఛాపించుటకు ఈ కావ్యము నుసమర్థమై ఒప్పుచున్నది ఇందు. శృంగార గసము అంగి. అగి అంతిట అవ్యాహతముగా విలసిల్లుచున్నది. ప్రసాద మాధుర్యాదిగుణములు అడుగడుగున ఉజ్వలము లగుచున్నవి, అనివేళే చెప్ప సక్కిణలేదు. సగసములైన కావ్యములలో అవి అవశ్యము ఉండితిరుగుదా! నేయేల సకలకాస్త్రసాగములు శ్లోకార్థముతో విదితమైనట్లు, గాథా సప్తశతీమహాకావ్యమై శివ్యమును లేలినకొనుటకు ఈ ఒక్క మాట చాలును.

ఏమన—

“గాథాసప్తశతీని అనుసరించియే అన్నిలక్షణకాస్త్రములు పుట్టినవి.”

గా థా శో టి

కవిరాకలాపకోవిదుడు, కవికులవత్సలుడు అయిన హాల శ్రీసాతెవా హనుని ఆస్థానమున ముక్తకలముతో, ముక్తకములను పలబోసినట్లు, మృగముధురార్థ సందర్భములతో, పలువురు ప్రాకృత కవులు నొడివినగాథలు, అనాడు వేనకువేలై నవి. అవి అన్నియు ఒక గ్రంథముగా సంగ్రహింపబడినవి. అనిబంధము కొంతకాలము గాథాకోశము అని వ్యవహరింపబడినది. అనంతరము వానిలోనుండి ఉత్తమములై నవానిని కొన్నిటిని మిగిల ఏరి, శాశ్వత హను డొక గ్రంథముగా తయారుచేయించినాడు. ఆసంపుటి కొంతకాలము గాథాకోటి అనుపేర వ్యవహరింపబడినది.

పాలితుని పరిష్కృతికి వచ్చునంతదనుక గాథాకోటి అనియే అనిబంధము వేరొంది యున్నది. పాలితుడు శ్రమ కోర్చి, వానిలోనుండి ఏడు వందల గాథలను అత్యుత్తమములై నవానిని, ఏరి ఏడు శతకములు గా కూర్చి, ఆసంపుటమునకు సాఖిప్రాముముగా గాథాసప్తశతీ అని పేరొడి, ప్రభువైన హాలుని పేర నంకిత మొనరించినాడు. అది నేటిదనుక హాల గాథాసప్తశతీ యనియే లోకమున ప్రఖ్యాతమై యున్నది.

గాథాసప్తశతీని హాలుడే కూర్చినాడు అనియు, పాలితుడు హాలుని ఆస్థానపండితకవిమాత్రమే అనియు, పాలితుని పూజేక్షణకూడ ‘గాథాసప్తశతీ సంకలనమున ఉండి యుండవచ్చు ననియు కొందఱునుతము.

కాని గాథాసప్తశతీ సంకలన కర్త పాలితుడే అని అనుటయు సమచితముగా గోచరించుచున్నది.

ము క్త క కా వ్య ము

గాథాసప్తశతీ, ఒక సంగ్రహకోశము. అది ముక్తకకావ్యములసంపుటి.

“ముక్తకం అన్యేన నాలింగితమ్. స్వతంత్రతయా పరిసమాప్తి నిరాకాంతార్థ మపి ప్రబంధమధ్యవర్తి ముక్తక మి త్యుచ్యతే.”

, అని లోచనకారుడు ముక్తకలక్షణమును వివరించినాడు.

“ముక్తకము అనగా ఇతర సంస్కరము లేనిది. అనగా ఇతర పూర్వోత్తర గద్యపద్యాదికముల అవశ్యకత దానికి లేదు. చెప్ప దలచుకొనిన గాథను స్వతంత్రముగా, అది తనకు దానే చెప్పివేయగలదు. ప్రబంధములలో మధ్య

గీతమై యున్నను ముక్తకము పరిసమాప్తిలోగాని, మఱి యే యితర అంశమునగాని, చూడకదాని ఆకాంక్ష లేకయే అది స్వతంత్రముగా ప్రవర్తింపగలదు. ”

ఇట్టి ముక్తకమును సాధారణకవి నిర్మింపలేడు. ఎందువలన ననగా — ముక్తకము నిట్టనిలువు రసప్రవాహానిగ్భంగముగా ఉండును. కావున ముక్తకమును పూర్ణగుణలక్షణ యుక్తముగా నిర్మింపవలె ననిన, అందలి ప్రతిపదము రసస్ఫోగకమై, పొల్లువోనిదిగా నుండవలెను. అందలి సంఘటన అనగా వస్తువుకూడ రసానకూలమైనదిగా, ఉత్తమాత్మమై నదిగా ఉండవలెను.

అలాగములా —

“ తిత్రి ముక్తకేషు రసబంధాభినివేశినః కవే
స్త్రాగ్రాయం (రసబంధాశ్రయం) ఔచిత్యమ్.
ముక్తకేషు ప్రబంధేష్యేన రసబంధాభినివేశినః
కవయో దృశ్యస్తే ”

అని వివరింపబడినది.. “ ముక్తములలో రసబంధాభినివేశముతో వివశుడైన కవియొక్క రసబంధాశ్రయమైన ఔచిత్యము ద్యోతక మవుచు ఉండును. మహాప్రబంధములలోవలె, రసబంధాభినివేశముతో సమన్వితైన మహాకవులు, స్రుతియొక్క ముక్తకములందును ప్రతిఫలించుచు నుందురు. ”

అనగా — ఒక్కొక్క ముక్తకము కవియొక్క రసవత్తన మహాప్రబంధశత నిర్మాణ ప్రతిభా విశేషమును చాటుచు నుండును. అట్టి ప్రతిభాపంతుడైన కవిగాని ముక్తకములను నిర్మింపలేడు. అట్టిమహాకవియొక్క ఒక్కొక్క ముక్తకము రసనిగ్భంగములైన నూరేసి ప్రబంధములకు సరితూగగలుగు నని భావము.

మ హా క వి

ఇట్టి ఉత్తమ ముక్తక మహాకావ్యములను నిర్మించు మహానీయుడు అసామాన్యమైన ప్రతిభావిశేషము గలవాడుగా ఉండవలెను. అట్టి ఆ మహానీయుడు “ మహాకవి ” అని వ్యవదేశింపబడును.

లోచనకారుడుగూడ —

“ ప్రతీయమానానుప్రాణిత కావ్యనిర్మాణ నిపుణ
ప్రతిభా భాజన త్వేనైవ మహాకవి వ్యవదేశో భవతి. ”

అని వివరించినాడు.

“ ముక్తకం సంస్కృతిం ప్రాకృతాపభ్రంశనిబద్ధం.... ”

సంస్కృతనిబద్ధ మని, ప్రాకృతనిబద్ధ మని, ప్రాకృతాసభ్రంశనిబద్ధ మని ముక్తకభేదములను నిరూపించుచు ధ్వనికాయుడు గాథాసప్తకతివంటిది ఉత్తమ ప్రాకృతము క్తము అని నిరూపించినాడు.

గాథాసప్తకతిలో ఇట్టి మహాకవులు మూడువందలకు పైబడి తమ ముక్తకములద్వారా కనబడుచున్నారు.

గా థా ల య ము

గాథా సప్తకతిలోని ముక్తకములన్నియు గాథారూపములు. గాథ అనగా ఉత్తమమై, ఉదాత్తమై, గీసానుకూలమైన ఒక సంఘటన అని అర్థము. అంతిముగాక అనుష్టుప్ యున్నగువానివలెనే ఒక విధమైన ఛందో నిబద్ధరచనకు గాథ అని పేరు. అది ప్రాకృతమున ప్రసిద్ధము. తల్లయణము ప్రాకృతపింగళములో నిట్లు వివరితమై యున్నది —

“పథమం బారహ మత్తా, ధీవీ అట్టారవహిం సంజాత్తా,
జహ పథమం, తహతితం, దహ పంచబహూసి ఆ గాహ.”

ప్రథమ తృతీయ పాదములలో పుండ్రెండు మాత్రలు, ద్వితీయపాద ములో పదు నెనిమిది మాత్రలు, చతుర్థపాదములో పదునైదు మాత్రలు ఉండును. అనగా—పూర్వార్థము మొత్తము ముప్పది మాత్రలతోను, ఉత్తరార్థము మొత్తము ఇరువదియేడు మాత్రలతోను గాథ రచింపబడును.

ఇందు ఒక నిమయ మున్నది — దీర్ఘమే అయినప్పటికి, ఏవర్ణమును నాలుక చదువునప్పుడు లఘువుగా చేసి చదువునూ, ఆవర్ణము లఘువుగానే పరిగణింపబడును. అన్యవర్ణముతో మిళితమై యున్నవర్ణము వికల్పముగా లఘువు అగును. గ కారముతోగాని, హ కారముతోగాని, సంయుక్తమైన వ్యంజనము పరిమళగా ఉన్నప్పుడు పూర్వవర్ణము వికల్పముగా లఘువు అగును. రెండుగాని, మూడుగాని వర్ణములు చదువునప్పుడు నిలిపి చదువు టకు నీలుగాక, త్వరితముగా ఒకవర్ణముగా చదువబడు నెడల, ఆ రెండు మూడు వర్ణములు ఒకేవర్ణముగా పరిగణింపబడును. ఉదాహరణమును మూలగ్రంథములో చూడవగును.

కా వ్య ప్రా చీ న త

గాథాకోశములోని గాథలు రసనివ్యందమునకు మూలకందములు. ధ్వనిచమత్కారములకు, క్లేషపిశేషములకు, ఉత్తమప్రతిభకు నిదానములు. గాథలు తదవి చూడని అంశము, ప్రకృతిలో రిపంతయు కానిరాదు. ఆప్ర

కృతిని అవి అతిమనోహరముగా, మధునముగా, ఉదాత్తముగా వర్ణించినవి. ప్రణయజనమును అవి ప్రణయామృత రసపూరమున ముంచి యొత్తినవి. యువతీయువకుల ప్రవృత్తులను, వారివిలాసచేష్టాదులను, సంఘమర్యాదలను, సంఘజీవితములను, కుటుంబములను గాథలు ఉత్తమాలంకారములతో నిబంధించి, ఆదర్శప్రాయములను చేసినవి. గాథలలోని జానపదవర్ణనములు అమోఘములు, అసహనములు, అనుపమసన్నిధిగములు. అంతియకాక, సాహిత్యలక్షణకాస్త్రముల యవతాఃకమునకు గాథాకోశములోని గాథలే మూలకాగణములు. ధ్వన్యాలోకము, తగాలోకలోచనము, సరిస్వతీ కంగా భగణము, కావ్యప్రకాశము మున్నగువాని కివియే పుష్కలక్ష్యములును, తొలిభిక్షులును.

కావున సాహిత్యలక్షణకాస్త్ర సముదాయమున కంతయు లక్ష్యభూత కావ్యవాఙ్మయ మైన ఈ గాథాసప్తశతి అన్నిటికంటె ప్రాచీనతను మని స్వయముగా స్పష్టమగుచున్నది.

అ మ రు క ము

ముక్తకావ్యసంగ్రహ మయిన హాటని ప్రాకృతగాథాసప్తశతిని ఆధారము చేసికొని 'అమరుకశతకము' అనునొక ముక్తకావ్యము (1100) దేదీని. ఇది విధుగ మైన సంస్కృతవాణిలో కూర్చబడినది. అమరుకశతకము అమరుకుడు అను నొకవి. ఆతడు తన ముక్తకావ్యమును తన పేరటనే కూర్చుకొనినాడు.

శతకము అనగా నూఱుగదా? అట్లే, అమరుకశతకములో ఉపక్రమోపసంహారములతో ఉన్న ౧౦౨ పద్యములు గాఢ ఆధికిముగా సుమారు ౭౫ పద్యములవఱకు అమరుకుని పేరుతో కొన్ని ముక్తకములు ప్రచురితము లగుచున్నవి. ఆ ౭౫ ముక్తకములు అమరుకునిది కావనియు, పుండరీక, దుర్గహాక, వామన, నగసింహ, భట్టకుమార, కుమారగంగా, శీలాదేవీ మున్నగు కవుల, కవయిత్రుల ముక్తకములనియు, ప్రమాదసశయన నని అమరుకశతకములో చొప్పింపబడి అట్లు అమరుకునివిగా భిలపబడుచున్నవనియు, విమర్శకు లభిప్రాయములు పక్షింతుచుచున్నారు.

అమరుకమునుగుఱించి ఒక ఆయథార్థపుకథ లోకములో వాడుకలో నున్నది. — శ్రీవిద్యాశంకరులు చరిత్రయిన అమరుకుని శరీరములో ప్రవేశించి, ఆతనిరూపులు నూరుగుగవలన కామకలాగహస్యముల నెఱిగి, అనుభవమునకు దెచ్చుకొని, ఆ యనుభవములను కావ్యరూపమున నిర్మించెనట. ఇది వట్టి బూటకము.

వైకథను నిర్మించినది మాధవీయ సంత్రేప శంకరవిజయ గు. యథాస్థి మను నిచారించిన ఆ సంత్రేపశంకరవిజయమే మాధవీయము కాదనియు, వ్యాసాచలకవి లేక ననకాళిగారు అను పేరుగల ఒక ఆచలకవి దనియు విదితమగు చున్నది.

శ్రీవిద్యాశంకరులు కలివత్సరము ౧౫౯౩ లో జన్మించె నని వైదికుల యభిప్రాయము. ఆర్యవిద్యానుభాకరములో యజ్ఞేశ్వరపండితుడు, శ్రీవిద్యా శంకర జననకాలము విక్రమశకము ౧౮౦౧ అని సిద్ధాంతిరించినాడు. శ్రీశంకరులు క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్దిలోనివా డని కొందఱుచుతము.

అమరుక కావ్యకర్త యయిన అమరుకుడు క్రీస్తుశకము తొమ్మిదవ శతాబ్దివా డనియు, స్పెర్లగారు డనియు, విమర్శకులు నిర్ణయించి యున్నారు.

వైవానినిబట్టి ఆ పరుకునకు, శంకరునకు ఎట్టి సంబంధము ఎట్లు చూచి నను లేదనియు, అత సోక సామాన్యకవి యనియు నిశ్చిత మగుటయే గాక, అమరుకావ్యస్పర్థి, విక్రమాదిత్యసమకాలికుడు శకప్రవర్తకుడు నయిన కాలివాహనునికంటె పూర్వము జరుగలే దని ధ్రువపడుచున్నది. కావున సాహిత్య నిబంధకారులలో నతిప్రాచీనుడు, ధ్వనిస్థాపనాచార్యుడు నయిన ఆనందవర్ధనాచార్యుడు ప్రశంసాపూర్వకముగా నిర్దేశించిన అమరుకముక్తక ములు గాథాసప్తశతికంటె పెక్కిండ్ల అంతరముతో నర్వాచీనములు గాని, ఎంతమాత్రము ప్రాచీనములు గావని తెల్ల మగుచున్నది.

కావున ముక్తకావ్యప్రపంచములో నేటిదాక ప్రసిద్ధములైన గ్రంథములలో గాథాసప్తశతి ఒక్కటే ఆన్నింటికంటె మొట్టమొదటిదిగా నచంచల మహోజ్వల తారగా మెళుముచున్నది. ఆ గాథాసప్తశతియే అన్ని సాహిత్యనిబంధములకు, అన్ని ముక్తకావ్యములకు మూలాధార మైనది.

కాని అమరుకుడు గాథల నాశ్రయించి ముక్తకములను నిర్మించుచు, వానిలో క్రొత్తనమును నూచింపబోయి, పలుతావుల మూలమునకును, తనకునుగూడ ఆగౌరవమును ఘటించజేసినవా డైనాడు.

అమరుకునిముక్తకములను లెస్సగా పరిశీలించి చూచిన, వానిలో గాథలలోవలె ధ్వనికృత చమత్కారము గవంతయు గోచరింపదు. కావున గాథలను వదలివేసి, లోతుపాతులు తడవ మానినయెడల అమరుకునిలేఖని యగులేఖనియై, ఆతని ఒక్కొక్కశ్లోకము ప్రబంధశతాయమానముగా భాసింపకపోదు. తద్వస్త్యా తదాధారములైన గాథలలోని ఒక్కొక్క గాథ ఎన్ని ప్రబంధశతములకు తులతూగునో విష్ణు లూహింతురు గాక.

ఆర్యాసప్తశతి

అమరుకముతనవాత హేలుని గాథాసప్తశతి నాధారము చేసికొని 'ఆర్యాసప్తశతి' అనబడు ముక్తకసంగ్రహము గోవర్ధనాచార్యునిచే నిర్మింపబడినది. ఈ ముక్తకసంగ్రహము యావత్తు గాథాసప్తశతికి ప్రతిబద్ధుడిగా ఉండునట్లు సంస్కృతములో కూర్చబడిన శృంగారప్రమేయమయ గ్రంథము. శృంగారములో గోప్యముగాని, ప్రకాశ్యముగాని యయిన ఏయే విషయమును గూర్చి గాథలు నిర్మింపబడినవో, ఆయా విషయమును ఉపపాదించుచునే ఈ ఆర్యాపద్యములు ఏడు వందలు నిర్మింపబడినవి.

కాని గ్రంథనిర్మాణమున కృతకృత్యునిగా తన్నుచాను సగర్వముగా పొగడుకొనుచు కావ్యము నారంభించిన గోవర్ధనాచార్యుడు, పెక్కు గాథాగ్ధములను తీసికొని తనపలుకులలో పలికి, అవి తనసొంతము చేసికొనినాడు.

అమరుక గోవర్ధనాచార్యు లిరువురు తమ కావ్యములలో పూర్తిగా గాథాసప్తశతినే అనుసరించి, యావత్సాధోపజీవులుగా పేర్పడినారు. సాహసించి స్వతంత్రించినతావుల వారిముక్తకములు చాల అస్తవ్యస్తములుగా నున్నవి. కాని —

“అమరుకకచే రేకః శ్లోకః ప్రబంధశతకాయతే....”

“శృంగారోత్తర సత్పీమేయరచనై

రాచార్య గోవర్ధనస్పర్థీ కోఽపి న విక్రతుః....”

ఇత్యాదిగా అమరుక గోవర్ధనాచార్యులకు లోకములో ప్రతిభ కీర్తి గౌరవము వచ్చుటకు కారణము వారు తమ కావ్యములను రుధురమై సరి సమైన సాస్కృతవాణిగా రచించుటయేగాని, వేటొండు గాదు.

విహరీ సతనఈ

ఆదిదప పై చూడు గ్రంథముల నాధారము చేసికొని ప్రజభాషలో విహరీలాల్మిత, 'విహరీ సతనఈ' అను ముక్తకకావ్యమును రచించినాడు. అది గాథాసప్తశతిలోని గాథలనే సంగ్రహించియు, అమరుక ఆర్యాసప్తశతులకంటె విలక్షణమైన మాగ్ధమును త్రొక్కినది. కొన్నికొన్ని ముక్తకములలో సతనఈ, నాయికలను పైపై మెఱుగులతో హృదయరహితలను జేసి వేసినది. కొన్నికొన్ని తావుల విహరీనాయికలకు గృహిణీత్వ స్త్రీత్వ భావమే ఉన్నట్లు కనిపింపదు. మొత్తము పరిశీలించిన విహరీ సతనఈలో ధన్వి కృతచమత్కారము అంగా ప్రతియమానము కాదు.

వ ర్ణన వ స్తు వు

[పాకృతనిబద్ధమైన గాథాసప్తశతి, ఎన్నుకవగా ప్రాకృతము అనగా గ్రామీణుల జీవితములను, వ్యవహారములను, ఆకృతముమైన ప్రజామములను వర్ణించినది. అద్భుతాద్భుతములైన ప్రాకృతదృశ్యములను వర్ణించినది. స్వాభావిక చునిన తనకు గల పక్షనాతము నులయు ముక్తికలముగా ప్రకటించినది.

ఆ చా రా ది క ము

అంతయుగాక గాథాసప్తశతి ఆనాడు సమాజములో గల ఆచార విశేషములు, ధర్మములు, వ్రతవిశేషములు, వస్త్రవిశేషములు, ఉత్సవ విశేషములు, మున్నగునాని నచట నచట నిరూపించినది. ఆపరాధులను ఆనాడు విధింపబడు శిక్షలను వెక్కిరిసి మేల్కొనినది. అగ్నిప్రమాదములు సంభవించినపుడు గ్రామములోని ప్రజలు పడు నల్లకల్లోలమును, ఆ మంటలను అర్చింపకు ప్రమాతపటహాధ్వనులతో వచ్చు సాధనములను వర్ణించినది.

మ తా భి ని వే శ ము

సప్తశతిలో అదిమధ్యానసానములలో శివపార్వతీ, లక్ష్మీనాగాయణ మంగళస్తోత్రరూపమైన స్వంగానము వర్ణింపబడినది. నడుచునడుచు గణపతి స్తుతి, అటనట సుస్వస్తోత్రము కూడ గలవు. దానినిబట్టి ఆకాలమున సనాతనమతాభినివేశము దృఢముగా నున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అయినను ఛాయామాత్రముగా జౌద్ధమతముతోడ గల ధనుటకు నిదర్శనముగా ఈ కావ్యములో నచట నచట జౌద్ధభీక్షువులు వర్ణింపబడినారు. రచనగాథ ఇందులకు తార్కాణము.

ఖం డ రా జ్య ము లు

సప్తశతీకాలమున ఖండరాజ్యములు చాల ఉండెడివి. ఆయా రాజ్యములలోని గ్రామములను కానీంచు విషయమున ఆయా గ్రామాధిపతులకు సంపూర్ణాధికార ముండెడిది. ౧-౩౧, ౭-౨౮, ౭-౩౧, గాథలలో ఆ యధికారము నిరూపితము.

రా జ కా స న ము

రాజకాసనమును ప్రజలెన్నడు నతిక్రమించువారు కారు. ఏమాత్రము కాసనవిరుద్ధముగా నడచినను వానిమీద వెంటనే కఠినశిక్ష అమలు జరుప

బడెడిది. అందుల కినువుగా ప్రజలపై రాజభటుల హ్యేవేక్షణయు నునిశితముగా ననుక్షణము నుండెడిది. ౪.౯౬ గాథలో నిది నున్నట్లము.

అడవులు

సప్తశతీకాలమున నడవు లెక్కువ. ఆయడవులలోని భిల్లులు, కోయలు మొదలై నవారి నాయకత్వములు, వారి సామాసపరాక్రమములు, గజాదులను నైతము వారు నశపఱుచుకొనుటయు, వారి జీవితములు, ఆచారములు, వ్యవహారములు, ప్రణయములు, భిల్లాంగనల యందచందములు, అలంకారాదీకములు, అర్చకోడలడ్ర ఆనుకూల్యములు, అడవులశోభ, ముఖ్యముగా వింగిగిరి, తత్త్వంతాటవుల గామణీయకము, మిక్కిలి మధుగుముగా మనోహరముగా సప్తశతీ తన గాథలలో వర్ణించినది.

నదులు

గోదావరీ నగ్నదానదులు సప్తశతీలో వర్ణింపబడి యున్నవి. ఎక్కువగా గోదావరీవర్ణనము కనబడుటచేత గాథాసప్తశతీరచనము గోదావరీ ప్రాంతమున ఆనగా మధ్యదేశమున జరిగినట్లు కూడ ఊహింప వీలగుచున్నది.

స్వాభావిక శృంగారము

గ్రంథాంగిభమున గ్రంథసంగ్రహముడే నొడివియున్నట్లు, గాథాసప్తశతీ శృంగారప్రధాన మైనది. దీనిని నిర్మంపజేసిన సాతివాహనుడు నవతాగుణ్యా విలాస సంపదిలో మునిగి తేలుచు, స్వయుముగా శృంగారినిస లోలుడై యుండుటవలననూ, లేక ఆనాటి సమాజపరిస్థితులు, ఆభిరుచులు, అటు లుండుటవలననూ, ఈ కావ్యమునందు శృంగారమే అంగిగా నిబద్ధమయినది. ఆ శృంగారము సయితము అనుదినవ్యవహారములో, జనసామాన్యపు హృదయములలో ననుభవమునకు నచ్చునట్టిదేగాని, కల్పితము మాత్రము కాదు.

దేవవర్ణన శృంగారము

గాథాసంగ్రహకారుడు, కావ్యారంభములో — “త మిమం ప్రాకృత కావ్యమ్....” అని ప్రతిజ్ఞ చేసిఉండుటచేత తదనుసారముగా దేవవర్ణనములగుడ శృంగారమునే అంగీకరించినాడు.

గాథాకోశములో — సాక్షాచ్ఛరాచరనాయకు డయిన పరమేశ్వరుడు నైతము సంఖ్యోపాసనావసరమైన సర్వమంగళామఖిలాంకిత కాతూ

హలమున తన్ను దానే మఱచి, తత్ప్రిణామగోసనిమగ్నుడగుచున్నట్లు వర్ణింపబడినది. ఇదేనైఖిని గోవర్ధనాచార్యుడు తన ఆర్యాసప్తశతిలో ఒక ఆంగ్లలో ననుకరించినాడు.

ఘోర శృంగారము

ప్రాకృతభాషను శృంగారములో ముంచివేయుటకు యి ప్రాకృతిభాషా కవులు కావ్యములలో ఎక్కువగా శృంగారమునే వర్ణించినారు. పోను పోను ఆవర్ణనములో వారు వివక్షలై, వానిలో జాలవఱకు ఘోరశృంగార ప్రేమ జన వృత్తాంతములను గూడ వర్ణించినారు. రాజస్వలాసంగమము, మహారీసంగమము ఇత్యాదులు వాచకృతులలో కనబడుచున్నవి. గాథాసప్తశతిలోగూడ అట్టి ఘోరశృంగారము కొంత ప్రసక్తమైయున్నది.

వేశ్యలు

గాథాసప్తశతినిబట్టి, ఆకాలములో వేశ్యలకు గణికజనసమాఖ్యముగా సంపూర్ణముగా ప్రవేశ మున్నట్లు నూచిత మవుచున్నది. ౨-౫౬ మొదలైన గాథలు కొన్ని వేశ్యాప్రేమప్రసంగ ప్రశంసకములుగా ఉన్నవి.

వాత్సర్యయన కామనూత్రములలో వేశ్యల కపాగమైన గోగవ మర్యాద లీబడినవి. — “వారు పగమవిదుషీమణులు, చతుష్పత్తిక శానిష్టా తలు, రాజనీతిలో ఎదిరి లేని పాండిత్యము గలవారుగా ఉండిడివారు. అందువలన రాజులు వారి కిపరమితముగా ధనాదు లాసగి, పోషించుచు, రాజనీతిపాధ్యములైన మహాకాగ్యములను వారిద్వారా సాధించుకొను చుండిడివారు. ఆ వేశ్యలు కేవలము భోగోపకరణములే కారు. రాజ్యములు సుప్రతిష్ఠితము లగుటకు, కూలిపోవుటకుగూడ వారు తమ పగమ వైదగ్ధ్య విశేషములతో కారణ మయ్యేడివారు.” — అని పై నిబంధాదుల ద్వారా నిరూపిత మగుచున్నది. పైగుణములు వాటిలో ఉండుటచేతనే కాబోలు, వారాంగనల రాజసభాప్రవేశము, నీత్యనుమతముగా తత్సంతి వాదము ప్రచలితమై యున్నది.

ఈ గాథాసప్తశతిలో అంతటి ప్రతిభాప్రకర్షములు లేకున్నను, మొక్కవోని కలాకాశలమతో అసమానలై, పెరు ప్రతిష్ఠలు సంపాదించి, ఎంతటి చతురగుణవత్సినెను ఈసడించి, చులుకనగా తూడగల వారాంగ నలు ౨-౬౧ మున్నగు గాథలలో వర్ణింపబడినారు.

జ్యోతిషము

జ్యోతిర్విద్యప్రసిద్ధమైన గ్రహగతిసాధనా విధానముకూడ సప్తశతీ తన గాథలలో వివరించినది. ౫-౩౫ గాథద్వారా నాటి సిద్ధాంతము హోరా కాస్త్రముపై నెక్కువ ఆభిమానము గలిగి యున్నట్లు ఊహింప వీలగుచున్నది.

వైద్యకము

శరత్కాలమున జ్వరపడినవారికి పిత్తమును వమనము చేసికొనును. ఆ పిత్తముతోపాటు రక్తముకూడ కలిసి ఫడు నని వేర్కొనుచు, ౬-౬౨ గాథ నిర్ణయపరచినది.

పినతెల్లులు - మేనత్తలు

గాథాసప్తశతీలో ఎక్కువగా పినతెల్లులు, మేనత్తలు, (నాయికకు మాత్రమే) వర్ణింపబడినారు. వీరు ప్రసంగమునుబట్టి వితంతువులై యున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. దుగద్వప్తవశమున ఈ కట్టి శుభము దుగ్గమైపోయి నందువలననూ, లేక లోకానుభవమునుబట్టియో, నారు తమకూతురు, లేక మేనగోడలు ప్రణయభంగముతోగాని, గృహకలహముతో గాని ఏమాత్రము బాధకు లోనైనను సహింపలేరు. వారిని ఓదార్చి వారయభి మతమును వెంటనే సమకూర్చి ప్రయత్నింతురు. ఆ నాయికలకు గూడ తమమనస్సులొని మాటలు చెప్పకొనుటకు ఈ మాతులానికింటే మఱొకరు విశ్వాసపాత్రములైనవారు, ఆపులు లేరు. పతిపరాయణులు, పగాసక్తులు నయిన నాయికలకు ఈ మాతులానులే ఆత్మంతము మధ్యవర్తినులుగా పను పడుచుందురు. ఈ విషయమును గాథలు పలుమారులు, పలుతెలుగుల వర్ణించినవి.

నీతి

గాథలలో నీతినూత్నము, సరసతగములుగా గ్రథింపబడి యున్నవి. ౧-౮౩; ౨-౧౩; ౨-౩౫; ౨-౩౬; ౨-౮౬; ౩-౫౦; ౩-౫౩; ౪-౧౯; ౪-౨౦; ౪-౨౧; ౫-౨౪; ౬-౧౨; ౬-౪౦; ౭-౯౫; ఇత్యాది గాథలు అందులకు నిదర్శనములు.

శ్లేషచమత్కారము

సహృదయ హృదయానందకమైన శ్లేషచమత్కారముకూడ గాథలలో మనోహరముగా రచింపబడినది. ఉదాహరణకు ౬-౬౮; ౭-౫౩; ౭-౬౫; గాథలు చాలను.

టీక

గాథాసప్తతి కమాలమీదము ధ్వన్యర్థ బహులము. కావున గాథలు నిరూపించు ఉదాత్తవిషయములను లెస్సగా గ్రహింపవలె ననిన, మంచి టీక కావలెను.

మొట్టమొదట గాథాసప్తతికి కులబాలదేవుడు (ఇతని పేరు గ్రంథాంతరములలో 'కులనాథ దేవుడు' అని కనబడుచున్నది.) టీక వ్రాసినాడు. ఆ తరువాత గంగాధరభట్టు వ్రాసినాడు. కులబాలదేవుని టీకకంటె గంగాధరభట్టు టీక కొంచెము మెరుగు.

కాని, గంగాధరభట్టు టీక చాలచోట్ల ధ్వన్యర్థవైభవమును దిగ్విమింగి వైచిన దనియు, వ్యంగ్యార్థభంగముతో మూలగాథామహత్త్వము నుపాస మగుచున్న దనియు నిరూపించుచు, రాసపుకానా జయపుగానానవిద్వాంసులు పండితి దేవర్షి భట్టు శ్రీ మధుగనాథశాస్త్రి సాహిత్యాచార్యులు ముగ్ధాక టీకను రచించి ప్రకటించిరి. నా అనువాదమున నేను చాలవఱకు శ్రీమధురానాథశాస్త్రి గారి టీకనే అనుసరించితిని.

గాథాకవులు

గాథాకోశములో లోకోత్తరరైన మహావిమూర్తస్యగు పలువుగు స్వప్రతిభారూపమున ప్రతిభాసించుచున్నా గని పూర్వమే నివేదించినాను. వారిలకు సాహిత్యరంగమే కాదు, యావత్ప్రపంచము విజ్ఞానధనోపాదానము ద్వారా ఋణపడి యున్న దనుటలో అతిశయోక్తి లేదు.

గాథాకోశమును విమర్శించుచు అందలి గాథాకారులను గూర్చి మహామహోపాధ్యాయ పండిత దుర్గాప్రసాదశర్మ— 'గాథాసప్తతి పురాతనప్రతులలో కొన్నికొన్ని గాథలచివర తద్రచయిత పేరుకూడ— హాసస్స, వోడిసస్స, చుల్లాహస్స, మఱిగవ్వనేణస్స, ఆమరరాఅస్స— ఇత్యాది షష్ఠ్యంత నామములు అంతిమములై యున్న వనియు; రానురాను అవి శ్లోక ప్రమాదమున పోయిన వనియు; ధ్వన్యాలోక, సరస్వతీకంఠాభరణ, కావ్య ప్రకాశాదులలో ఆ షష్ఠ్యంతనామములు లేకుండగనే గాథలు నూచింప బడిన వనియు; జర్మనీలో ముద్రితమైన గాథాసప్తతిలో మాత్రము చాల వఱకు ఆయాగాథలచివర ఆయాగాథాకారుల షష్ఠ్యంతనామములు ముద్రింపబడి యున్న వనియు,'— వ్రాయుచున్నారు.

వారివిమర్శమును బట్టి చూడగా గాథాకోశములో— మొదటి శతకమున— ౯౬; రెండవ శతకమున— ౮౮; మూడవ శతకమున— ౯౮; నాలు

గవ శతకమున- ౯౦; ఐదవ శతకమున- ౧౯; ఏడవ శతకమున- ౨; మొత్తము ౩౯౩ వ్యవస్థంతనామములున్నట్లు తెలియుచున్నది.

వీనిలో ఒక్కొక్కవిపేరు చాలపర్యాయములు వేలువేలుగాధల యెదుట నున్నది. మిక్కిలి రసవత్తరము లగుటచేతనే ఒక్కొక్కవివి పెక్కుగాధలు గాథాకోశములో సంగ్రహింపబడి యున్నవి. వానిలో స్వయముగా గాథాకోశ సంకలన కార్యిత యగు హేమనివియు, గాథాకోశ సంకలనకర్త యగు పాలితునివియు గాధలు కూడ ఉన్నవి.

పైనూచికావివరమునుబట్టి హేమనిచేత పాలితునిద్వారా సంకలనము చేయింపబడిన గాథాసప్తశతీకోశములో సాంద్రయశశ్చంద్రికా నిస్తంద్రులైన లోకోత్తరకవిచంద్రులు మూడువందలకు పైబడి పరమపవిత్రములై చిరస్మరణీయులైన అభిధానములతో విలసిల్లుచున్నా రని విగిత మవుచున్నది.

తెలుగు పదములు

తెలుగులో తడి అను నర్థము గల తేను అనుపదము క్త్యాగ్రమున అనగా తడి చేసి అను నర్థమున తేమిత్యా అని కూర్చుబడి యీ ప్రాకృత గాథాసప్తశతీలో ప్రయోగింపబడి యున్నది. ఇట్టి తెలుగు పదములు నుమగాన పదునెనిమిది గాథాసప్తశతీలో కానవచ్చుచున్నవి.

ఉ ప న ం హా ర ము

ఇట్లు మహావిద్వాంసురాలు, తన పట్టమహిషి అయిన శ్రీమలయవతి ప్రేరణచేత వ్యాకరణాది శాస్త్రముల నభ్యసించి, ఉత్తమకవియై, పలువురు కవిచంద్రులకు ఆశ్రయమై, స్థిగమైన కృషిలో గాథాసప్తశతీనిగ్రాహమునకు కారణభూతుడై, తద్వారా శాస్త్రకారులకు, ముఖ్యముగా యావత్సభ్య ప్రపంచమునకు విజ్ఞానామృతమును పంచిపెట్టిన కవితత్వల హాస్రీ కాతి వాహనునకు మనము జోహారు లర్పింప వలసి యున్నది.

అందు ముఖ్యముగా గాథాసప్తశతీకోశ సంగ్రహనభాగమును తనపై నిడుకొని, శ్రమపడి, ఉత్తమోత్తమ గాథాత్నములను వీరి కూర్చిన శ్రీ పాలిత కవికులతిలకునకు ధన్యవాదములు.

అ ను వా ద ము లు

శృంగారరచనమునకు పెట్టినపేరు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు గాథాసప్తశతీని తన మృదు మధుర లేఖనిలో అనువదించి పెదకోమటివేసునకు

మంత్రియైన మామిడి సింగన్నకు సోదరుడైన ప్రొద్దున్నకు కానివామనన పు
శతి అను పేరే అంకితము చేసినట్లు శ్రీనాథునిచనుమలద్వారా వినితము.
కాని క్రీడాభిరామములో కనబడు లేండు మూడు పద్యములు తప్ప ఆ గ్రంథ
మిపుడు మనకు కనబడుట లేదు.

అధునికులు కొందఱుమాడ గాథాసప్తకతి అనువాదమునకు పూను
కొనినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అది ముదావహమే. కాని శ్రీనాథాదుల
మధురలేఖనిలో రూపొందవలసిన యీ కావ్యమును ఆస్మాదృశులు అను
వనింప బూనుట సాహసమే అనవలెను. అయినను గుణదోష్టములు, శ్లోమా
శీలురు అయిన సహృదయులు పలువురున్నారు. కావున మా సాహసము
కొంత ఫలవంతము కాగల దనియే నమ్ముచున్నాను.

కృతజ్ఞత

ఈ నా గాథాసప్తకతి అనువాదప్రయత్నము అన్నివిధముల గాణించి
వన్నె కెక్కుటకు దయతో తమవిమగ్నవ్యాసముల ననుసంగించుటకు ఆశీః
పురస్కరముగా అనుమతి నొసగిన దేవర్షి పండిత భక్తిశ్రీమధురానాథ
కాశ్రి సాహిత్యాచార్యవర్యులకు నా కృతజ్ఞతా పూర్వక నమస్కృతులు.

ఈ నా గాథాసప్తకతి సహృదయు రసికలొక హృదయానందియై
లోకమున చిరకాలము పరిసీల్ల గల దని విశ్వసించుచున్నాను.

తెనాలి

13-2-1946

గ. ల. న. కాశ్రి

రచయిత

గాథా సప్తశతి

మొదటి శరకము

మంగళాచరణము -

ఈసునఁ గొన్నగోసమున నెఱ్ఱనిచాములు మించి, సంచర
చ్చీగుఖ మద్రిజాముఖ శశివ్రతిబింబము సంక్రమింపఁ, బూ
జాసముపాహితార్థ జలహతయుతంబుగ నొప్పు నీశుసం
ధ్యాసలిలాంజలికై రసవిధాననిధానముగా నెఱుంగుడీ ! ౧

గాథాశోక నిర్మాణమున హేతువు -

చిలుకునఁ జిల్కునం జవులు చిప్పిలునట్టి నవామృతంపుజాల్
వలుకునఁ బల్కునం గురియుప్రాకృతకావ్యము చిత్తహారి యై
నెలకొనఁగాఁ బరింప విన నేరనివారలు వార కెల్లుల
జ్జిలరు సుమాస్త్రశాస్త్రపరిశీలనముం దలపెట్టువ్వునన్ ! ౨

తన గాథాసప్తశతీప్రబంధము అవశ్యము ఉపాదేయము అని -

కవికులవత్సలుం డన జగమ్మునఁ గమ్మని కీర్తితోడి వై
భవము గడించుకొన్న మహిపాలుఁడు హాలుఁడుకూర్చే నేర్పుతో,
వివిధములౌ నలంకృతులఁ బేర్చిన గాథల నేడు నూర్లుగా,
నవరసవాటియై బుధమనమ్ముల విందులు వెట్టు కోటిలోన్. ౩

మఱుగుగా ఉన్న ఒక కమలినీపులిసములొ నాయికా నాయకులు
సంకేతము నేర్పఱుచుకొనినారు. అన్యాయమునకు దైనకతన నాయకుడు ఒకనాడు
నిర్ణీతసమయమునకు అచటికి రాలేదు. నాయకమాత్రము వచ్చి, వానికై

వేచి వేచి, విసిరి వెళ్ళిపోయినది. పిదప ఆమెతో అచట కలిసికొన్నప్పుడు ఆతడు— వచ్చేద నని చెప్పి, నన్ను నమ్మించి, నీ వానాడు రావంటివేమి ?— అని యెదురు లాడ గడగినాడు. అప్పుడు వానికి ఆజవరాలు సగసముగా—

చాల నులుగుగా ఉన్న కాగణముచేత, ఆ కమలినీపులినము మన సంకేతమునకు అనువుగా ఉన్నది,— అని ఒక తె, నాయకునకు సూచించుచు—

ఇది చాల రహస్యమైన ప్రదేశము... అని నాయకుని, దీర్ఘనిమజ్జాగ్ధము పురికొలుపుచు, నాయక నాయకునితో—

లేక కదలిక మెదలిక లేశమేని,
నదిగొ తామరపాకుపై నల బలాక
నిలిచి పొలుచుచున్నయది కంటివె, మరకత
శుభ్రపాత్రమ్ముపై శంఖశుక్తివోలె.

క

రతి ముగిసిపోయినను ఇంకను కటాక్షభుజాలింగనాది విభ్రమములను నెఱపుచున్న నాయకితో ఆమెసఖురాలు, అనుశీతముగా—

కలునపూలరేకుల నవ్వ గలుగు వాలు
గనులు మూతలు గొనకుండుదనుకఁ జూపె
సారిదిఁ గులుకులు గులికించు, సుఖదనురత
వేళ మహిళామణుల కెల్ల విభ్రమములు.

గి

తన పూలతోటలా కురవకతరువునకు దోహదక్రియ నారయు నాయకుని గని, నాయకసఖురాలు —

సరసుఁడా ! స్వదోహదలీల సరయుఁ బోవు,
కురవకతరువునకు మాత్ర కుదిరినాఁడ,
వనుచు నెమ్మొమువిరిదమ్మి నవలఁ దిప్పి
నెలవునన్ నవ్వుచున్నది నీదుగ్ధహిణి.

ఁ

వసంతసమయమున దూగప్రయాణమునకు సమకట్టియున్న నాయకుని సభిక్షేపించుచు, నాయకసఖురాలు —

ఒక ప్రోషితపతికయొక్క సఖురాలు వసంతాగమమును, ఆసమయమున తనసఖురాలి విరహవ్యధా అసహనత్వమును నూచించి, ఆమెప్రియునకు ఇట్లు జాబు వ్రాసి పంపినది -

దయితలు విప్రవాసమున దవ్వల నుండినయ్య ప్లశోకసం
చయములు కూలఁద్రోయుఁ బెలుచక వెతలం బడఁగా విదగ్ధతా
దయితల నెల్ల; సం దెఱిగి తాఁ గొని లా, వొక లాఁతివానిదు
ర్నయపుఁబడప్రహారములరాఁపున కోర్చునె యెవ్వఁడేనియున్ ?

ఇక మన కీ యెండిపోయిన నూపులపాలము కాదు; విజనమైన ఆ తామసికొలనుగట్టున సంకేతము నేర్పఱుచుకొనవలె, — అని జారునకు తెలియ బఱుచుచు ఆత్తిగారితో నూపులచేనిముచ్చట సాగించి, ఒక కామిని -

మనగ్రామమ్మున కెల్ల నేటిదనుక మాన్యస్థితిం గ్రొత్తమం
డనమై యేర్పడి యున్న యా కమలఖండం బిప్పు డీ దుష్టమై
మనకాలమ్ముబలమ్ముచేత నొనరింపంగాఁబడెం, గంట, నె
ట్టన లూన మ్మయి యిమ్ముసెడ్డ తిలవాటమ్ముట్లుగా నత్తయా!

వరిచేసు సంకేతస్థలముగా ఒక పల్లవాధరికి ఒక పల్లవునితో కొంత కాలము గడచెను. వరిపైరు లెస్సగా పండి కోతకు రాగా సంకేతభంగవిధు రయ్యె, సంకేతస్థలాంతరమును తెలియబఱుచుచు, సఖురాలు నాయితో -

పండి వెలివాటి వరిపైరు లెండినంత,

వంతఁ బడె దేల యిటు మోము వంచి నీవు?

పాలఁతి! హరితాలమండితముఖము మెఱుము

జనవచే నదె నటివలె గొనబు మివులు.

౯

కలహంతరిత అయిన కాంతను తిరిగి కాంతానువర్తనమునకు త్రిప్పు ప్రయత్నముతో చెలికత్తె, ఆమెతో -

లేత పీఠపిల్లనరాలరీతిఁ గుటిల

ము లగు వలపుఁగలగతుల్ వెలయు నిటులె;

కుటిలకుంతల! చింతలఁ గుటిలపడకు

మింకఁ, దిర్యగ్నివలితు ముఖేందు నెఱపి.

౧౧

మగడు అడుగులపై బడి వేడుకొనగా కోప మడగి ప్రసన్నమై వానిని గూడిన ఒకమానిని, మఱునాడు తనసఖురాలితో తనఁడంతమునా గూర్చి అన్యప్రసంగముగా—

అలుకతో ఏడమొగము పెడమొగము అయిన నాయి కా నాయకులను ఎట్లో సందానపఱిచి వచ్చిన ఒక తె, మఱునాడు వేటక తో, వాని గాత్ర వృత్తాంతమును వివరింప బూని —

మోల నడుగులపై వ్రాలి జాలి వేడు

కొనెడు చెలువునివీపుపై ననుఁగుబుడుతఁ

డెగసి యెగఁబ్రాకుపనిఁ గొన, నగవు సైతి

మలిగి యున్న యిల్లాలిలో నిలువదయ్యె.

౧౧

ప్రియుని ప్రశంసాపూర్వకముగా నిందించుచు, దూతిక వానితో —

ఇంతులమిన్న నిన్నుఁ గన నెంతయు నువ్విభులూరు, నిక్కునఁ బింతయు; నీడుజోడులవయిఁ బ్రణయం బెసలారు; నామె నీ వంతునఁ జావనిమ్ము; పొరపాటుననేనియు నిన్ననంగ నా వంతయు సందు లే; దిపుడ యామె గతించుటకూడ మేలె యా.

మాలిన్యశంకచేత గృహకార్యపరాజ్యుభయై యున్న సఖురాలితో చెలికత్తె —

పులుముకొని వంటపని మసి మలిన మైన

చివురుచేత సంస్పృష్టము చెలువమోము

హరిణలాంఛనునునుగోము నాముకొనియె

ననుచు నుల్లసిల్లెఁ బ్రియుండు నాన మొలుక.

౧౩

ఎంత ఊనినను నిప్పు మండకుండుటచేత విసిగిగొని, చికాకుపడుచున్న ఒక పడతినిగూర్చి, తన అభిలాషనును ప్రకటపఱచుచు ఒక కోడెగాడు -
రంధనకార్యమందు జవరాల! వలంతివ యాదులే, యమ
హంధవు కాకుమా! మఱిగి హాయిగఁ ద్రావఁగ రక్తపాటలా
గంధనుగంధబంధురతఁ గ్రాలిన నీ ముఖగంధవాహమున్,
గంధిలవేణిలో! పొగలు గ్రక్క దొడంగెను మండ కన్ని తాన్.

ఒక తె మఱొక తెతో -

ఎది యేదిష్టమొ నీకుఁ దెల్పుమని యెంతే గ్రుచ్చియుంగ్రుచ్చి న
మ్మద మొప్పారగఁగూర్చు నెచ్చెలులుతన్ బ్రశ్నింపఁగొంగ్రొత్తదో
హదమున్ మోసిన ముద్దరాలిప్రణయా వ్యాజంపువాలూపులొ
ప్పదరస్మేరముతోడ వ్రాలిపడియొ బొల్పెత్తి చిత్తేశుపై.

ప్రోషితపతిక ఒకతె, ప్రియతమసమాగమవిషయమున పరిజనమున
తోందరించువాహతో చంద్రప్రార్థనావ్యాజమున ననె -

అమృతమయైకమూర్తిని, విహాయసభూమికి శేఖరుండ, పు
త్రముండవు, రాత్రి నెన్నొసట గందపుబొట్టువు, చందురుండ! కూ
రిమి స్పృశియింపుమయ్య, ప్రసరింపఁగఁ జేసి, మదీయవల్లభుం
బ్రముదముతో స్పృశించినకరమ్ములతోడన నన్ను సైతమున్!

దిగువు సుపదేశించుచెలికైతో ప్రోషితపతిక -

ఏగెను దూరదేశమున కింట ననున్ విడనాడి యొంటిగా,
రాఁగలఁ డింక, నే నలిగి రాఁపునఁ బెట్టెద, సంత నాతఁడున్
వేఁగుచుఁ గాళ్ళ వేళ్ళ బడి వేడుకొనం గలఁ, డన్న కోరికల్
సాగి ఫలించు తు చిరసుసంభృతభాగ్యము గల్గు నింతికో! ౧౭

ఈ సడికాటుకోడెతనపు రోజులలో ఇట్లు చిక్కిపోవుచుంటివేమి? -
అని స్నేహితు డొకడు తనప్రియతమని అడుగుచుండగా విని - అతడు బహు

మహిలాకృష్ణుడై అట్లు ఆయిపోవుచున్నాడు సెన్నుని సేన్వోసాలంభముగా,
అన్యోపదేశవిధమున ఒక నాయక, వెలికిత్రుతో—

అనయముగాఁగ ధౌతమును నయ్యను, ధౌతగతిం బడల్చి ప
ట్టున నిటు పట్టి దుర్గతకుటుంబము బూరక పిండి పిప్పి చే
య, నిక సహింతు నెంత కని, యంచులనుండి స్రవించునీటితో
వసరుచునున్నయట్లు కనుపల్లవ సల్లప వల్లు, గంటివే! ౧౮

కాముకు డొకడు తన అభిలాషమును ఒకనాయకకు ఎఱుకపఱుచుచు
అనాయకయింటిలోనికి పోవుచు ఉన్న ఒక లేగదాడను చూచి అన్యోప
దేశముగా—

అవ్వధిఁ గ్రొత్తిమావియివు రాకును బోలిన మేనితోఁజెవుల్
చివ్వున రిక్క వెట్టుకొని, చెంగున దాఁలులు వేయుచుంటి వో
మవ్వపుఁగోడెదూడ! మది మాలిమిఁ గోరిక సేయు సింటికం
బ్రువ్వక పర్వవాణి చని పొందు ముగిన్ ధవలత్వ మెంతయున్
దొంగనిద్రతో ఉన్న చెలువునితో చెలువ చమత్కరిముగా—

కాంతుఁడా! దొంగసిదురలోఁ గనులు మూసి

యుంటివే! సెజ్జపై దావు నొగుఁగుమయ్య!

ముద్దు గొనినంత బులకలముద్ద లైన

చెక్కిఁకులవాడ! యిటు లాలసింప నింక.

౨౦

వలయాల్ని పిలిచికొనిపోవుటకు నాయకునిచెలికాడు రాగా, ఇంట
నున్న విటుని కప్పిపుచ్చుచు వేశ్యమాల కూతురుతో—

సింగారిండుకొనంగవచ్చు నవలన్, శీఘ్రమ్ముగాఁ బా, మ్మదే
బంగారంపుఁబ్రయుండునీకొఱకుఁద్రోవల్ చూచుచున్నాఁడటుల్
పొంగుల్ వాణి న కాతుక మ్మడఁగిపోఁ బుత్రీ! తుణమేనిని
స్వేగా నేరపు సీపు వ నహృదయప్రాంతమ్మున్ నమ్మమా!

ఒకడు ఒకగజస్వలతో తనకు గూడిన ప్రణయఘట్టమును గూర్చి ముచ్చటించి మొదలిడి చెలికానితో -

ప్రోషితు డొకడు అనురాగాతిశయనూచకమైన తన ప్రియురాలి స్పృష్టకాలింగమును తలపోసికొనుచు -

అంచితలీల డాసి, మధురాధరబిఁబవుటంబు వంచి, యే
యంచున నాసికన్ నొసలు నంటఁగనీక, రహాప్రవృత్తిఁ బా
లించుచు, శుభ్రనర్లఘృతలిప్తముఖాంబుజ యామె గొన్న యా
మంచి జవాజముద్దుఁ! స్మృతిమార్గముఁ బాయ దెవేల నేనియన్!

పడుగురిలో ఉండినాడ ప్రణయశిమనిగుఱించి శృంగారచేష్టలను ప్రకటించుచు నున్న సఖురాలికి, తెలిపి తేటలు గొలుపుతలపుతో - ఒక ప్రచ్ఛన్న కాముకుడు వర్ణించిన ఒక కుశలనాయిక యొక్క గాఢస్థిగుణమును వినుచు ని ఒక శే -

నిసి రతమునఁ జెక్కిల్పు వికసితములుగ
నరుసమున, వందలాదిగ నాజ్ఞ లిడిన
వడతి, యుదయాన వంచినవదన మెత్త
కగవడుడు, నమ్మలేనైతి నామెయె యని. ౨౩

మహాశత్రువై తవులాటచున చునిగి, గురుజనమర్యాదను సాకుగా పెట్టి తను జేర గాక తిరుగుచు ఉన్న నాయకుని నిందించుచు ఒక నాయిక కులీనతా ననుస్కానవ్యాజముతో -

ప్రియునితో నెడఁబాల్చు, నప్రియజనమ్ము
చూపు, ననఁబడు నీ పెద్ద సాదలు రెండు
గండుకొని కూర్చు నిమ్మెయిఁ గతమ యయిన
నీ కులీనత కిదె నమోవాకమయ్య! ౨౪

♦ మూలమునందలి “పరిగమ్మణం” అను పదమునకు “పరిగమ్మణం” అనికూడ అర్థము ఉన్నది. అప్పుడు, కాగిలిండుకొని, నమితాధరపుటముతో, బాగ్రత్తిగా ముద్దు గొనుటను చెప్పకొనవలెను.

ఇంతలో వే ఇత డేల ప్రచూడమును ఆశ్రయించినాడు? అని వికటం అడుగగా, అతినిన్నేహిను గొరికి మ ఎకసక్కముగా—

చవలతతోఁ బరవక్షిణము సాగి వరుగిను లేడి యొక్కటే
యవశకునమ్ము కా గల ప్రయాణపుఁబూన్మికి, వ్యాకులస్థితిం
డవటవ నీ దురల్పమఁ గొలంకుల, దానికలల్ గలట్టి ని
ద్దవుఁ బ్రియు గాలివాలుగనుదామర రేకులు నట్టివే నుమా! అగ్ని

అన్యవనితాసక్త డొకడు ప్రియురాలిచేత సోపాలంభముగా శిర
స్సొత్తుడైనాడు. పిదప అతడు తనతప్పినమును కప్పిపున్నుకొనునూహతో
ఆమెమీద అలిగి బిగినీనాడు. పాపము ఆమె యు తనకొ బ్రతిమాలుకొనినది.
అయినను అతడు ప్రసన్నతకు రాలేదు. అంత ఆ ప్రణయిని కానితో
నప్రేమదండముగా నిట్లనినది —

అనుఁగును గూడిమాడి నిసి హాయిగఁ బాన్పునఁ బవ్వళించి లే
స్స నిదుర వోయి మేల్కొనినజామున శూన్యతపార్శ్వమోషణ
మ్మునఁ బడువారిబాధ నిజబుద్ధి నెఱుంగఁగ నేర్తువో, వితా
కినుక వహించి యింతగ బిగిం జెడకుందువుగాదె నీ విటుల్!

సఖురాలు చమత్కరముగా నాయితో —

పొలయల్లన్ బిగువూగ, మున్నలి మొగంబుల్ పెట్టి, లోనాఁగియూ
ర్పులుమెత్తెల్లనఁబుచ్చుచున్, శ్రుతిపుటంబుల్ పెట్టియూలించుచుం
దలిమమ్మందున నొక్కటం గవటవిద్రాముద్రఁ గైకొన్న క
న్నులు విప్పఱఁబరున్న మీయిరువురందున్ గెల్పులెన్వారివో!

నీవు కోరుచు ఉన్న ఆనాయక దేవరాసుగక్త. కాబట్టి సాగ్యపడుట
అంత తేలిక కాదు. — అని నూచించుచు దూతిక కాముకునితో —

నననవమా అతం గరమునం గొని పొంకుచు దేవయం డెయే
యవయవవల్లవమ్ముల సమాహతిఁ గూర్చంగ నూహసేయు, నా

యవయవపాలియందుఁ బులకాంకురముల్ ప్రకటమ్ములై నము
దృఢమునఁ బెంపు సెంది కనుపట్టు, వధూనుణి కుల్లసత్ సిరిన్.

తనప్రియతము డున్నచోటికి పోవుచున్న జనమును చూచి, వానిని
తీసికొని రాగా తొందరించుచు ఒక ప్రోషితపతిక -

చెలుపునిఁగూడి కాంచిన విశేషసుఖానుభవమ్ము లన్నియుం
దలఁచి తలంచి తల్లడిలు నాచెవులం బడఁ జొచ్చె నేడు, వి
హ్వలణ నడల్పు నధ్యపటహమ్ములయట్టులు, క్రొత్తకారుమ
బుబ్బలు వెలిగ్రక్కు నగలపుమోతలతం డెడ యకాట గోరమై.

అందము చందము లేని భాగ్యమీద గాఢానుగక్తుడైన గ్రామపాలక
పుత్త్రునితో మఱొక కామినియొక్కమాతిక ఎకసక్కముగా -

ఓయి గ్రామపాలకపుత్ర! యొక్కమాట,

నిర్దయుగడ, విల్లా లన నీల్లి వెఱుతు,

వగపడ వెవేళ, వేవపుర్వట్టిదొరపు,

నన్నగిలుచున్న దీయూరు నిన్నుగుఱిచి.

30

గ్రామాధికారి పెద్దకోడలిమీద మనసుపడినను, ఆమెమగడు సుభలు
డగుటచేత భయపడి ఉపగమనమునకు ఉంకింపక శంకించుచున్న ఒకకామ
కుని, నీవు భయపడ నక్కఱలే దని ప్రోత్సహపఱుచుచు, - ఆమె మగని
మీద అనుగక్త కాను కానిట్టి నీకు తప్పక వశపడగలదు; ఇంటిలో నీవు
సుఖముగా ప్రవేశింపవచ్చును; ఆమెను పొందవచ్చును; నిర్భయముగా నిరా
టంకముగా తిరిగి రావచ్చును; - అని తెలియబఱుచుచు మాతిక సుభలస్తుతి
వ్యాజమన -

♦ ప్రహరవనమార్గవిషమమౌ గ్రామమందు

జనము సుఖముగ నిదురలో మునిగిపోవు;

గ్రామణీనూనుపిల్లాలు కడఁగి యెటులొ

కునుకు నాతనితోమ్మునఁ గును కొకండు.

31

♦ ఈ పద్యమునకు ప్రాకృతమూలము ఇటు లున్నది -

“పహంగమ్యువినమే జాతి కిన్కణ లహరినే బిద్ధింప,

గానుణిశ్చ త్రిస్స శరే పట్టి గాత సా నుమాం నువహి.”

ఏనిలా— “శరే అనుగానికి ‘శరే’ అని, ‘పురే’ అని, ‘రం’ డర్తములు లభించుచున్నవి. అట్లే — ‘పహంగమ్యువినమే’ అనుగానికి ‘ప్రహంగవ్రణమ్యువినమే’ అని, ‘ప్రహంగమ్యువినమే’ అని ‘రం’ డర్తములు గా అర్థము లభించుచున్నవి. గానినిబట్టి ఇట్లు అర్థమును గ్రహింపవలెను —

“నుభటు డగుటచేత గ్రామణీనూననిగొమ్ము శస్త్రప్రహంగవ్రణకొని ములచేత విమచమై, కర్మశక్తిశక్తిమై ఉన్నది. స్పృశించిన ఒడలు జలదరించునటు లున్న ఆతని ఆ భావంకొమ్మైన అొమ్ముమీద పక్షిత్వముచేత వశంపదురాలైన ఆతనియిల్లాలు చేయునది లేక తప్పనిసరిగా, ఎల్లో ఒకట్లు కృచ్ఛాత్తు నిద్రపోవుచు ఉన్నది. అనగా తనకు ఇష్టము లేకపోయినను ఆతనిభయముచేత ప్రాణములు బిగబట్టుకొని, యెల్లో ముళ్ళకంపనువలె ఆతనిని కాగిలించుకొని పరుండి నిద్రపోవుచు ఉండును. యథార్థము విచారించిన, ఆమెకు నిద్రయే ఉండ నచ్చునాట. ఆతడుమాత్రము పప లంతయు జేసిన అతితగవ్యాగముచేత గుట్టు పెట్టి నిద్ర పోవుచు ఉండును.” అని మొదటి ఉంగపద్యములా.

ఇక రెండవది ఘానక్షయం— “ఆతని ఆ గ్రామము దుగ్ధము మయినది. అనగా ఇతరులకు జొరరానిది. ప్రహంగమ్యుమైన వనమార్గముచేత విమచ మైవది. అట్టి ఆతని ఆ పల్లెలో ఉన్న జను లందఱు నుఖముగా అొమ్ముమీద చేయి నేసికొని నిద్రపోవుదురు. గ్రామము ఆతనిద్వారా సురక్షితము అగుటచేత ఏమాత్రము దిగులు విచారము లేకుండ, గ్రామీణులు వారిగా నిద్రపోవుచు ఉండురు. ఒక్కడైనను మేలుకొని ఉండడు.

అంతేగాక— మార్గము ప్రహంగమ్యు మగుటచేత అట్లు గ్రామము లోనికి గ్రామణీనూననింటికి పోవుచున్న నిన్ను గుర్తు పట్టి అనుసరించువారు ఎవ్వరు ఉండరు,— అని వ్యవస్థమాన మవుచున్నది.

ఇక నాతనిభాగ్యయో, బహువల్లభ యగుటచేత కట్టుకొనిన సేమునకు ఆతని కిల్లాలే గాని, ప్రియుగాలుమాత్రము కాదు. అందువలననే ఆత డనిన అపరితోషముచేత వ్యధపడుచు ఉన్నను ఇతని ఎల్లో ఆతనిపక్కన ఒదిగి, నిద్రపోవుచున్నట్లు నటించుచు ఉండును. కాలకర్మనశమున నిద్రపట్టినను ఎప్పుడో ఒక్కక్షణము అట్లు మౌనకి, వెంటనే మెలకువ పొందును. కాబట్టి సేపు ఆతనియింటికి జడులై గిడులు లేకుండ పోయి వచ్చుచు ఉండవచ్చు.

గోత్రోచ్చాసంగున పోనపడిన నాయకునితో ధీమతి, ఖండిత, అల్లున నాయకుని, మాటలలో ప్రణయకోపనక్రిత్యమును పొందుకొనుచు, సవినయోపాలంభముగా -

మదిని నొక్కటి, మాటలో మఱియు నొక్కటి,
యెల్లలోకపుభోకడ యిదియు నూవె;
నీవుమాత్ర పెద్దలతోవ నెఱపినావు
ప్రియుడ! లో నున్న దున్నట్లు వెలికి బలికి. 3-2

భిన్న అన్యాయంగా దూషితుడగుచేత ఆలిగి, ఒకత ప్రక్కపై అవ్వలి 'ముగముతో' పరుండినది. పాపము, అతడు ఆపెవీపు కాగిలించుకొని పరుండినాడు. కొంతనేపటికి ఆమె అట్లే పరుండియుండి ఆతనితో -

అనునయ మెంతయుంబొదివి యార్ద్రుడ! యింతటిదాక నామన
మ్మునుదహించివై చితివి; మొత్తితనిం, బెడమోమువెట్టకొ
న్నను, నను వీడఁబోక, శయనమ్మన వెన్నున నంటి, వీపు న
ప్పనగొని, కాల్యబాల్పడితివాయిత వెచ్చనియూర్పుగాడ్పున?

తప్పక గాగలను, అని చేతితో చేయి వేసి వెళ్ళి, గడువునాటికి కూడ రాక మానిన నాయకునిదరికి పోయి దూతక -

ఓయి 'చిరకారకా! వింటె? నీయెడమున
మలయుకన్నీటిధారల మలిన మైన
సుదతి నెమ్మోము వొరయదు నుంతయేని
ఛాయ, రవిరథశిఖరధ్వజమ్మవోలె. 3-3

ఆమెతో పోయిగా యభేచ్ఛముగా గమింపవచ్చు." అని కాముకునిగూర్చి ద్యోతక మవుచున్నది.

ఈ రెండు అర్థములను పద్యములో ఒకేమాట, ఒకేపదనమూహములో కూర్చి ప్రకటించుట అసంభవము కాబట్టి, అర్థానుగత శబ్దానుసారముగా వేరువేరుగా రెండు విధముల పఠించి, ఊహించుకొనవలెను.

ఒక పెద్దముత్తయిదువ ఒక క్రొత్తగోడలికి బ్రాహ్మిన్యమును బోధించుచు -

విరివిలుకానివాతఁ బడి వీటిఁజ్ఞియై చెడుబుద్ధి నున్న దే
వరునకుఁ జెప్పించుదును బవల్ కులభావిని; యేగి కానలన్
ధరణినుతారఘూద్రహులదాస్యముఁ గొన్న సుమిత్రకాన్యుచి
త్తరువులు నూపి గోడపయి, ధన్యము లాతని పుణ్యగాథలన్.

సతీత్వము పాదయిపోవుటకు ఆనకాశములు పెక్కులు ఉన్నను స్త్రీ
చిత్తలైన భావినులు, ఎప్పుడు తమ శీలసంపదలో అపాయమును నొందదు. -
అని నిరూపించి ఒక నాణాణ తనదోషమును కప్పిపుచ్చుకొనుచు -

ఒక పతివ్రతతోనము దేవులలాడుచున్న కాముకునకు మాతిక -

అనువై యాత్మగృహమ్ము చర్చిరమునం దాఁగాక, సౌందర్యమం
దు నిరూఢిం గొనుఁగాక, జవ్వనముచిందుల్ ద్రొక్కునుఁగాక, వీ
రని దారిద్ర్యము మ్రింగుఁగాక, పతి దూరస్థుం డగుంఁగాక, పా
త్తున దుష్టాంగన యుండుఁగాక, సతి యెందుం దప్పినేలముక్కా?

నదియొడ్డుననే ఆనుకొని ఉన్న కడిమిపాదరింట సంకేతము స్పృశించి,
ప్రియునిచే వలచింపబడిన ఒక నాయిక, తా నచటికి పోయి, ఆకాభంగముతో
తిరిగవచ్చినసంగతి అతనికి తెలియబడుచుచు చెలికత్తెతో అన్యాయదేశమున -

ఘనసలిలభ్రమాకులితఖండిత కేసరమై భరమ్మునకా
మునుఁగుచుఁ దేలుచుకా రసవిముగ్ధత మూఁగిన తేంట్లగుంపుతో
గునగున నమ్ర మా కడిమికొమ్మ నదే సెలయేటిపాయ గొ
బ్బునఁ దనలోని కీడ్చికొని పో జలసించుచు నున్న దెంతయుకా 32

నీవు అభిలషించుచున్న ఆ జవరాలు పతివ్రత. ధనాదులకు లోబడదు.
పొరపడకు, - నుని నూచించుచు కాముకునితో మాతిక -

కులకాంతలు అతిదరిద్రుడైనను తమపతియొక్క గౌరవమును, అభి
జాత్యమును తిప్పక నిలబెట్టుకొన ప్రయత్నింతురుగాని, ధనికులైన చుట్ట

పక్కా-లలో పెలితినడసి, - అని నిరూపించుచు ఒక వృద్ధురాలు, ఒక దుగ్గత పుటుంగినికి బోధించినది. -

అతిదరిద్రుడఁ యయ్య నిజాభిజాత్య
మానధనుడై న పతినిడఁ బూని కాచు
కొ నెడుకులకాంతి యెంతయుఁ గినియఁ గొన్న
కలిమి నరుదెంచు చుట్టపక్కలఁ గూడ, 35

ఒకపతివ్రతకు కామించి దేవునిలాడుచున్న కామకునితో మాటక -

మగడు తనవాడె యయ్యను, మంచి యదను
వొరకినను, మేను దొడుగిదు తొడవు లామె;
యతిదరిదునిప్రసిదిపతిక యయిన
యింటిదాసియో యనఁ బ్రవర్తించుచుండు, 36

నాయకుని అనుచులపలుచుతలంపతో చూసిన, నాయికానుగాగిమును ప్రకటింప బూని -

నీకు నావాసపద మని నెమ్మనమును,
నిన్నుఁ గనుఁగొనునవి యని నేత్రములను,
వాడి వర్ష గయ్యె నీయెడఁబాటున నని
యవయనములను, బ్రయమున నామె నిలువు, 37

బహుధా కృతాపరాధుఁ డయినప్పటికి - స్వజనునిమీద ఇంతగా కోపము పనికిగాదునుమా - అని దీనముగా బ్రతిమాలుకొనుచున్న కాంతిని గూర్చి ఖండతానాయిక విపరీతవాగ్దంభముతో -

నెరయనద్యావమున మంచిన్నీహమునను
ప్రబలి రక్తుడౌ జనునందు రక్తి తెన్ను;
యన్యహృదయునకై హృదయమ్ము నమ్ము
కొనుట నవ్వులపా తొటకొఱకె గాదె! 38

ఏమో, పని కలిసిగాదేమో అను శంకచేత నాయకను అభిసరింపక
ఊరకే అలోచించుచున్న నాయకుని ఉత్సాహపటిచి, కార్యసింగిమునకు
దింపుతలంపున దూతిక—

జతనము సేయువానికి నశంపడి లక్ష్మియై లేక జ్యేష్ఠయో
జతపడు నింత నిక్కము; పొసంగును జ్యేష్ఠ తనంతః దానుగా
జతనము లేకయున్న; నటు న గిగఁ బోవదు లక్ష్మి, యెంతగా
జతనము సేసినం. దమి యెసఁ గి గాక, లభింప దెవ్వడుక, ర..౨

సహనమును బోధించుచున్న పక్షప్రాధత్వోప్రయవినిహవ్యధోక్తి-౦౪౪
మయిన కలకంతి—

†వచ్చు నిక వచ్చు నను నాశి వట్టి బిగియ,
నెంత విరహాగ్ని నేని సహింపవచ్చు;
గాని, యొకయూర నే యుండి కాంతః డతఁడు
రామి మరణమ్మకన్న భరిమ్ము కాదా! ర౩

సుగతసమయములలో నాయకుడు అన్యమనస్కుడుగా ఉండుటను
గమనించి, విమనస్కులకు గుఱియగుచున్న నాయకతో సఖుగాలు—

బహువనితోపభోగమున తనకాముకత్వాతిశయమును వెలిబుచ్చుచు
ఒక విటకాడు, తనమాటలు వినుచున్న కామినులమనస్సును బాగొనుతలంపున
స్వానుభవమునుపలె ఇట్లు పలుక సాగినాడు—

రమణ నన్యరమణియైందు రసమున రమ
మాణుడైన రమణుని నెమ్మదినిఁ దోచుఁ
బ్రేయసి, సదృశగుణము కన్పించినపుడు,
నసదృశగుణము కన్పింపనపుడుఁ గూడ. ర౪

†దగ్గఱకు వచ్చుటకు వీలు కలుగకపోయినచో సమీపములలో ఉన్న
ప్రణయులకుగూడ దూగింపులకువలననే ప్రవాసము దుస్సహముగా నను
భూయమాన మవును;— అని నిరూపించుచు భోజరాజు సరస్వతీకంఠాభరణ
ములలో ఈగాథను ప్రమాణముగా గ్రహించినాడు.

ఒక మానవతిని అనునయించుచు అనుభవము గల ఒక ప్రాథం -

వానకారున. నేటిప్రవాహమట్లు
సాగిపోవుజవ్వనమునఁ, జనిన మరలి
రాని పగభలందును, రాని రాత్రులందుఁ,
బుత్రి! యింతటి బిగిఁ బూని ముడుగ నగునె? ర౧

ఒక ప్రవత్సృత్పతిక, నిశాప్రార్థనాపదేశమున తన విహాసహత్వమును తెలియబఱచుచు, కాంతునిప్రవాసమును నిఁసించివేయవలె నను నూహతో -

“తెల్లవాఱుజామున ఆతడు ఊరికి పోగలడు; అంతటినుండి నీవు ఇష్టము నచ్చినట్లు నాతో హాయిగా విహరింపవచ్చు.” - అని ఒక జాణ, జారనకు తెలియబఱచుచు నిశాప్రార్థనాపదేశమున -

కటికిగుండెగలాఁడు నాకాంతుఁ డెల్ల
తెల్లవాఱుజామున దూర దేశమునకు
నేగు నని వింటి, యామిని! వేగకుండు
నటులు వృద్ధిపొందును! దయ నాత్మక గనుము! ర౨

ఒక ముద్దరాలిహార్ద్యమును వివరించుచున్నట్లు మాటలాడి, ఆమె ప్రేయనిప్రవాసమును ఆపివేయు ప్రయత్నముతో చెలికితై, ఆతనితో, లేక ఆతడు వినునట్లు తనచెలికతైతో -

భావిపథికునియిల్లాలు వాఁడు పయన
మడుగుతఱి జీవములు చాల్చు నతిరహస్య
మును, బ్రియవియోగ మోగుచుగొవమువారి
నడుగుచున్నది యింటింటి కరిగి యరిగి. ర౩

స్వాధీనపతిక ఒక తె ఇతఁ సనితలకంఠె తనసాభాగ్యవైభవమును అతి శయితముగా చాటిచెప్పుచు పతికి అన్యఁ నితాప్రసంగ ప్రార్థనాపదేశమున - ఆతనియం నితఁ పనితలకేమాత్రము అవకాశము లేదు - అని సగర్వముగా ప్రకటించె -

పతికి అన్యవనితాప్రసంగప్రాప్తియు సాపేక్షం పెట్టుకొని, అవకాశము
కోసము అభిలషించుచు ఉన్న ఒక జవరాటు, తిన్నమనస్సుతో గూఢముగా
దాగి ఉన్న రతాభిలాషమును సామూహ్యమునకు మూచించె—

ఓయి వరసూత్ర! నాపతి కొగులచేలుల
తోడఁ గూడికఁ గూరిప వేడుదాన;
నెనఁగి మగవార లేకాంతరనులు; నార
లెఱుంగరు గుణము దోషము నించుకంతి.

రర

దూతిక స్వయమగా సగృకునితో—

మట్టచుధ్యాహ్నమున నిండు మండుతుండ
కడలి నిజగాత్రితలలీన యైన ఛాయ
సరసితే, సాగ దవల కావంతయేని;
నిలిచి విశ్రమింప వ దేల నీవు? పగిక!

రర

చాలకాలమునకు ప్రవాసమునుండి మగిలి వచ్చిన కాంతుని ఉపాలం
భించుచు ఒక విరహోత్కృతత, జ్వలిల్లాసగోచులమున —

దూరమునందునుండి యిటు దోడ్కొని తెచ్చి సుదుర్లభున్ సుఖ
మూరయువాని మాకు, జగ్గరిమా! యువకారము సేసినావు; నీ
తీరిక లెస్స యెంతయును; దీఱని మాదవు జీవితమ్మునం
గాగునఁ గొంచుఁబోయి, యువకారముసేసువు; నాయకుండుమా!

కుశలప్రశ్న చేయుచున్న నాయకునితో ఖండిత, సానూయముగా —

నాదునామజ్వరమ్ము మందమొప్పు, లేక
మందమో, యేల యొసల కామాట? సుఖము
నకుగ నచ్చితే సుఖగుఁడా! యత్త రఁది?
జ్వరపు వాసన గొట్టు నాస్పర్శ వలదు.

గగ

నీపస ఇంతేనా?— అని చులుకన చేసి, తానే స్వయముగా సురతనుఖ సంభ్రమాడంబరముచేత పురుషాయితమునకు నడుము కట్టి, అంతలానే అలసి సాలసి అనురును రిపుచున్న ప్రియుగాటతో ప్రియుడు చిటునవ్వు నవ్వుచు—

సరసతరమ్ముతొ నరటిస్తంభమలట్టి తొడల్ వడంకులం
బెరసెను; విష్ణు వాతె శిఖిపించుమటుల్ కబరీభరమ్ము; బా
పురె! కనుదమ్మిరేకు లరమూయ సభి! యనుగున్న రైతి వీ
దరపురుషాయితమ్మున; నెదన్ మగవారిశ్రమమ్ము నెంచుమా!

పూర్వము ఉన్న ధన మంతయు దోచుకొని స్వస్తి చెప్పింపబడి, ప్రకృతమున మిక్కిలి ధన ముపార్జించి మహాశృంగారపదవి నధిస్థించి ఉన్న విటుని మరల బోగొన దూతికలను పంపుచున్న వేశ్యమాతతో మాతురు—

తొలుతఁ దొలఁగించి క్రమ్మర గలిపిఁకొనెడు

పోకఁ బ్రత్యక్షదృష్టన్యలీకమైన

ప్రేమమునకు రసమ్మును విరస మగును

నిజము, కాచి చల్లార్చిన నీటికటలులు.

౧౩

సముచితములైన సిరిసంపదలు సామర్థ్యము గలిగినపుడు, ఉదాత్త పురుషుడు పూర్వానన్దయందలి సమాచరలకుగూడ దుఃఖముకొలగించి నుఖము కలిగింప నెంతయు ప్రయత్నించును— అని నిదర్శించుచు బంధీకృత అయిన ౧౩ శ్రీయొక్క మగని పరాక్రమక్రమమును గూర్చి రికడు—

పిడుగుమోతను బురుడించు కడఁకఁ గడఁగు

ప్రియునిశింజినీ ఘోషము విని యొక రు

బంధితవెలంది, తనతోడిబంధిత లగు

గరితలకు నశ్రువులు నించు కనులు దుడిచె.

౧౪

శనమాటలు వినుచు ఉన్న విటుని మోహపైకి, నలభా వేసికొనుటకు వేశ్యమాత తనకొడుగు మిక్కిలి అందగత్తె అని, సుగతచతురతలాగూడ మిక్కిలి నుకుమా! అని, చాల సరసురాలు అని ప్రకటించుచు, విటాంతన నిందావ్యాజమున దూతికతో—

తేను సహించుచున్నయదితె మృని సౌరతదుర్విదగ్ధుడై
యామిని యంతయుఁ విడువ కా విటకాఁడు పెనంగె; సంత నీ
కోమలికోమలాంగములు గుట్టెడలన్ నసివాళ్ళు వాడి, యీ
మై మెఱుఁ గెత్తిపోయినవి, మ్లానశరీరముమమ్ములలుగాన్. ౫౭

మహాకలెమిది తవులాటనుచేత ౭. లక్ష ఉపేక్షించుచున్న నాయకునకు
ఒకానొకనాయకి యొక్క - అనురాగాతిశయమును తెలియబఱచుచు దూతిక -

కా దని శ్రోసివేసి యువకామిజనిమ్ముల నెల్ల, లోకము
ర్యాద నటుండ నిమ్మని, రసంతయుఁ గొంతునుడొంతులేక, సాం
పేదిని కన్నుగల్వపును చింతలుగా దెసలందుఁ జిమ్ముచున్,
వేదరు వట్టి, యానెలత నీకయి క్రుమ్మరుచున్న దర్భకా!

తనచేత బంధఖానాలో బంధింపబడి ఉన్న ఒక జవగాలితో పాటి
లాషముగా చోరుడు -

కానితొత్తి గర్జిలు మొయిశృకడన యుండి
నడడు పిగులుమోఁతి సూ, వడఁతి! యిద్ది;
బుద్దివై మగనిధనూరవమ్మునానఁ
దొడరి, యూరక పులకలఁ దొడిగె దేల? ౫౮

బహువల్లభునియిట్లా లోకజే, భర్తృకౌర్యప్రకాశముతోపాటు,
కుటిల లయిన తన సవసుల అభిసారిసజ్జత్యమును గూడ నూచించుచు
ఆత్మతో -

చనియె నీకొమగుఁడు నేడె సమరమునకు,
మేలుకని కాచె నేడె గ్రామీణజనుల,
నేడె గోదావరీతటినీతటమ్ము
లయ్యెఁ బచ్చని పనుపుయము లత్త! ౫౯

సవధువునకు బుద్ధి గఱపుచు, తల నెఱసిన ఒక పారివాసికపురంద్రుని,
పతివ్రతలకథ లిట్లని బోధించె -

మఱది కడుం జెడుం గఱవ మాలినబుద్ధి మెలంగుచుంట గు
రైఱిగియు నింటికోడలు వచింపదు తొందరపాటువాఁడుగాఁ
గఱకఱియైన నాథునకుఁ, గాఁపుర మల్లరితోఁడఁ జింద్రవం
దఱ యవునన్నభీతి, నిరతంబెడఁ గుంగుచునుండుఁగాని, తాన్.

నీసఖురాలు ఇప్పు డెటు లున్నది? ఆ అగ్రహము తగ్గి, ఏమాత్రమైన
అనుగ్రహమునకు వచ్చినదా? — అని ప్రియతమ డడుగగా కలహంతరితా
నాయికయొక్క చెలికత్తె —

దయితుఁడు దీనదీనముగ ధ్యాసనమాగతుఁడైనయప్పుడ
మ్మెయిఁ దలపోసి పోసి మితిమీరిన గోరవుమన్యుకమ్ముల
న్నియును, వితా చికాకువడు నెమ్మదిఁబోరుకృశాంగిఁజూచి, యిం
తయు నగ, రెంతయున్ దిగులునంగృశియింతురుగాని, నెచ్చలల్.

తనతో ప్రచ్ఛన్నగత మభిలషించుచు ఉన్న నాగరికునిగుఱించి, కులీన
యగుటచేత తానుకూడ ప్రచ్ఛన్నసమాగమమే అభిలషించుచు ఉన్న అభిసా
రిక ఒకతె —

పామరుడైన పతిమీద విరాగము, చతురుడైన జూరినిమీద అనురా
గము నూచించుచు, ఒకతె సఖురాలితో —

ఒక పనికిమాలినవానిమీద తేవులాటమున సదమద మవుచున్న నాయి
కను మందలించుచు, రెస్సగా లోకానుభవము గడించుకొని ఉన్న
సఖురాలు —

మనసు నెఱుంగఁ జాలు మతిమంతులచే సుసమాపితమ్ములై
వనుపడఁ బోవుగాక, రసవంతములై సుఖపెట్టుకట్లుగా,
మనసు నెఱుంగలేని యతిమందులచే సుసమాపితమ్ములై
నను సుఖపెట్ట నేర వొకనాఁడును గార్యము, లింత నమ్ముమా!

వానకారు సమీపించినది, అని క్రొత్త రేతమావియివుళ్ళను చూపు
నెపముతో గూఢగూఢముగా నూచించుచు నాయిక, నాయకునిప్రవాస
ప్రయత్నమును ఆపివేయించుతలంపున—

పానరి దరభిష్ను శక్తి సంపుటమునందు
గుప్తహాలాహలముతో కళాసాను బోలి,
పక్ష్యసహకారరాజాస్థిభాగనిర్గ
తమ్ము నవకోమలాప్రమాండురమ్ము గంటె? ౬౨

సుచిగుము రిమింప జానుని ప్రోత్సహించును నిక నినిని గాని —

రమణం బటలాంతగానతీర్ణస్వతంత్రం
శలమునం గొని యూర్ధ్వపాదముగఁ దవు, ల
లక్ష్మ్యసూత్రగ్రథిత నకులప్రసనము
కరణిఁ గ్రాలెడు నబె సాలెపుసపు గనుము. ౬౩

ఆ పాదుపడిన పుగాతన దేనాలయము జనునందాన గావ్యము గా
ఉన్నది. కానిట్టి, అని మనకు తెగిన సంభవము. — అని జాగ్రత్తగానుసరింప,
తెలివిడి అగునట్లుగా ఒకకామిని —

అట నలునంత కానబడునల్లదియే శిఖరమ్ముకీల; ను
చ్చట ముడుగంగఁ బాటి నరుసంబడియున్నవి పాపురాలు; తి
చ్చటులతరోద్ధతధ్వనులసందడి నాగుడి వాడిశూలమం
దిటులు కొఱంత వేయబడి యేడ్చుచునున్నటులున్నదయ్యెడక

పరకనితాలోలుపుడైన పతియనురాగమును లోగొని, అతనిని సజ
పఱుచుకొనికూడ, తిరిగి — నే నాతనికి ప్రేమరాలను గాను. వానికి నామీద
ఏమాత్రము ప్రేమ లేదు. — అని అతనితో ప్రేమప్రసంగమునఁ బడక, పడ
మొగము బెట్టు సపత్నిని — పగిలె — నొకతం గని, మఱొకతె చుకుగతతో —

కావొ వానికిఁ బ్రియురాల వీవు కలికి !
యనుదినము సొక్కి సోలెడు ననయవముల
నేల నిదురింతు? కడుపారఁ బాలు ద్రావి,
తొడిగి మత్తు మెత్తున పడ్డదూడవోలె ! ౬౪

పతి విదేశమునకు పోయియున్న ఒకసతికి అన్యాయమునకు అనుభవము రాగల యెడల ఆమె అనుభవమును— నివాస్వాపాదులు తగిలినవి; అవి సద్దు;— అని బోధించుచు, ఒక బంధు నధవు —

ఎంతయుం బ్రౌద్ధు గలుగు హేనుంతరాత్రు

లందు నిద్దుర చాలక, కొందు విటులు

పవ లొడలు దెలియని నిద్ర, వడితి! మేలె

చిరము ప్రోషితపతికన్ నై చిక్కియుండి ?

౬౬

బురదదారిలో పాపము, ఆ పాడుబురదకు వెలుచి, యెగిరి దూకి, అకుంగనయన నాఅడుగులలో అడుగిడినకాని, అనురాగమున గాదు నుమా;— అని ప్రయోగాల ప్రణయమును కిస్సిపుచ్చుచున్న కాంతునితో నొక కాంతి —

అలసితతె మీఱ సడునున కడలి యెగిరి,

యడుగు నీయడుగున నాపె యిడునుగాక,

కడగి తొడిగినపులకలఁ గంటకితము

నొడలు దాల్చుగ నీ కేల? నొడువుమయ్య !

౬౭

చేయిమాత్రము జాతకుండ, ఉట్టిపడు అనురాగాతిశయమును అడ్చు తెముగా ప్రకటించుచు ఉన్న విటకానినుండి డబ్బు గుంజకొనుటకు కూతు నకు బుద్ధి గలపుటకు, వేశ్యమాతె —

తివిరి కడచినవండుగ, తెల్లవాలు

జామునందుఁ బున్నమచందమామ, యంత

విరస మైన కామము, దానవిధమైన

యట్టి పరితోషమును, శోభ నందఁబోవు.

౬౮

ఒక స్వాధీనపతికిను కామించి ప్రయత్నించుచున్న కామకునితో— ఆమె అందరొని ప్రమానిపండు— అని నూచించుచు దూతికి అన్యాయదేశమున—

కడగి తనచేతి వాసుకికంకణమును

శివుడు వడివడి దూరము సేసినపుడె

విడిత మయ్యెను జేలులకుఁ బెండ్లిలోనె,
పార్వతీ దేవివరమసాభాగ్య మెల్ల.

౬౯

ఒక ప్రాప్తితపతికిను సేదాగ్గుచు సభుగాలు -

మండు వేసపిఁ గార్చిచ్చుమంటలమసి
పాతీ నలుపు లెక్కి న వింధ్యవర్వలశిఖ
గములు కనిపించుచున్న వారహినిఁ, బ్రోషి
భవతికా ! యవి ననగారిదములు గావు.

౭౦

ప్రభుమప్రసంగసమయమున అనురాగితీతయమును ప్రకటింపఁచును
బహుఁలభుప్రసన వల్లభుని, ఎల్లకాలము ఏకగ్రసప్రణామనామనృత్యతో టల్లసిల్లు
వానిని జేయ నుపొంది, ఒక ప్రణయిని -

గావు వొరియక యేకాల మోప నోవు
ప్రణయమును మాత్ర నా కిమ్ము ప్రణయముర్తి!
వీఁగి ప్రేమము పెడిమోము ప్లేలునాడు
పయినిఁ బడు బాధ కోర్వ దీప్రాణి నుంత.

౭౧

తాను అస్తిగప్రణయించె - నీ పలామప్రసాదమును అనుగ్రహించు -
అని బ్రతిమాలుకొ నాగిన స్రియునితో ప్రణయిని -

మనసాగి కోరుకొన్న ప్రయనితో సార్వజికసంభోగభాగ్యము సగు
కూరికప్రోవులచేత విషాదపముఁచున్న నాయకు బోధించుచు బలికెత్తె -

పొలఁతుల్ వేయ గల్గువాని విరిపూవుగబోడి నాల్గెదు రో
జలదాఁ కాతనికోస మాసపడి చూచుంగాని, యాపైని ని
ష్ఫలయ్యుగోయదుపూటయేచి; బహుభావ్యత్వమ్ము, ప్రేయస్వము
స్వలోకన్నం, గడునో గుకోవలెగదా, నానాఁడు మానించుచున్!

తనచెలుగునకు తనమిత, తనకు ఆతనిమిత ౧౭ ప్రణామనామనృత్యమును
ప్రకటింపఁచు ఒక మించుబోడి, చెలికెత్తె -

అనిమిషభావముం గొనినయట్టి విశాఃపుకన్నదమ్మల
 ప్పనగఁబ్రయుండు నాయనయవమ్మలయందలి యేవిభాగముల్
 గనుఁగొన నుల్లసంపడునా, గట్టిగ వానినిఁ గప్పివేసికొం
 దు;నతఁడు చూచుదానిఁదమిఁగోడుతనేనునుజూడఁబూనుదున్.

కలహంతరితయొక్క సఖురాలు అనునయమఁకోసము ఆమెచెలుపుని
 బురికొలుపుతలపున —

ఉడుగఁజూని కట్టలుకచే నుడుకుదయిత
 దయితునెడఁ గొన్న బిగి యెల్లఁ దనకుఁ దాన
 యెడలి, పుడిసిటఁ బట్టిన యిసుకివోలె,
 నురసురం బోవుచున్నది చూడుఁ డిటులు. 28

రసికు డొకడు, ఒకగసికురాలి నుద్దేశించి, శుకపంక్తివల్లనవ్యాజమున—

వచ్చలుం గెంపురాలును వరుసఁ బొదుగఁ
 బడి, నురవథమ్ముపేరిటి పడఁతిమిన్న
 కంఠముననుండి జాటిని కంటెవోలె,
 దిగుచు నున్నది శుకపంక్తి దివమనుండి. 29

పగపురుషసంగప్రసంగమును చెలిసికొని, ఒకడు తన భాగ్యము దుగ్గమ
 స్థానములో బంధించి ఉంచినాడు. ఒకతటి జారపురుషు డా తరుణిపాలకి
 దూతికను పంపినాడు. ఆపు డామె, దూతికతో ప్రతిసందేశ మిచ్చుచు,
 దుగ్గశను పొంది యున్న మానధనులచరిత్రమును వర్ణించునెఱమున —

అభిసాగమునకు ఇది సమయమా కాదు పొమ్మని జారనకు తెలియ
 బఱుచుచు ఒక కులట —

కోరి యాశంసితార్థమ్ముఁ గూర్చ లేమి
 మనసునన్ నొచ్చుకొని, కూర్చు ప్రణయి మరలి
 చనుటకన్న, విదేశవాసమ్ము దుర్గ
 తియును గూర్చ నేరపు నాకుఁ దీవబాధ. 30

పాపము, ఈత దోక బాటసారి, అని పెద్దనారిని నమ్మించి చెప్పి, సమృతపటిచి, యింటికోడలు, నూతికి, బాగుని తమయింటిపనాగాణా మకాము వేయించినారు. రాత్రి ప్రాస్త్ర పోయినది. ఇంటినారు గాఢ నిద్రలో ఉన్నారు. అది గమనించి చూతే — ఆమెతో గమింప ఇది నీకు తగిన అదను — అని బారునకు నూచించుచు, వధువుతో —

అడవులయందు స్కంధకలితానలకీలల, నూళులందు నే
ర్పడిన తృణాదికమ్ముల, నురక్షితుఁ డి వధిమండు, నిల్చి యి
ప్పుడు పురిలోపలన్, వెతల ముంచియిడంగుచున్నవాఁడు మ్రు
క్కడి చలిగాలిచేత, వెనుకం గల కోవయు వెంచియల్లుగాన్.

ఈన గాఢ స్నేహమును, తన కిలాప్రావీణ్యమును, అనుభవమును, ప్రక
టించుచు, తనమాటలు వినుచున్న కామినీజనములపంపును వశ పఱుచుకొను
తలంపుతో ఒక గిసికుడు —

రసముఁ గ్రోలఁ గైకొనుపాట వెన ధుత మగు

నౌఁదలఁ గదలు నలకల నాకుల మయి

వరిమల తరలిత మధువప్రకరక్షిగ్గ

కమలమటు లొప్పు నా మెముఖమ్ముఁ దలఁతు. 2౮

ప్రియతముని యాదగౌభిమానములకు పాత్రమైన భాగ్యవతికి అలం
కారాదులు లేకపోయినను సౌభాగ్యము అతిశయించుచునే ఉండును. — అని
ఒక తె, విదితగౌహస్య అయిన తనపయస్యతో —

స్నానము సేసి లెస్సగఁ బ్రసాధనమున్ సవరించి, లోలతం
బూని, సవత్స లుత్సవపురుచ్చట మన్దుచు నుండ, నార్యచే
స్నానమునం దనాదరమునన్ సుభగత్వవిశేష మెల్ల నెం
లేనియు వెల్లడించి వివరింపఁగబడ్డటు లయ్యె నయ్యెడన్. 2౯

పనువుతో విశుద్ధిస్నానము అనగా నిదవసోజన శుద్ధిస్నానము చేసి,
వీధిగుమ్మములో నిలిచి ఉన్న ఒక అమ్మమిన్నిను చూచి, పన్నె కా దోకడు
సజ్జెదగ్గముగా —

స్నానమునఁ బను పంటిన జాలవలయ
జాలముల బాగునేముగా సాగినావు
వెదురుపుడకతోఁ బడఁతి! యివ్వేళఁ బాళి
నెవని ధన్యునిఁ జేయ నూహించినావా! ౮౦

ఒక నెఱజాణ తనదయితుని ప్రవాసప్రయత్నమును ఆపివేయవలె నను నూహతో, సామాన్యముగా స్రవణయు సన్నగిల్లిపోవుటకు గల కాఁణములను వివరింప గొంగొనినది—

కనులకుఁ గనంబడక యున్నఁ, గనులయందె
నిముస మెడయొక యున్నఁ, గణ్ణేజవముల
సమ్మి నీల్గున బిగిసిన, నిమ్మెయిన్ ఘ
టిల్లినను, బ్రణయము సన్నగిల్లిపోవు. ౮౧

పైగాభనే ఇంకను స్పష్టముగా—

కనఁబడకున్నఁ గాంతఃకుఁ, గానఁగవచ్చుచు నున్న నెట్లు నీ
చునకును, నూటిపోసి యిడి శ్రోతబిలగబుల కెక్కఁజేయ న
జ్ఞానకును, సంఘటిల్లునెడఁ జొప్పడి యిట్టి తెఱఁగు, లల్లనం
బ్రణయము సన్నగిల్లి తుది మాసి చనుం గలరూపు నమ్ముమా!

ప్రసవించినపిదప యావనము కొంచెము జాతినప్పటికి మాసఖురాలిని నీవు వెనుకటివలెనే చూడనలెనుచు— అని చతుగతతో నూచించుచు ఒక తొలుచూలిజవరాలినఖురాలు, ఆమెచెలువునితో స్తనకాలిమకథనవ్యాజమున, సవైదగ్యముగా—

ఉన్నతస్థితి నొప్పారి యుదరభూమిఁ
బడినయవ్వడు చొప్పడు బహులదుఃఖ
మను విచారమ్మునన పోలుఁ, జనులమొనలు
నలుపు వాతిన వుదమిన్నకు భృశమ్ము. ౮౩

ఒక రోజు గానికి ఒక కుటుంబానికి తాన్ని ప్రయత్నించుచు సూతిక, ఆమెతో వాని అనుగా గాగికముల అతిశయమునుగూర్చి -

సూదరి! యాదచందములచుక్క మిటారపుజవ్వనంపు లే
క్రొందలి గాకుబోడి గల సూపగి యా హలికాత్మజుండు నీ
యందలియాసఁ జిక్కి - సగ మయ్యెఁ. గృహింనుచు నున్న నీనుచే
తం, దుది వానిమానినియె దాత్యము పూనఁగవచ్చుననిగాన్.

బహువలభుడైన నాయకుడు చి కాలమునకు తనవర్తమాను గాగా ఒక ప్రాభు, నేచోహోపాలంభసుభృతి మయిన వాగ్గుంభముతో -

దాక్షిణ్యమ్మున నేగుడేరి ముఁ బ్రమోదసగ్గార్తి మామూశ్శలం
దక్షయ్యమ్ముగఁ గూర్చుచుంటివి పి యుండ! నీకునున్ నీ నే ప్ర
త్యక్షంబై యెపు డేగుచుండుదువు నిర్వాజంబుగా, నా సహో
బాక్షుల్ పాయక పొందిపొందఁగల యా యానందమెతోగదా!

కోపముచేత నేను కొందఱు చేయు విషయము ఉన్నను పాపము, అతడు పూనుకొన్న ఉచితగామలము మానడు - అని తన హృదయమున వెల్లడించుచు, ఒక స్వాధీనపతిక, తనదయితునివిషయమున అన్యననితాప్రసం గమును నింసింప మొదలిడి -

అతనిఁ గొట్టినంత నెట్లనై కనుగంది చుటుక్కు మన్న నా
లేతలిరాకుచేతిని జలించుచు నూడఁ గొడంగి నోటికి
నాతఁడు, నంతలో సగుచు నల్లనఁ బొంచి గ్రహించిపైచి తే
నాతనికంతనీను మొద హత్తఁగ రెండవచేత గట్టిగా. ౮౯

ప్రణయకలహవశమున అవిగ నాయక, పడకగినితో నుండి చన చన బయటికి వెల్లిపోసాగినది. పాపము, జాలిగా నాయకుడు కూడ ఆమెను అనుసరించి పోవుచున్నాడు. అని చూచి, ఆమెసఖురాలు ఆమెను 'వేసుకట' మందించి నుమాఖతకు లేవలె నని చతుఃతతో -

పొలఁత! పొలయల్కుఁ దొడి మాటుమొగము పెట్టి,
బిగబిరం జనె దే! నీ పిఱుఁదులవయి

మొనసి పులకలమొలకలు వెనుక వచ్చు

పతికిఁ దెలుపుచు నున్న వైచచ్చమనను.

౮౭

ప్రణయవలగూవివశక్త్యా ప్రేమని దోహక పుణ్యనిఃసుగురుగ్ని మునిని
 క్షీంచుటకై తల్పిని, మానిన్యంత్రప్రశంసాగ్రహగమున—

వినయమును దప్ప కేకాంతమానసు గూడ

నొదిగి మెలఁగెడు నా యింతి కొక్క రితకె

చేల్లు, సనురయించినపాటఁ జెల్లి చనిన

తీక్షణకోపపుశేషముఁ దెలియజేయ.

౮౮

సహజవల్లభు డయినప్పటికి పరిణామము దుష్కర్మము దుష్కర్మము అను
 వశమున నొకటి మరొకటి నుద్దేశించి, మించువోడి ఒకతె శ్రీకృష్ణుని పాకుగా
 గాని—

నోటితో నూది రాధామనోహరాంగి

గోరజమ్ము నెడల్పుచు సారె సారె

దొలఁచుచున్నావు నీ చితర లగు వ్రేత

లకును గోరజమ్మును గృష్ణ! లితవృత్తి.

౮౯

◆ ఈ పద్యము ప్రాకృతమూల మిట్లున్నది —

“ముహూర్తమేతద్ తం కహణ గోరజం గాహితమ్ అవశేస్తే,

ఏతాణం వల్లనీణం అణ్ణాణ విగోరజం హరిసి.”

దీనిలో ‘గోరజం’ అనగా గోవులధూళి అని అర్థము. అది రాధయొక్క
 కపోలాదులమీద పడి బాగుగా అడుగుకొని పోయినది. దానిని కృష్ణుడు
 నోటితో ఊచి పోగొట్టి నాగినాడు. దానిని చూచి ఒక నాయిక చక్కని
 అభిప్రాయమును తెల్లజెప్పినది.

అందు తే మూలములో ‘గోరజం’ ‘గోరజం’ అని రెండుమాట్లు ప్రయో
 గింపబడి ఉన్నది. ఒకే అర్థములో ఒకే పదమును రెండు మార్లు విప్రసిద్ధ
 కవియు ప్రయోగింపడు. ప్రాకృతములోని ఆ ‘గోరజం’ శబ్దమునకు
 ‘గోరజం’ అని, ‘గోరజం’ అని అర్థములు సిద్ధించుచున్నవి. దానినిబట్టి
 పైపద్యములో అభిప్రాయము ఇట్లు పుకట మవును. —

ఎన్నో పర్యాయములు ఎన్నో లెక్కలతోనన్ని తిన్నట్లు చెప్పినాడ చాల చురుకైనగా కేవలము— స్వరూపము— అని మాత్రమే అనుచున్న ఇంద్రుడు కునితో, ఒక ఖండిత—

చేయ వింతకు చు న్నెన్ని? చేయఁజూపు

మీఁద నిక నెన్న? చేతలో మెలఁగ నెన్ని

“కృష్ణ! రాధకి పోలములమీద పడిన ఆ గోరజమును అనగా గోవుల పాదధూళిని నూటితో కలిపి, నీవు దులిసి వేయుచు ఉండగా, తక్కిన ఈ అందలు గోపికలకుకూడ నీవు గోరజమును పోగొట్టుచున్నట్లుగానే ఉన్నది. నీ ఒక్కచేతచేతనే ఈ అందము పగులునిచ్చితి కలుగుచున్నదిమహా!” అని.

పైకి ఆదగమేడుగుమైన అభిప్రాయము నెబడును. కాని, అంతరిముగా ఆవాక్యములో నెంతయో ఈను ఇమిడి ఉన్నది. దానిని ఇట్లు అభినివేషింపవలెను. —

“కృష్ణ! నీవు ఒక్కరాధపై బడిన గోరజానిని నూటితో కలిపి దులిసి వేయు నెపముతో ఆమెను దాసి, స్పృశించి, చుంబనాదులద్వారా ఆమె సాభాగ్యమును నెల్లడించుచు ఉన్నావు. తక్కినరా చూచుచున్న ఇంద్రుని గోపికల గౌరవమును నేలపాటు చేసి, వారిని అవమానించివేసి, వారిల సాభాగ్యమును ప్రత్యక్షముగా ఖండించి వేయుచున్నావు. యథాగ్ధముగా నీకు రాధ ఒక్కతయే ప్రేయసి. తక్కిన ఈగోపిక లందఱు ఈమెనుపోకకు ఉపకరిణములు. అవకాశము లభించినప్పుడెల్ల ఇట్టి పనులద్వారా ఆవిషయమును తేటతెల్లముగా నెల్లడించునే ఉందువు,” అని.

తెలుగుపద్యములో ఉన్న రెండవ ‘గోరజ’ శబ్దమునకు మొదటి భావములో అగ్నిము స్పృష్టమే. సామూయాభిప్రాయములో ద్రుతననుచ్యయుము మీది ‘గోరజ’మును, ‘శో’ అని, ‘రజము’ అని రెండు పదములుగా విభజింపవలెను. అప్పుడు ‘శో’ అనుదానికి కాకువుద్వారా అనూయ అభ్యాసించి, “కృష్ణ! నీవు రాధగోరజమును పోగొట్టుచు, ఇతరగోపికలకు పట్టిన గోరజమును అనగా దుమ్ము, ఇంకను తెల్లముగా చెప్పవలెననిన, స్వాభిమానమదమును గోరజనవుక్రుపము బాగుగా దులిపివేయుచున్నావు. అట్లు వారిని అవమానించుటకేదా నీవు ఇట్లు రాధకగ్గము చేరి విలాసములు ప్రకటించుచున్నది!”— అని అభిప్రాయము చెప్పకోవలెను.

ఇందులో గంగాధరభట్టు— ‘గోరజ’ అనగా ‘కంటిలో పడ్డ దుమ్ము’ అని యర్థము వ్రాసినాడు. ఇది ఆతని కెచటినుండి లభించినదో?

యివును తెవ్వ? లే నేవి క్షమింపవలయు?

నొడువునూ, నుభగఁడా! సిగ్గు విడిచినావు! ౯౦

అనునయాదులకు శిక్షి, దుర్బదస్థుడైన నాయకుని మందలింప దూతిక-

ఎగసి యధికారముం బ్రకటింప రెవరు,

కోపగించిన బ్రతిమాలుకొందు రెవరు

దాసు లట్లు, వారలె నెలంతలకుఁ బ్రయులు; .

తెక్కుఁగల దరిదులు మెడత్రాఁటిమగలు. ౯౧

పూర్వము ఇంతి అంతి కాని ప్రణయాభినివేశమతో అంటిపెట్టి ఉండి, ప్రకృతిమున గర్భివతి యవుటచేత శౌంధాసీన్యమతో మెలగుచు ఉన్న నాయకుని నొవ్వనాడుచు, దూతికి సుమృద్ధమీదుగా—

ఇపు డీమె చూలాలు. ఉపభోగమునకు తోడు. అని జూరునకు నూచించుచు దూతికి, సవ్యపదేశముగా—

గారనము మీఱ మది మధుకరి! రమింప

వితరపుష్పజతులవయి, నిందుఁబోలె;

బద్ధఫలభారగుర్వియై వరల నివుడు,

మాలతిం ద్రోసివేసితి మార్మొగాన ! ౯౨

ఒక అందగానిపై అనుగ క్తయై, ఒక జవరాలు తనమాతులానితో—

కాంచిన నేండ్లుఁబూండ్లు నొక కానుకుఁదూఁగిన తృప్తి నేనియుం గాంచవు కన్ను లా కుసుమకాండునిమాటరూపు వాని నీ క్షించినమాత్ర నొక్క.క్షణ మిట్టై, యడంగదు నాదుత్పన్న యే యులచుక, స్వస్థపీఠ మవు నంబువుచేతనుబోలె. మాతల్! ౯౩

తమ మొట్టమొదటి సంకేతిస్థలమునకు శృంగము రాగా, వఱ్ఱొక సంకేత స్థలమును స్థిరీకరించుచు ఒకకులట, విటునితో నుజన ప్రశంసావాజ్ఞమున—

మొనసి నివసించి యేదేశమును నుజనుఁ డ

లంకరించునో, ప్రవసించి కొంక కతిఁడు

దాని నొనరించు, నూరిచేంతన మహాప్ర
భంజనోన్మూలితవటమ్ముప్రాంతమునుగ.

F. 4

ప్రయాణమై ప్రవాసమునకు పోవుచు, -- 'నన్ను ముందుగా పోషించు
నుమా!' -- యని యనుచున్న తన ప్రయత్నముతో ప్రయాణము --

ఒగి స్మరించుకోవలె మదినుండి దూర

మైనవానిని; నటు గానివానిఁ గాదు;

తగినప్రేమయు స్మర్తవ్య మగునుగాక,

యది నిరాలంబనం బయ్యెఁ గద యివేళ !

F. 5

మొట్ట మొదట ఎంతో ప్రణయాతిశయమును చూపి, ఉపశోధించి,
ఆపిమ్మట సన్యాస స్వరూప చే గామాని, తుదికి ముగించిపోయి, ముగి
న్నప్పుడైన నాయకుని, తిరిగి అనుకూలపలుప ముతిక, పూర్వసాయితము
రాగమును ప్రకటించుచు --

మొలకఁ దొడుగు పులకలమండలముచేతఁ

గప్పి యిడుకొని నీపగటిగంటి నొసటఁ

గాచుకొనుచున్న దొక నిధిగాఁగ నెంచి,

యీసరికిఁ గూడ నా యమాయకప్రపిల్ల.

F. 6

తొందగపని యేదో ఉన్నందున అతడు ఇంకను రాగిపడ అగినాడు.
ఆపని పూర్తికాగానే వెంటనే గాగలడు. స్వార్థముగా ఉండు, -- మని
ఒకదానిని మారుకొనిన గని, అపకృష్ట సర్వస్వం సమాగమ సామగ్రి
విశేష అయిన ఒక ప్రోషితపతిక సనిర్వేదానుమాయముగా --

అల లేమావియిస్త్రశ్శృ సూడఁబడవో! యాహూతమల్ గావో తీ

పులు పుట్టించు సురాసవమ్ములవసల్! పొంగారు నా దక్షిణా

నిలు ధాకం బడలేదో! కొన్నవనులన్ దీర్ఘంబులై తీట; వీ

యిల నెన్నోరికి నెవ్వఁ డెచెలియె యేవారునే! మాత్రులీ!

ఎన్నడు కొంచెమైన నెడగాక అదుకుకొని ఉన్నచో, సురతముమీద నంతగా ఉత్సాహము ఉండదుగదా? అది నీవు తెలిసికూడ ఒకప్పుడు కాకున్న ఒకప్పుడైన ఆతనిని ప్రవాసమునకు ఏల పురికొల్పవు? వైపెచ్చు, వాడు ప్రవాసాస్త్మిఖుడైనపుడెల్ల కంట తడి బెట్టి, నీవే ఎందుల కట్లు అవరోధము కలిగింతువు? అనుభవములో ఉన్న విప్రవాసమునుండి ప్రేయిడు తిరిగివచ్చిన ఆ దినములలో మధుర మధురములై, ఆనందోత్సవోత్సాహ తరలితములైన ఆ దినములలో, నిర్భరోత్సంతావిధురములైన ఒండోయల ఆ గాటపు కాగిలింతలతో, ఆ పునఃపునశ్చుంబనాది ప్రక్రియలతో, ప్రవర్తించి జాలువాటు ఆ సురితనమయములో, ఆ సుఖవిశేషము, ఆ గనానుభూతి, ఆ నిర్వృతి చెప్ప నలవి కావునుమా!— అని బోధించుచున్న సఖురాలికి, స్వాధీశపతిక ఒకతె సమాధానముగా —

నీ పతనికి ఇంతగా లోబడి పోగూడదు. ఏకొంచెమైనను విగువు పూనవలె — నని బోధించుచున్న చెలికత్తెకు — అని నాచేత గాసి పని, — అని బయలు పలుకుచు ఒక శాయిక —

రమణి! రమణుండు రమియించి, రవ్వ యెడసి,

మరలఁ గొఁగిటఁ గదియించుమలక దరియు

నంతమాత్రయెడమ్మున, నతఁడు ప్రవసి

తుండుగఁ, బ్రోషితిపతికగా నడలు దేను.

౯౮

నుందరుడు, సహృదయుడు, సద్యోపహారుడు, సానురాగుడు నయిన ఒక కోడెగానిమీద అనురక్తయయిన ఒక కులతి, అట్టివాడు కాకపోవుట చేత తనమగనిమీద పుట్టిన ఏవగింపును ప్రకటించుచు, చెలికత్తెతో —

నుండన్నీహుడైన ధవుని అనుకూలపటుచుకోవలె నను సూహతో ఒక పతివ్రత వానితో స్వయముగా —

తనివి తీరిని చూపులఁ దనర నేర్చి,

కష్టసుఖముల కయివచ్చి, కలితసాధు

భావమున హెచ్చి, కలిసినస్కాంత మిచ్చు

జనునిఁ బెద్దనోములు నోచి, జనము పడయు.

౯౯

ధృష్ట డయిన తనమగనికి, తనకు నడుమ భేదమును వ్రతిపాదించుచున్న దూతికను నివారించి, ఒక పతివ్రత, యుక్తియుక్తముగా ఆమెతో —

నల్లభుండు దోకిభుమును గూర్చు బాలువడును
 గాక, సుఖముగఁ గోఁచు నిక్కముగ నదియుఁ;
 బ్రయునివ్రేలిగోళులనీడ బెరియుఁ గాక,
 మొనలు దేలవా చన్నులు పులక లెఱ్ఱి? ౧౦౦

రసిక మనో మిళింద నికరమ్ముల ర మ్మని యాగళమ్ముగా
 రసములు జాలు వాఱ మధురమ్మగు పిందులు వాటి, పేర్చి హె
 చ్చ, సుకవివత్సలప్రముఖ సత్కవి నిర్మిత గాథలం దపూ
 ర్వసమయమిశతమ్ముకొనెఁబ్రవ్రథముమ్ముగఁబూర్ణసూప్రథక
 పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సలపాలిత పాలితాది సం
 లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్
 జాలునఁ దేనియుల్ గురియుఁ జాలినదై తొలికోటి యిచ్చి యీ
 లీలఁ గొనెన్ నృసింహకవిలేఖనిలో రమణీయమై ఖగిల్. ౧౦౧

సరసతరము గాథాసప్తశతకమందుఁ
 బ్రథమశతక ముజ్జ్వలరసప్రథితి నమరె;
 నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలోనఁ
 జొర దమృతమేని మధుగతాగరినుఁ జేసి! ౧౦౩

రెండవ శతకము

ఎప్పుడైన కోపముతో బిగిసి— నీవల్లభుడు నీకు ఎంతగా వశపడి ఉన్నాడో కొలిచి చూచుకొ, —మృని నీసఖురాలికి గట్టిగా బోధింపుము.— అని యనుచున్న తనసఖురాలితో ఒకనాయికయొక్క చెలికత్తై ఎకసక్కెముగ కలిసిన నెచ్చెలుల్ బలసి కర్ణపుటమ్ముల నూటిపోయఁగాఁ బలుమఱుఁబూనఁగాఁబడియుఁ, బాయుచునున్నదిక్రోధపూతమా యలరుజిరావజీరువుపుటల్లులపోట్లకుఁ దూట్లు పడ్డ యా యలరులబోడి డెందమునయందుననుండి స్రవించి పెంబడిక. ౧

సంకేతమునకు రాక జారునిచేత వంచినపబడిన ఒకకామిని,— నీ వచ్చటికి రాక నన్ను మోసగించుటయే గాక నే నచ్చట నుండనే నని పొంగి మన సంకేతస్థానమునకు భంగముకూడ నెచ్చి పెట్టినిది,—అని జారునకు తెలియ బఱుచుచు చెలికత్తైతో—

పొంగి కరుణ ముంచి కొనిపోవునొ, మువ్వన నందుఁ గూలియే భంగము గల్గునో, యనిన భావన లేక, తటద్రుమాగ్రశా ఖం గల గూట తెగ్గలను గప్పిన పిల్లలఁ గాచుకొంచు హ యిం గొనుకాకి, నేడు ప్రవహించి గఱించిన దేటిసిటిలోక ౨

పూవులవంకతో పోయి, అభిసారనుఖమును ఆసుభవించుచున్న ఒక కలట, తనచిగురుగతాభిలాషయును జారునకు తెలియబఱుచుచు, మధూక వృక్ష వ్యపదేశమున—

నిండి పూవులబరువున నేల నొరయు

చుంటి వివుడు కొమ్మలతోడ, నొక్క మాట

వినుము, గోదావరీతటవికటకుంజ

తలమధూకమా! రాలి పోగలవు మెల్ల.

3

మధూక కునుమాసచయము పేరున ననుదినము సంగమనుఖము సాధించి యనుభవించుచున్న ఒక అన్నమిన్న, ఒక మధూకతరువునకు దగ్గఱలో నున్న

పొదరిల్లు సంకేతముగా ఏర్పడుచుకొనినది. ఋతువు మారినా, వృష్టములు తగ్గి పోయినవి. ఇక ఆ పేరుతో ఇచ్చటికి వచ్చి పో నీలు పడమరగా అని విచారముతో ఒకనాడామె, మిగిలిన గాలిన ఆ కొన్నిపూవులు ఏల తచ్చుకొనుచున్నది. ఆ మొకవలికినుబట్టి ఆసంగతి అంతయు తెలిసికొని, ఒక నాగరికుడు సహచరునితో -

వెనుకకున్ మిగులవు, దుఃఖమునన చూడఁ

బడునవి, మధూకసుములుఁ జెడిపె యాపె,

యేరుకొని తెచ్చుకొనుచున్న దేచ్చుమఁ, చితి

తలమునుండి బంధుజనుసనులనుబోలె.

౪

బహువల్లభుడగుటచేత తనమాటలు నమ్మక ప్రోసిపేయించునని నాయకను అనుకూలపఱచుకొను నూహతో ఒక చనుదుడు నిబంధనముగానుగ్రహింప వ్యాజమున -

కొద్దినదినీటిలోఁ గొట్టుకొనుచుఁ బోవు

పెద్దదూలముపోలిక, బెంసి, యచట

చటఁ దవుల్కొని నిలిచి, యెచ్చటకొ యొకరి

చేత దహియింపఁబడుదువు చిలిపిమనమ !

౫

నాయకయొక్క సవతుల ఉల్లినుట్టుమాటలకు తాను చాలా ఉడికి పోయి, నాయకసభురాలు తనసభురాలి సౌభాగ్యాశీతమును బంధుజన గోష్ఠిలో పెల్లడించుచు -

ఆ సరసీమహాస్వమధురాధరబింబపుటంబునందు ను

ల్లాసముతోడఁ గ్రావి మివులం, బ్రహ్మకాంతునిచేత రాత్రి యు

ద్వాసితమైన రాగమె, సవత్నులతామఠకన్నులందు ను

బాహుల సంక్రమించి కన వచ్చె స్ఫుటంబుగఁ బ్రొద్దపొడ్పునన్.

చతుగలైన పనితలు ప్రసంగవశముగా తమప్రియునిప్రణయమును పరీక్షించుచుందురుగాని, అడుగడుగునను గాదు;— అని ఒక నెలబాణ ప్రయునిన్నే హమును అనుననము పరీక్షించి చూచు స్వభావము గల ఒక భావినితో -

అరసి చూచి గోదావరియివలిదరినిఁ
బొలమునం దున్న మగనిఁ దాఁ బిలిచి బిగ్గ
కావుకోడలు మిగుల సగాధ పైన
రేవులో దిగి, మునుఁగుచుఁ బోవ నాగె.

2

తాను మనసార కోరుకొన్న చెలువుడు వినుచుండగా, వానిని లోభ
పెట్టుటకు తనసౌభాగ్యమును వర్ణించుచు ఒక వగవర్ణించి, సఖురాలితో -

అడుగులపైనివ్రాలి విడ కమ్మెయి మొక్కు చునున్న వానినిఁ,
బొడ వపు మేలి ముంగురుల బొట్టననేల గ్రహించి చుట్టి నేఁ
దొడిఁబడ కీడువం దొడర, దోసమఁచూటఁ దొలంగఁబెట్టియూ
గడుసుమగండు కాంచినసుఖ మ్రొడఁబాయదు నేడునాయెదన్.

మనసంతేతస్థలములో ఇపుడు ఎకడో బాటసారి ఒకడు మకాముపేసి
నాడు. - అని బారునకు తెలియబఱుచుచు ఒక బారిణి తనసఖురాలితో -

చేరి దరిద్రజానపదసీమమునందలి గ్రామదేవతా
గారముద్వారమందుఁ, జలిగాలికి నీల్లుచు బాటసారి, చ
ల్లారిన చెత్తనిప్పమసి యాటిన కుప్పను నూఁది నోటితో,
సారెకుఁ జీల్చునాగెఁ బడి చచ్చిన పెద్దయెలుంగునుంబలెన్.

చిరిచెలువునకు దగ్గఱలో ఒకచోట నాయికానాయకులకు సంకేతిము
నియత మయినది. తెల్లవాణకముందే లేచి, ఎవ్వరు కేసులు పెట్టి కలకక
ముందే స్వచ్ఛమైన నీరు త్రాగుటకు తెచ్చెదను - అని వంకశెట్టి, ఆ జన
రాలు అచ్చటికి పోయినది. కార్యాంతరముచేరి ఆ కోడెగాడుమాత్రము
తాకుండ ఎగగొట్టినాడు. పాపము! ఆమె హతాశ యయి, నీళ్లు ముంచు
కొని, ఇంటికి తిరిగివచ్చినది. తెల్లవాణిసరువాత ఆతిడు ఆగపడినాడు.
అప్పు డామె - నిర్జీతసమయమునకు నే నచ్చటికి పోయి వచ్చినానునుభూ -
అని ఆతనికి తెలియబఱుచుచు అత్తగారితో, తెల్లవాణుజామున తాను
చెలువుదగ్గఱ చూచిన వింతలను చెప్పచున్నట్లుగా ఉపక్రమించి -

తల లొదిగి తమ్మిపూవులు నలిగిపోవు,
బెగడి రాయంచజంటలు నెగిరిపోవు,
నేరువున నెవ్వడో యుంచె నూరిచెలుపు
నందు నుత్తానితమ్ముగ నాకసమును. ౧౦

తనపియుడు దూరదేశప్రయాణమునను సమకర్తృయునైన దాని విషయము నే కలత జూటి, ఇంటిపనులు చేయ చేసులు రాక, దిగులుతో కులబుడస నవతిన చూచి, ఈర్ష్యపాలంభముతో వయోభృష్ట యయిన ఆమెనుతాటి—

ఆమె పతివరాయణ. ప్రయత్నించి భిరి పడెను. — అని జూగునట నూచించుచు, ప్రియప్రవాసవార్తి చెవిని బడంగనే దిగులుపడి నీలల్లు కూర్చున్న ఒక ప్రోవ్యత్పతికితోచూతిక —

ఉపిద! తనకోర్కె నెరవేరి, నెవడో, చెవుల
విప్రవాసపుటూనుఁ జొప్పించి యుండు;
విషముఁ బెట్టినట్లుగ దాని, వినశము లయి,
యలసి చూలిన విగత నీ యనయవములు. ౧౧

స్వప్తముగా వ్యక్త మవుచు ఉన్నను తమభాసమును నేర్పగులైన ఊర్జు కత్తెలు అట్లు కప్పియుంచుకొందు—గని బోధించుచు ఒకప్రోడ తనసఖురాలికి యశోదముందట గోపికలవై దగ్ధమును ఇట్లు వివరించినది.—

పొండు, వసికూన దామోదరుండు కృష్ణుఁ
డింక, ననుచు యశోద యేమేమో పలుక,
వనజనయనుమోమున వాలుగనులు పెట్టి,
పెదవులందు నవ్విరి మెల్ల ప్రేత లెల్ల. ౧౨

ఒక చతురంగనిత, నుజనప్రశంసావ్యాజముతో, కలకాలము అవికల మైన ప్రేమను నెఱపు మని నూచించుచు తన ప్రియునితో—

ఎడసి ముఖప్రసాద మొకయింతయుఁ దప్పక, నాఁడునాఁడునుం
గడు నువచీయమాన మయి క్రాలెడు నెవ్వరిన్నీహా, మవ్వగా

ముడివడి సంక్రమించునొ స్వపుష్ట్రులయందును, సట్టిసజ్జనుల్
పుడమిని జాల తక్కువగఁ బుట్టించు నుందు రమందవృత్తులై.

పరాయివాగు ఉన్నాను అని అయినను చూడక, వారిసమత్వముననే
ప్రణయభావమును ప్రకటించుచున్న సఖురాలిని మందలించుచు చెలికత్తై,
కృష్ణానుగిక్త యయిన ఒకగోపికయొక్క పరిమనైపుణ్యము నిట్లు వర్ణించినది—
ముద్దులు మూట గట్టుకంటు ముద్దియలార! నటించినార లీ
ప్రాద్దున నంచు నిల్వఁబడి పొంతి ప్రజాంగన యోర్తు, వారిక్రొ
న్నిద్దవుఁజెక్కుటద్దములనీడఁ గనంబడు బాలకృష్ణునిన్
ముద్దులు వెట్టుకోఁ దొడరె, ముద్దులుగాఁ దనువల్లి వుల్కులన్.

అంతకంతకు ముగిరి పోవుచున్న ఈ వర్ణనకాలములో నన్ను ఒంటరి
దానిని తేసి, నీవు చూచుచేతమునకు ఎట్లు వెళ్ళగలవు? అది నీకు న్యాయ
మేనా? అని కాంతునకు సూచించుచు, ఒకకాంతు—

కటకతలమ్ములం బొడిచి కాటునఁ గ్రమ్ముచు, దాడి నేసి ది
క్కుటముల నెల్ల సుద్దవిడిఁ దాముగ లోఁగొని, పోయి, రేగి, య
ప్పటికపు డాఁగి వచ్చి విడిఁబాటెడు మబ్బులతోడ నుబ్బునం
బెటిలి త్యజించుచున్న దివ వింధ్యము, పై ఎలెవాటుకట్లుగాన్.

ప్రేయర్థమునే మఱొకగాథ, భంగ్యంతరముతో —

ధనువులం బూని, గిరిరాజుతలను సలిచి,

శబరు లడె చూచుచున్నారు, ప్రబలకరుల

చేతఁబోలె, గాఱుమొయిళ్ళచేతఁ గ్రమ్మి

కుమ్మఁబడుచున్న వింధ్యనగమ్మువంక.

౧౬

వానలు వెనుకఁ బట్టినవి. శరత్కాలము సమీపించినది. నదులు ప్రవా
హములు తగ్గి మార్గావరోధము కలిగింపక కాలిడ లవుచున్నవి. తృణకంట
కాది మార్గాంతరాయము లన్నియు ప్రకాంతము లయిపోయినవి. ఇక నీ
ప్రియుడు త్వరలోనే రాగలడు. అని తనసఖురాలిని ఓదార్చుచు చెలికత్తై
వర్ణావసానమును వర్ణించినది.—

చెదరని కాటుచిచ్చును సేచే నలు పెక్కిన విగన్ధ్యశైల ము
ల్ల దెవయి నాగంగా నెడ నెడక వెలిమిబుల్లదగడ, లొప్పుచు
న్నది, ననదుగ్ధవార్ధిమథసమ్మనఁ జ్ఞేవయిఁ జింది చిందులై
చెదరిన పాలచేతిఁ బరమి క్త శరీరుఁడు కృష్ణుఁడగుగాక. ౧౭

చక్షూగాగాచిచ్చములు కనబడుటచేత, తననాయుకితో పరిపురు
సానురాగమును ఆశంకించి, కలతి పడుచున్న నాయకునితో— “సన్మిత్ర
సమాగమమే కామనీయము కాదు. గుండ్రానురాగమునలనగూడ సతేతిస్కుల
చిత్తవృత్తి గూఢింపబడనచ్చు” — అని వివరించుచు నాయుకాపఖి—

బంధుగులక విధించి గతిఁ బాప నటన్న విసాదగోషముల
కొందలపెట్ట రేబనలుఁ గుందుచునుగడియు బందిభాసలో,
నుందరి యొర్లు చూచె యునచోరుని, నీరుఁ డటన్న గారవ
మ్ముం దిర మొందఁజేసి; గుణపుంజముపై నెనఁ డినుసేసెడుక?

వ్యాధనధూసాభ్యాసన్యనవ్యాజమతో నూతికి ఒక నాయకునితో—
నీవు ఆడుగుచు ఉన్న ఆ నాయుకి దగ్ధతమ నాయకాత్మగ్రహణేయ ముమ్మాటికి
దుర్లభము నుమా— అని శెలియబడుచుచు—

అదే పనిగా రేయింబగళ్ళు మగతవ్యాపాగము సాగించుచున్న తన
న్నేహితునకు,— అంత విపరీతము పనికిగాదు నుమా; చెడిపోయవు!— అని
హితవు గలపుచు న్నేహితు డాకిడు—

అనుపమరూప రేఖ, శ్రీతయావసలక్ష్మి వెలుంగువ్యాధునం
గన, నెదజల్లి స్వీయనుభగత్యముఁ జూచుచు నున్న, దెన్నియో
దినములనుండి, చిత్రకలఁ దీటిచి తేలికనీసికొన్న నా
ధునిబలువిఁ టిపొట్టుమిషతోఁ దన పల్లెబజారులందునన్. ౧౮

పైయభిప్రాయమునే ప్రకాశాంతిగమున—

కనుఁగొంటే? నుడిగాలి మింటి కిగయంగా నెత్తి వ్యాధాంగనా
ధుఁగేహంగిఁ భూమినుండి కొని యేగంజొచ్చి, జెక్కించి చు

ల్కనగావించిన ఘోరకార్యకపునూక్ష్యత్వక్స్సురత్వంక్తిః, ద
ద్వన సాభాగ్యరమా జయధ్వజ పతాకంబోలే, నుల్లోలమై. ౨౦

ఎవ్వరు మోటిమిదుగా చెప్పవలసిన ఆవశ్యకత లేకుండగనే, ఆయా
చిహ్నములను బట్టి నేర్పరులైనవారు సంఘటిల్లిన ఆయా సంఘటనలను
లెస్సగా తెలికోగలరు. — అని తన సఖురాలికి ఇంగితచాతుర్యమును
బోధించుచు ఒక మించుబోడి —

వుట్టినయింటినుండి తగుముచ్చటతో నరుడెంచులోననే
యట్టె గ్రహించె వ్యాధునికులాంగన, నాథునిచేటు, చుట్టనుం
బట్టులఁ గుంభికుంభ మదవర్ష నిఘర్షణ పంకిలంబులై
నట్టి కరంజశాఖలు దృగ్జుములం బూడకట్టినంతనే. ౨౧

వనచరులుకూడ పూర్వప్రేమానువృత్తిని మఱచిపో జాలరు అనిన,
ఇంక సహృదయుల సంగతి వేళే చెప్పవలయునా? అని నిరూపించి
దూతిక, పూర్వనాయి కాపణయానువృత్తికి పురికొలుపును ఒకనాయకునితో.

పెనఁగి రెయింబవల్ శబరవీరుఁడు రెండవభార్యతో రతిక
మునిఁగి బలమ్ము తగ్గియును, మూపువయిం గొనిపోవుచున్నవాఁ
డనువువడం గడుం దనిత మయ్యును నెక్కిడ రాని దొడ్డవిం
టిని వనిలోనికిక, మొదటి నెచ్చెల్లిపేము నోముకొంచుదాక

తనతో కలసి మెలసి మెలగు జవరాలిమీద కారణాంతరమున ఆలిగి
పోట్లాడి, ఒకగు ఆమెను నొసించినాడు. ఆతరువాత ఆతడు తన ఉపభాగ్య
తో — ఇక నేను దానిముఖమైనను చూడను, అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా చెప్ప
సాగినాడు. ఆమాటలు విని విని, ఆ సవతి — ఈమాట లన్నియు నిజమనవి
కావులే! — అని నూచించుచు ఆతనితో — ఇదిగో, ఇది విన్నారా? — అని
సోత్సాసముగా —

ఉండుఁడు తల్లులార! యును ఊక్కిరి బిక్కిరి యయ్యె నోర్వ నీ
గండము దాటి బైటఁ బడఁగాఁ గలదేనియుఁ బిండ,మింకి నె

న్నండును వానితోలి యుఁగొనక విజ; మందు నగించె, వేదసంబండును లేదు చోర్లు ప్రభను సరసమ్మున, నేగ కంపఱక... ౨౩

ప్రియతముడు రాక ఆలసింపబడచేతి, అసని ప్రేమలూ ఏదో క్షిప్రియము కలదని ఆశంకించి, అతనితోసమై చాల బాధతో త్రమాత్రహణాదుఁగున్న ఒక ప్రోషితపతిక, - ఘనాలేదు. అతడు తప్పుకొనినాడు. అది తొందరగానే యట్లు పిచ్చి పిచ్చి శిశువులు సవనము - అని సమాసానందమున గుఱుచున్న మాతులనితో. ఎన్నో! ఇదంతయు వట్టిది. అతడు గాఢా. ఏదో ప్రోత్సహించి సంతోషించుకొనినాడు, - అని పనియ్యదముగా -

మాతులీ! నిక్క, మిది మిఁట? కేతనమ్ము

లేని ప్రేమమే నరులలో లేదా లేదు;

అట్టిచో, నేరి కెడఁబాటు లెన్ని పొనఁగూ?

బొనఁగూఁబో, యెవ్వఁ డునుగుఱో మిదిగొనుండు? ౨౪

తన్ను మహాగతికునిగా దలపోసి విష్ణునిగుఱి విటకాడు, ఒకగుఱింగన వివశ్రయము సానముచేసి, ఒకడు తుడుచుకొనుచున్న సమయమున ఆ మిసరాంగ సౌందర్యవైభవసాగమును కన్నులొచ్చి చూచి ముట్టు దుమునాడు. అప్పుటి అతని యుభవమును తన స్నేహితునితో వివరమునకు అతడు - బాగునన ఉండి తనమాటలు వినుచున్న శౌంధలు కామినులచున్నులను లోభపెట్టి లోగొనుతలపున ఆ ప్రసంగమునే మఱ మఱ చదునెత్తిన ప్రసంగింప సాగినాడు -

పలుచని యుత్తరీయమునఁ బైతడి యొత్తుచు, నగ్నమూర్తియై విలసిల్లు నా శరీరముచుపేళలగాశ్రినిఁ గన్నయంత లోఁ

దలఁచితి, మద్భుతమ్ముగ, సుధారసముం జవిఁ జూచినట్లు, లుజ్జ్వలనిధి యబ్బినట్లుగ, సువర్ణపురమ్మును నేలినట్లుగా. ౨౫

సవతిమీద ద్వేషము, తనమీద గాఢమైన అనుగాగవిశేషము అంకురింపజేయుటకు ఒక నెఱజాణ, నాయుకాంతగానట్లు దగుటచేత అస్థిప్రేమతో మెలగుచున్న నాయకునితో -

ఆ జవరాలు నీకుఁ బ్రేముగాలు, ప్రియుండవు నీవు నాకు; నా
భ్రాజితశీల కీవు పగవాడవు, నే నటు లాదు నీకు; నీ
యోజ నెఱింగియే పలుకుచుంటిని, వింటివే? ప్రేమ మన్న, స
వ్యాజము;నిండియుండునత మందు వికారములెన్నో నెయ్యుఁడా!

తనమీద తనచెలికానికి గల యనురాగాభివ్యాయమును, తన సౌభాగ్య
మును, తన లక్షాభీలత్యమును సదగ్గముగా ప్రకటించుచు, ఒక స్వాధీనపతికి,
కాళ్ళకు పారాణి నిద్దుచున్న ప్రసాధికతో—

మా చెలికాని! ప్రేమములు మచ్చర మన్న నెడమ్ము లయ్యునుం
దోచును హెచ్చుమచ్చరముతో, నసమాసలు జాణలన్నిటన్
నూ చెలికఁజై తెల్ల; రభిమానము సిగ్గుచు మెండు నాకు; నే
లా చరణానుజ్ఞాబ్జయుగలమ్మన కీయెఱలక్కపూయుఁగా? ౨౭

ఆ అరణ్యములో ఫలానాచోటికి నేను వచ్చెద నని సంకల్పిత మేగు
టిచి, నమ్మించి ఆమెను పంపినావుగదా! ఆమె అప్పుడే అక్కడకు పోయి
నీకోసము ఎదురు చూచుచు ఉండును. త్వరితగా బయలుదేలి పోయి ఆ జవ
రాలి నభిసరింపు— మని తెలివిడి యగు లాగు ప్రసంగము సాగించి దుఃఖిక
జారునితో—

ప్రవాసభేదము ననుభవించుచు ఇంకను ఇంటికి మగలి పోవుటకు తీర
గాక మిక్కిలి బాధపడుచున్న ఒక పగవడు ఒక అరణ్యమార్గమునా తనవ
లెనే ప్రయాణము చేయుచు ఎదురుపడిన మహిళ బాటసారితో— ఏమగూర్చి;
నీవుకూడ నానలెనే ఉన్నావా? ఎందుకీ గిక్కు చూచిన ప్రవాసము? ఇంటికి
త్వరితగా పోయి, శీఘ్రోపయోగము చేచి ఉన్న నీప్రియురాలితో హాయిగా
సుఖము అనుభవించు;— మని యభిప్రాయము నూచన యగులాగున—

మధుర వసంతమారుతకుమారకుఁ డూయెల బూవు తోటలో,
మధుకర దివ్యగాన రసమాధురిలోఁ బస మీఱి వర్ణముల్
వళికమనో విమోహనకలల్ వెలయింపఁగఁ, బాడుచున్న దు
స్మధుర గభీర నాద సుసమంచిత వ్రేత, వియోగగీతికల్ ౨౮

దేనికైనను అనధి కావలెను. అది సనికీగాదు. అంగు మీరిని కోప ముతో నట్టి బిగిసిపోయి. పోవుచున్నది, ఒకప్పుడును దయింతుని సహాయమునకు కావచ్చు. — నని కోపవిషయములూ అగువునుతువు లుప నెడించి తెచ్చించుచు సఖురాలు, నాయికతో ఉదాహరణముగా ఒకనాటి కలహాంతరతయిక్కు వృత్తాంతమును గూర్చు—

నూను మటంచు నేస్తి బ్రతిమాలిన, నీవలె గొన్నకోపముకొ మానక సాగదీసె, సభిమానమదమ్మునఁ జాల మార మా మాననతీవతంస; మఱు మానని, యాలిండు నొక్కయూరిలో నే నివసించి, నిర్వహజనించుడుఁ బ్రోషితుండఁ య్యెనొయ్యనకొ

ఎప్పుడైన ఒకప్పుడు అట్టి అవసరములు కలిగి తినుభిన్ని అన్యాయస్థైర్యపట్టిక, తలివి తేటలు గలస్త్రీలు చాల నేర్పునో నతిని నాట్రోసునుండి ములించి, తమవశము చేసికొందురుగాని, పోట్లాడి వేక్కినది యిటు మాంస నల్లరచేసికొనరు. — అని తినుసఖురాలికి తలివి తేటలు గలపుడు చెప్పి చుండునుగా—

పరు విడి వద్దినీహితుండు పశ్చిమనిగ్గనితానుగ క్షిప్తో నరుగకమున్న, కొన్నవినుల్పా జలములతోడ, జీవితే శ్వరునిపదమ్ములం గడుగ సాగె దఱోదరి, యుల్లసతేస్మితాం కురములతోడ మాటుపలుకులో కులికించుచు, నవ్వువానికీకాకిం

అత్యంతాసక్తివశమున రేయింబగళ్ళు అదే స్మగణలో పడి ఉండుట చేత ఆమత్తులూ గ్రోహస్థలనునునట పాలుపడిన నాయకునిమీద కోపముతో ఒడలు చుండి— అది ఎవరుగా ఉన్న వ్యక్తి గమనకోహడ నీకు తెలియు నట్లులేదు; మాసఖురాలిని ఆపేరన పిలిచెదవా?..... ఏమమ్మా? నీకు మాత్రము సిగ్గు లేదా? ఇట్టి వ్యక్తిని నమ్మి పట్టుకొని ప్రాకులాడదపు?— అని పరోషముగా పలుకుచున్న చెలికత్తెలు వారించుచు నాయిక నాయకుని గూఢముగా నేర్పుతో నిందించుచు, సెలికత్తెల నందఱను ఉద్దేశించి యాతడు వినుచుండగా—

సవతిపేర నక బిలువనిం దువిదలార!

నోటిమాటలఁ గలిగె నేపాటితోటు?

లతని సనఁజోకుఁ డింక నేదె ను మీఁగు;

స్థిరతరప్రేమ మాపైపైఁ జేయునేమొ!

30

భక్తి ఊరలాఁ లేని సమయము చూచి వచ్చి, తనకు స్వేచ్ఛమును నెఱవేర్చుకొని ప్రయత్నించుచున్న ఒక దుఃఖితు మగానిని గొప్పటికప్పున పోయిన ఒక సాధ్యు అయిన ప్రోషితపతికి—

దయితుసిరూపు కన్నువిరితామరలందును, పానిస్పర్శ ము
వ్యయనుఖరూపమై యవయవమృలయందును, గూర్మిపల్కు. తే
నియ చెవులందా, నెమ్మనము నెమ్మనమందును, నాటి యన్న; న
ట్టియెడ, నడవ్వు సేయ విధి తెక్కున నేర్చిన బే మొ చెప్పినా!

ఒకప్రోషితపతికియొక్క— చలికన్న, తత్కాంతనియుఁజికి మునకు బోవుచున్న ఒకబాటసారితో,— మాసఖురాలిస్థితి క్రిందవొడులుగా ఉన్నది. అతడు తొందరగా ఇంటికి మరలి వచ్చునట్లు చేయుచు,— అని నూచించుచు నామెదుర్గర్భదుష్టిని గూర్చి—

తలిమమున నొంటిఁ బవళించి, తలఁపులోన

సఖునిఁ గొని, మీలితాక్షియై, సకియమిన్న

మించునెఱిఁ దన్నుఁ దాఁ గొఁగిలించుకొనియే,

శిథిలవలయముల్ చివురాకుచేతు లెసఁగ.

33

ప్రణయ కలహముచేత ఎడమొగము పెడమొగము పట్టుకొనిన ప్రణయిని ప్రణయములకు మరల మాటలు కలిపి, ఇరువునను ఒకటి చేయుటకు అటు ఇటు తిరిగి తిరిగి, లాభము లేక, విసిగిపోయిన దుఃఖితి, చివరకు వాదరువుర కోపము చల్లఱి పోవునట్లు వారు వినుచుండగా తన్ను తా నిట్లు తిట్టుకొన సాగినది.—

ఎగసి పరిభూత మయ్యుఁ గా లీఁచవోసఁ

దిరిగి దిన మెల్ల నింటింటి కొరులకొఱకు,

విసివియుగ, బోని దీర్ఘదీపిణియుగోజ్జి

పాడుమేనిలో వచ్చిన పీఠ మెల్లు.

36

మగ్నాగ్రలగ్నత ఎప్పుడూ మహస్వనములు విన్నవించుచున్నది. — అని బోధించుచు, ఒకడు తన స్నేహితునితో —

స్నేహదాసమ్మలల బ్రహ్మిణివలెనుచు

జెడుగుమానిసి యెందు వసించియుండు,

నెగిడునిజగుస్ఫురణ నా నిలయు మెల్లు

మలిన మొనరించు, దీపమూసూడిక నరగ.

37

తమయింటికి వచ్చిన ఒకాకాడు గుచ్చిపోయి అక్కడ ముగ్ధుని ముగ్ధుని (మొన్న) చించి పోవునట్లు మాటాడుచు వృద్ధునిట్లని, సన్యాసునిగా ముగ్ధులను ఇట్లు తిట్ట సమకట్టినది. —

పైగాథ, ప్రాకృతములూ ఇట్లు అున్నవి. —

“పరహూవీణ వి నిజహం సుగళుగ నిమిగ్ధా ఆగ్నికృష్ణమిత్ర,
చిరజీవివీణ ఇమిణా ఖవిఅహ్మో దద్ధకావీణ.”

దీనిలో — ‘ఆగ్నికృష్ణమిత్ర’, ‘దద్ధకావీణ’, అను పదములవలన — ‘అన్న కాశ్యప’, ‘దద్ధకావీణ’ అని అర్థములునుండి నిర్దిష్టముగనున్న వి. అన్నడు “గ” థాగ్ని మను ఇట్లు చెప్పుకొనవలెను. ఆ అర్థములో “శివతారకను, పద్మమును ఇట్లు కూర్చుకొన వలెను. —

“పై అర్థమునే చిలికెత్తే కాకిమీద పెట్టి, తన్ను తాను తిట్టుకొన్నది.”

“ఎగసి త్రోలఁబడియుఁ బవ లెల్ల విడువ

కెన్ని యన్నపు మెడుకుల కెల్లు నిల్లుఁ

గ్రమ్మరెడునది, చిరజీవితమ్ముగలది,

యీ దరిద్రపుకాకి మ మ్మేడిపించె.”

38

ఇట్లు విశేషార్థస్ఫురకములై, చమత్కారికములై, గవ్యంజకములుగా ప్రాకృతములూ అనేకములు కనబడుచున్నవి. అందువలననే ప్రాకృత కావ్యము అపూతమై, హాసనిప్రతిజ్ఞ అక్షరశః అన్వయమయినది.

ఎంగిలిచేతఁ గాకి నదలించని లోభికిఁ బెన్పకల్మి హ
 ప్రంగత మహానుగాని యాది నర్థము నన్యము నున్ను, నిండువే
 సంగిని మండుబెండుఁ బడి చూల తిపించెడి బాటసారికిం
 జెంగున వెంట నచ్చు తిన చిక్క-నదేహపు నీడపోలికకా. ౩౯.

తనయడమకన్న అసంగి, ఇది తనప్రియతముడు ప్రవాసమునుండి
 ఇంటిక తిరిగి రాగలడు, అని నగర ప్రజలతో ఎగిసిపడుచు ఒకప్రొవేతపతిఁ
 ఆ యడమకన్నను సంబోధించి—

వానునయనమా! నీ శుభస్పందనమనఁ
 బ్రాణదయతులఁడ నేగిమ నచ్చేనేని,
 పొసరి దక్షిణనయనము నూనివేసి

వానిఁ గనుఁగి యడఁ జరిమి నీగ్వారమునను. 32

త్రోవ కాచి మట్టుడిండ్ల నూనిచి జేయ సేమా! గాత్రపం అమెను
 నీవే దక్కించుకొనుము. పానము అమె నీకోసము తిరిగి దేవుని బాహువున్నది,
 అని మాత్రక, ఒకనాయకుని ఒక నాయకతో తాంబూలమునకట్టి ఆటనితో—

కుక్క లెక్కుడు గల పూరఁ, గోమలాంగి
 యురక నీకొఱ కిల్లిల్లుఁ దిరుగుచున్న;
 దొడ్డనొ, యెప్పుడో యొక్క బక్కకుక్క
 బారిఁ బడి చెడుఁ, బాశకళారినోలె. 33

నీ నశ్చలమైన ఆ కోడెగాడు చంచలప్రణయుడు. నీతో, నీమీద అను
 రాగముతో ఆవిడు ఉండుట యనున సందేహము. — అని బోధించునభిరూపి
 నాయక, స్వసౌభాగ్యపుగస్సగమైన సాధిమానవాక్యము వ్యక్త మగునట్లు—

మధురములు పుష్పరసములు మధువరాజు
 కోరుకొని సారెఁ గ్రొత్తలు గ్రోలుఁగాక,
 తప్పిద మ్మది దానిదా! తలరుబోడి!
 నలిగి నీరసించిన పుష్పములద కాని. 34

మందన్నే హుడ్డని నాచునునీతో ముందు --

తలినులజోడి, కన్ను విరి తామరసూపుల రేకుచుప్పటిగ
దలముగఁ ద్రోవలోఁ బెట్టితి. తప్పతి ద్వారమునగు నుదోజము
గళకలశద్వయంబు సుమారులుగ నెట్టి, మనోజ్ఞులరా గిడ్డెను,
నిలబడి వేచియున్న యది, నీకుశుభోగమనమ్మ నందుకోఁ.

ఒక కలహంతరియ్యి, పూర్వము నాచునునీతో --

ఏడ్వఁ గలిగినయంబాఁక నేడ్చి యేడ్చె;
బిక్కి పోగలయంబాఁకఁ బిక్కిపోయె;
నూన్పు బొదవినయంబాఁక నూర్చె బిల్లి,
నీకునై లేమ; పెయ్యంట నీకే యులు!

రంగ

ననమాటులు వినుచున్న ఒక కౌమినిని, బట్టి మూలతో ఇరికిన
అభిప్రేతి లోగోనవలె నను తలంపునో ఒక బిక్కి నాడు, పూసహంచునితో
తన బిక్కితనమునకు కౌమియు గిరింబిడు రుద్రాభ్యాసాదికాత్యంతప్రేమను పు-
అని నిరూపించుచు --

కన్యనుభముల నొకటిగఁ గలసి మెలసి,
కొదలు నొదలని వలపులఁ గూడిమాడి,
యున్న జలలోన నొక్కరు చన్న పిదప,

బ్రదికి యున్నారెడను జన్నవాడె కాడె? రంగ

వసంతసమయములో ప్రయతముడు ప్రవాసమునకు పోవు నన్న వాస్తవ
చెవిని బడగానే ముంతమైన చింతలో పడి ఆడలిపోవుచున్న రులాంగినను
పిదగుచు, నెఱజూని అందున సుఖరాలు --

♦కలికి! ప్రధానకలశముఖమ్మనందు
మనము నాటియించిన తీయమావితీవ,

♦ఈపద్యగ్రంథములో -- మూలమునకు, ఇటును అనువాదమునకు నొకరింత
భేదము పొసగినది. మూలములో --

చివురు దొడిగిన; దదె నీకు జీవితేశు

వయన మాపివేయును; నగఁ బాము మింక

౪౩

“హరిహి ఇహ పితృణామహి పల్లవో పథమమంజరి సహాహో,
మారువను పుత్రి! పథ్తాణకలస ముహసంతిః గమణమ్”

అని ఉన్నది. దీనిచాయ గంగాధనిభట్టు—

“హరివ్యతి ప్రియస్య నవమాతపల్లవః ప్రథమమంజరీసహితః,
మా రోదీః పుత్రి! ప్రస్థానకలశముఖసంస్థితో గమనమ్.”

అనియు; పండిత భట్ట శ్రీ మధురానాథశాస్త్రి—

“పుత్రి! ప్రస్థానకలశముఖసహితః ప్రథమమంజరీసహితః,
నవమాతపల్లవోఽయం మాతృ గమనం ప్రియస్య మారోదీః.”

అనియు, కూర్చినారు.

అనగా— బిడ్డా! ప్రయాణమునకు శుభశకునముగా ఉండవలె ననున్నదై
శముతో, నేను ఒక శత్రుతీయమావికొమ్మను ఈవసంతకాలములో అంకురిం
చిన ప్రథమమంజరితో సహా తెచ్చి, ప్రస్థానకలశముఖమున గ్రుచ్చి ఉంచి
నాను. అతడు ప్రయాణమై వీధిగుమ్మము ద్వారా వెళ్ళగా నే చిగురుటాకులతో
అది కంటబడును. వెంటనే అతడు వసంతాగమలక్షణములను గమనించి, తన
ప్రయాణమును అపుకొనగలడు. తప్పదు. నీ వెందుకు దిగులుపడెదవు?
ఊరడిల్లు. — అని గాథభావము.

అయి తే, దీనిలో ఒకటి శంకింపవలసి ఉండును. — వసంతముతువు అని
తెలిసియుండి ప్రయాణ మైనవాడేగదా అతడు? అప్పటికప్పుడు తెచ్చి,
ప్రస్థానకలశములో మట్టిలో గ్రుచ్చి నిలబెట్టబడిన మామిడికొమ్మ చిగుళ్ళను
చూచి ఇక వాడు, వసంతాగమలక్షణములను లక్షించుట యెట్లు జరుగును?
వెంటనే ప్రయాణమును మానుట యెట్లు పొసగగలదు? అతడు ఎంతగనీకుడు
అనవలసి ఉండును?

పై వై యర్థము, వైరుద్ధ్యము పద్యములో లేకుండ, సరసముగా ఉండు
నట్లు తెలుగుపద్యము కూర్చబడినది. తదభిప్రాయమును ఈవిధముగా సహృ
దయులు గమనింపవలెను. —

కలికీ! అతడు వసంతముతువులో ప్రవాసమునకు పోవునా? పోడు.
వాడు అట్లు పోవునంత పామరుడు కాడు. ఒకవేళ తిప్పనిసరిగా పనితోందరను
బట్టి, నీ నా మాటలుకూడ వినక ప్రయాణ మానూ, కానిమ్ము. ఆ ప్రయాణము

ఇంత గట్టిగా చెప్పి పోయినాముకదా? అప్పుడే అతనిని చూడగానే జావ జావ అయిపోయి, ఆ కోపము, అసత్తువల, ఎక్కడో చదును తెట్టి నావే? అంతలోనే అంత తొంగగ వీచి వచ్చినాని?— అని చెలికత్తెల అడుగగా ఒక చతుర, సపరిహాసముగా—

ఎట్టులో నందు నేసి, నా హృదయకుహర
మందు మీరు చొప్పించినయట్టి కోప,
మాటి, చోరకాముకుడట్లు పాటిపోయె,
బ్రాణదయితుడు కనుదారిఁ బడినయంత.

ర'ర'

దాసానివూలు కోసికొని గావలె నని పోయి, ఈమె అక్కడ ఏగో చిన్నపని చేసి వచ్చినట్లు లున్నది.— అని నూచి ముచు సవతి, సోత్పాసముగా, కథాధంగిమలో—

కులుకుం గుబ్బలపైఁ దవుల్కొనె, నవే కొంగ్రొత్తదాసానివూ
వుల రెక్కల్, తిలకింపుఁడీ! యనుచు గుంపుల్ గట్టి చూపెట్టి, నె
చ్చెలు లువ్వెత్తుగ నవ్వసాగి, రరుణశ్రీ మించు నుంగోటిగం
టులఁ బయ్యెంటన కప్పిపుచ్చుకొని, దాఁటుల్ పైచు నమ్మదియన్.

గాథానురక్త అయిన ఒక నాయిక, మందానురాగుడైన నాయకునితో—

నూడ సాగదు. తనకు దాసుగా అతడే తనప్రయాణమును కట్టిపెట్టుకొనగలడు. ఎందుకని అందువా? ప్రస్తానకలశములోని మధురసహకారవల్లి ఉండనే ఉన్నదిగదా? అని ఋతుధర్మానుసారముగా చిగురు తొడిగి, మధుకరములను ఆహ్వానించుచు, రసనిర్భరిమై, సవనసంతలక్ష్య సమాగమోల్లాసముతో విఱుగబడుచు ప్రత్యక్షముగా కంటబడును. ఇంతకుపూర్వము ప్రయాణభోగ జిహ్వా, పని మొగములో, వసంతఋతు వను ధోరిణి మనసున తట్టక పోయినను ఆ మామిడితీగను చూడగానే అతడు తప్పక నసంతసమయసమాగమసంపదను లెస్సగా గమనించి, గిసికుడు కాబట్టి పెంటనే ప్రయాణము కట్టిపెట్టగలడు. బిడ్డా! నీవు నా కడుపున పుట్టిన బానిసంటి దానవు. నామాటలు శిశిగతే ఓదార్పుమాటలు కావు. నిజముగా నమ్మి, ధైర్యము నవలంబించు. అట్లు కన్నీరు కాలునలై ప్రవహించునట్లు విలపించి, అధీగవు కాకు,— అని,

కడుంగడు నొల్ల కీపు ననుఁ గా దని, నెయ్యుండ! త్రొసివేసి యీ
యెడ నవధీరణమ్ముఁ బ్రకటించుచు మాటు మొగమ్ముఁ బెట్టఁ బా
ల్పడి, తిపు డీ విసంస్థుల వల న్నయనార్థ శితప్రసారముల్
వడిఁ గొనిపోవుచున్నట్లుఁ బన్నుచున్నవి నాదుజీవమున్, ౪౬

బహువల్లభు డగుటచేత కంటికికూడ కఱవైన వల్లభునితో ఒక వల్లభ
తనహృదయము నెరిగించుచు ఒకనాడు -

బహులవల్లభ! నినుఁ గూర్చువల్లభునిఁగఁ

గొననిచానలు ధన్యజీవనలు గదర !

పెద్ద వేడినిట్టూర్పులు విడరు; నుచిర

మేడువరు; చిక్కి తొడుగులై యీడిగిలరు. ౪౭

ఒక సుభగుడు తనసహచరునితో -

భరవడి నిద్దురం గునుకుపాటులు, తూలున సోలి వ్రాలుచుం,
దిరుగుచు, దిర్యగంచితగతిన్, వివలన్మధురార్థతారకా
స్ఫురణము లొప్పు నిందుముఖసుందరసుందరదృష్టిపాతముల్
విరివిలుకానికేనిఁ బలువీక్షున దుస్సహరూపముల్ నుమీ! ౪౮

చాల కాలముక్రిందట ప్రవాసమునకు పోయిన తనప్రియుడు ఇక రాదు
అని గట్టిగా నిరాశ చేసికొని, ఒకప్రోషితపతిక తాను అంతదాక జాగ్రత్త
గానే ఉన్నను నిలువలేక, ఒకబాచునిమీదికి ప్రసరించిపోయిన మనస్సును
ఆతనికి తెలియబఱుచుచు ఆతడు వినునట్లుగా తనహృదయమునకు బుద్ధి
చెప్పుచున్నట్లుగా దానినే సంబోధించి -

జీవమాత్రావశేషమైన చిక్కి, యింత

నటకు నిర్వహించితిఁ బ్రేమబంధ మెటులొ;

ఓ దరిద్రపుహృదయమా! యుడుగు మింకఁ;

దవులు నడి యెందొ, రమియించుదారిఁ జనకు. ౪౯

సకనాయికమీద ఒకనాయకునకు ఆసక్తి పుట్టునట్లుగా చూపిక,
తన్నఖిక్షతావలొకిని కొడుకమును ఆతడు వినునట్లుగా—

అల వలరాచవానిసిరి యౌ నని తా నెలకొన్నపీఠ మా
కలికిమిటారిమిట్టచనుకట్టు, నఖిక్షతపంక్తులం గుత్తూ
వాలమునఁ జూచుకోమొనయ, నందుఁ గనంబడు నాయొయారిక
స్థలువలపూజ లందుకొని, గణ్యత నొందినయట్లు లొప్పెడిఁగిం

నాయికమీద అంతగా అనురాగము చూపని నాయకుని అభిముఖుని
చేయుటకు, విపరీతగతిప్రక్రియ లెఱుగని నాయికకు ఆచమవులు చేపట్టకు,
స్నేగురాలైన ఒకదూతిక, లక్ష్మీనారాయణుల కామకళాసేనపాటనమును
ననుస్కరించువాఙ్మున వర్ణింప సాగి—

అతులితకోభమైన కమలాలయయాననబింబ మచ్చుగాఁ
బ్రతిఫలియించి యెవ్వనియురస్థలకొస్తుభదర్పణమృగం
దతిశయిల్క, మృగార్భకము నావలఁ బెట్టి ఖరాంశుబింబచుం
బిత మగు చంద్రబింబమటు; విష్ణుని వాని నమస్కరింపుఁడి! ౫౧

ప్రియతమ దెంత బ్రతిమాలుకొన్నను సుముఖతకు రాక, విగువు గొను
చున్న ఒక కలహంతరితానాయికను అనుశీలించుచు నూతిక —

ప్రముదముఁ గూర్చుబోకు ప్రతిపత్తుల కింకను, సుప్రసాదలో
భమున మునిగి యున్న ప్రియవల్లభుఁ బ్రేముడి నేలుకొమ్ము వే
గమ; యటు గాదొ, హీనగతిఁ గాంతువు పేరిమి తగ్గి, వట్టి సం
భ్రమము మెయిన్ గృహీతమగుమానము పెంపున రాశియట్లుగాన్

నాయికయొక్క విరహవేదనాతిశయమును నివేదించి, తత్సంగమ
మునకు త్వరపెట్టుచు దూతిక, నాయకునితో —

పాటున నోర్వరాని యెడఁబాటను అంపవుకోతచేత న
పాట విపాట్యమాన మగు పాటలగంధియురకివాటముం

దేటున భార గట్టి ప్రవహించెడి కాటుకకంటినిగు కా
నోటగు, ప్రమాణనూత్రమటు బొప్పచు నున్నది స్పష్టరూపమై.

అంతేమీన 2కి నెఱజాణమిద మనసు సోయి, క్రింద కే ఊటపడు
చున్న ఒక నాయకునకు, నిషేధరూపమైన వాస్తవికతతో అతని జీవితము
మరింత పెంచివేయుచు, వయఃప్రౌఢ యయిన దూతకి సచాతుర్యముగా—

నమ్మ మిద్ది గుర్ని తేవకమ్మ పుత్ర !
యిట్టి సాహసమున కొడిగట్టబోకు;
మిందుఁ దవిలితహృదయమ్మ లెన్నఁటికిని
మరలి రావు; కొల్పోకుము మాసపటిమ. ౫౪

సుగతావసాన సముచిత వ్యాపారములు తెలియక, అట్లే ఈన్న మద్య
గాలి నూర్చుమును వెల్లడించి, ఆ మెయ్యిక్కి చిగిరితెచ్చోడును తొలగించి
వేయుచు నులుగాలు, నాయకునితో —

రతి ననుభవించియును లెస్స, రతివిరామ
గతి నెఱుంగుమేరకు నేర, కతివమిన్న,
యవిరతహృదయమై, కల దన్య మింక
ననుచుఁ దలపోయుచున్నది మనసులోన. ౫౫

విట కాండ్రను ప్రోత్సహపఱచుటకు ముక్కాములు గడచిన ఒక
వృద్ధకుట్టని, వేశ్యాజనప్రేమప్రళంసా ప్రసంగముగా —

మోహముఁ జెంచు, ముచ్చటలుపొంగిన త్రోవలలో గమించు, ను
త్సాహము మించిపో నకలసారతసౌఖ్యరసానుభావతృ
ణావారణమ్ములై జగమునన్నుతిఁ గాంచు, ననేకకై తన.
ప్రొహవిశేషసిద్ధితుల నొప్పజూమి, వెలయాండ్రప్రేమముల్.

ఎంతల కట్లు చిక్కి సగ మైపోవుచున్నావు ? అని నాయకుడు
సభ్యుడు నడుగుగా, గాఢానుగ్రహి యయిన విరహోత్కంఠితా నాయక —

మంచిది, మన్యుడుకి మను మాట యెఱుంగవు, సంగడిఁడి! నో
ర్వంచుక నవ్వె డేటికి? పరాచరిసిచుచు నుంటిహొక్కొయి
సంచున నాడు కార్యమును! జంచలచిత్తజన్మునొత్తు ప్రా
పించినాఁడు నీకు విసిపించెదలే కతి మెల్ల దీనికక! ౫౭

చాలకాలమునకు వచ్చిన జానునితో కున విగ్రహోత్సవము
సనిర్వేదముగా -

చెలులహితోత్తు లెల్లఁ జెవిచేరునఁ జేరఁగ నీక, కుంర్పువా
రల నొక లెక్కసేతుక, కరమ్ముమీయగఁ ద్రోసివేసి, నీన
వలపునఁ గూడి, కాంచుసుఖభావన ల్లులె యుండెనీ వ్యూహో
చెలుపుఁడ! వానిచే నవును భీతిసంశయమే పొసంగెరా! ౫౮

మధూకనిశంజముగా! సంకీర్తియు నేర్పలేదని బాగునను దుఁతికి, ప్రతి
వేళినితోడి మాటలసందర్భముగా! - అక్కడ ౫౯ మీవ్యవహారము పొసగెను.
మెల్లమెల్ల గా జనసంచారము సాగినది. కాబట్టి మీగు మహాక సంకీర్తిమును
చూచుకొనవలెనునుమా, - అని నూచించుచు -

ఆ లతాతన్విచెలువుఁ డిద్వ్యాభుఁ డయ్యు,
విచ్చిన మధూకనుమము లావెలది నెవుడుఁ
గోసికొననీఁడు, తనకుఁ దాఁ గోసి తేచ్చి
యిచ్చు, సరసస్వభావమ్ము హెచ్చిపోవ. ౬౦

అనునయించినను కోపము నడలనీక, సాధిమానముగా చేరిన పల్కి
పోవుచున్న నాయకను చూచి నాయకుడు నవ్వుచు చాటుత్తితో -

చంచలగ్రాత్రి! యింత రభసంబున నాకరమందునుండి చే
లాంచల మూఁడలాఁగిగొని యంత పరుంగిడి పోయె డేల! యె
క్కించుక మెల్లగాఁ జనుమ, యేవుననీయుర మెక్కిత్రొక్కునా
కాంచనకుంభముల సననికొనుకుఁ దెచ్చునోయే మొమోసమున

నాయికానాయకుల కిరువురికు ఒక్కమాటుగా ననురాగము అంకురించినచో ఎంత మమోహముగా వర్ణింపముగా ఉండునో, కర్ణధరసాయనముగా వివరించుచు రసికు డొకడు, తనసహచరునితో, ఉదాహరణకు ఒక కలివేండ్రములోని ప్రణయఘట్టమును తీసికొని—

దోసిలిం గొన్న వేళ్ళ సందులు వొనర్చి,

కనులు పై కెత్తి, పథికుడు కడగి దప్పి

ద్రావుకొలదిని, సన్ననిధార మివుల

సన్న మొనరించె బ్రపలోని చానమిన్న.

౬౦

బిచ్చగానికి బిచ్చము పెట్టబోయి చాత సేపు అయినదే! ఇంకను అంతు కోవమి? ఏమి చేయుచున్నది?— అని అత్తగా రడుగగా, చిన్నకోడలు చమత్కరించుగా—

కనులు పొక్కిలిపై బిచ్చగాడు నిలిపె,

వెలది యాతనిమోముజాబిల్లివయిని;

వాని మొల్ల చిప్పను, నా మెపళ్ళెరమును,

బాడిచి తినుచున్న వవె కాకులుడిగి జడువు.

౬౧

కలహంతరితతో సఖురాలు—

ఎవ్వడు దూరమైన బ్రదుకే కడు సందియ మానో, సందులం ద్రవ్వ యొకప్పు డాతఁ డపరాధము సేయును గాక, కూరిమిం దెవ్వక యేలుకోవలయు ధీనిధి; గ్రామము నెల్లఁ గాలుచుగా, కెవ్వచే గ్రహింపఁబడ దెంత ప్రియంబుగ నగ్ని చెప్పుమా! ౬౩

ఒక రసికునకు తన మమోగి తానురాగమును తెలియబఱచుచు అతడు విసునట్లు తనసఖుగాండ్రతో ఒక రసికురాలు, తాను నివసించుచున్న ఆ ఊరును తిట్టుచున్నట్లుగా నేర్పుతో—

ముచ్చటగాఁ గనంబోగిన మోములు లే; వొకన్నేమాపాత్రుడుకొ మచ్చునకుం గనంబడఁడు; మంచియుఁ జెడ్డయుఁ బోయి చెప్పకో

నెచ్చటి యేచ్చగమ్ములొ; యిక్కెక్కడి హాసకోలాసకొత్తకోన?
బచ్చపుబల్లెటూరిప్రజ కాలుకొమ్మే! యిది నుండ గ్రామమునా?

ఎప్పుడో, అచేనిలో పైగు పొగునా పరిగెత్తినవాత బుచ్చిబల్లెపు
నవి ఏవేవో లోలోపల తలపోసికొని, ముట్టసిపోవుచున్న ఒక కిక్కి గొంతునకు
చూచి, రసికు డొక్కడు — సమకూగబోవు ముసూగొనలపట్టి తలపునకు
వచ్చినపుడెల్ల పరాభిసాగపరాయిమై న పల్లవాధిరులు లోలో పాల పల్లవా
పడుచు నుండురు. అని నిదర్శించుచు, సహచరునితో —

దూదిపొలములు క్రొత్తగా దున్నబోవు

నాడు, నాగలి కుండ్రాళ్ళు ననవునవున,

కోర్కు లుబుకెత్తు నెడదతో గుచము లదరు

హలికు నెలనాగ చేతులు వడకపోయె.

౯౨౩

మాయదారుడైననా రెంతకైనను తెగుదురు. ఎంత కిక్కినమైన కై నను
సరే, వారు తమపనిని మిక్కిలి యుక్తితో నెరవేర్చుకొందురు. — అని సన్ని
రాలికి బోధించుచు చెలికత్తె, ఒకధూర్తచేష్టితమును ఇట్లు సృష్టికరించినది. —

చీకటిదయ్యముల్ బలిసి చిందులు దొక్కుచునుండ, గుర్తునం
దాకని త్రోవడొంకలన దట్టము గుట్టను నైన మట్టిచే
ట్టాకులపైని నెవ్వరొ ఘనాంజన మొక్కటి చల్లినా, రచో
మూతగఁ జేరి, పాంథజనముల్ పడి కోయుదు రన్న శంకతో

మొనవ్రేళ్ళమీద నిలబడి, చేతు లెత్తి, ఒకడు కానుగుచెట్టున పల్లు
దోచుపుల్లులు కోసికొనుచున్నాడు. అది తనకు సంకేతస్థాన మగుటచే ఒకడు
ఆతనిని ఆపనినుండి మరలించుటకై సోపాలంభముగా —

నాకముఁ జేగకోర్కె మది నాటుడు, నిల్చి నిజాగ్రపాదికణ,

స్తోకకరంజశాఖలను ద్రుంచుచునుంటివి, మేలు! చెంగటక

వాతయు నల్లదే పరమపావని; కాని, ధరిత్రీ కింకనుం

దాకుచు నున్న పేమి యిటు, ధార్మికా! భవదీయపాదముల్ !

ఒక పగళీయానాయిక వినునట్లుగా ఒకచతురుడు సహచరునితో సరసముగా—

వెల్లువఁ బాటు క్రొవ్వలపు వెన్నెలలకా వెదఁజల్లి యుల్లముల్
కొల్లలు గొట్టు నా కుసుమకోమలియాసనచంద్రదర్శనం
బల్లలి నుండ నిమ్ము; నిజ, మాజవరాలు వసించుచున్న యా
చల్ల నియూరి మేరయును జాల సుఖమ్మున ముంచియెత్తెడికా.

మంద స్నేహమైన నాయకుని గాఢానురక్తుని జేసికొనుటకు, ఒక చతురు, తమరైతుసంగతి పాకుగా తీసికొని, సోత్సాహముగా—

కాలక రాశిహృద్వ్యాకృతిగా నును తొడ్డి గతించిపోవ ని
ల్లా, లటు శూన్యమైన స్వగృహమ్మున, కాఱనిశోకనూపుకోక
హలికుఁ డొక్కపూట యయినకా జనఁ; డేపనిపాటు లేకయే
రేలుఁబగళ్ళు నూరక చరించుచునుండును గాని చేనిలోకా. ౬౯

ప్రాప్తిపతికయొక్క సఖురాలు, తత్పతికి ఒక పాంథునిద్వారా కలుగు పంపును —

రవరవ గాలివాస విసరకా విడఁబాటిన కప్పునుండియు
ద్దవిడి స్రవించు వర్ష జలధారలకుం జెడిపోక యుండ మ
క్కునమెయి నా వెలంది, గదిగోడవయికా లిఖించుకొన్న నీ
యవధినినమ్ము జేతలిరుటాకులఁ గప్పచు నున్న దార్తయై. ౭౦

ఆ సంకల్పస్థలములో— అతడు నీకోసము ఎదురు చూచుచున్నాడని నాయికకు; అబ్బో! ఆ గోనావరి యొడ్డున, ఆ పొదదగ్గఱ, పెద్ద గండుక్రోతి ఒకటి ఉన్నది. ఆ చుట్టు ప్రక్కల కది మెన్నగని గానిమ్ముట లేదు. వచ్చిన వారిని బట్టి పెట్టిఅల్లరి చేయుచున్నది, అని ఇతరులకు భయము, నూచించుచు మాటక, ఒక నాయికతో అన్యభదేశమున —

క్రోవల కడ్డమై నిలిచి, క్రోవునఁ గూల్చుచు జెట్టువుట్టలం,
గావర మెత్తిపోతలుగ, గంతులు వేయుచు, బైరుపచ్చలకా

లావునఁ బాడునేసి, వెడనప్పుడు, గూముచు, మన్న, నల్ల గోదావరియొడ్డునందు భయదంబుగఁ గ్రోఁతి యొకండు గండునక.

ఒకనికి పాపము, చాల గుణవంతురాలైన భార్య చనిపోయినది. మనల ఆతడు రెండవ పెళ్ళి చేసికొనినాడు. ఒకనాడతడు తన మొదటి భార్య నగలతో వానికి తగని ఆ రెండవ భార్యను అలంకరింపఁ బూనినాడు. అది చూచి, సహింసలేక మొదటి భార్య చెలికత్తె అన్యభవేశముగా—

నాలుగునూర్లకుం గొనిన నాఁడవుఁగానరరాజ మీల్లిపోఁ
గాలము మూడి, దానిమెడ గంటలపట్టెడ నాచి యెంతయో
కాలము, కొన్న దున్నల నొకండును దానికిఁ బోలఁబోమి, నా
లోలతఁ గట్టె గంగిగుడిలోనఁ దుదికావాలికుండు వ్రేలఁగాక.

సవతులపై భవతిశయమును చూచి, అది తన సవమానముగా తలచి, లోలోపల బాధ పడుచున్న నాయికిను సఖురాలు — పైపై అలంకారానికి పై భవముకింటె మగనిప్రణయాతిశయమే అతిశయమైనది. అదిచూచి అమాల్మ్యమైనది. యథార్థముగా మహిళామహిమ కావలసినదినుండ అది. అది నీ సోమే కదా? — అని బోధించి, సమాధానపఱచుచు నన్యభవేశమున—

కులుకుచు మత్తకుంభికులకుంభములందలి కొత్తముత్తియ
మ్ములు ధరియించి గర్వమున మున్న సవత్తులమధ్య నెంతయుం
బలువున నుల్లసిల్లె, నల వ్యాధవధూతిలకమ్ము, నెమ్మియీఁ
కెలు తలఁ దాల్చి, తేకు మడిగింపని పెవున నుత్సవమ్మునక. 23

ఒకకానిని ఉబ్బివేసి వకుని గావించుటకు కుట్టని, స్వభావసిద్ధమైన వేశ్యాంగనలవక్రత్వమును సుమధుఁగముగా సమర్థించి, చెప్పినో—

వక్రపుఁజూపుజంకెనలు, వక్రపుదారులు, వక్రపుగతుల్,
వక్రపుఁబల్కులుక. మివుల వక్రపునపులు నొప్పు నుల్లల
ద్వక్రవిసీలకుంతలల వారనిప్రేమములం గడింప. నే
వక్రత లేని పుణ్యములపైరులు పండి ఫలించగావలెక. 24

గోదావరీతీరమున పొదరిల్లు సంకేతముగా ఒకజవరాలి కభిసార
సుఖము అన్యాహతముగా జరిగిపోవుచున్నది. ఒకనాడొక సన్యాసి అది తన
ధ్యానాచలకు చాల అనువుగా, విజనముగా ఉన్న దను నూహతో
అచోదగుట ను కాము వేరే ఉన్నాడు. తనవేరే కించికి పోయి, ఆమె అతనిని
చూచి, ఎటులైన సన్యాసిని పెళ్ళిగొట్టి, తనపని నెగవేర్చుకొనవలె నని సంక
ల్పించి, అతనితో అపొదరిల్లు ఒక భయంకరమైన సింహమునకు ఆవాసము
నుమా! అనియు, ఇక్కడ ఉండువో, నీకు చాల ప్రమాదమునుమా! అనియు
చూచించి వెఱపించుచు, నేర్పుతో, విధిరూపమైన నిషేధమున —

ఇక నిన్ను అడ్డగించువాగు ఎవ్వరు లేరు. నీ వభిలషించుచున్న మా
సఖురాలిలో హాయిగా నిమింపవచ్చు. గోదావరీతీరములోని ఆ ఫలానా నికం
జము సంకేతముగా నేర్పింతుకొనుదు. — అని జూరునకు తెలియబఱచుచు,
చూటిక అన్యాపదేశముగా —

త్రోవ నెదిర్చి నీవయిచి దూకిన బింకపు గ్రామసింహముక
తావునఁ బట్టి గట్టిగ మెడక విదలించి వధించివైచె గో
దావరియొడ్డునం గల లతాగృహమందలి సింహపోత; మిం
తే వెఱలేక, స్వేచ్ఛగఁ జరింపుము నీనిక, నోయి ధార్మికా! ౭౫

జాలిపడి సహాయపడుచున్నట్లుగా సమీపించి, ఒకజవరాలితో స్వగృ
సుఖానుభవముబాగా తనఅగ్నిలాష తీర్చు కొనుచున్న ఒక యువకుని చూచి
రసికు డొకడు పరిహాసపునస్సగముగా —

చెవి నిడుకొన్న ప్రాత్యనిరిచెందొనపూవులలోని పుష్పాకుల్
వవనసమీరితమ్ము లయి, వాలున వచ్చి పడం, గలంగు నా
యువిదమెఱుంగు పెద్దకను లుప్పసనూఁదుచుఁ దీపిఁ గాంచుచుం
టివి నలకారిముద్దులగు, నీ వని మేములలో నెవరండవో! ౭౬

ప్రియకెగహవిధుగ యయిన ఒక ప్రోషితపతిక, పతిసమాగమము గలి
గించుటకు త్వరపెట్టుచు సఖురాలితో —

క్రొవ్వి న యీ కదంబములగుత్తులయంతగఁ, దక్కినట్టి యే
పువ్వులుగూడ నన్ను వెత ముంపవు వ్రల్లదనంబు మీఱఁగా,

ఎంత బ్రతికూలినను ముహుర్ముహుర్తము గాక, నాయకుడు చుట్టింత కలుషింపగా, నాలుక కంటికికొని వానిని ముల తన కిచ్చియున్నది చేయవలసినదిగా కోరుచు కలహంకరితనానిక, పట్టిగోక్షమును దుఃఖితో—

తెలువి! జూచిన నేర్పుకత్తై యని, దూతీ! నీవె నిక్కంటుగాఁ;
బలుకక నేర్పువు గట్టిగా మృదువుగాఁ బల్కాటులుని; గోఁకుచోఁ
గల నిండుదూతి నుండంగి శాండురత పొక్కుఁబోని చందాన, నా
వలకారీక సరిదిద్ది త్రిప్పఁ గల వశ్యాజాసురాగంబుకా. ౮౧

నిహువల్లభుడైన ఒక నాయకునితో దూతిక, ఒక నాయకయుక్కు
ప్రణయాతిశయమును గూర్చి వివరించుచు —

మదవతు లెందఱో మితికి మాలినయందలను నిండియున్న నీ
హృదయము సందుఁ దానిమిడియేర్పడి సేరిక, ప్రంగి యాకృతాం
గి, దినదినమ్ము జూల పొసఁగించుచు నున్నది కార్యసంపదా
స్పదమగుమేన, వేతెవనిపాటులుమాని, నితాంతకార్యముకా.

ఒక డొక తెప్పైతనకుగల యనురాగమును వివరించుచు సహచరునితో—
స్వాంతమునందునుండి నిముస మ్మొడఁబాయదు, నాఁడునాఁడు దు
ర్దాంతదురంతతాపమునఁ ద్రవ్వి యెదన్ గిలిగింతవెట్టు నా
కొంతసీనిలకుంటిల, జగమ్మున వెల్లడి నేయు వీలుగా
కెంతయు గుఱగూఱగ మయి యేఁచెడి పాపపుశంకపోలికకా. ౮౩

వ్యస్తపరమధు డయియు కాగిలింపుకొని, మఱి యేమేమో చేసి, అనున
యించుచున్న పాపపుని గని ఆగ్రహపరివశ యయిన ప్రగల్భానాయక—

నా కొక కోప తాపములనా ? సరియే యింకలెమ్ము పాదముల్
దాఁకునో యేమొ శీగ్రము; పితా బ్రతిమాలెదవేల? వెట్టివాఁ
డా! కన్యగింటఁ గైకొనుమా; న్యాయము గాదులె నీమనమ్ము చీ
కాకయి పోవురంతదనుకం గిరుకం గొని నీల్ల నాకునున్! ౮౪

విహవిధుర యయి నాయుకయొక్క సఖురాని, భర్తృమూగము
కోసము నాయకుని తొందరించుచు—

ఆ రమణీలలామమధురాధరబింబము పెద్ద వేడి ని
ట్టూరుపుగాడ్చుమంటలకు నొందుచుఁ దాపము, కంటినీటిలో
సారెకుసారెకు మునుఁగ సాగుచు, నీవిరహమ్మునం గల
ల్యారినదోయి! శ్యామశబలవ్రతిదీక్ష వహించినట్లుగాన. ౮౫

తాను పూనిన కోపమును పుగిస్కరించుకొని, ఆత్మాభిమానముతో
నాయకునితోడి కూడికకు సంకోచపడుచున్న నాయకకు — గలభిగ్మైన ఆశ
యము గలవారికి ఒకవేళ కోపము వచ్చినను అది అంతమ్ములో కలగడదు.
అనసగమును పురస్కరించుకొని పైకి మాత్రము తిగుమాత్రముగా నాను అట్లు
కోపము వచ్చినట్లు అభినయింతురు. — అని నూచించి, నాయు కాసునియము
నకు ప్రేరేపించుచు దూతిక. అది జనసమక్షము కావున బహిరింగముగా దప
వీలుగాక, శరత్సరోవరవర్ణనవ్యాజమాన—

అమలతరశరత్కమలాకరములలోని

నీళ్ళు వెలికి వెచ్చన, లోనఁ జల్లన యయి,

మధురగంభీరములు నయి, మహిమ మెఱసె,

గినుకఁగొన్న సాధులనిండుమనములట్లు.

౮౬

ఏమో! అక్కడికి పోయి, ఆతనిని సమీపించుట యనిన నాకేమో
అదరు పుట్టి గుండె దడదడలాడుచున్నదినుమా— అని యనుచున్న ప్రథమాభి
సారికను — అది ప్రప్రథమములో ఎంతటివారికైనను తప్పదట! — అని
సమాధానపఱచుచు దూతిక—

చెలువుఁ డేతెర దరి, కేమిసేయవలెనో?

యేమి యనవలెనో? యది యెట్లు లవునో?

యనుచుఁ దొలిసారి దరియ సాహసము సేయు

ముద్దరాలికి దడదడ పుట్టు నెడఁద,

౮౭

ఈ వ్రతములో తొలుత అగ్నిప్రవేశము, వీడప జలప్రవేశము
పౌనఃపున్యమాన చేయబడుచుండును.

ఎంత వేడుకొన్నను ప్రసాదమునకు రాక, ఇంకను కోపముతో అల్లరి చేయుచున్న కలహాంతరితానాయికి కు గ్రహలత్యదోషమును ఆపాదించ జేయుచున్న నాయకునకు, అది త్రోసి వుచ్చుచు దూతిక ఆమెవైఖరిని సమర్థించి—

అడుగులమీఁద వ్రాలి వినయమ్మున వేడుచు, నీవు మొక్కున ప్పచు, రతనాలయందెలఁ దవుల్కొని చిక్కులుపడ్డ నీకుఱుల్, విడువనిప్రీతి తేతలిరువేళుల మెల్ల నెడల్చునప్పడే, పడఁతులమిన్న నేరువున వ్యక్తముసేసెను గోపమాఁగుటక. ౧౮

ఒకజవరాలి యనురాగాతిశయమును తెలియబఱిచి, ఆమెతోడి సమాగమమునకు ఉత్సాహపఱుచుచు దూతిక, నాయకునితో—

ఆ విరిపూవుబోడి జవరాలు వరాలమెఱుంగుబామ్మ గో దావరిరేవునక దిగి ముదమ్మున స్నానము సేసె, నయ్యెడక నీవు మిగుల్ప మెట్లవయి నిల్చిన కుంకుడుకాయను ర్వనీ ద్వావశవృత్తిఁ దోముకొనె, శ్యామలకోమలమైనమేనికిన్. ౧౯

తనప్రాణపతియొక్క గొప్పదనమును, ఊరిపెత్తనదారుతనమును, సఖురాలితో చెప్పకొనుచు ఒక ప్రోషితపతిక—

ఇవుడె దూరదేశమ్మున కేగె దయితుఁ,
డివుడె శూన్యశూన్యము లయ్యె నెల్ల రచ్చ
బండలు, కచేరియరుగులు, మండపములు,
గుళ్ళు, ముంగిళ్ళు, మాచిత్తకుహరములును. ౨౦

గుణసంపదలలో తనకు ఏమాత్రము ఈడుకాని ఒక గణికను ఒక భుజంగ శిఖామణి ఊరికి పంపింప గొగడి పొంగిపోవుచుండగా విని సహించలేక, గుణగర్వితి యయిన మాతొక గణిక—

ఓకు వంకర లేన్నియో యొక్కయింత
తెలియ నేరనట్టి నిరక్షరులును, గౌర

వమున నధికులుగాఁగి స్కంధములఁబండుఁ

దాల్చి బడుచుందు, రగసాలిత్రాసుఁజ్జను. ౯౦

న్నేహితునితోడి మాటలసంధగ్నిముతాఁ నిలహంతియని నులుగుని పొలి
ప్రియకాంతి తలపునకు రాగా, సమయస్ఫూర్తితో అనంగిటి నిష్పహములు
ఒక రిసికుడు—

వలుచనిచెక్కుటద్దమాలు వంపునఁ గెంపులు హాతి, నీనునతి
బలుమఱుఁ దొటిరిలం బలుకు హాఘోరమోవి నహంకిరీనఁగా,
వల దిఁక నన్ను ముట్టకునూ, ప్రాపునఁ జేరకు, పొమ్మటంచు న
గ్గలమగు కిన్నఁ దానెయెడఁగాఁజనుప్రియసియంద మెంతయో!

ఆఫలానావారికి, ఒకరిమీద ఒకరికి ప్రేమ లెస్సగా అలసింబని నున్నది.
అది నేను కనిపెట్టినాను, అని ఒకడు నేస్తకానికి వివరించుచు, అలసింబని నిద
ర్శనముగా—

దిగుచు గోదావరి, నెగుడు దిగుడు లొడ్డు

లనుచు నాతనితోమ్మున నతిప రెయిలఁగె;

దయకుఁ దావల మైన ట్లతండు నామెఁ

గొనియెఁ జప్పన గాఢోపగూఢమందు. ౯౩

మందానురాగుడైన నాయకు ననుమాలపఱుచుటకై దూతికి, నాయ
కానురాగప్రకటనముద్వారా—

నీవు నీచేత నొసఁగిన పూవుదండ

వాడి వాసన సెడినను, వహి వహించు

చున్నదికదోయి! యిపుడు నా నుదతి, యుద్వ

సిత పురీగృహదేవతాస్థితి దలిర్పు; ౯౪

వ్యక్తాపరాధుడైన ప్రియునిప్రకోపము నుపదేశించుచున్న బంధుపురిం
ద్రుతో ఒక పతిపరాయణ—

నడవడిఁ దప్పిపోయి యొకనాఁడు ప్రియుం డవినీతవృత్తికి

గడఁగునుగాక, నా కలవి గాసిది నవ్వులకేనిఁ గోపముం

దొడుగుట; యెట్టులో తొడుగఁ, దోడనే పిల్చినయట్లు వాని వెం
బడిఁ బడిపోయి, నాయవయవములు బానిసలై వశంపడుకొను

కత్తిపీట (ఉత్పల్లిక) ఆట ఆడుకొనుచున్న తమ ఆడుపిల్లలను, — మీ
రీ ఆటలు ఆడుకోకూడదు. — అని వారింపసాగిన తల్లులతో ఒక నెఱజాణ—
అట్లు కాదు. వారు ఆ ఆటలు తప్పక ఆడుకోవలెను. అందుకు తగిన కారణ
మున్నది. — అని ఉపక్రమించి, తనమాటలు వినుచున్న కామకజనులనునన్నును
అపహరించుటకై ఉపరతాదులలో తనకు గల చాతుర్యమును, అనుభవమును,
సామర్థ్యమును లెస్సగా నూచించుచు—

కత్తిపీటయాటల నాడు కన్నె నెవుడు

వలదని మరల్చుకుండు; ముందు వైకొనుమగ

పాడిలోఁ బెద్దపిఱుచులబరుపుచేత

నలసిపోకుండఁ, దస్య కావలయు లెస్స.

౯౬

తన శీలమునుగూర్చి లోకులు శంకించి గుసగుసలాడుకొనుటవలన
మిక్కిలి కించపడి, బాధ పడుచున్న సఖురాలిని తగినమాటలతో సమాధాన
పలికి ఓదార్చుచు ఒకచెలికత్తై, ఆమెతో లోకసామాన్యమును లీనికొని—

కులీన యయిన తన సఖురాలి శీలసంపదనుగూర్చి శంకించి, కళంకములు
ఆపాదించుచున్న విరోధిజనులను నూరు మాయించు లెలంపుతో, తత్పక్ష
పాతిని అయిన చెలికత్తై, వారితో ధాన్యముగా—

కలరు యువకులు వలుపురు గ్రామందు,

మధుగమగుహాసననుచున్ను, మగఁడు ముసలి,

తగినవసపు, జీర్ణసుర, స్వశంక్రమగాలు,

♦చెలువ చెడిపోక మఱియేమి చేయవలయు?

౯౭

♦వైపవ్యమూలములలో మఱొక భావము కూడ గోచరించుచున్నది.
అప్పుడు ఆవతారిక, పద్యము, ఇట్లు చెప్పకొనవలెను.—

“మీసఖుగాని చిక్కిపోవుచున్నదేమి? అని పరియాచకముగా అడుగు
చున్న మందానుగాగుడైన నాయకునకు నాయికాసఖి, మగ్గుచ్చేదకముగా—”

నాయికయొక్క ప్రేమ వ్యక్తపఱచుచు గొనిపోక నానుటనితో —

ఎన్నిరీతులనో, మఱి యెన్నిమాన్ల,

నీదు వలుకులు నేను విప్పించుచుండఁ,

జివురు చెయినన్న వినలేదు చెప్పు మనుచు,

నూరుమార్లు చెప్పించుకొనుక లభాంగి.

౯౦

ఒకానొక కులాంగనమీద మనసు పోయి అనన్యమగుచు, స్నేహెచ్చు—
ఆమెకు నేను అంతగా ప్రేమపాత్రుడను కావేమో — అని సంశయముతో
సదమద మవుచున్న ఒక కోడెగానికి దూతిక — ఆమె నీమీద విక్రీణి
అనుగరాముతోనే ఉన్నది. కాని అది లోకమునకు వెల్లడి కాకుండ
జనసమక్షములో చాల నేర్పుతో మెలగి దామరొనుచున్నది. అంతటి
తెలివి లేటలు గల ఆజనరాలు చాల సగునుగాలు. ఆమె నిన్ను వలచునని
అనగా అది నీభాగ్యవిశేషమే అని చెప్పక తప్పదు. — అని నూచించి, వానిని
ఉత్సాహపఱచుచు —

తరుణి సంవరణమ్మునఁ దవిలియునికిఁ,

బ్రకటితన్నేహ సద్భావరస సునిర్భ

రముగ నినుఁ గంటఁ జూచిన క్రమమే దోఁప,

నొరులపై తముఁ జూచుచు నున్నదోయి!

౯౧

ప్రసవించి చాల కాలము ఆయనను గమింప బూనిక, గమణుడు
ఇంకను ఆలసించుచుండుటచేత ఒకరమణి గమజాభిలాష పొడయి, — పిల్ల
వానికి పళ్ళుకూడ వచ్చినవి; ఇక మనము దూగముగా ఉండవలసినపని లేదు,
అని తెలియ బఱచుచున్నది. — అని ఒక తె మఱొక తెతో —

ఇదిగో కై కొని చూడుఁడి యిట్లు లనుచుఁ,

జిన్ననగవు కెమ్మొవిపైఁ జిందు వొందఁ,

“కలరు యువకులు పలువురు గ్రామమందు,
మధుర మధుమాస సమయమ్ము, మగఁడు వృద్ధు,
తగిన పరువు, జీర్ణమర, స్వతంత్రురాలు,
చిక్కిపోక యా చెలి యేమి నేయఁగలదు?”

౯౨

బతి కొనంగుచున్నది సతి, ప్రథమజాత

దంత యుగ లాంకితముఁ గన్నతనయుమొగము. ౧౦౦

రసిగ మనో మిళింద నికరమ్ముల ర మ్మని యాగళమ్ముగా
రసములు జాలువాఱ మధురమ్ముగు విందులు పెట్టి, పేర్చి పో
చ్చు, సుకవివత్సలప్రముఖ సత్కవి నిర్మిత గాథలం దమో
ఘనమయ మీ ద్వితీయశతకమ్ము సమాప్తిని బొందెఁబొందికన్
పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సల పాలిత పాలితాది సం
లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్
జాలునఁ దేనియల్ గురియుఁ జాలిన రెండవ కోటి యిద్ది, యీ
లీలఁ గొనెన్ స్థానిహకవిశేఖనిలోఁ బరిపూర్ణవైఖరిన్. ౧౦౨

సరసతరము గాఢాసప్త శతకమందు

రెండవ శతక మతిమనఃక్రీతిఁ దనరె;

నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలోనఁ

జొగ నమ్ము మేని మధురతా గరిమఁ జేసి. ౧౦౩

మూఁ ద వ శ త ర ము

నాకు అన్యవనితాన క్తి ఏమాత్రము లేదు. అంతయునూత్రము అట్లు
అపవాదములు నెత్తిని పడచేసి కూయుచున్నది. ఇది మున్నూటిని నిజముగా
నమ్ము, - అని అనుసరించుచున్న ప్రయునితో నిజమానిని స్మరణము
తోపముగా -

. లోక మట్లనుకొనుఁగాక, లోక చివును,
నీకు నీడెంగమే సాక్షి నిశ్శుభముగ;
సంత చులుకందనాన నిందార్హ నునఁగఁ
గలుగు మందానురాగము గాదు నీది.

౧

ఒక కులట, తనచూపుదారిలో అందుబాటులో ఉన్న ఒకకోడె గానిని
వశపఱచుకొనవలెనని అతడు విమనట్లు నిజహృదయములంభివంధియై -

ఇచ్చ వచ్చినదారిఁ బర్వెత్తుచుందు,
వందఁగా రాని పండ్లకు నట్టు సాఁతు,
పురక యాకాశపథములఁ దిరుగుచుండు,
వెవుడొ తిందువు డెందమా! యెదురుదెబ్బ.

౨

గుణగర్భిత అయిన ఒక గణిక, మానాశ్చర్యముచేసి గా అచింతకాలము
లోనే విగ్రహైతన్న వదలిపోయిన ఒకవిటగానిని నింటంచుచు సూతికతో -

గుణములె గారవమ్ము సెడి కొన్నవియో చులుకందనమ్ము! నా
గుణముల గు రైటుంగఁగల కోటికి లోకమె లోకునయ్యెనో!
గుణములు లేనిదాన నయి క్రుంగితి నో మఱి నేనె! చాల, న
ద్గుణములకల్మి భాసిలునదో యల వానిజనమ్ము మిన్నయై! 3

నీహృదయము అనుభవించు అవేదన వానికి చక్కగా తల కెక్కునట్లు
నివేదించి, అన్యాయముడైనవానిని ఎటులైన నీదెనకు త్రిప్పకొ; - అని బోధిం

చూచునన్న మూలమునానితో ఒకటిగా, -- అట్లు జరిగినదడమౌ! ఆతనికి బాత్తుగా నా
తోలియేలేదు! -- అని అప్పుడొకటి, సునిశ్చయముగా. -

ఒకటి బీబులులవాటిని విరికిచాలి

గుండెలో నెలగాఁ జెప్పకొనినఁగాని,

వానియెడలోనఁ జూచఁజూచు నా కత్తవ్వు

నిధిమె, యద్దప్పిలోఁ బ్రతిబింబములు!

౪

మూలప్రయాణమునకు నీర్ద్రవడియన్న నాయనితో -- తన సఖురాలికి
గలగలుగునన్న దుష్టాచారమువేదానాధిగమము -- అని పృథ్వింత ప్రదర్శనము
బాధించి నిష్క్రమించునా చింతించుచు నాయుక్తియొక్క -- పుణ్యగాఁజు --

పిలిచి వచ్చుననియిల్లాలు పెట్టుచున్నఁ

గాకి తినఁ గోరి, భయపడి కదలి రా, ద

వనశి కరణలానగలితి నలఁజుమధ్య

సింహితాన్నపిండముఁ బాశశంకఁ జేసి.

౫

ఒక ప్రాసాదమునకు వెళ్ళి -- చుట్టితై, యా మెపతిసమీపమునకు పోవు
చున్న ఒక బాటసారివాడొక కబురు పంపుచు --

గడువు దరిసి, యేవివరీతగతికిఁ ద్రోయు

నో, యను పెరిపునఁ జెలిపి వేయుచుందు

రనుదినము రాస్సెచ్చుగఁ జెలు లబల గోడ

సింహి గీచిన గీతలు రెండొ మూడొ.

౬

నాటినాగ్యములతో సంతోషపెట్టి, లాభమునుతోనన తెనని యిహిం
చుచు -- కాముతీ దీక్షితుడు, చుట్టించుబుమును చూపి తన స్రయరాతితో --

బింబభలాష్టి! నీవదనబింబముతో సరిపోలలేదు లే

శంబును నీ ముమండలపుంజుద్రుండితండునుచు, మతోక్కచం

దంబున హాఁ గూర్చునొకొ, ధాత శ్రమంపడి నాడునాడు ని

క్కంబుగ నించుకించుక విడిచిదన సేయుచు నున్నవాడనూ,

దూరదేశప్రయాణమునకు సిద్ధపడి మంచి ముహూర్తములో ముట్టొకటి
యింట మూట ముల్లె పెట్టుకొని ఉన్న నాయకునిదగ్గఱకు ఆటనిప్రయాణము
ఆపివేయింపవలె నను తలంపుతో పోయి, ఆతనిభార్యయొక్క సఖురాలు
మఱొక ప్రోషితపతికయొక్క సంగతి ప్రస్తావించి—

ఏగెను దూరదేశమున కీదినమందె ప్రియుండు; వల్లభుం
డేగెను నేడె; యీదినమె యేగె సఖుగ;డని యా వెలంది యు
ద్యేగముతోడ లె క్కిడి వదింబదిగాఁ, దొలినాటిపూటలో
నే గదిగోడపై ని లిఖించెను నల్లని రేఖ లెన్నియో! ౮

ప్రథమసమాగమములో సమకూరిన సుగతసుఖము కంటె మృణాళు
సలజ్జమధురమైన నాయి కావలొకనము ఎంతో మనోహరముగా ఉండును,
అని నూచించి, తన సహృదయత్వమును ప్రకటించుచు గిరిహారము
స్నేహితునితో—

ప్రథమసమాగమమున భరంపడు సౌఖ్యముతో రతోత్సవం
బధికముగాఁ బొసంగినను, సంతటి సంతస మీ, దవత్రపా
మధుర మనోహరస్మిత సమంచిత మంజు దృగంచలమ్ము త
స్మధురముఖాంబుజమ్ము మఱునాఁడు కనంబడినప్పడట్లుగాన్ ౯

చెలిమికాడు బ్రతిమాలుకొనగా బ్రతిమాలుకొనగా ఎట్లో ఒకక్రమము
నకు ఒకజవరాలు అనునయములో పడి, ప్రసాద ముముఖి అయినది.
అమఱునాడు, ఆమెచెలికడై, ప్రసంగ వకాత్తు మన్మథబాణ గుణగణములను
గూర్చి ముచ్చటించి, గొప్పగా వానిని పొగడ సాగినది. వినుచు వినుచు ఆ
జవరాలు — మన్మథబాణములలో అట్టిగొప్పతనము ఉండిన ఉండవచ్చు.
కాని, మన్మథబాణములు అనగా నీవుచెప్పే అరవిందము, ఆశోకము,
చూతము ఇత్యాదులుకావు. అవేఅనితలచువారికి నిజముచెప్పవలసివచ్చినచో
మన్మథ సామ్రాజ్యములో బాత్తుగా స్థానము లేదు. అసలు మన్మథ
బాణములు అనగా ఇవి, అని మధురమధురముగా వ్యాఖ్యానించి వివరించుచు—

మాలిమి నేలు మంచు బ్రతిమాలి, చివాలునఁ గాళ్ళ వేళ్ళపై
వ్రాలి, హతాశుడై, ప్రియుఁడు, క్రొంగురునప్పటి జాలి చూపులే

చాల సహింపరాని నుమచాపుని వాఁడి మెఱుంగు తూపులై
క్రూర ను మమ్ముబోంట్ల; కగుఁగావుత మన్యల కెవ్వయేనియై

పెఱుఁదుల పైభాగమున మెఱయుచు ప్రేలాడుచున్న బంగారు మొల
నూలుతో సింగారిము ఒలికించుచున్న ఒక నితంబినిని చూచి రసికు డొకడు
సాకుతముగా—

ఆరసినిష్ఠ శ్యామశబలాభ్య మహావ్రత సాధనమ్మునం
దేరసి దెట్టి దెద్దియును నేరదు శ్యామ! భవద్విశాల గం
భీర నితంబబింబ మణిపీఠతలా భ్యధిరోహ సంగకే
లీ రసనిద్ధికి, జగి వెలింగెడు క్రొత్త పసిండినూ ల్వివా. ౧౧

తనపలుకులు ఆప్యాయముగా ఆలించుచు ఉన్న కామనూని మఱిత
ప్రసూచింపజేయుటకు చూతిక, నాయితో, ఆమెసౌఖ్యాగ్యాతిశయమునే
ప్రళంసాపూర్వకముగా ప్రసంగింప మొదలిడి—

తనకుం గల్గినకల్మి నన్యలకు మోదన్ఫుర్తితో నిచ్చుటల్
జనసాధారణధర్మమే యగును నాశ్చర్యంబు లే దందు, జ
వ్వసి! నీ కొక్కరవంత లేకయును, దౌర్భాగ్యమ్ము కోకొల్లగా
ననుభావింపఁగ నీసవత్నులకు నీయం జాలినావీవోహా! ౧౨

ప్రోషితు డొకడు తనప్రియురాలిని తలచుకొని కలతపడుచు తత్స
మాగమాభిలాషముతో ఉత్కంఠితుడై మనోవిమోదముకోసము సహ
చరునితో ప్రాసంగికముగా—

పొలుఁతి నెమ్మోము చందురుఁ బోలుఁ; జెలువ
ముఖరస విమృతరసముతోఁ బోల్కిఁ గొనును;
సరస సకచగ్రహ రథసోజ్జ్వల కపోల
చుంబనము దేసితో సమానంబా! తెలియ. ౧౩

ఎన్నో పన్నాగములు పన్ని తనవలలో చేసికొనబడిన వా డయి
సప్పటికి చిరవిమృశ్యకాం యగుటచేతి ఎన్నాళ్ళకును తనసఖురాలికి

నుముఖుడు గాని నాయకుని ఉత్తేజపఱుచుటకై మాతిక లోకి సామాన్యమును తీసికొని—

తమకముతోఁ దలంచుపని దావున వచ్చినవేళ, మీనమే
వములుగుణించియుందుఁబొరసందులుదిద్దుచుఁగూరుచుండిమాం
ద్యమునఁ, జిరావిమర్శముల నంతులు వట్టని మానవుండు, క
ర్తములను బాడుసేసికొని మ్రందక తప్పఁడు చేతిమీఁదుగాఁ.

ఎంతగా బ్రతిమాలినను ప్రసన్నతకు రాక మఱింత బిగిసి పోవుచున్న
నాయకునితో నాయక, భణితి మార్చి తన గాథానురాగమును ప్రకటింపఁగ
చమత్కారముగా—

ఎన్నియో రెట్లు నీకంటె నెక్కుడైన
నాదుజీవితమే చాల నాకుఁ బ్రియము;
నీవు లేకున్న నది యిల నిలువఁబోమి,
నలిగి బిగిసిన నిను వేడవలసివచ్చె!

౧౫

ఆమాటలు ఆమాటలు విని, లేనిపోని అనుమానములతో ప్రియతముని
మీద పట్టరాని కోపము తెచ్చుకొని ఒక మానవతీ బిగిసికొనినది. ఆతడు
చాటూ క్షులతో, చరణప్రణిపాతాదులతో, చేతనయిన క్షేల్ల వేడుకొనినాడు.
ససాంత్యనదాక్షిణ్యముతోనేమి, వాటొకవిధముగానేమి, ఒక వేళకు ఆమె
కోపము తగ్గి నుముఖురాలయినది. ఆతడు తననిర్దోషిత్వమును, ఇతరుల
కుట్రలను, బాగుగా వివరించి చెప్పినాడు. దానితో ఆమెలోని అనుమాన
పికాచము లన్నియు పటాపంచలయిపోయి, మనస్సు అద్దమువలె నిర్మల
మైనది. వెంటనే ఆమె పశ్చాత్తాపపడి, ఒడుగుగుండెతో— చెప్పడుమాటలు
విని నిన్ను చాల నొప్పించినాను. — అని సప్రణయముగా, ససౌహార్దముగా,
అనినది. ఆమాట విని క్షయిండు—ఆవును— అని తల ఊపుచు కాకుత్స్థతో—
మరల ఇట్లే ఎప్పుడు చెప్పడుమాటలు కని వానిని నమ్మచు ఉండు— మని
విధినుముగా యుక్తతో నిషేధించుచు ఇటు లనినాడు.—

బేలతనమ్ముఁ జేసి పలవించెడు నీ నునుకెచ్చబాష్పముల్
గ్రాలుమదీయవృష్ఠ్యఫలకమ్మువయిం బడి, చిన్నిచిన్ని ను

త్యాలుగ భిన్నభిన్న మగుదాఁక, నిటుల్ నను నమ్మఁబోవు, సీ
లాలక! వీచులందుఁ బరు లాడెను మాటలె నమ్ముచుండుమా!

కాముకుని ప్రేమమును మఱియె దృఢపఱుచుటకు ఒక మిటారి ఆతడు
వినుచు నుండగా తనదూతికతో లోకసామాన్యమును ముచ్చటింప సాగి—

వ్యసనములయందు, దేశకాలాదులందుఁ
బొందుపడి, కుడ్యలిఖితమా బొమ్మవోలె,
దోడునీడ యై, విముఖతఁ దొడుగఁ బోని
చెలిమికాని గడించుకోవలయు లెస్స.

౧౭

ఈ పాదరింటిలో జరిగిన కథ అంతయు, నేను బాగుగా తెలిసి కొన్నా
నులే! — అని తన స్వేచ్ఛితనమును వెల్లడించుచు, వినితరహస్యఁడైన చతురుఁ
డొకఁడు తనవయస్కునితో—

ఇంతి నదీనికుంజమున కేగి యదే తొలిచూలుగా, మనః
కాంతుఁ డొకండు తోడువడఁగా, నొనరించిన శీలభంగవృ
త్తాంత మెఱింగి, సిగ్గిలి, వత్త్ర్రికులమ్ములు పాఱి సాగె వోవ్య
మాంతముదాఁక టెక్కలమహాధ్వనిఁ జాటుచునున్నట్లుగా

ఒకప్రొప్పితపత్తికయొక్క సభురాలు వెంటనే ఇంటికి రావలసినదిగా
తత్పత్తికి ఒకబాటసారిబ్వారా కబురు పంపుచు—

సత్య మింత, దురంతవసంతసమయ
మొనకుఁ జేతగానిది లేదు; వినుము కుఱ్ఱ!
కురవకవరీమళము వాటి, కొంచెమేని
చెఱువుఁ గొన దింతవఱకు నీ తెఱవమిన్న.

౧౮

నాయకు సుశ్లేషపఱుప దూతిక నాయకానురాగమును వర్ణించుచు—

బాలకా! యి ల్గడచి నీవు వచ్చుచుండ,
నొక్కొకవృత్తివేషనమున నొప్పు వివర

ముల నిడి తరలనయనముల్ కలుగకంటి,

వంజరమ్ములోపలి పక్షివగిది కయ్యె.

౨౦

ఆమెయింటిమందుగా ఆన్ని మాడ్ల సోయినను నన్ను కన్నెత్తి
యయినను చూడలేదే? ఇక నామీద ఆమెకు ప్రేమ యేమిటి? - అని
ఉపాలంభముగా మాటాడుచున్న నాయకునితో దూతిక - అట్లు కాదు.
ఆమెకు నీమీద గాఢమైన అనురాగము ఉన్నది, - అని తెలిపిడి చేయుచు -

పట్టువరదాలఁ గీల్కొల్పఁబడిన చనులు

బిగిసిపో, నరబొట్టన వేళ్ళమీఁద

నిలిచి, నిస్సహమా మేన నిగిసి కనిన,

నీవు కనిపింపనవు డామె యేమి సేయు?

౨౧

ఒక ప్రాప్తితపతిక నభిలషించి, కాముకు డొకడు తన అభిలాషమును
దూతికతో వెల్లడించినాడు. అపు డామె - ఆమె చాల గీలకతి, పరిపగా
యణ - అని ప్రతిపాదించుచు, ప్రకృతవిగ్రహముగా పరిస్థితులతో ఆమె
అనుభవించుచున్న దీనదశ నతని కిట్లు వివరించినది. -

వలపులపెన్ని ధాన మగు ప్రాణవతిం దలపోసింంత నే,

జలజల రాలి బాష్పములు జాలునఁ గాలున గట్టి పాతఁగాఁ

గల వనునూహ, మోముపెడగానిడి, చాంఘని శాంతి, సంత గోఁ

గెలుకఁగ, సందెవేళ వెలిగించుచుచున్నది దీప మిడికిలో.

కాముకు డొకడు పునవీధిలో తనకభిముఖముగా నచ్చి గాటి పోవు
చుండగా ఒకకామిని వెనుదిరిగి ఆతనిని స్నేహజ్వలముచుకొనగా మించినది.
ఆవెనుకనే ఉన్న దూతిక అది కనిపెట్టి, ఆ కాముకు చనుంగింపనని యీ
కామినితో తార్చువలె నను తలంపున నాతనితో స్నేహప్రసంగము సాగించి -
తలవనిదారిఁ గానఁబడి, దబ్బున నీ విటు పోవుచుండ, న
య్యలరు మెతుంగుబోడిమృదులావయవస్థుల వెల్లిపెనకా
వలితము లయ్యె; సంత, నునుపల్చని తెప్పల కాష్పబిందువుల్
నెలువడి, చిందు వొంది, యదే వీపున జాలులువాతొ;జూచితే?

ప్రియతమునియెడబాటు సహిష్ణుగానిది సుమా!— అని సూచించుచు ఒక తె అన్యాయదేశముగా స్ఫురాలితో—

అరయ మధ్యముఁడే తెన్న యివును; నుజన

దుర్జనులతోడి పొత్తులు దొడుగ రాదు;

కంటి కగచడి కుజనుఁడు కన్గి గుడువు;

నుజనుఁ డగునాతఁ డగవడునుద్ది లేక.

౨౪

తనవల్లభుని సాధిలాషముగా చూచుచున్న ఒక వాలుగంటితో ఒక చతుర సాసూయముగా—

సుందరీ! కన్ను లరమూసి చూడ నేల?

సహజముగఁ జూచుమా వానిఁ జలము మూలి;

వాఁడు తెన్న కన్నులనిండఁ జూడఁబడును;

నిన్ను ముద్దగా లనుకొను నిఖిలజగము.

౨౫

ప్రవాసములో పెన్న ఒకడు, కులశీలామలను చక్కగా పాటించుచు తనతో తలఁగాని నాలుకగా మెలగు తనప్రియగాలిని దలచుకొని దిగులుపడి వినశముగు ముసుగును పొడిచుకొనుటకు సహజమనితో ఇట్లు చెప్పకొన సాగినాడు.—

గృహకృత్యములు దీర్చి యెల్ల పవ లొక్కింతేఁబ్రాల్మాల, కా శృచృదంతిశ్శృంగంబుఁ గ్రాచు పగతోమానింబు వాటిగిచి, మించు హలహలా శ్లోగల మన్యవశిఖమున సంక్షోభిల్లుచుంగూడ, మన్మథహితేరత్నము మెల్లఁ గౌశ్యకం నిద్రించుం గనుల్ విప్పుచుక.

నీన శ్రీయును తప్తులగడి గేవులూనుచున్నాడు, అను పేవగింపుతో తనమీద చాల అనుగ్రహంబుతో ఆయుధము ఒక ధనికయుపభుజంగుని విడిచిపెట్టెనున్న మామగను వేదగూత, శిక్షనిమిత్తిమ—

పూని వెలిఁగియుఁ గల్లుచుకాణమందు,

యజ్ఞవాటమందును సైత మగ్ని వెలుఁగుఁ

గానిత్రోవలఁ బడుదురుగాక, విడువఁ
దగరు గాదటే మగవారు, ముగుదమిన్న ! ౨౮

తనయెదుట తాను వినుచుండగా తనయిల్లాలి నెక్కువగా పొగిడికొని
పొంగిపోవుచున్న ఉపనాయకునితో ఒకకులట సాధిక్షేపముగా —

నీమగువ యొక్కతె పతివ్రతామతల్లి;
మేము కులటల మాదుము; మెలపుకాడ !
దీనికిం గత మేము గుర్తించినావె ?
నిన్నుఁ బోలిన యువకుడు సున్న సున్న ! ౨౯

ఒకానొక యువకునిమీద వలపును వెల్లడించుచు ఒక వలపులాడి,
సఖురాలితో —

అరగడియలోన సర్వస్వ మంటు లేక
మంటఁ గలిసిన నేమాయె ? మదికిఁ బ్రముమె;
తగులఁ బడుచుండ నూ రెల్ల, దయితుఁడు తన
చేతితోఁ గొనె ఘటము నాచేతినుండి. ౩౦

ఒక ఆత్మమామలచాటు కులటకు ఇంటిలోని పెద్దలు నలుగురు ఈన్న
సమయమున దూతిక, కామకుడు పంపిన సమాగమసంబేశమును తెచ్చి
అందజేసినది. దానిని సమర్థించుటకు చాల విచారపడుచు ఆ పదతి, దూతి
కతో నన్యూపదేశముగా —

ఆకు నలముఁ గొమ్మలు లేనియట్టి వట్టి
మొద్దుగాఁ బెద్ద యడవిలోఁ బుట్టవచ్చు;
గాని, త్యాగియై, రసికుడై, కడు దరిద్రుఁ
డై, నృలోకమ్ములోఁ బుట్టు వందరాదు. 30

ఉపపతిమీద గాథాను గాగమును వెల్లడించుచు ఒక మించుబోడి
యాతని చెలికానితో —

వానిసౌభాగ్యవిభవముల్, మాననతుల
యూహ కందని నా మహాసాహసములు,
నతులగోదావరీప్రవాహమునకు, జడి
వానతో సర్ధరాత్రికి, వాసి నెఱుక.

30

అబ్బ! అపారమైన ఆనాటి ఆ ప్రేమలీలలను వదలివేసి ఇపు డెట్లు నిలువ గలుగుచున్నావు? — అని కామకు డొకడు సాకూతముగా నడుగగా చెడితె ఒకతె సఖేదముగా —

ఎవరికి వారె యైరి రమియించిన యానడికోడెగాండ్రు; రా
వుపుపొదరిండ్లలో నివుడు మొద్దులుమాత్రమే కొన్ని నిల్చియు
న్నవి; యకటా! గతించె నలనాటి మిటారిపుజవ్వనంపువై
భవమును మాకు; రూపడఁగి పాసెను బ్రేమముకప్పరంబుగా.

యావన మంతయు ఉడిగిపోయినను మగతాదులలో ఇంకను నాసక్తి
యడగని ఒకకులటనుగూర్చి పరియాచకముగా ఒకడు —

ప్రాయము జాతిపోయి, ముతిప్రాయము పైఁబడినట్టి స్త్రీల య
న్యాయపుఁజన్నులందు, దొడలందు, బిఱుందులయందు బొందికం
బాయని గోటిగంటలు కనుపట్టు సముద్వసితమ్ములైన యా
కాయజునింటి స్తంభముల గాతలరీతిని లోఁతులోఁతులై, 33

వీరిందఱు ఆక్కడికి పోయి యా నుందరాంగిని చూచివచ్చినారు
గదా. ఆమె యెటు లున్నదో ఆశంగతి సందృఢములు చెప్పడు. విందము —
అని నాయకు డడుగగా సహచరులు —

ఎందు నెవానిచూపు వికసించుచుఁ దొల్లఁ బ్రసక్తమయ్యెనో,
యందె తిరవ్వుగా నిలిచి, యాతనిచూపు మరల్పరానిదై,
స్పందము లేనిదై, బలిసి పాదుకొనెన్; నిలు వెల్ల లెన్న యా
నుందరియందచందములు చూచివవాఁ డొకఁడేని లేడునూ! 34

ప్రవాసములో భరింపరాని విరహవేదన ననుభవించి యనుభవించి ఇంటికి మరలివచ్చిన పిమ్మట మధుఁ మధుగి మైన ప్రియతమాసమాగమింపఁ రసములో మునిగి తేలితేలి తెప్పతిరునా శృంగారమును ఒక సుభగుడు ఆనందాతిశయములో—

అరయ, వియోగమందు విషమట్టులుగా విషమస్వభావయై,
యురవడినార్తిద్రోయు; సహయోగమునం దమృతస్వరూపనుం
దర యయి, తేచ్చ సౌఖ్యముల; భాత, విష మృమృతమ్ము రెండునుం
బెరిమ గ్రహించి, నేరువునఁ బ్రేక్షసినికాస్పృశియించినాఁడొకో!

నాయకుని చిగప్రవాసమును నాయకితోఁజూపింప వారించుచు,
మిక్కిలి లోకానుభవము గడించిన ఒక వృద్ధురాలి—

చెలఁగి స్నేహానుబంధముచేత లెన్న
ఘటితముల యయ్యఁ బ్రేమముల్ క్రమముగా వి
గలితముల యకాను దోసిట జలము లట్టులు,
చిర మదర్శనంబున నుపేక్షించి యున్న, 31

ఇట్లు కదలి రాజే! ఇక నా మిత్రుని నాతోఁజూపెట్లు తీర్చగలడు? —
అని సంకయించి ప్రశ్నించుచున్న ఒక కామకయవతునితోఁ గూతిక, —
మతేమియు ఘటన లేదు. ఏదో ఒక ఉపాయముతో నామె నిన్ను పొంద
గలదు. బహుశ్చలత్వము మహిలలకు ఉగ్రబాలినో నలవడినవిద్య! — అని
నిరూపించి, వానిని ప్రేరేపించుచు—

తేలు కుట్టిన దంచు గగ్గోలు పెట్టు
మెలఁతమిన్నను జేతులమీఁద నడిపి,
జారవైద్యునింటికిఁ జేర్చినారు నేర్చి,
మగఁడు చూచుచునే యుండ మామలాండ్రు. 32

ప్రయోజనము నపేక్షించి అల్పము స్నేహము చేసికొందురు. తమ
అక్కట తీటిపోగానే వారు తిరిగి దూరమందురు. — అని నూచించుచు,
పూర్వము తనమీద ఎక్కువ మక్కువతో నుండి, అపరిమితమైన సుఖము

నిచ్చి, ప్రకృతములూ సంతగా ఆదరింపక విముఖత పాటించుచు, మతొక జవరాలికి తన ప్రణయస్వస్వమును ఆర్పించుచున్న ప్రియునితో ఒక ప్రణయిని—

మాఘమాసాన హాలిక కుమారకుండు

కొమరుప్రాయపుఁ బ్రియురాలి తిమురుచనుల

బిగువు కనిపెట్టి, దుప్పటి వేగ మమ్మి,

యొక్క బలిసిన గిత్త నాయూరఁ గొనియె. 3౮

సహజముగా ఆవ్యాజమైన ఆసురి క్షితో ప్రవర్తించు వారికి కాల వయోవ్యత్యయములు సంభవించినను మానసిక భావములు మాత్రము ఏ మాత్రము పరివర్తనము చెందవు. — అని నూచించుచు కొంచెము వయసు మళ్ళిన ఒకతె—

ఈ సరదేహ మింకఁ దృజియించి నుఖంపఁ, బవిత్రమైన తా

పీనదియొడ్డునం దిటు తపించుచు నుంటినిగాని, యివ్వడుం

బూని తమిం బరుంగు లిడి పోయి, చివాలున వ్రాలుచున్న వీ

నా నయనద్విరేఖములు, నల్వపు నా పిరిపూపుటిండ్లపై. 39

కులటలచేత ప్రలాభింపజేయబడి వారివలలలో పడిపోయిన తనమగని సుద్దేశించి ఒక కులాంగిన, చెలికత్తెలతో—

కప్పి యిడుచున్నవా రంధకరములందు

బదరపాత్రమునట్లు నా ప్రాణపతిని;

మిగుల నీనుఁ గొన్నారు నామీఁద వారు;

అోక లివ్వడు వడగలై దూకె నమ్మ! ౪౦

అబ్బలు స్వల్పలాభమననే ఉబ్బి గర్వపడుదురు. — అని తెల్లబెంచుచు, — నీవు కోరుకొనచున్న ఆ వాలుగంటి స్వల్పద్రవ్యముచేతనే వశపడ గలదుతె,—నన్ను ఒకకొముతస కాంతగియ నూచించుచు దూతిక—

ఎలమిని లేక లేక లభియింపఁగ నెఱ్ఱని కోక, పొంగుచుం

బలుమఱునుబ్బికుల్కుచొకమా నెడుకుంచెడుగాఁగఁగాఁపుకో

డలు, తనుగాత్రి యయ్య మివులక, నువిశాలములైన గ్రామవీధుల నిముడంగ నేర, దదె తోరవుదీపమెటుంగుమేనితోక.

తానుచేసిన తప్పు స్పష్టముగా మగనికంటబడినను వాక్చాతుర్యముతో దానిని కప్పిపుచ్చివేసి, అతనిని సుముఖుని గావించుకొనిన స్వరూలితో ఒక జవరాలు, సంతోషబహుమాన పురస్కరముగా—

మరిపెప్రపొందుపోకడలఁ బోవు జబాబులు గాఁగఁ, జేనియల్ గురియుచు నొడ్లఁడెందములకుం జవిచిందులు నెట్టి, యేవియో పొరనులు పైపయిం బడినపూటల కేదఁగితేనెసోనలం గురిసెడి మాటనేర్పు సమకూరఁగ నేర్పునె యెల్లవారికిక?

మగనికి చాల అనిష్టపూరితమైనను ఏదో కారణముచేత నాతనిమీద అలిగిన ఒక మగువతో చెలికత్తె—

ప్రభు వయినవాని స్వేచ్ఛాప్రవర్తనమ్ము,

కూర్చుప్రియురాలికోపము, నేర్చువాని

తాల్మి, వాచాలువచనమ్ముకల్మి, మూఢ

జనునిమానమ్ము, శోభిలు జగతి మిగుల.

౪౩

సీచేతిమీదుగా ఒక ప్రణయలేఖ వ్రాసి, నీ వేదన అంతయు నాతనికి తెలియబలుపు, — మని జాలిగా చెలికత్తె ఉపాయము చెప్పగా విని, దర్శనశ్రవణాదులచేతనే ప్రణయమీద ప్రయాణ మైనయనురాగముతో నిండి పోయి ఉన్న ఒక ప్రణయిని—

లేమ! వడంకు వాటి, జడి లేపిన చెమ్మట ముంచియెత్త, నెట్లొ మునివేళ్ళతోడఁ గొన, నూరక లేఖని జాటిపోయి, శ్రీరామయ్యఁ బూర్తిగాదు సురరా మొకతీరున కేనిఁగాని; యింకేమి రచింపు మందువె చెలీ! చెలికానికిఁ బ్రేమలేఖలోక? ౪౪

అనుకొన్నది అనుకొన్నట్లుగా నెఱవేరిపోవుట స్వభావసిద్ధమే కాని స్వదోషముకాదు. — అని ఒకకామినికి చింతాపైకల్లబద్ధమును త్రోసిపుచ్చుచు దూకిక—

వై అభిప్రాయమునే వివరించుచు ఒకకాయకునితో సంగడిడు—

దైవ మనుకూలముగ తేనితఱిని, లెస్స
కలిసివచ్చినదియు నేలఁ గలిసిపోవు;
నినుకతోఁ జోయు కట్టయు, కట్టులేనిఁ
బనువడదు కొన్న కర్జము బంధమునకు.

౪౫

ఒకజవరాలు తనమాతులనితో గోదావరీస్నానమునకు పోయి ఇంటికి
తిరిగివచ్చినది. ఆ తరువాత రేవులోఁ కనిపించిన ఒకయువకునిమీద తనకు
గలిగిన అభిలాషమును వెల్లడించుచు నామెతో నా తరుణి నేర్పుగా—

మజ్జనం బాడునపు డేను మాతులని!
వాలునక డిగి నదిలోనఁ, బచ్చిపనుపు
చేదునీళ్లులు ద్రావె నా చెలిమికాఁడు,
నాదుహృదయమ్మునుగ బోలె ననుచుఁప్రేమ,

౪౬

అలిగి బిగిన నాయిక ననునయించుకొనుచు నాయకుడు—

జీవితమా, యశాశ్వతము, సిద్ధమె; క్రమ్మరి రాదు, పోయెనా,
లోకావన మొక్కనాఁడయిన; నన్ని దినమ్ములు నొక్కరీతిగాఁ
బో; విక నెందుకో జగము పొంగునఁ బూని పడేపడే యహం
భావము నిష్కరత్వమును బట్టుదలక, బిగువారిపోవుటల్! ౪౭

వెలిచవులలో మునిగి తేలుచున్న ప్రియునిగూర్చి, ఒక జవరాలు
సా సూయముగా—

కలిమి గడియించుకొన్నను, దులువల కిలఁ
దులువలే దానయోగ్యులై దొరకుచుండ;
పచ్చగాఁ బండినను వేవవండ్లఁ బొడిచి
తినెడునవి కాకులేగద తీసి వెంచి!

౪౮

ఒకానొక యువతియింటిగుట్టుమట్టు తెచ్చిని నాగరిను పోకడు, తన ఇంగితజ్ఞతను వెల్లడించుచు సహచరునితో—

కాటుచీకటితెరలలోఁ గాంతు దరియ

నరుగఁగా వలె నేఁడె నే నని లతాంగి

తనదు చీకటిగదిలోనఁ గనులు మూసి

యిడుచు నున్నది మెలమెల్ల నడుగు లివుడు. ౪౯

అలిగి కోపముతో లేచిపోయినాడుగదా! నే నిపు డాతని పాలికి బోయితిమో నన్ను చులుకనగా చూచి, అగౌరవసూచకములదేమా! — అని శంకించి, చెలికాని నభిసరింప మానిన నాయికతో చూగు యయిన చెలికాని — అట్లు ఎప్పుడు జరుగదు. — అని నిరూపించుచు, సుజనచక్రము వర్తింపజేసి వివరించె. —

కినియఁ డేవాఁడు సుజనుఁడు; కినిసెనేనిఁ,

బూనఁడు వ్రతిక్రియాచింతఁ; బూనెనేని,

వెలికి నూరక పలుకఁడు; పలికెనేని,

సిగ్గునం బడి సగమయి చిక్కిపోవు. ౫౦

చాలు చాలు! ఆ చూపుగుట్టుపుసంగతి నాముందు చెప్పకు. ఆ మె చక్కదనమునకు నీవే మరిసిపోవలెను. — అని సవతిని తూలనాడుచు, తన గుణగౌరవమును వెల్లడించుకొనుచు ఒకతె కాంతునితో —

ఎసఁగి స్వహస్తమందుఁ గలదే నును విత్తము; తోడునీడయై వ్యసనములందు నాదుకొననై, యెడగాని యశంఁడె స్నేహితుఁ డు; సరసమై గుణోదయమనోహర మైనదె రూపు; విజ్ఞతా భ్యసనముకల్పి నుల్లసిలునట్టిదె ధన్యు ననంగ నొప్పెడుక. ౫౧

అబ్బ! ఇప్పు డీ మాటల కేమి? ఆ ప్రవాసమయములూ గాత్రి ఎట్లు గడచిపోయినదో! — అని రాత్రివేళ సదసాలాపములలో ప్రియురాలనగా చిరవిరహాగతుడైన ప్రియుడు —

చంద్రబింబాస్య! దీప్తాక్షి! చంద్రబింబ
ధనలమై దీర్ఘమై రేగి, భవదయోగ
మునఁ, జతుర్యామయైన యామినిఁగూడ గడచి
పోయె శతయామగా, నెట్లులో యొకట్లు. ౫౨

తా ననుకొనినంత సొమ్ము ముట్టకపోవుటచేత సంతసింపక, ముఖము
మడుచుకొన్న సూతికతో ఖలచరిత్రపద్ధినివ్యాజమున నాయెక—

ద్విచూఱుండై యుకులీనుండై పిశునుండైన
యతఁడు, ముఖమునం బోన మన్నంతవఱకు,
మధుర ఫణితిని మద్దెలమాడ్కిఁ బలుకు;
బోన మమరదో, విరసతఁ బూని మొఱుగు. ౫౩

ఒక వగివర్ణనియొక్క అందనందములను, ఆమెమాపుకోపులకు
తటస్టులైన బాటసారులుకూడ వినకులై పోవుటయును ఉపవర్ణించి, ఒక
నాయకుని లోభింపజేయుటకు సూతిక ఆతనితో—

దరివినలిత మనోజ్ఞార్థతారకముగ
సిగటికోడలిసొనకంట నీక్షితుఁ డయి,
బయటిగదిలోన నిదురించె బాటసారి,
పల్ల కా దన్న గృహవతి, మెల్లఁ జేరి. ౫౪

అంత స్వకుచమగ్ధినము పనికిరాదని. — అని ఒకనికి బుద్ధి గఱపుచు
చతురుడొకడు—

కొండయుగళివానినిఁ గూడ మివులఁ
బలుచనని జేయఁగాఁ బాలు పనులు రెండె;
పనిని నిర్వహింపకమున్నె వలికికొనుట,
పూని నిర్వహించిన వెన్నఁ బొగడుకొనుట. ౫౫

ఫలానా కోడెగానిమీద మనసు పోయి కూడ నీ వింతదాక నాతో చెప్పకుండ దాచినావుకద? అది నేనే స్వయముగా ఈ నాడు కనిపెట్టి నానులే! — అని తనరహస్యజ్ఞతను వెల్లడించుచు ఒక సెలవాణి ఒకానొక కామినితో—

తుంగ కుచకందు కోత్సంగ సంగనిరతి
నున్నమితహేను శుభకుంభ యుగనివేళి
తార్థకమలమట్లనురి మో ముదగింప,
ద్వారమున నిల్చి చూతు వెవ్వనినె? చెలున! ౧౬

ఈ యింటిలో ఒక చక్కనిచుక్క ఉన్నది. దుగద్బుష్టపశాస్తు ఆ బంగారుబొమ్మ ఒకచవటచేతిలో పడి నవసిపోవుచున్నది. నీవు ప్రయత్నింతువో, ఆ జవరాలు నీకు నులభసాధ్య కాగలదు. — అని ఒకనాగబిరుదనకు తెలియబడుచుచు దూతిక, నేర్పుతో—

వృతివివర నిర్గతచ్చద వితత మదిగొ,
యాముదపుకొమ్మ చెప్పుచున్నటులు వెలయు
చున్న, దీయింటఁ గల దింతచన్నులు గల
హలికు నెలనాగ, యువకులారా! యటంచు. ౧౭

ధనిక యువ భుజంగు డొకడు పడుచును పంపు మని కబురు పంపగా వేశ్యమాత, వానిని మఱిత్ర లోభపెట్టి గోబలుచుకొనుటకు సన్న్యాసముగా తనకుమార్తెయొక్క అందచందములను అభివర్ణింప సాగి, సమాధానముగా—

ప్రేయసి యింకను రాలేదేమి? — అని తొందరపడుచున్న కాముకునితో సహచరుడు, అభిసారికయొక్క ఆలస్యమునకు కారణమును పరిసముగా సమర్థించుచు—

బలిసి, మెఱుంగువాటి విరిబంతులువోలె, నిరంతరమ్ములై
కలిసి, మదేభకుంభములగట్టితనమ్మున మిట్టలైన చ
న్నులవరహాలమూట లెద నూల్కొన, నూపిరినేనిఁ బీల్చుకోఁ
గలుగదు లేమ; యింక నెటుగా నడవం గలదో వచింపుమా!

అపరిమితముగా" ధన మిచ్చి సంతోషపెట్టుచున్న ఒక ధనిక యువ భుజంగునకు కాచుకాస్త్రుగ సాస్యము సుపదేశించుటకు, నాట్యాదులలో నిపుణుగాలైన తనకూతురుమీద ఆసక్తిని అత్యంతము ఆసక్తి క్షేపి చేయుటకు, నాట్యాదులతో ఆలసి ఉన్న సమయమున ఆ కుటుంబాంగిని క్రీడాదులలో తగుచీతి కనిపెట్టి, సకరుణముగా మెలగి సుఖపెట్టుటకు, వృద్ధవేశ్యమాత స్వయముగా ఆసక్తితో—

ఎంతసేపు పెనగులాడినను వెలయాలికి గవంతయైన తృప్తి కలుగుట లేదే!— అని తనసేమికి విచారపడుచున్న ఒక కామకునితో వృద్ధదూతిక—
అట్లు కాదు, ఒక్కమాటు నాట్యము చేయించి అలసిఉన్నమీదట ఆ పడుచుతో గమించు. సంతృప్తితో నీయందు మునుపటికింటె ఎక్కువ మక్కువ పూనగలదు.— అని బోధించుచు—

అరసి నెలమాత్రబాలెంతరాలి, నాఱు
నెలలచూలాలి, నర్తించి యలపు గొన్న
వాలుగంటిని, నొకరోజు జ్వరమువడిన
కొమ్మ, గూడి, సుఖంపుము కోఁడగాఁడ! ౫౯

మిట్టచనుకట్టు గల ఒక కుటుంబమిత్రుని చూచి, తన అభిలాషమును వెల్లడించుచు రసికు డొకడు —

కానివారల మన్యునిధానకములు,
లలితలావణ్యకలశముల్, మదనకుంభి
కుంభములు, రసికౌఘహృత్కుహరధృతము,
లీ స్తనము లెల్లు వహియింతువే? మితారి! ౬౦

విషక్తిమిశ్రాసముగా ఒకరికి ప్రతికూలమైనది మరొకరికి ఆనుకూలము కావచ్చు నని నిదర్శించుచు సహృదయు డొకడు—

కూరుచు చెల్వమిన్న కులుకుంజనుబంతుల పొంగువాఱుసిం
గారవుఁ గౌఁగిలింతలనుఖమ్ము మున్ది, బహిఃప్రవృత్తికన్

దూరుఁడు, భావిపాంథునకు దుశ్శకునమ్ములు విష్టివాసరాం
గారకవాసరమ్ములును గ్రమ్మని వయ్యె, నుఖంకరమ్ములై. ౬౦

తొందరగా నాయికాభిగమనమునకు ఉత్కంఠ పొడమించుచు, నాయ
కునితో దూతిక, నాయికానురాగాతిశయమును వర్ణింప నుపక్రమించి—

పాప, మాపిల్ల నీకునై రేపుమావుఁ
గ్రందుకొని గృహద్వారతోరణమునందుఁ
బొందుపడియు పందనమాలచందమునను
వాడిపోవుచున్నది యెల్లపవలుఁ గుఱ్ఱ! ౬.౨

కపటానురాగముతో పై పై మెఱుగులు చూపుచున్న నిన్ను నమ్మి
చాల మోసపోయినాను. — అని నాయకుని నిందించుచు ఒక పూవుబోడి
అన్యాయదేశముగా —

ఊరిబయట పటప్రాంతమున దత్తిసంకేతమై ఒక నాతి— కాదు కాదు.
ఆ మఱిచెట్టుకింద చాలమంది బాటసార్లు చేరుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.
పైపెచ్చు ఋతుధగ్ధముచేత ఆకులు కూడ రాలిపోయి, చెట్టు వట్టిమోస్తా
పోయినది. మనగుట్టువట్టు బట్టబయలు కాక తప్పదు. కాబట్టి, మతోక
సంకేతము నేర్పఱుచుకొనుట మంచిది. — అని కాముకునకు చూచించుచు,
తనచెలికత్తెతో—

వచ్చనియాకుజొంపములు, పండిన యెఱ్ఱని పండ్లగుత్తులై,
ముచ్చట నూపినట్టి శుకముల్ వెఱ నార్పుచు తేచిపోవఁగా,
నచ్చెరియమ్ముతోడ సగి రల్లన శుక్మపటమ్ముఁ జేరఁగా
వచ్చిన పాంథు లందఱును బల్కఱుఁ గొట్టుచుఁ బెద్దచప్పలల్

అన్యాయంగదూషితుడైన ప్రియనిఅనునయములో బడక, సుదృఢాగ్రహ
పరిగ్రహములో పడిపోవుచున్న నాయికను చెలికత్తె ఎట్లో ఒడంబడిచి,
వయస్సునితో అనుసంధానము చేసి, రహస్యముగా తలుపుసందులో నుండి
వారివిశేషము కొంతవఱకు కనిపెట్టి వచ్చినది. మఱునాడు ప్రార్థననే, రాత్రి
వారిసంగతి ఏ మైనది? ఎట్లు జరిగినది? — అనిమాతలూని ప్రశ్నింపగా ఆ
సఖురాలు నవ్వుచు ఆమెతో—

ఆ గొరునింక పట్టిలనుహోద్దుతివైఖరి నేమి సెప్పుదున్?
లోగదిలోన గొ లిడినలోపలనే యతఁ డింతికాళ్ళపై
వేగమె వ్రే లె; నొ వెలఁది వెంటనే వెల్లుచునున్న దీపమున్
బాగుగఁ బెద్దఁ జేసె; నవు వచ్చెను నా కది చూచినంతనే. ౬౪

తనస్థిమండు మగల భాగ్యపుప్రియరాలిని అనువర్తించి మెలగ
నానింట్లించుట దేత - నే నామెకంటె గుణహీనను కాబోలు! నే నాతనికి
సన్నుటలేదని కాబోలు! - అని తనసౌభాగ్యమును తెన్నగా భావింపక,
కించుపడుచున్న శ్రొత్తిసియరాలిని తగు సమాధానములతో ఓదార్చుచు
నిలువరాలు, ముజసిస్సుభి పవన్లు నమును ప్రాసంగికముగా తీసికొని -

ఎనసి ముఖప్రసాదమున నించుక మార్పును దోచునీక, న
జ్జనుఁ డొకనాఁడు ద్వేష్యజనసఖ్యముఁ జేసి మెలంగుఁగాక, య
య్యనఘనీచాఁడు జాత్యవశుఁ డయ్యును తెన్న, నిజాభిజాత్యకీ
ర్త్యనువమగౌరవమ్మునిగు నన్వహమున్ వశుఁడై వ్రవర్తిల్లున్

అనుకూలవతి, సౌందర్యవతి అయిన తనప్రేయసి ఉండగా ఒక యువ
కుడు, బహుమహిలాసత్త్వజ్ఞై ప్రవర్తింప సాగినాడు. ఆతనిచరిత్ర సమగ్రముగా
తెలిసికూడ బుద్ధిమంతుడైన వానియింతి సత్కులప్రసూత యగుట
చేత నిండుమనస్సుతో మెలగుచు, అమితవ్యధ వచ్చినప్పడుకూడ కోపతోన
ఈర్ష్యాదులకు లెలిక రానీక, ప్రియనిపై నత్యంత ఆదరము చూపుచు నడవ
సాగినది. ఆకాగణముచేత అతడు ఆనాతిమనస్సును గుఱులించునేనీక - నా
విషయమింకను ఈ సౌందర్యునికు రాలేదులే. ఘనవాలేదు లే! - మృని పొర
పడి, తల యెత్తుకొని మామూలుగానే నడవ సాగినాడు. అతని ఆ దుర్విదగ్ధ
తను గమనించి, బుద్ధి గణతును వృద్ధకుట్టని ఒకతె -

దిసదిన మాదరమ్ము, ననధీరణ లేని ప్రియమ్ము, బెంపఁగా
మునుకొని, విజ్ఞతాదిగుణభూషణభూషితుడై, మహాకుల
మ్మున జనిఁ గన్నయాతఁ, డొకపోలికి నాత్మ విరక్తిఁబూని యు
న్నను, గమనింపఁగాఁ బడఁ డెనాఁడు నపారగభీరవైఖరిన్ ౬౫

లోకములూ చాల చెడ్డగా వేరు మోగి ఉన్నవి. ఈ ప్రపంచమీద
అనురాగము చేయవలసిన దని ఒత్తిడి పెట్టచున్న మాలికతోడు! —

మేదురవిజ్ఞతాగుణసమృద్ధుని ద్వేష్యుని నైసర్గికతాః
గా దనిపించుకొన్న, నది గారవమే యగు; నుండఁబోదు నుగా
చేదులు మ్రొంగుపొట్ట కొకచెట్టకు లోబడునో యటన్నదు
ర్వాదము నేనియుం బడయుచాపముకంటెను సిగ్గుచే టెలక ౬౨

గట్టిగా బిగువైన చనుకట్టు గల ఒక కుటుమమీటారి, అచిగకాలము
లోనే సడలి జాతిపోయి కనిపింపగా చూచి, రసికులతోడు సహానుభునితో—

చాలి, స్వభావగౌరవనశంపదమై బలుచారి, నిస్తుల
శ్రీలసమాన మా చెలువచిక్కనిజక్కనచన్నక, ట్టటుల్
మూలమునందు జాతి పడిపోయిన దేటికొ! నిల్వఁబోదు గాఁ
బోలును, కామినీహృదయభూములలోఁ జిరకాల మేదియుక!

ముఖంబిముమీద ప్రసరించుచున్న బాలభాసునిలేయెందును జలతాప
పైటచెఱగు అడ్డముచేసికొని వారింతుకొనుచున్న ప్రియురాలిని చూచి
ప్రియుడు, చాటూర్జలతో —

తరుణి! నీముఖమును దాఁకి తడవి చూచు

పద్మహితు నడ్డగింపకు పైటచేత;

తరుణుఁ డాతఁ డిద్దానికిఁ దమ్మివిరికిఁ

గల సుఖస్వర్గ మెట్టిదో తెలియఁగలఁడు.

౬౩

అప్పుడు తా నున్నది ఎంతటి కోపదశ యయినను అగుగాక, మధు
పానూత్సవప్రసక్త యవునేని ఎట్టి ప్రమద యయినను చాల సులభముగా
నభిముఖురాలై చాల మృదువుగా, చాల సరసముగా ప్రవర్తించును.
తప్పదు. నీవుకూడ నీప్రియురాలికొపమును పోగొట్టవలె ననిన, వెంటనే రతి
ఫలాది మధుమదిరాపానమును ఉపక్రమించు. ఆమెచేత ఇంత త్రాగించు.
వెంటనే ఆమె నీకు నశపడును. ఆ! అని సంభవమా? అని యందువో?
అదిగో, అటు చూడు. ఆమానిని, కోప మాటి, ప్రియునిగండ్మామమధువును

ఎట్లు ఎంత హాయిగా జాగి, జాగిని జి ఎంత జిజ్ఞాసము గలిగించుచున్నదో! —
అని సనిదెగ్గునముగా మానినీతో పాపసూచనూసాడుమును చతురతతో
బోధించుచు, నాగరికీ దుశ్చరణ మిశ్రునితో —

అసఖం జూచి నే? ప్రియుఁడు హస్తపుటమ్మన గడ్డ మంటి, యు
ల్లాసముతోడఁ దిప్పి, నివులకొ సురభిమ్ముగ నున్నమించి సా
మూసినకన్నులకొ ముఖముఁ బుక్కిటఁబట్టి యతం దొసంగు ద్రా
క్షాసన నూనుచున్న, బేద నల్కనడందు చువశాషధమ్ముగాక.

నాయుపనియుబలాటమును ఇట్లుచే చేయుటను దూతిక, నాయితా
సౌందర్యాశిశయమును కన్గిన నాయనముగా వర్ణింప మొదలిడి—

అందము చిందూనందం నవయువనరేఖ నటింపుచున్న యా
సుందరగాత్రినికొ సరగఁ జూచు టిఁకెల్ల? తదంగపాళి నెం
దంగ నొలిగాఁదవుల్పడి కనుగవపిల్చెనొ యంద చిక్కి, తొం
పిం దిగఁబడ్డ దుర్బలగవించె, తేవని దయ్యె వెండియుక. 20

ఒక అంపునితో తాగి ప్రయత్నించి, బలాత్కారపలుచు దూతికతో
నాయక—

తుమ నుకొనిపోవు, నలతిపైఁ దొడుగున్నహ
భావ మవ్పడవ్వడె, నీట వ్రాలువోలె;
శాశ్వతమ్ముగ నిల్చు, సజ్జనునిపయినిఁ
జలుపు న్నేహభావము, శిలాక్షరము వోలె. 21

చిగ్రవాసమునుండి మరిలివచ్చి, తిరిగి వెనువెంటనే ప్రవాసమున
కుద్యుత్తరపుచున్న కాంతుని గమగొని కాంత, సదైస్యాపాలంభముగా—

అకట! క్రమ్మర దూరప్రయాణమునకుఁ
గడఁగుచుంటివా? దుమ్మరకారకుండ!
యల్లుకొనిపోయి యలలైన యలక లినిగొ,
సరలములు గావు నేటికి సైత మింత, 23

సురతప్రకరణములో అంతగా వ్యత్యన్నుడు కాకపోవుటచేత, లోపల అంతు లేని ఉబలాట మున్నను చేత గాక, తనబుడాయు బుట పడు నేమో అను భయమున పూసుకొనక మానుకొనుచున్న ఒక గునిక యుగముని వైలత్త్యమును పోగొట్టి, ఆపనికి పూసుకొనుటలో సత్యంతిపాటనము కలిగించి, ప్రోత్సాహపఱుచు తలంపున ఒక నెఱజాణ, సద్భాషన్నేహుతు లైనవారల రతములను ప్రశంసింప బూసుకొని -

ఏ యవకాశమోదొరకి, యెంతయు నెఱ్ఱముతియ్యమొప్పగా,
నేయెడనో, యెటో తమి రమించెడు జంటల క్షీణలబ్ధు, లా
ప్యాయముగా హరింపవు హృదంతరముగ, బునరుక్తగాగ లీ
లాయతమై రసజ్ఞుల కలాభినివిప్రులు. లౌ రతమ్ములున్. 20

మఱొకక్రొత్తజవరాలిమీది తవులాటనుతో తిరుగుచున్న శెలికానితో తత్ప్రణయపంచిత యయిన పూర్వనాయక ఒకతె -

ఇంత కృశించిపోయితి వి దేమిటి, కంఠ, నెఱుంగనట్లు ప్ర
శ్నింతువు, శాంతుడా! సతత మేచు వహించుచు నుంటిఁగాఁబ, యా
యింతులమిన్నతోడ నిను? నెట్టి మహోత్సము నేని, మోపలే
నంతటిబర్హు వైఁబడినయ్యవ్వుడు ముచ్చగుడింగిపోనదే? 21

ఓహో! మీవారు చాలకాలమునకు వచ్చినారుగాబోయి! గాఢి
ఏమేమి జరిగినది? - అని ప్రవేశపూసముగా కలసి మెలిసిన సఖురాలు అడు
గఁగా ఒకగమణి, సానురాగస్మిత లీలా విలాస వైఖరి విశేషముతో -

లలితాలావకలాప! గూఢదృఢమూలగ్రంథిగమ్ముల్ వలెన్
వలనౌ నా మృదుబాహుబంధముల నావాఁ డెప్పులో విప్పు; న
య్యలవుం జూచి, మహానిఖాశములచామున్ నేను నివ్వొనిని
స్తులవక్షిస్థలమందునుండి చనుబంతుల్ చేసి తత్ఫలముల్. 22

అమాయకముగా కలహపడి బాధ పడుచున్న ముగ్ధురాలిని శిశున
యిచ్చి వచ్చిన సఖి, తత్కాంతునితో -

ఎఱుంగను ముద్దగా బలబ, యిగురుక నుంచుము జెడ్డ, మెల్లగాఁ
గఱపించుమీఁద, శాంతిసుముఖత్వముఁ బూనియు, నీదొసంగులక
మఱిమఱి లోక వేడ్కి, మితి మూలుటచే, నిరుగేలవేళ్ళ, నా
తెఱుంగునఁ బాలమిగు గలఁగి, దీనముగా విలపింప సాగెరా! 22

చెనుటతో దరిసిన మేనితో ప్రియునిదగ్గఱనుండి వచ్చిన ఒక కుటుంబ
లాడిని చూచి పలుకాలు, తోడిసఖురొడతో పరియాచకముగా—

తనుతరస్మై న యాతస్మితనువునందు
నియుడలేక లానణ్యము చెనుటపేర
వెలికి వచ్చుచున్నది జాలు లొలసి యదిగొ,
నలులపేరిటి సోపానపంక్తి గడచి. 23

దక్కా? నసకమా? ఏమి ప్రయోజనము ఆతనితో చెలిమి చేసి? —
అని వినుచుంటున్న ఒక పడుచు, ఒకపల్లవునిగూడ కోమలము అగోపించి,
పై ముక్కుమున నెఱవహించి, ఆ మెతు ఆ కించ నచరింపజేయునట్లు సమాధాన
మును సమర్థముగా చెప్పెను కేశవమాత అనాథపదేశముగా—

ఇల నశోకవల్లవముల కితరవల్ల
వచ్చు లేవి యు నరిగమానమ్ముగా, న
టంచు మాత్రమా గట్టిగా ననఁగఁ గలము;
భయము మాత్రము దైవేచ్ఛపై ని నుండు. 24

కలహాంతరీక్షి ముందు తన ప్రియకాంత ననునయించు కొనుటకు
వచ్చిన కాగిలము, కిన్నీరు నిఁచుచున్న ఆమెను చూపి, తన సౌభాగ్యతి
శమునును వెల్లడించును పలునితో—

వలచునిచెక్కుటద్దముల వ్రాలిన వున్నమచందమామలోఁ
గల యుల కృష్ణసారమును తొలిన నేయుచు నున్నయట్లుగాఁ
బొలిచె, నిరంతరాశ్రుజలపూర సుపూరిత చారులోచనా
మల కలశద్వయమ్ముఁ గొని, మానవతీకులరత్న మల్లదే! 25

ఈజనగాలిధన్య బహువల్లభుడు. అంతే నోయిండును. గాబట్టి ఆతనికి ఈమెపై నంతగా వాల్మీధ్యము ఉండక గుండును. ఆ మానసగూఢ ఆశచిహ్నిత అనురాగము కొంచెము పనుక బొట్టుగానే ఉంటును. స్వపూర్వ ఆమత సీమిద మనసు ఈస్వల్ప స్పృహ మగునునే ఈస్వల్పిగా? అందువలన ముగిల ఇక్కడికి వచ్చినతిరువాతి ఆమె నీకు తప్పక విసిగొనిల పనియేనానమ్మకము. ఇక ఇంత గా దిగులున కొదవ వస్తున్నది — అని చెలికత్తె వేల్చుకొని పంపిబడును పడుచునా ఊకడు, స్వల్పస్పృహమునుండి సత్స్వల్పస్పృహమునకు పోవుచున్న ఒక మగువను చూచి ఉబికిపడుచు, స్నేహితునితో నాన్యాపదేశ విధానమున —

ఈ నవమాలికాతిలక మేననమాలికలందఱుగాని య

న్యూననుగంధ బంధుర మనోహర వైఖరి గక్కిపోదు; న
మృనితమైన తన్నుదుల మంజుల మృంసల గంధపుంజ, మా
హా! నవమోహనోద్గమ మనంతయు వార్ధ్యమమోగు సుంత యుక్

చేతిగా తడి యంతయు అయిపోవుటచేతి నిగుత్సాహపడుచున్న పరి చిత విటని ప్రోత్సాహపటుప వేశ్యమాత, సన్నుగుడుప్రళంస ప్రాసంగిక ముగా మొదలిడి —

చాల సతమ్ములై ఫలనుసంపద పెంపులు మీఱువేళలం,
గాలవశమ్మునం దఱుంగఁగా ఫలభారము లున్నతమ్ములై,
మేలిమి నూపుచుండు, బుడమిన్ నుజనమ్ములహాననమ్ము; లు
త్తాలమ్ములై న మ్రాఁకుల యుదారమహాశిఖరమ్ములన్లు కాన్.

ఒకప్రోషితపతికయొక్క చెలికత్తె, తత్పతిసమీపమునన పోవుచున్న మహాబాటసారితో సందేశమును పంపుచు నామప్రకృతిస్థితిని గుఱించి —

కటికినేలఁ బరుండి, యక్కటిక దోవఁ,

బధికునిల్లాలు కొనువరివర్తనమునఁ

గదలుకవటాకుచేతుల కంకణముల

మ్రోత, పరిచారికలప్రాణములను నిలుపు,

విధిని మంత్రముతో జేసి చిహ్నమును ఆతనితోటా గ్రహము ఎవ్వడు వాని తస్మిహోదయ. ఆతనితోటా గోపురమును ఆర్పితిని. — అని మాతృక నాయకి ననుకూలపడుచు తలవ్రేలి నా మాతృక, నాయకునితోటా గ్రహమును గుఱించి —

చిరమదశేలంగదాను మనస్విజనమనమ్ము
లతిమహేంద్రాన్న శిష్యులై యుయి యతిశయిల్లు;
బరమాచారిధిఁ బనుసన్తు నరుణకిరణ
మాల లూర్ధ్వముఖముగనే మలసి మెఱయు. ౮౪

ఆతడు చాల ఉన్నతస్వభావుడు, మెత్తని మనసువాడు, ప్రేమనిల యుడు. — అని నాయకునిగుఱములను సూచించి, మనస్విని యయిననాయకను అనుబంధింపజేయుటకు దూతిక, మజనప్రశంస సావకమించి —

పశుపత్యాయుధులై త మన్నియును నేవ్యగ్రత్వముక లే కహ
ర్నిశముం బొట్టలు సింపుకోగలుగు; నర్థిక్సార్థముమాని దు
గ్దశలం బాపి విపన్నదీనజనతోద్ధారస్వభావమ్మునక
యశ మార్జించుచు నుండు రార్జవపుజాయకసజ్జనులధన్యులై .

ఏదే నొక మాయోపాయముచేసెనను సరే, ఆతనిని నీవు వలతో వేసి కొనక తప్పదు. — అని మాటిమాటికి తనకు అనిష్టజన పురుషునిమీద ననురాగమును చేయవలసినదిగా ఒత్తిడి పెట్టుచున్న దూతికతో ఒక చిగురాకు పోడి —

అనుపమమైసి ప్రజ్ఞఁ బరమార్థము లెన్న యెఱుంగు విజ్ఞానిక
ననిచిససాధుభావము వినా, వశమందుఁ గొనంగ శక్యమే
మునుకొని నేతికిం బెరుగుమ ద్దకు నువ్విళు లూరు గండుపి
ల్లిని నెవఁ డెత్తి బెత్త మదలించివ్రతారణసేయు డాయఁగాక?

నా శిష్యుల మంచి మంచి సాములా? మంచి చీరలా? ఏమి చూచి ఆతనిమీద అనురాగమును కాశ్యపముగా నిలుపవలె? — అని ఆపరితోష పడుచున్న నాయకను సమాధానపఱచుచు దూతిక, అవ్యాజముగా ఆకస్మాత్తుగా కలిసిన ప్రేమముని గోపురమును వివరించి, — ప్రేమకు పెట్టుపోత

లతో పనిలేదని, కాశ్వతముగా మనోహరముగా నిలబడవలె ననిన ఇట్టి ప్రేమయే నిలబడవలె నని, తక్కినవి నిజముగా ప్రేమలే కానని, అసలు అన్యజమైన ప్రేమ లభించుటయే ముష్టిభవమని, అకస్మాత్తుగా పాపగుట మతియు అసంభవమని నిదర్శించుచు, అన్యపదేశముగా—

అన్యజానురాగవతి యయిన నాయుకమీద దృఢానురాగము నను శీఘ్రించుచు, మందానురాగుడైన నాయకునితో దూతికి, అన్యపదేశవిధాన మున—

ఒకచోఁ జల్లని మంచిసీరు, నొకచో నొప్పారు లేలేతప
చ్చిక, నార్జించి స్వయమ్ముగా, జతలుగా జీవించుచుం,గాని కా
నకు సంచారము నేయుఁగాక, తమజన్మం బుండునందూఁకఁ బా
యక ప్రేమమ్ములు నిల్పు, జింకలకు నాయా తేళ్ళకుఁ గాఢమై.

నడివేసవికాలమే యయినను మనసు కిలిసిన కాముకులకు పరిగంభ
జాదులువలె తదితరవ్యాపారము లెంతమాత్రము సుఖకరములు కాజాలవు.—
అని నిరూపించుచు సహృదయు డొకడు సుహృద్వరునితో —

వేడిమి సైవరాని నడివేసవితోఁహిణిమంటమధ్యలోఁ
గూడ, నిరూఢమైన యవగూఢములట్లు, నికామకామసం
తాడితు లైన జంటలకుఁ దాపముఁ బాపఁగ లేవు, తమ్మిపూఁ
దూఁడులు, గల్వరేకులును, దోరపు గిందపుఁబూఁతచల్లులున్.

కులాంగనలు సహజముగా ప్రీతావతు లైనను వారి భావసూచనా
చాతుర్యము మధురమధురముగా అతిమనోహరముగా ఉండి, ప్రియశముల
ఉల్లాసమునకు, సుఖమునకు పరిభ్రామిగా పనుపడును.— అని నిదర్శించుచు
నాగరికు డొకడు సహచరునితో —

పున్నమచందమామ నగుమోమున నర్ణఘృతామృతమ్ము గం
పన్నము గాఁగ, నిట్లాదిగి పాసెద వేటి! కనం బ్రియుండు, ము
క్కొన్నత్రవం బిటుండులను గొంగున గట్టిగఁ గప్పిచూచుకొం
పన్నులమిన్న కమ్మని స్మృతాంకురముల్ మొట్టించె మోవిపె.

మూలగి నలచక్రము దుగివగాహమునుమా!— అని బోధించుచు
పుంగుధి కుశోత గుగి నులవధువుతో—

ఎద గుణులించియుంటఁ దమయింటిపసం, దొలుచూలుగా న్వదో
హదమునుదంతముం దెలుప దాన్తులకే నొకనాఁడు, నద్గుణా
న్నద, శుభగీః, దుర్గుణునిభార్య, కడుం జెడువార్తనల్లుగాఁ;
దదుదరభూమిలో నదియు దాఁగి తలిరై నిధానమల్లుగాన్. ౯౦

సంతానము కలిగినతిరువాతకుండ ప్రియురాలిసాగను ఇంకను ఎక్కువ
అవునేకాని తిగ్గిపోదు... అని నిగూహింప దలచి, సహృదయు డొకడు
సహచరునితో—

బరువున జాతిపోయి విడఁబాటి నుదీరములైన కేళముల్
కరయుగలమ్మునం గొని, చెకాపిక ప్రేల్పుడి వైచి, వీధిలోఁ
బరుగిడి పోవుచున్నయది, పట్టి తలన్ చము రంటనీక, తాఁ
బరుగులు వాటుచున్న తన బాలకు నెంబడి, గేస్తురా, లడే! ౯౧

విటకోటిని ప్రలోభింపజేయుటకు దూతిక, ఒకజవరాలి వయస్సంధిని
సాభాగ్యాతిశయమును ప్రశంసింప సాగి—

చెలువపు క్రొత్తజవ్వనపుచిన్నె పసందులు చిందువొందు కో
మలకునుమాంగకమ్ములనుమాళముతోఁ జెలి యెక్కివచ్చున
కొలఁదని జాల నన్నపడి క్రుంగఁ దొడంగెను, మధ్యదేశముం,
బలుమఱు సైవలేని ప్రతిపక్షకులమ్మును, వల్లభుండునున్. ౯౨

కులంగవలకు మగనిమీద అకారణమైన ప్రేమ పనుపడి యుండును.
అది వారికి ఉగ్గుతాతతో పెట్టినది. మహిళామండలిలో బహుమానము పొంద
వలె ననిన, వల్లభునిమీద అట్టి అవ్యాజప్రేమ ఉండవలె... అని బోధించి
ఒకవృద్ధ, వృద్ధుడైన కారణముచేత మగనిని ద్వేషించి, చంచలస్వభావముతో
సంచరించుచున్న ఒక మించుబోడిని అనుశీలించుటకు—

పాణిఁ గైకొన్నపతి జరావరిణతుండు,

దుర్గతుఁడు, విరూపుఁడు నయి తోఁచుకొలఁదిఁ,

గొలఁదికిన్ మీఱు ననురక్తి వెలయు, మివుల
వల్లభతరుం డగును గులపాలికలకు.

౯౩

బజారున పోవుచు ఉన్న ఒక వన్నెకానిని చూపి, ఒక వన్నెలాడి
తనమాతులానితో —

ఆ నడికోడెజవ్వనపుటచ్చునఁ బోసిన పూరుషాకృతిక
వానినిఁ జూచినావె, మన పల్లెయలోని మిటారు లెలరుక
వీనినిఁ బొంది తా రనుభవించురు వంతులుగాఁగ గ్రీష్మకా
లాన వత్తెకకూపసలిలమ్మునునట్లాగ గ్రామసీమలోక. ౯౪

పరాంగనాసంగదుర్గలితుడై తనపతి యేగ్గుఱుచుకొనిన సంకేతస్థలము
నకు భంగము వచ్చిన దని విని, చాల సంతోషముతో పొంగిపోవుచు ఒక
కులాంగన, తనమేనత్తతో —

పాండురపాండురమ్ము లయి వాడినమోములతోడి పుంశ్చరీ
మండలిజాఱుగుండియల మాననివేదనతోడ నల్లదే,
పండి ప్రచండవాతహతిఁ బట్టులు దప్పి, భ్రమించు చూర, కా
పాండురమైన గ్రామవటవత్రము రాలుచు నున్న దుర్విపై.

తన యింగితజ్ఞతను ప్రకటించుచు నాగరికు డొకడు సహచరునితో —

చూచుచున్న దలత్యుపుఁజూపు, చన్ను
లొదుగ బిట్టు నిట్టూర్పుచున్నది, యకార
ణముగ నపుచున్న, దమ్మటార్థముగఁ బలుకు
చున్న, దీ చానమది నెదో యున్న దడఁగి. ౯౬

మంచి సమయస్ఫూర్తి గలిగి, మంచి తెలివితేటలతో మెలగగల
కులటలకు, ఎంత దిట్టమైన చేయి యయినను తమ కట్టుకొన్న మగనికిగూడ
నాయాసమయములలో నిష్కులకు గంతలుగట్టి, వలలో వేసికొనుట ఒక లెక్క
లానిది కాదు. అందు కేమాత్రము వారు వెనుదీయరుకూడ. — అని తెలుపుచు
నాగరికు డొకడు నేస్తకానితో —

చిక్కి మనశరణమ్మునఁ జేరినాఁడు,
గృహవతీ ! కూర్చి నితని రక్షింపుమయ్య !
యనుచు, సమయాన నేతేరినట్టి పతికె,
జారు నప్పగించెను నెఱజూణ చాన.

౯౭

ఎంత దాచిపెట్టుకొన్నను ప్రణయ మనునది వశంబులైనవారి యెఱుకకు
అందరానిది కాబోదు. — అని సఖురాలికి సనిదర్శనముగా బోధించుచు
ఒకతె —

హృదయుగుహంతరస్థితున కీ నుకుమారిఁ గుమారి నిండు; మీ
రెద గమనింపరో కడుఁ గృశించుచు నుండిన బాలచో? ప్పనన్,
హృదయుమునందుమాకునొకఁడేర్పడియుండు నె? పొండటంచు, నె
మ్మదిఁగ నుమూసి, యత్తలసమక్షమునందుఁగుమారిమూర్ఛిలెన్

సురతావసానములో ముఖ్యముగా ఆచరింపవలసిన ఉపచారములు
చాల ఉన్నవి. అవి సక్రమముగా ఆచరింపబడినప్పుడే అతీతరతిక్రియ ఆప్యాయముగా
ఉండును. అవి ఫలానా, ఫలానా విధముగా వాని నాచరింప
వలె, — నని నేర్చుచు సఖురాలి, నిదర్శనముతోసము ఒకానొక కలికిమిన్న
కథను ముచ్చటింప మొదలిడి నాయకతో —

పూని రమించి, నెమ్మొయిని ముచ్చెమటల్ విగజాఱ, గ్రీష్మకా
లానఁ బరావ్లావేళ బడలంబడి తూలిన చెల్వుతోమ్ముపై,
స్నానసుగంధిలమ్ము సరసమ్ము గలత్ప్రసవమ్ము రమ్య మా
వేనలి చల్లఁజల్లనగఁ బీనపయోధర పూన్పె నల్లనన్. ౯౮

కరత్యాలపువెన్నెలలో కేలీవిలాసము అనుభవించుచు రసికు డొకడు
ప్రియురాలికపోలకాంతిని గనువిందులుగా జూచి —

చాల వెలుంగ నేర్చె సరసద్విజమండల మొప్పు నీ కలా
లోలుపచెక్కుటద్దములలోఁ బ్రతిబింబితుఁడై నుధాంశుఁ డు

తూకలరసాస్తిలోననొకకొంచెముకుంకుమచాదుతో రుచు
ల్లోలెడు శంఖభాజనముతో సరిపోలిన పోల్కి కుల్కంగాక.

రసిక మనో మిళింద నికరమ్ముల ర మ్మని యాగళమ్ముగా
రసములు జాలువాట మధురమ్మగు విందులు వెట్టి, పేర్చి మో
చ్చు, సుకవివత్సలవ్రముఖ సత్కవి నిర్మిత గాథలం దమో
ఘసమయ మీ తృతీయశతకమ్ము సమాప్తిని బొందెబొందిక.

పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సల పాలిత పాలితాది సం
లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్
జాలునఁదేనియల్ గురియఁజాలిన మూఁడవు కోటి యిద్ది, యీ
లీలఁ గొనెన్ పృసింహకవిలేఖనిలోఁ బరిపూర్ణవైఖరిక. ౧౦౨

సరసతరము గాథానస్త శతకమందు

మూఁడవు శతక మతిమనఃప్రీతిఁ దనరె;

నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలోనఁ

జొర దమృతమేని మధురతా గరిమఁ జేసి,

౧౦౩

నా లు గ వ శ త క ము

నాగరికు సోకడు సహచరునితో ఒకకులటయొక్క వంచనానైపుణిని గురించి—

మాదుపుట్టింటినుండి యీ మహితం డరుగు
దేరె నివ్వడే, యను చొక తీవబోడి,
తలనుకునక వచ్చిన వతికొంగిట లగింప
నేసి జారపూగుము, రసశ్రీ యెసంగ.

౧

ఒక స్వాధీనపతికుగూర్చి సఖి, సఖురాండ్రతో—

నెలత మొగమునఁ గుండలనీలమణుల
కిరణములచేత నాహతతరములైన
చంద్రకిరణములఁ బ్రియుండు సరగఁ దుడిచి
వైచెఁ గాఁకుకన్నీటిభ్రమము దోచి.

౨

ఒకానొక నాయకుయొక్క సాందర్యాతిశయమును వర్ణించి చెప్పి,
నాయకుని మిక్కిలి ప్రోత్సాహపఱుచుచు, దూతక—

అమృతకలావ్రపంచరచనాద్భుతశిల్పికి మెచ్చు దెచ్చు నీ
మము లగు సుందరీమణులమండలముల్ వెయివేలు దాల్చి భ
వ్యను యగు నీవిశాలజగమందు బరింగొనె శ్యామపామభా
గముసాగనుక నెలంతుకనిగారపు దక్షిణభాగ మొక్కటే. 3

ఎన్ని తప్పలుక్కిచేసివచ్చినను ఆతని నేమియు ననక, ఎందుల కట్లు
పూసి పెట్టుకొందువు? ఒక్కమాటు కొపము తెచ్చుకొని, కొంచెము మందతింప
రాదా? అని అనుచున్న చెలికత్తెకు గాఢానురాగవిధుర అయిన ఒకనాయక—

ప్రియుండు వాదించుకొలది, నే వేల మించు
చంచలప్రణయమున నర్పించుచుందు;

సహజముగ స్తబ్ధ మగుఁగాక , మహిరుహమ్ము
నందు వలయింపదా మేని నలరుచుదీవ? ౪

ఎన్నో అవస్థలు పడి, ఎట్లో ఒకట్లు సంపాదించుకొనబడిన దయతుడు
తనతో అనుకూలముగా మనసిచ్చి ప్రవర్తించుటలేదని సనిర్వేదముగా తెలియ
బులుచుచు ఒకతె సఖురాలితో—

ఎంతో పాటునఁగాని దుర్లభుఁడు చి త్తేశుండు; లాభించుఁబో,
యెంతో కష్టముమీఁదఁగాని వశుఁడై యేపారఁ; డల్లానుబో,
పొంతం బొందిక నొక్కపై కలిసిపోవో డెందముల్ రెండు, నా
సంతక వాఁడుపొసంగియుం బొసఁగుమచ్చల్ లేనివాఁడేనుమా!

[ప్రియుని గూర్చి గాఢోత్కృతిత అయిన ఒక కలహాంతరితా కలకంఠి
తనసఖురాలితో—

ఆ సరసుండు వేడుకొనునప్పటి సౌఖ్యము నానఁజేసి, యే
దోసములేని వాని కొక దోసెఁడు దోసము లంటఁగట్టి, యి
ట్లా సరలస్వభావమధురాత్మునిఁ గాంతునిఁ జేతిమీఁదుగా
నోసకి! త్రివ్వకొంటిఁగదె! యుల్కున నే నవినీతరీతికి? ౫

. ముద్దరా లయిన ఒకప్రోషితపతికయొక్క చెలికత్తె, ఆమెవిగహవేద
సాధరమును, మాధ్యమును ప్రకటించుచు ఆమెపతికి ఒకబాటసారిద్వారా
కబురు పంపినది.—

కాళ్ళ వేళ్ళతోఁ జేతుల వేళ్ళతోడఁ

గడఁగి లెక్కింప లెక్కింపఁ గడచి చన్న

విన్నినాళ్ళును; వేనితో నింక లెక్క

పెట్ట గల? నని ముద్దరాల బిట్టు వనరె? ౬

వల్లభునిప్రయాణసన్నాహమును ఆపివేయవలయు నను మాహతో ఒక
ప్రియవల్లభ, మదనోన్మాదక మయిన వసంతబుతువును, దానితోపాటు
ప్రయాణనిరోధకములైన అపకవనములను వాచా తలపించుచు —

పొలుపు వహించె రాచిలుకముక్కులపోల్కిని గన్నువిందులై
యలరువలాశపుష్పనిచయుమ్మలతో వసుధాతలం, బాగిం
దలకొని బుద్ధదేవునిపదంబుల నానమితో త్రమాంగులై
విలసితభక్తి జంగిలిన భిక్షుగణంబులతోడుతంబలెన్. ౮

మానవతి యయిన ప్రియురాలిని అనునయించుతలపున ప్రియుడు
సదాక్షిణ్యముగా -

బడలు మెయిం గృహోదరి! భవత్పుథులూపయవమ్ము సైతముం
గడుఁ గృశియించిపోయె; లతికాలలితాంగిరొ! యంతఁ బోక, పే
ర్పడి సహజమ్ముగాఁ గృశతర మ్మగు నంగముగూడ, వాడునం
దొడఁగెదనుత్పముంగొనఁగఁ;దొయ్యలి!యింకనుగోపమేటికే?

ఆ ప్రోయాలు నుగుకాలప్రోవుగదా! ఆమెను కాదని త్రోసివేసి
ఈతడు ఎందుచేత అన్యాయము చేయునాడు? - అని సఖురాలడుగఁగా
నాడుకయొక్క వేటొక సఖురాలు -

వెన గుణగౌరవమ్ముఁ గనిపెట్టి వశంపడఁబోఁ డెవండుఁ; గై
వన మయిపోవు, నెమ్మదిని భావన సేయుచు నున్నవారికిం;
బాసఁగి పులిందనుందరులు ముత్తైపుపూసలఁ ద్రోసివేసి, క్రొ
త్తనరులుగా ధరింతురుగదా యటుతక గురివెందగింజలక? ౧౦

పోయి వచ్చెదను, అని చెప్పిన - ఏమది, జ్జట్లు చూచెదవు? నా
కేమియు అనుమతి, సమాధానము ఈయవేమి? - అని ప్రియతము డడుగగా
మిన్నకున్న క్రియరాలికి సఁబంధించిన ఒక వృద్ధురాలాతనికి సమా
ధానముగా -

ఓ ముపుత్రక! లంకానివాసములు, వ
సంత మాసైక లబ్ధప్రసార బహుల

♦ ఈ పద్యములో అనుగణనవ్యంగ్యముద్వారా - లంకానివాసములు,
అపీతలహితములు, పలాశశతములు ఇత్యాది పదములద్వారా సెత్తురు,

ములు. సమాప్తీతలోహితములు, పలాశ

శతముల కడలుచున్నది జనము మదిని.

౧౧

ఒకానొకనాయికకు దయితునిమీద గల అనురాగాతిశయమును గూర్చి సఖి తనసఖురాలితో -

చెలుపునిపైని జల్లవలె జెంగున సంచు, గులాము గుప్పిటం
జేలువలమిన్న యొక్కరిత చేకొనె; సంతఁ బ్రహర్షవర్షం
వలిత మహాత్మ్యకత్వ రసవాహిని వెల్లువ గా, వడంకు నా
యలరులబోడిచేతలిరుటాకుల నిండె గులాబియ త్తరుల్. ౧౨

మఱిదితో రహస్యముగా మసలిన సవతితో సవతి -

అంటుకొన్నవి యంటిత లింటి వెనుక,

సరగ నీవీపు దులుపుకో సరలశీల !

జాణ లా దేవరునికొన్నచాన లిట్టె

యాపులించిన లెక్కింతు ప్రేవులెల్ల.

౧౩

మగడు చెడుత్రోవన పోవుచున్నట్లు బాగుగా స్పష్టపడినప్పుడు మగువ ఆతనిని ఊరకే పులుముకొని నడవగూడదు. ఏకొంచెమైన కోపము వహించి, ఆత్మగౌరవము కాపాడుకొనవలెను. లేదో, ఆతడు చెవులకు తడకలు కట్టి

మాంసము, త్రాగి, తిని, బలిసి, భయంకరులై లంకలో నివసించు రాక్షసుల వలన లోకము భయభడిసట్లుగా, వసంతమాసములో వూచి చెలరేగిన ఈ పలాశపుష్పమాలవలన లోకము తల్లడిల్లి పోవుచున్నది. - అని ఊపమా లంకారము ధ్వనించుచున్నది.

తదుపపాదకముగా -

“లంకాలలలం పుత్తతి వస స్తమానేక్క లద్ద పసరాణమ్,

అపీతి లాహిలం వీహేతి జణో పలాసాణమ్.”

అని మూలమున శ్రూయమాణమైన - వస స్తమానేక్క లద్ద పసరాణమ్ - అనుదానికి - వస స్తమానైక లద్దుప్రసరాణామ్ - అని, - వస స్తమానైక లద్దు విభవానామ్ - అని అర్థములు లభించుచున్నవి అది గ్రహింపవలెను.

అడింపగలడు. — అని మామోపదేశము చేయుచున్న సఖురాలితో దయ
తునిపై నత్యంతము ఆనురక్త యయిన ఒక నాయిక —

కనబడినంత నే ప్రియుఁడు, కన్నులు రెండును రెండుచేతులం
గనుకని మూసివెట్టకొన గట్టిగ నేరుతుఁగాని, యంకురిం
చిన పువ్వుప్రరోహములచేతఁ గదంబసుమమ్ముపోలికిం
దొనికి కదంబిత మృగు తనూలత నెట్టులు కప్పివెట్టుదున్? ౧౮

ఒక ప్రోషితపతికయొక్క చెలికత్తెలు ఒక తెరువరిద్వారా తత్పతికి
కబురు పంపుచు, ఆతనియెడబాటున నామెకు సంభవించిన దురవస్థను, ఇంట
బాపురించిన దుర్దశను గుఱించి —

హోయేన గాలివానవిను రూఁపఁగ నాకులు లేచిపోయి నీ
ర్గారెడు పూరియింట నొకప్రక్కనఁ గూరుచునుండి యార్తయై
గోరము నొందు ప్రోషితునికొమ్మను గ్రమ్ముచు, నాఘనాళికిఁ
సారెకుఁ బూవుచున్నయవి సంచలనమ్మునఁ జంచలాలతల్. ౧౯

తనపై మిక్కిలి ప్రేమ గలదియే యయినను నాగరికత లేనిది యగుట
చేత ఒకయువతిమీద సంతగా ఆసక్తుఁడు గాక, మందానురాగముతో మెలగు
చున్న ఒకయువకుని లెస్సగా ననురక్తుని జేయుటకు దూతిక, ఆతనితో
సాహుతముగా —

అనుభవింపుము చేపడినట్టిదానిఁ,

బల్లెటూరిలో నెటనుండి వచ్చు లవణ?

మది పొసంగిన, స్నేహము కుదురదేని,

దానితోఁ బ్రయోజన మేమి? తరుణరసిక !

౧౭

రసహీనమే యయినను స్నేహవశముచేత మమోనుకూలము కాక
తప్పదు. — అని సమీపోపస్థితుడైన నాయకునకు వినిపింపజేయుచు ఒకకామిని,
సఖురాలితో అన్యోపదేశముగా —

అరయుచు నాటిస్వాస్థ్యము, మహాదృతితోఁ బ్రియురాలు సంచర
త్పరిమలబంధురం బయిన వక్త్రసరోరుహమారుతమ్ముతో

సరగునఁ జల్ల వాటిచి యొసంగిన చేదుకషాయ మెల్లఁ దా
నరిమురిఁద్రాఁగెఁబానకమునఁబుగహాలికుఁ డొక్కఁగ్రుక్కలోన్.

అనుకొన్నట్లు ఆమె రాలేదు. నేనుమాత్రము ఆ పొదరింటిలో చాల
సేపు ఆమెకోసము నిశ్చించి కూర్చుండి, వినుగెత్తి, చివరకు లేచివచ్చినాను..
అని యనుచున్న నాయకుని మరల సంకేతస్థలమునకు కొనిపోవలె నను
నాలోచనతో దూతిక -

మఱిచి సమాగమనలము మంజుల వంజుల కుంజభూములం
దెఱవ పరిభ్రమించు చతిదీనత నీదగు చూపుపొందికల్
మఱిమఱి కోరికోరి వికలంపడి యారయుచున్న దిత్తతీన్,
గుఱుతులు దప్పి విస్మృతనిగూఢనిఖాతపదమ్ములంబలెన్. ౧౮

ఏనాడైన, ఏకారణముచేతనైన నామీద కోపము వచ్చినప్పుడు ఈమె
నారహస్యమును బట్టబయలు చేసి, నలుగురిలో నన్ను ఎండవేయగలదేమో
అను భయముతో దూతికకు తనమనోగతమును చెప్పక, దాచుకొనుచున్న
ఒకమచ్చెకంటికి నుజునచరితోపవర్ణనముద్వారా ఘగవా లేదని ధ్వజ్యము
చెప్పుచు, లోకానుభవము చాల గడించుకొని ఉన్న ఒక అన్నమిన్న -

కలఁగునుగాక రోసమున గట్టిగ, నజ్జనునోట నెట్లుగా
వెలువడ నోపు నప్రియము? భీకరరాహుముఖాంతరమ్మునం
దల వఱి చిక్కుఁగాక, యమృతాంశునియంశువు లెల్ల జల్లగాఁ
బొలములలో నవామృతపుఁబూరమునే కురియించుఁగాదొకో!

తాను పంపిన ప్రణయోపహారమును పరిగ్రహింపక తిప్పివేయుటచేత
ప్రియురాలికి తనమీద గల ప్రేమ విముఖమైన దని తలచి దిగులుపడి
నానాటికిచిక్కిపోవుచున్న ప్రియుని ఊరార్చుచు ఆమెసఖురాలు-నిజముగా
నామె నీయందు సహజముగా నవ్యాజమైన యనురాగము కలది. ఆమెకు
సీప్రేమ కావలెను గాని కాసుక లక్కజలేదు. - అని నిదర్శించుచు, నుజన
చరిత ప్రశంసా ప్రసంగమున -

పనివడి లోకు లెల్ల రొక ప్రత్యుపకారము నేయలేని యు
ల్పునిగ వినిశ్చయించి తను లోకువ నేను, ధనాఘ్యుడైన దు

ర్జనునివిధంబునకొ మది విషాదము నొంది కృశింపఁబోడు ని
ర్జనుఁ డయి సజ్జనుం డొకవిధానఁ దిరస్కృతి నొందనయ్యునుకొ

ఎంత రహస్య మైనను నాతో చెప్పవచ్చు. ప్రాణము పోయినను నే
నా రహస్యమును ఎన్నడు వెల్లడిచేయను.— అని దూతిక, నాయకునితో
చెప్పచు, గట్టినమ్మకముతోసము అన్యపదేశమున—

కలఁపనఁబిండియై యొకవికారమునం గలహమ్ము వచ్చినకొ,
వెలువడఁబోవు సజ్జనునివీనుల కెక్కినయట్టి రాస్సెముల్;
నిలఁబడిపోయి నెమ్మదిని, నిల్విన జీర్ణములై, తుదికొ జ్వల
జ్వలనునిచే సమూలముగ భస్మముసేయఁబడుకొ నితాంతముకొ

దురంత మయిన వసంతసమయమున నంతు లేని విరహతాపము ననుభ
వించుచున్న ఒకప్రోషితపతికయొక్క దుర్దశను వివరించుచు, తత్ప్రతిసమీప
మునకు పోవుచున్న ఒకపాంథునిద్వారా సందేశములూ సఖురాలు —

ముంగిటం గల విరజాజిపూలగుత్తు
లెడ యొసంగక వాఁకిటిగడియ లయ్యె;
బాటసారులఁ జూచు నాశ్వాసమేని
లేదు ప్రోషితపతికల కీదినమున.

౨౨

ఒకానొకప్రియురాలికి ప్రియునిమీద గల ప్రణయాతిశయమును, ఆమె
వాటగన్నుల అందచందములను వివరించుచు, చెలికత్తై మఱొకచెలికత్తైతో—

ప్రణయిముఖ విలోకన సుఖరసముచేత
ముకులితమ్ములు కావేని ముదితకనులు,
నాతి చెవిలోన నిడుకొన్న నల్లగలున
వువ్వు లెవ్వఁడు తిలకించుపాలిలి కగును?

౨౩

ఆహా! చల్లని ఈ నానకాలము ఎంత హాయిగా ఉన్నది?— అని
ఒకడు ఊరకే ఉల్లాసముతో పొంగి పొగడ సాగినాడు. ఆతనిమాటలు విని
విని, సహచరుడు చమత్కారముగా —

అడుసులోఁ గూరుకొనిపోవు హలము లాఁగి

దున్ని దున్ని శ్రమంపడియున్న మగఁడు

బిట్టు గుట్టున నిద్రపోఁ, దిట్టఁ నొడఁగె

నిండువానకారును వాని నెలఁతమిన్న.

౨౪

ప్రవాసమున కుద్యుక్తుడై యున్న ప్రియునిప్రయాణమును ఆపివేయ
వలె నను తలంపున ఆతనిప్రియురాలు, రాసున్న నేడనాశిశయమాను
నూచించుచు, కానుశర నమస్కారాపదేశమున -

తావముఁ బెంచు, డెందము నితాంతసుఖాభిరతిం గరంచు, దు
ప్రస్థావతరస్ఫురన్ మధురరాగరస మ్మొలికించుఁ, దేవకుం
దేవ రమింపఁ బంచు, నరతిన్ రతినిం బొసఁగించుఁ బ్రాచులై,
యా పుపువిల్లు బాణముల నొడల సంజలిఁగూర్చి మొక్కెదన్.

తనమనస్సు అనుభవించుచున్న వ్యధను కాముకునకు, ఇలియబలుచును
ఒకకామిని, మన్మథబాణవర్ణన వ్యవదేశమున -

కునుమమయ్యమ్ములయ్యుఁగఁ అకుల్, మెయిసోఁకనివయ్యు దుస్సహ
మ్మసమము నొప్రతాపముననాయతముల్, చొరఁ బాటి మర్మము
లె్వస వసఁ జించివైచియును బ్రీతి రతింకరముల్; వచింప వె
క్కసమగుపేర్నితో బహువికల్పము లాకునుమాన్యునస్త్రముల్.

ప్రియపతిగుణస్మరణమున గాఢోత్కంఠిత యయిన ఒకప్రోషితపతిక,
మసౌనిసౌపముకోసము సఖురాలితో -

ఈసుఁ దొడిగించుఁ, బొడమించు నిక్షుచావు,

నెంత విప్రియమైన సహింపనేర్పు?

విరహాసమయమ్మునన్ మేను విడువనీవు,

దయితునిగుణమ్ము లతివిచిత్రమ్ము లహహ !

౨౫

నాయకునితో దూతిక -

అలరి యలంకరించుకొని యాలవలీలబితాంగి పాప మా
వలుదమిటారిగుబ్బచనుబంతులబద్ధునఁ గ్రుంగిపోవుచుం
బలుమలు నాయనమ్ములను బంచిన దింటికి నింటి కేగి, య
గ్గలముగ నిన్నుఁ జూచుకుతుకమ్ము కృపారహితాంతరంగుఁడా!

బాగుగా రశ్మి రాల్చు ధనికభుజంగుని గాదని త్రోసివేసి, పరమ దరి
ద్రునిమీద మగులుకొనుచున్న ఒక సన్నతాంగికి వల దని బోధించుచు సఖు
రాలు, దరిద్రులదుగ్గతిని వర్ణింప సాగి—

ఏఱుపిడకలచిచ్చు నేపాఱుకంపు

వాటి పొగచూటి చినిగిన వ్రాత ముఱికి

బట్టతో వ్రేలుచున్నాఁడు వచ్చివుండు

వంటి యీ చలిలోన దౌర్భాగ్యుఁ డిదఁడు. ౨౯

దురదృష్టవశాత్తు హేమంతకాలములో ప్రవాసము సంభవించినదో,
అప్పుడు వైబుడు కడగిండ్లు ఇంతంతలు కావు.— అని ప్రవాసమునకు సమకట్టి
యున్న ప్రియునకు నూచించి అతనిప్రయాణమునకు స్వస్తి చెప్పించు
తలంపున ప్రియురాలు—

పొలములలోఁ బలాలమాలముక్కులు గీఱుకుపోయిగాయముల్
బలిసిన కాయముం దడవి వల్కలుఁ బాంథుఁడు బండవార్చుకోఁ
దలపడినాఁడు నిండుచలి దాడి యొనర్చు ప్రభాతవేళలోఁ,
గలకొని యాచమించునుదకమ్మున నార్ద్రితమైన చేతితో ౯.30

రూపగుణాది విభవమునందు తనకన్న మిన్న యయిన ఒక ఉత్తమాం
గనను నీచు డొకడు బలాత్కారముగా లోగొనినాడు. వానివలెనే
తాముకూడ ఉత్తిమవనితను పొందవలె నను నభిలాషతో మఱికొందఱు
నీచులు అతనివెంట బానిసలై యనుసరించి తిరుగుచున్నారు. వీరందఱివలెనే
మఱొక దౌర్భాగ్యుడు ఉత్తిమమహిలాసమాగమముతోసయు నానా అవస్థలు
పడి, చేయరాని ప్రయత్నము లన్నియు చేయుచున్నాడు. అతనిక్షేమము
కోరిన స్నేహితుడు— అది కూడని పని— అని బోధించి, అతనిని ఆ ప్రయ

త్వమునుండి మరలించుటకు చూచుచున్నాడు. ఒకతణి యాద్యచ్ఛిక్షముగా అట్లు లాతని వెన్నంటి పోవుచున్న వైకుంటరులను ఆతనికి చూపి, అన్యథ దేశముగా మిత్రుడు—

గోటఁ ద్రుంచి యనాగరికుఁడు తల నిడు

కొనిన సహకారమంజరి ననుసరించి

తిరుగుచున్నారు గుమిగా భ్రమరయువకులు,

బలిమిఁ గొనితెచ్చి బంధిత పనితనటులు. 30

ఓహో! ఎవతెతవులాటముననో తవులుపడిపోయి, నమస్కారాచులు కూడ చేయుచున్నావే! తెలిసినదిలే నీగుట్టుచు ట్టంతయు! అని నెఱజాణ యయిన దూతిక నాయకునితో—

వలవులు వోసి సూర్యభగవానునిపేరునఁ గూర్చి పట్టి యం
జలిఁ బలుమాఱు మ్రొక్కులిడ నాగితి వెవ్వరికోయి కుట్టుఁడా!
యలఁతినిఁ బోక వేలుపుల కర్పణసేయు జయప్రణామ కా
శలములు కావునుమ్ము సరసస్మితలోలకటాక్షమిశ్రముల్! 31

తన కూడ్చుదయితతమునితోడి సరసతములూ నత్యంతము అనురక్త యయిన ఒకనాయికను చౌర్యగతములోని సుఖరసవిశేషానుభూతిని మధుర చురురముగా వర్ణించి వినిపించి మోహపెట్టి ప్రలాభింపజేయు తలవున చతుర దూతిక—

పరిమలవక్త్రమారుళముపంపున దీపము నార్పి, యూర్పులం
తరమునఁ జిక్కఁబట్టి, చెవిదారిఁ బడిపడనట్లు వల్కులం
బరవుచు, నోవ్మబింబ మతిభద్రముగాఁ గనిపెట్టియుండి, దు
స్తరశవధమ్ములం బొసఁగు చౌర్యరతమ్మునఁ దీపి యెంతయో!

సంగీతపుసాకున ఎవనిసొ ఒకప్రియుని సోత్కంఠముగా తలపోసి తలపోసి, నీవు దీనదీనముగా ఇట్లు విలపించుచున్నావు. అది ఆ ధోరణిలోనే బాగుగా వ్యక్తమవుచున్నదిలే! ఇక నీవు దాచుకొనవలసిన పని లేదు. నాతో చెప్ప. ఆ సరసునికోసము ప్రయత్నింతము.— అని నాయికతో దూతిక, తనమీద ఆ మెకు నమ్మకము కలుగునట్లు మాటాడుచు—

గాన మను మిష పెట్టి సోత్కంఠముగ నె
వానినో తలచి తలంచి వగచుచుంటి
వబల! మఘ్ననిరుద్ధకంఠార్థమందు
నాఁగి వెలలుచుఁ దొట్టిల నక్షరములు.

38

ఇంటిపాలేరుగా ఉండి తనకు ప్రేమపాత్రుడైన కోడెగానితో ఇంటి
యజమానురాలు స్వయముగా -

కారులు గ్రమ్ముచీకటులు గట్టిన కోటల కాళరాత్రి, సం
బారముతోడ నేడె యజమానుఁడు నూరికిఁ బోయె, నింట నె
వ్వారును లేరు, మేలుకని భద్రముగాఁ గనిపెట్టి మమ్ముఁ బా
లేరుడఁచూచుచుండు మొక లేళములోపము రాకయుండఁగాక.

తానుకూడ ఒకప్పుడు అట్లు అన్యభవించి యున్న వేదనను బాగుగా
గుర్తున ఉంచుకొని, కష్టసుఖములు తెలిసిన కుటుంబినులు తమకోడండ్ర
విషయములో చాల సదయముగా ప్రవర్తించుచు నుండురు. - అని నాగరికు
డొకడు సహచరనితో -

క్రమైదుకాటుమబ్బులను గన్గొని కంఠగతమ్ములైన ప్రా
ణమ్ములతోడి కోడలిమనస్థితిఁ జూచి కలంగి యత్త, కృ
త్యమ్ముల నెల్ల మానుకొని యామెను గాచుకొనంగడంగె భ
ద్రమ్ముగఁ, బుత్తుజీవితము రక్ష యొనర్చు మహాధమ్ముగాక,

రహస్యముగా ఒక్కతనపతితోమాత్రమే చెప్పకొనిన తనయభిలాషను
సవతిసొట రాగా విని, రహస్యము వెల్లడి యయినదికదా యని కినిసి కలగి
నాయిక, ప్రియతమనితో -

దయితుఁడా! యెద నిడుకొన్న దయితోడ

నాదు నెదతోన నిలుచుచున్నావు సీపు,

నిక్క; మట్లు గాదేని యానెలతమిన్న

యెఱుక కెట్లయ్యె నాకోర్కె తెఱఁగు? చెప్పుమ! 32

నాయికాప్రణయాతిశయమును ప్రకటించుచు దూతిక నాయకునితో—
 వెరవరివన్నె కాండ! కనిపించి మొడమ్ముగఁ జూపుదారి కీ
 వరుగుచు నుండఁగా జరిగి యల్లన వీనుల కంటి, గిట్టునం
 దిరిగి మహాశుభ్రారమున నిండిన నెచ్చెలికన్నుగల్వపూ
 విరు లొసఁగెన్ జలాంజలులు పెద్దగ దర్శనసౌఖ్యరేఖకున్, 30

ప్రాప్తితపతిక తనప్రాణపతికి కలురు పంపుచు—

పలుమలు భావనాగత భవస్మృధురానసబింబ దర్శనా
 శలఁ బ్రణిరుద్ధమై సుఖపు స్వప్నములం గను జీవితమ్ముతో
 నిలిచి, నిరంతరాశ్రు గహనికృత నేత్రయుగమ్ముతో నెదం
 గలఁగుచు నెంతకాల మిటుగాఁ గడవన్ వలె నింక నెయ్యుఁడా!

మొట్టమొదట చాల అందకత్తె యయినను, బహుశ భోగములచేత
 ప్రకృతమున రూపయావనసంపద దిగజాటిపోయిన ఒక కులటను చూచి
 కుట్టని, ఉల్లకుట్టుమాటగా—

కడచి కథావశేషితముగాఁ, గనిపింపని సొంపుపెంపునన్
 ఘడఁగినయట్టి నీ మధుర మంజుల యావన రూప సంపదం
 బాడఁగని యెవ్వఁడాత్మవగపొందఁడు? నుందరి! యెల్లతొంటియూ
 శృంగార గానరాక యడఁగాఁజిన జన్మపదము నట్లుగాన్, 40

అస్మాన్మయు అనురాగాతిశయమున మెలగుచున్న ఒకానొకనాయికా
 నాయకులను గుఱించి వివరించుచు నాగరికు డొకడు సహచరునితో—

అతఁడు పరితోషమున నింత లంతలై న
 కనులతోఁ గోర్కె నెఱిగించె జనులనడుమఁ,
 దొడరు చిటువేడిచెమ్మటఁ దోఁగు నవయ
 వములతో దాని గ్రహించె వాలుగంటి, 40

పరస్పరము ప్రణయపరీవాహములలో మునిగి తేలిపోవుచునే ఉన్నారు. కాని, పాపము! నా చెమి చేయగలరు? ఒక్కనాడయినను రవంత సందు దొరుకుటలేదు. — అని ఒకానొక కామినీకాముకులయవస్థను సూచించుచు నాగరికుడు సహచరునితో —

అనుతాపమ్మున మ్రగ్గుచున్ దినదిన మృత్యోన్య సందేశ సంజనిత ప్రేమరసోద్బలం బెరిగి ప్రోత్సహించు కాతువలంబుసఁదబ్బిబ్బయి, కోర్కెలెందుసఫలంబుల్లాక లోఁగుందుచున్ దినముల్ వుచ్చుచునుండు నెయ్యపుగవల్ నిండురుగోరుమ్ముతోన్

తనప్రియతమునిమీద తనకు గల అనురాగమును కష్టిపుచ్చుకొనుచున్న నాయికతో సఖురాలు సచాతుర్యముగా —

వాఁడు కాఁడేని నీ ప్రియనల్లభుండు,
వానిపేరున మే మేదో పలికికొనఁగఁ,
దరుణి! నీ చిటుకవృక్షమో మరుణకిరణ
వికసితాబ్జము కానేల? విప్పి చెవుమ!

౪౩

తీవ్రరోషముతో త్రాచుబామువలె నీ వింతదాక రోజుచునే యున్నావు గదా! ఇంతలోనే ఇంత మెత్తిబడి పోయినావే! ఏమి జరిగినది? ఆతడు నిన్ను ఎట్లు అనునయించినాడు? ఎట్లు వశపఱచుకొనినాడు? — అని మాత్రులాని అడుగగా ఒకమానిని చిటునవ్వు నవ్వుచు, ఆమెతో —

పూనిన తీవ్రరోష మను భూమిరుహమ్మున కోర్వరాని జంఝానిల, మంగపాళి కమృతామృతపూరసేచనమ్ము, కర్ణానకు తేఱుచావ విజయంవద నాటక పూర్వరంగ, మాహా! నిబిడోపగూహన మసంతగుణాస్పద మద్భుతంబునుక రర

తాను ప్రేమించిన యువకుడు వినుచుండగా ఒకకామిని, తనసహగమోత్కంఠను ప్రకటించుచు, హృదయావంత్రణవ్యాజమున —

నావలెనే మదన్యలమనమ్మును క్షోభిలుచుండు నన్న సంభావన సేసి, మాను మనుమానము; పూనుము సుప్రసన్నతం;

గావుము నెయ్యమున్; గుఱుతుగాఁ బరమార్థ మెఱుంగలేని నీ
చావలిఁ గూడిమాడి మనమా! మముఁజుల్కున సేయఁబోకుమా!

ఉపపత్తి నాయకమిది ఉబలాటము నినుమడితెపజేయుటకు ఆతడు
వినునట్లు చెలికత్తై, నాయకతో—

లావణ్యామృతసారముం గురిసి యాహ్లాదమ్ముఁ జేకూర్చె నీ
జైవాంశ్రుడనిమిన్న గాఁబొగడుచున్ జాల్యార్చెఁబుష్పంజలుల్
శ్రీవాల్మీకముతో భవన్ముఖమునం జెల్వండు చార్వంగి య
ష్టావాసమ్మునవార తెల్ల నగలేదా వాడు లజ్జింపఁగా? ర౬

శతనాయకునియందసుర క్త యయిన నాయక వానితో—

ఎడయక తోడునీడయటు లీవు మెలంగుచు నుండి యున్న ని
వ్వడువున నా తనూతిక వాడి కృశించి తఱుంగఁగాఁ గతం
బడిగిన నెవ్వరేని, మరియాదగ వారికి నేమి యుత్తరం
బిడవలెనో స్ఫురింపదు, వచింపఁగదోయి రవంత కాంతుఁడా!

మొట్టమొదటగా తన వలననే ఊడిపడినట్లు పట్టగాని అనురాగమును
చూపి, బంగారమువంటి శీలసంపద నేలపాలుచేసి, ఆవెనుక మందాసు
రాగముతో ప్రవర్తించుచున్న నాయకునకు, నాయకయొక్క ప్రణయాతి
శయమును, వేదనను, హృదయమునకు తగులునట్లు వివరించి, వానిని అను
కూలపఱుచుటకు దూతిక సవైదగ్యోపాలంభముగా—

అంగముల కెల్లఁ గార్భ్య మొసంగినావు,

నిరిత మూర్ఖులు నేడ్పులు నేర్చినావు,

విశయమును దాటుమేరకుఁ బనిచినావు,

తలఁపనై నను దలఁప వా తన్ని నహహ!

ర౭

ప్రవాసోన్ముఖుడైన నాయకుని ప్రయాణమును ఆపినేయు నూహతో
ఆతడు వినునట్లు నాయక, చెలికత్తైతో—

కూరి బలువాటి యోరుచుకొలది మీటి
తలకు మిగిలిన స్వప్నియతరుని విరహ
వేదనకు స్వస్తి సెప్పఁగా వేతె దారి
గలదె మరణవినోదముకన్న నెందు? ౪౯

అన్యాయమున నాయకుని నేర్పన నొప్పు నాడుచు ఒక నాయక—
నీ గుణములు వర్ణించి వర్ణించి కులట
లైన పడఁతులమ్రొల, ని న్నందరాని
ప్రమానిపం డొనరిచితిమి మాకు మేమె;
యెవరి నే మని యనఁ గల మింకఁ బ్రియుడ ! ౫౦

తనకు, తనప్రియనకు పుష్పరము గల అనురాగాతిశయమును ప్రక
టించి తనసౌభాగ్యభాగ్యమును వెల్లడించుచు తెలుప ఒకతె—

మునుమును జాటిపోయి విడిపోయిన నా దృఢనీవికోసమై
నునుతలిరాకు చేతుల మనోహరుఁడుం దడనంగఁబోయి నీ
గునఁ బడిపోయె, నేనును గగుర్పొడువం దనువల్లి యెల్లఁ గ్ర
క్కున నిబిడోపగూఢమునఁ గొంటిని వాని రసైకలోలనై . ౫౧

కలహంతరితయొక్క చెలికత్తె, అనునయమునకు పురికొలుపుచు
తత్కాంతునితో, ఆమె యనుభవించు విరహవేదనాభరమును వివరింప
మొదలిడి—

సరసశర కాండముజుకయై సరళ యైన
పొలఁతుకకు నేర్పినా వొక్కపూటలోనె,
భళిర! యసురును లావులింతలు వగర్చు
లూర్పులును, వక్రగతిలోనె ముండి నీవు ! ౫౨

మందాదరుడగుట చేత నిష్ప్రియముగా విప్రియ మాచరించి, తిరిగి సద్బావ
కూన్యమైన దాక్షిణ్యముతో ననునయించు కొనుచున్న శతనాయకునితో
నాయక—

న్నేహముఁ ద్రోసి వేసి చెయిఁజేతుల నవ్వు, విన్న డిట్టి న
 మోహనదీపవాక్యములఁ బోయె ప పోలచేతన్లుగా,
 నాహృదయము ఘోరహానవ్యధఁ గలుచి కలంది వేడు వి
 స్సీ! హత మూని నీ మొనయు చేతఁజీకన్ములచేత నెయ్యుడా!

ప్రియునిచేత ఇంకను బ్రతిమాలించుకొని, అట్లు అమోఘమైన ఆ
 అనునయ సౌఖ్యము ననుభవించవలె నను తలంపున ఒకమానిని, నిజమునకు
 తనకోపము లోలోపల రూపుమాసి పోయినను, ప్రేకిమాత్రము కోపమానాభి
 నయముతో బిగుసుకొనిపో సాగినది. సాపయ అతడు అట్లే బ్రతిమాలు
 కొనుచు, ఒక్కసారిగా గాఢముగా కౌగిలించుకొనినాడు. వెంటనే ఆ కోపాభి
 నయముకూడ పోయి, ఉల్లాసము ఎసకొనుటచేత, ఆ లుతాంగిభుజాలశిఃలు
 అప్రయత్నముగా తమకు దాముగా వలితములై ఆతనిని మెలిచెచుకొనినవి.
 వెనువెంటనే తెలివి గలిగి భావప్రకటనముగా— వీనివలన నెలిబడితిని
 గదా! అని సిగ్గుపడుచు, భుజాలతికలమీద దింటులు నందఱు బాష్పవించువు
 లతో మరల ఆమె, అటుక ప్రకటింప సాగినది. అది గమనించి నాయకుడు
 సప్రేమదాక్షిణ్యముగా ఆమెతో—

రమణునిఁ బ్రేమగాఢపరిరంభమునం గదియింప సంభ్రమ
 భ్రమితములౌ భుజాలతలపై రమణీమణి! యూర కిల్లు కో
 పము మొనయింపఁబోకు, వెలివాలుకనుంగవ కెంపు నాటి బా
 వ్పము లురలించుచున్నయది పద్మముఖమ్ము ముడింగిపోవగాక

పూలసాకున పోయి గోదావరియొడ్డున ఆ పొదరింటిలో ఒకరితతో
 గూడి రమించుచున్నావుతే! నీహృదయము నాకు బాగుగా తెలిసినదిలే! అని
 ఒక విలాసపురుషునకు తెలియ బలుచుచు వృద్ధకుట్టని ఒక తె, పరియాచ
 కముగా వానితో—

చాలులె మ్మింకఁ బూవులు, చనకు మటకు,
 దేవతలు జలాంజలులతోఁ దృప్తి గొందు,
 రోలి నల్ల గోదావరీకూలము లన
 శీలసంపదాన్ములముల్ బాలకుండ !

ప్రియుడు ఎడమగుటచేత నీవు నిజముగా ఉన్ననక్క- వయినావు. అది నీకవలెకలె చాటుచున్నవి. ఇక మాదగ్గఱ దాచుకొన నేల? అని సఖు రాలు నాయకతో—

ఓ గుఱిమిన్న! నా పలుకు నొక్కొకవల్కునఁ బుచ్చు వేడిని శ్యాసలలో నొక క్కపుడు సంచలియింపఁగఁజేయుచుం దలక, ఆ! సరి! ఊ! యటఁగు మన మవ్యవధానముగాఁగ గోలపాల్ సేసెద వేమె? గొల్లు మని చిక్కుల ముంచి మముం దలోదరి!

నాయకునితో దూతిక తన నెఱజాణతనము ఉట్టిపడునట్లుగా—

నీవయి స్నేహభావమును నిల్పి మెలంగఁగ వేడఁ బోయి, నేఁ ద్రోవున ముంపఁగాఁ బడితి దుస్సహదుర్భరశోకవార్ధిలో, బాపురె! యట్టి స్నేహ మింక వట్టిది వట్టి దటంచు నవ్వుతో నూపుచు హస్తవల్ల వము నొట్టులువెట్టిన నీవయ్యస్యచే! ౧౭

పల్లెటూరి పామరజనులకు గూడ సంకల్పము కలుగగానే సాత్త్విక భావము లంకురింపక మానవు. అట్టిచో, గసికుల విషయమై వేతే చెప్పవ లెనా? అని తనమార్మి కత్వమును వెల్లడించుచు నాగరికతాభిమాని ధైరవ ఒకడు సహచరునితో—

కడుఁగడుఁ జిక్కఁగాఁబెరిగి క్రమ్ముకు వచ్చిన యీ పాలమ్మతో విడక రమింపఁగావలయుఁ బ్రేయసితో నని యెంచి పొంగుచుక వడివడిఁ గంచి విత్తుతరుణమ్మన మానిక జాతెఁ జెమ్మటం దడిసిన కర్షకాశ్రయిని నానెపుచేతులనుండి నేలకుక. ౧౮

ఆ కూలిసడుచు నాచుగనిమిద కన్ను వేసినదినుమా! అని తన సఖు రాలితో గ్రామాధికారికోడలు—

మన మిటఁగోయుచుండ యజమానికుమారుఁడుప్ర త్తికాయలకొ మునుకొని యన్ని కోసికొనిపోయెఁగదా యెడినిండ నెన్నఁదో! కనుఁగొను మల్లకొమ్మవయిఁ గ్రమ్ముచు సాగిన దిట్లఁ జెమ్మరిం చిన నునుప్రేళ్ళతోఁ జెలువచేతలిరాకు వితా భ్రమింపఁగాక.

నాగరికుడొకడు సహచరునితో—

రతిసుఖవివశ గ్రామీణనుత మృత యని
తలఁచి హలికపుష్పండు పిక్కబలముఁ జూప,
నరలు చిట్లిన కాయల బరువుతోడ
వంగి చెంగున నవ్వెను బ్రత్తికొమ్మ.

౬౦

ఒక కుటుంబముటారి ఆత్మనిందావ్యాజమున, ప్రియతమునిమీద తనకు
గల అనురాగాతిశయమును, తన సౌభాగ్యాతిశయమును నెల్లడించుచు
సఖురాలిలో—

పొనఁగు నిశ్చసితోత్కంప పులకితముల
లాస్య మొనరించుచుదవతుల్ ధన్య లెంతో;
కాంతుఁ డక్షిగోచరుఁ డయినంతమాత్ర
మటచిపోదురు తమ్మును మమ్ముబోంట్లు!

౬౧

సపత్నులలో నీవు మేలుబొలివి! అని పొగడుచు ఒక నెఱజూత,
ముగ్ధనాయికతో—

నడుమచు జిక్కియుండియు, గుణమ్మున లెస్సగఁ దోచి, నీకు నె
న్నడు ముడుమై విచక్షులమనమ్మున బల్లెము నాటె; నింతి! యె
క్కుడుకృతమయ్యుఁగార్జ్యమున గ్రుంగఁగఁజేయఁ గగుప్పెడయ్యు
గుప్పెడు సొదలకారపుల్ కొలిపి, పేరడఁగింపఁగ నేర్చె వారలక.

ప్రవాసోన్ముఖుడైన ప్రియునితో ప్రియురాలు సానురాగముగా—

మండు మాకు లేని జ్వరమ్ముమాడ్కి, లేమి
నణఁగిపోయి స్వీయులమధ్య మనికెయటలు,
వగతుపెంపును గనుకలివగిది, ననుఁగుఁ
జెలువుఁడా! నీవరహ మొచ్చుకొలఁది గాదు.

౬౩

తనకూతురు చాల విలాసవతి, చారున్నతపీన పయోధగభగలస.—
అని తెలియబడిచి, విఱసి యయిన భూపానిని అనుకూలని చేసికొనుటకు
వృద్ధవేశ్యమాత, చాటువ్రలు సాగించి—

ఒలసి విపులమ్ము నిర్మల మున్నతమ్ము
నయిన నీహృదయమ్మును నాశనమును
నాశ్రమిగించి రసమ్మున నిధివసింప
ఘనపయోధరములు గాక కల విఁ కేవి?

౬౪

నాగరికు డొకడు సహచరునితో —

తొడరి పాదాగ్రములచేతఁ ద్రొక్కఁబడిన
ప్రాతయెండుటాకుల ముర్దురధ్వనులను
వినుచునున్నది తెఱవ తీవియలయింట
దత్త సంకేతయై యుబు కెత్తుచెవుల.

౬౫

నాయకుని యుబలాటమును ఇనుమడింపజేసి, ఆతనిని వశపఱుచు
కొనుటకు దూతిక, నాయకముఖసౌరభవర్ణనమున కుపక్రమించి—

తొవలదొరవల్ల నొక పరిభవ మెఱుంగద
పూర్వ మమల మా శ్యామ నెమ్మోముతమ్మి
చుట్టు దిరుగుచున్నవి తేంట్లు సురభిల ముఖ
మారుత పరిమలాబద్ధ మండలముగ.

౬౬

నాయకప్రణయాతిశయమును ప్రకటించుచు దూతిక నాయకునితో—

చనినయంత నీ వటు, గురుజనులమ్రోల
ధైర్యముం బూని యుండియుఁ దరుణి, కనుల
నట్టి మూయుడు, తెప్పల నంటి యున్న
కంటినీరు గాతెను జనఃకట్టుపయిని.

౬౭

నాగరికు డొకడు సహచరునితో తనప్రియురాలిని గుఱించి—

అవలిమొగమ్ముతోఁ దలిమమందుఁ బరుండి నిమిలితాక్షియై
తవిలిన దొంగఁద్దర యదాయదలై విడఁబాటి పోవ మ

న్యవు పరివర్తనమ్మునకు నూల్కొని కల్కుమిటారి రావుచ
న్లవ మివిలించు స్పర్శనుభగౌరవకేలి స్మృతిం దొలంగు స! ౬౮

విదిత రహస్య యయిన సభురాలు సభితో పరహాసముగా—

ఫాల్గునోత్సవమందు నెహ్లాడొ యిడిన
మధురనిర్దోష కర్దమ మండనమును
బృథుల కుచకుంభముఖ లుత లేస్తేదజలము
కడిగివై చెంగదా! యింక గడిగెదేల? ౬౯

నీమాటమీద నే నామెదగ్గఱకు పోయినాను. కాని ఆమె ముచ్చటకై
నను సొరైన మెదపలేదు. — అని యనుచున్న నాయకునకు దూతికి —

ఇంటిపెద్దలమోల నీ కేది నొడువ
దూరిపెద్దకుమార్తె, కుమార! కనులు
మూయ కించుక వంచునెమ్మోముతమ్మి
వఱపు నఱవాలుచూపులఫణితి? జెవుమ! ౭౦

పైయర్థమునే ప్రకారాంతరమున—

కలువకన్నులలోఁ గమ్మి కలఁగి తిరుగు
బాష్పపూరాన నలసమై పరగు వాలు
చూపుతో సారె జూచుచు సుందరాంగి
తెలుపుకొనలేదా నీ కేది, తెలుపుమయ్య! ౭౧

ఒక వృద్ధనాకి, గతవిషయస్మృతితో తనవార్ధకమును సంబోధించి—

నాఁడు నాతలదిండుగాఁ గోఁడెగాండ్రు
పెట్టి తడవిన గణపతివిగ్రహమునె
నేఁడు మొక్కుచుంటిని, బూజ నెఱపుచుంటి;
బాడుముదుకరోగమ! తృప్తిఁ బడయు మింక! ౭౨

సాభిప్రాయముగా నాయకుని నిందించుచు, అతనియు పేక్షాభావమును త్రోసి వేయుటకు నాయకయొక్క చెలికత్తె, నిదర్శనవిధానమున—

అనఁగి పెనంగి యొక్క మనసైన లతాంగి గతించి వట్టిపోయిన తనయింటఁ దా మును రమించి సుఖించిన యెల్లచోటులుం గనుఁగొని, దొంగ త్రవ్వుకొని కై కొనిచన్న నిధానముల్ వత్కె, ఘనతరళోకవహ్ని నుడుకం దొడఁగెఁ హలికాత్మజుండెదఁ. 23

ప్రియతమునిపై కోపము సుపదేశించుచున్న సఖురాలితో నాయక—
ఎడసినయంత నుంత యెవఁ, డేయొకప్రొద్దున రాని నిద్దురఁ వడఁబడి వెల్లఁబాటి తనువల్లిక తూలుట యున్నరున్నులుం బొడవగు వేడియూర్పులును బుట్టి పొసంగునొ, యల్ల వాని కేర్పడి సరివచ్చుపాటిదొకొ పన్నడు నెంతటి కోపమేనియు? 24

వల్లభునితో నొకమానిని, సప్రణయకోపాపాలంభముగా—
ప్రబలిన నీదు విప్రియవరంపరచేఁ గడు నిండిపోయి నిర్నిబిడమ యైన డెందమున నేఁ గృశీయింతునుగాక, యెన్నఁడే నబలముగా మృతింపను త్వదర్పితచిత్తముతోఁ బ్రియుండ! భావబలమునం గొనఁవలసివచ్చునొ వెండియు నిన్నె భర్తగా?!

ప్రియునిచేతటికములకు తల కంటగించి కోపించిన ఒకమానిని, సవైభవగోష్ఠిపాలంభముగా—

కలఁగ కేవేళ నీ పనిమొగమ్ముల నన్నిటి మేము సైవఁగాఁ గలములె! నీవు నిర్భయముగా నొనరింపుము పూని చేయఁగాఁ దలఁచిన చేత తెల్ల, నిఁకఁ ద్వద్గుణనిర్భరమైన మన్మనోబిలమున దోషరేఖ కొక వీసము నేనియుఁ దావు లేదునూ!

ఒకప్రాప్తిపతికచెలికత్తె, తత్పతికి కబురు పంపుచు—

నిండి పయి కుబికి నెగడి నేస్తకానిఁ
దలఁచుకొనుకోర్కెఁ దెలుపుచుఁ దలిరుజోడి
కంటఁ గ్రమ్మిన కన్నీరు కాలువలయి
పాటుచున్నది దుఃఖప్రవాహమటులు. 22

దూతిక నాయకునితో నాయకాప్రణయాలికయము వ్యక్తపఱచుచు—
నీచేతలు నీవలుకులు
నీచూపులు ననుకరించి నెఱపుచుఁ గడవం
జూచిన యాచెలువ కొకిం
తే చాలదు దీర్ఘదివస మెల్లను గుఱుచై. 23

నాగరికు డొకడు సహచరునితో—
విసివి లేదు పో పొమ్మని కసరికొట్టి
నిసిఁ బరుండఁ బాంథునకుఁ దా నొసఁగినట్టి
ప్రాతఁచింపిచావను జెయిఁజేతఁ జుట్టు
చున్న దదె ప్రభాతమున నేడ్చుచు వెలంది. 24

ఇంటిలోనివారికి వెఱచి, అభిలషితనాయకను గలియ నుంకింపని నాయకుని పురికొలుపుటకు దూతిక—

వ్యసనములయందుఁ గలవరంపడరు, విభవ
పటిమ గర్వింప, రడలున దిటపు విడరు;
సాధుసజ్జను లగువారు సమములందు,
విషముములయందు నొకభంగి వెలయువారు. 25

ఒక ప్రోషితపతిక, ప్రియవయస్యతో—

పాంథుడో యెవ్వడో తెల్లవాఱుకట్ల
ననుఁగుఁబియురాలిఁ దలపోసికొనియె యేమొ,

పాడె నొకపాట నుమబాణ బాణ విద్ధ
మద్ధుదయ మహావ్రణ పరంపరలు వగుల.

౧౧

ఒక ప్రాథ, ప్రియవయస్యతో—

పొటమరించి పొంగారెడుపొలితి నుబుకు
ముగ్ధవధువు లేచన్నుల పొలుపుఁ జూచి
పెద్దనిట్టూర్పు వుచ్చెను పెద్దభార్య,
వడలఁ బాటిన దాడలు వడఁకియాడ.

౧౨

శిథిలనురాగుడైన నాయకు సనుకూలపఱుచుకొను తలపున, ఆతడు
వినునట్లు, కరికఁజేసువుల యనురాగమును వర్ణించు నెపమున నాయక—

కటకటఁ బడుచుండియు నాఁ

కటఁ గరిణీముఖముఁ దలఁచి కలవడు కరిరా

ట్టులు కరాగ్రమునన య

ప్పటి సరసబిసాంకురమ్ము వరుగై వాడెన్.

౧౩

కోపకారణము ఆతడే యయి, కోపము తప్పనిసరి యయి వచ్చినను,
అప్పుడుకూడ ప్రీయతమనితో సదాక్షిణ్యముగా మెలగవలెగాని, బిగిసిపో
గూడదు. — అని బోధించుచు ఒకతె, ఒకానొక ధీరనాయకకు ప్రీయతమనితో
జరిగిన సంభాషణమును నిదర్శనముగా దీసికొని—

కొను మనుగ్రహమును బ్రియా!, కినిసె నెవతె;

వరతనూ! నీవె, కోపమా పరునిపైని;

బరఁ డెవండు?, నీవె ప్రియుండ! పలుక నేల

వేయి! యిది యెల్ల మల్పావ విలసనమ్ము.

౧౪

విప్రలబ్ధానాయకయొక్క విరహవేదనాభరమును, అనురాగాతికయ
మును, తెలియజేయుచు దూతిక నాయకునితో—

వత్తు వీ వని మెల్కని పడఁతి గడపె

క్షణదలోఁ దొలిగగ మొక క్షణముగాఁగఁ;

దలకు మిగిలిన నెగులునఁ దత్తరిల్లు
నబల కవలినా మేండ్లుఁ బూండ్లయ్యె నయ్యె! ౮౫

ఒక ప్రాపితపతికసఖురాలు దీనదీనముగా తప్పంఘవులతో—

మగువ దయ్యము వట్టి క్రుమ్మరుట లేదు,
వెటవఁబోకుండు, చెయిఁ గొని వెంటఁ గొనుడు;
క్రొత్తమబ్బులయులుములు శుతులఁ బడుడు
భ్రాంతయై మదిఁ గలఁగె నీ పథికకాంత. ౮౬

నాయకాగుణవైభవమును నేర్చునో ప్రకటించుచు చెలికనై, పలువురు
తలిరాకుబోడులచవిలో పడి తిరుగుచున్న నాయకునిగూర్చి భ్రమరాప
దేశమున—

కంజకింజల్కు వర రజశివుంజమందు
నమరియున్నంత మకరంద మన్యసుమము
లందు నిరవొందునేని నీ వంద వెుండఁ
గలవు భ్రమరమా! భ్రమియించుకడఁకఁ దొడిగి. ౮౭

నిపుణు డొకడు సహచరునితో—

అనిమిషనేత్రముల్ వికసితాంబుజవత్రములై వెలుంగఁ గ
న్దానఁగఁ గడంగినారు పథికుల్ తృప్తితమ్మగు నెమ్మనమ్మతోఁ,
గొనకొని పిష్టపాండురితకోమలదేహను హలికాత్మజం,
బ్రణుతపయికిపయోనిధితరంగనము త్తరదిందిరంబలెక. ౮౮

వికలమనోంతరయయి దురపిల్లుచున్న ఆ కలహంతరితయొక్క మనో
వేదనను ఇప్తుడిప్తుడే ఆపనయించి తేర్పవలెజూమా. — అని దూతిక, నాయ
కునితో—

ఎవరికోస మీ స్మరణ మం చెంతో తవిలి
యడుగ, నెవరు నా కిలఁ గల? రనుచు బదులు

వలికి, కలఁగి వగఁ బొగులు కలువకంటి
చేత నేడ్పింపఁబడితిమి బ్రాంతి మేము.

౮౯

నాయికతో సఖురాలు సరోవముగా—

ఓసి గడుగిరి! యడుగుల నొఱఁగి వ్రాలి
జాలి బ్రతిమాలుకొనెడు నీసఖుని నింకఁ
జివురుచేతుల లేనెత్తఁ దివుర వేల?

విను మిదే తుది యగుఁ జిరప్రణయలతకు.

౯౦

పురుషాయితప్రక్రియలో తనకు గల పాటవమును ప్రకటించి, సమీప
ములో ఉండి తనమాటలు వినుచున్న సుపల్లవు ల్లకింపజేసి లాగొను
నూహతో ఒక నెఱజాణ, చెలికత్తెతో—

గట్టుపె నూఁది నిజకరాగ్రములు, కూరు
చుండి, తరఁగలకు నడుము సొరిదిఁ గదలి
యాడ, నాడుబోదురుకప్ప, నీడలోన

మలయుచున్నది పురుషాయమాణయటులు.

౯౧

గులాబితోటలో నుగతకేలి చేలి ఒక వాలుగంటి పెలికివచ్చినది. ఆమె
శరీరమునిండ నఖవంతక్షతాదిచిహ్నములు స్ఫుటముగా కనిపించుచున్నవి.
అపుడపుడే తన్ను సమీపించుచున్న శన సఖురాంధు మొదలైనవారికి తన
రహస్యము తెలియకుండ తచ్చిహ్నములను మఱుగుపఱిచికొనుచు, ఆ మెఱుగు
బోడి యగులాబిచెట్ల నుద్దేశించి—

ఎలయ నీత్కారములు నూంకృతులును మొగము
మలుపులును జేతియూఁపుల మంజుశింజి
తములుఁ గాంతురు మీప్రసాదమున ముగ్ధ
కులకుమారికలు గులాబికోమ్మలార!

౯౨

తనమాటల వినుచున్న ఉపపతికి తనయనురాగమును, లాలసను తెలియ
బఱిచి, వానిని మిక్కిలి ఉబలాటపఱుచుటకు ఒకపృథునితంబిని, నిజనితంబు
బింబవ్యపదేశమున—

ఎంత నిడుపులో పురవీధు లంత కొలత
తో వెలయకుంటి వేలనే నీవు నో ని
తంబబింబమా? గురుజనత్రవకు నోడి

[వక్క కొదుగువాడును దాఁకఁబడునుగదవె! ౯౩

సంకేతముగా నెప్పలుచుకొన్న ఆ లతాగృహమునకు నీవు భయపడి
రాకుంటివిగాని, అది చాల మఱుగైనదినునూ! - అని నంటుకానికి తెలియ
బలుచుచు దూతిక—

వచ్చతాతిములికికొనక గుచ్చఁ బడిన
చినుకుఁబూసవోలెఁ దృణాగ్రమునకు నంటి
యున్న నీటిబొట్టును ద్రావుచున్నది మెడ
సాఁచి నీలకంఠము వర్షసమయమందు, ౯౪

అభిసారికలతో విశేషానుభవము గల కాముకు డొకడు చెలికానితో—
మఱుఁగుపడి కప్పదుప్పటి మెఱుఁగులోనఁ
బయికిఁ బటువయి యుబికిన వడఁతిమిన్న
చన్నుకట్టు కన్నట్టెడు, సజలజలధ
రంబులో దరోద్గతచంద్రబింబమటులు, ౯౫

[ప్రవాసోన్మథుడైన పియతమని ప్రయాణమును ఆపివేయుటకు (పియ
రాలు వసంతసమయమును మూచించుచు ఆన్యాపదేశమున—

తీయమావికొమ్మకు నాకు వేయుచోట
నిది యెడో హాలహాలమట్లు పొదలె ననుచు
బాటసారికిఁ జెప్పెను బాటసారి,

నృపవిరుద్ధకథంబోలె నెఱిపి వెఱిపు, ౯౬

విరహవేదనావిధురైన విరహిణులకు తఱచు కలలో తమప్రియుని
సందర్శనము లభించినపుడు కొంత ఊరట కలుగుచు నుండును. - అని లోక

సామాన్యముగా విరహవేదనను గుఱించినలుగురు కూర్చుండి ముచ్చటించుచు ఒకతె, తమలూ నున్న ఒకవిరహిణిని, అంతేకదా? అని స్వవచనద్రధిమకు ప్రశ్నించినది. వెంటనే యావిరహిణి గంపెడు దెగులు తెచ్చుకొని యిట్లు సమాధానము చెప్పినది.—

కలలలోనైనఁ జెలుపునఁ గనఁగ నోచు
కొనిన కాంతలు ధస్య; లావణయి, సరస
లేమి, నాకంట నిదురయే లేదు లేద
టన్నఁ, గల గనువా రెవ్వ రతివ! యింక?

౯౭

సహజలావణ్యకాలిని యయినను ముచ్చటకొసము ఏవేవో చిన్నచిన్న సామ్యులు పెట్టుకొన్న నాయికపై ఈతలాతలాచూపుట పటపుచున్న నాయకుని ప్రబోధించుటను దూతక అన్యపదేశముగా—

పసిఁడిచెవిపోఁగు లూఁగాడి పసలు చిమ్ము
చెక్కుటద్దాల ముద్దారు చెవులయందుఁ
గూడ నొక్కొక్కయప్పుడు గూర్పఁబడును
బండుతాటాకుచుట్టల మండనములు.

౯౮

నాగరికు డొకడు సహచరునితో—

మండువేసవినడిప్రాద్దుటెండలోనఁ
బడి నడచు బాటసారికిఁ బాపె దావ
భరము సంతస్థు సుందరీ వదన కుమారు
బంధు చంద్రికా రసవరివాహ లహరి,

౯౯

దరియ రమ్మని సైగ చేయగా, కాదని త్రోసివేసి ఒక కామిని, చిడిముడిపాటుతో బ్రామముడి పెసినది. అది చూచి, యాహ్లాభంగమునకు వెగటుపడి, యామెనిరాకృతికి లోలో గలగి, కాముకుడు కించపడ సాగినాడు. అతనికించను పోగొట్టి, మరల నుము ఖుని చేయుటకు వ్రాసుకొని దూతక, మంచి నేర్పుమాటలతో నాతనిని జోకొట్టెను—

కానిప్రజేశమందుఁ దఱిగానితఱిం దఱియంగ రమ్మనం
 గా నెద రోస మూని కినుకం బడ దేయెలనాగి? చెప్పు మీ
 వే నయగారి నెయ్యడ! సుమేషురతిక సుఖయించుచుండఁ దా
 మానక పోరు వెట్టెడి కుమారునిసైతముఁ దల్లి రోయదే? ౧౦౦
 రసిక మనో మిలింద నికరమ్ముల ర మ్మని యాగశమ్ముగా
 రసములు జాలువాఱ మధురమ్మగు విందులు వెట్టి, పేర్చి పా
 చ్చ, సుకవివత్సలప్రముఖ సత్కవి నిర్మితి గాథలం దమో
 ఘనమయ మీ చతుర్థశతకమ్ము సమాప్తిని బొందఁబొందికక,
 పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సల పాలిత పాలితాది సం
 లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్
 జాలునఁ దేనియల్ గురియఁజాలిన నాల్గవు కోటి యిద్ది, యీ
 లీలఁ గొనెన్ నృసింహకవిలేఖనిలోఁ బరిపూర్ణవైఖరిక. ౧౦౨

సరసతరము గాథానప్ర శతకమందు
 నాల్గవు శతక మతిమనఃప్రీతిఁ దనరె;
 నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నడఁదలోనఁ
 జొర దమృతమేని మధురతా గరిమఁ జేసి. ౧౦౩

ఐ ద వ శ త క ము

ప్రియతమాపరాధ పరింపరలచేత మాటిమాటికి మిక్కిలి ఖేనింపబడి బడలు చున్న ఒక మానిని, హృదయామంత్రణవ్యాజమున ప్రియతముని ఉపాలంభింప నారంభించి—

తగులబడుచున్న, నట్టులే యగుమ; యుడుకు
చున్న, నుడుకుము; పగులుచున్న, బగిలి
వడుము డెందమా! గలితనద్యావుడైన
వానియూసును నే నిదే వదలుకొంటి.

౧

సమీపమున నుండి తనమాటలు వినుచున్న మిండగానికి — పరిచేను సంతేత స్థాన మని తెలియబఱచుచు, ఇతరులకు మాత్రము, — అది క్రూరమృగములతో చాల భయంకర మైనది. కాబట్టి పొరపాటునైన నెవ్వరు నక్కడికి పోగూడదు, — అని వెఱచు గొలుపుచు, ఒక జారిణి—

నిజనుత విశాల తుండాగ్ర నిర్గత మగు
వాడికోటను గని యేడువంది యూరి
చేరువన పరిచేనిలో దూరి కడుపు
నిండ మేయుచున్నది వెఱకుండ నుంత.

౨

నీవు కోరుకొన్న యాతడు గ్రామాధికారిగదా? ఆతడు సర్వసమర్థుడు. నీ వాతనితో నిర్భయముగా నిశ్చింతగా కలిసి నుఖింపవచ్చు. — అని నాయికకు ధైర్యము పురికొలుపుచు దూతిక, వినాయకాపదేశమున—

హేల! గరాగ్రకృష్ట మయి యెల్ల జలమ్మును వట్టిపోవఁగాఁ
దేలిన. శూన్యశూన్యజలధిం గలయించినపాట నుజ్జ్వల
జ్వాలల మిన్నుముట్టు బడబామఃఖ కీలివెలుంగులోఁ గడుం
|గాలెను శ్రీగణాధిపతి గౌరవ మొందుత మఃప్ఫలమ్ములక

తనమాటలు వినుచున్న ఒకకింజాక్షి ననుగంజింపజేసి లోబలుచుకొను నూహతో కాముకు డొకడు, తనోక్తమలకగలతలను అన్యాయదేశముగా వర్ణింప దొరకొనె. —

ఓ యశోక రాజము! నీకు నొక రవంత

లోప మెందును లే దని లోఁ దలంతు;

నీదు లేతలిరాకుతో నెలఁతమిన్న

చేయి యువమింపఁబడుచుండుఁ జేలువ ములర,

మందన్నే పొందైన నాయకుని ప్రోత్సాహపఱచుటకై నాయకయొక్క
సఖురాలు ఆతడు వినునట్లు ఆశోకామంత్రిణివాగ్దాజమున—

రసికత సీదుసామ్ము, చతురత్వము నీ యటచేతిబంతి, భ
వ్యనుభవలసలీల. సమయజ్ఞత, లెస్సగ నీకతమ్మునం
బాసఁగె, నశోకమూర్తి! పుప్రబోఁడులు తేతలిరాకుకాళ్ళతో
మసగొనువేడ్కఁ దన్నినను చూలిమితో వికసింతువెంతయున్

నిన్ను లోగాని కొనిపోవు సమయమున సంభవించిన సంగటము అన్నియు ఆతడు మాటలనేర్చుతో నిమిషములో గడచి చనినాడునుమా! — అని నాయి కను ఎలుకపఱుచుచు చూతిక, వామనస్థిత్రప్పపదేశమున —

బలీనిఁ బలుకున బంధించువలన నబ్బు

రమ్ము నేరిమి పేరిమి ప్రకటపఱుచు

చు సురసార్థశ్రుతానందనుందరుండు

వామనాశ్రమ హరి జగత్పూజిత మెఱయు.

కై వప్రాతికూల్యముచేత ప్రాణదయకుడు గలియించినను కులాంగనలు
ఆతనిమీది ప్రణయపరిపాకమును మాత్రము విడిచిపెట్టలేరు. — అని నిదర్శించి,
ఆనలు శ్రీలు దృఢతగ్రహణాలు, — అని నిరూపించుచు ఒకమించుబోడి,
తనప్రణయోత్తియమును ప్రియతమనకు తెలియజేయుచు నాతడు విననట్లు
సమూర్తితో —

మంట లెగువఁగ భగభగ మండుచున్న
నగ్గి జల్లార్పఁ దొడఁగె గృహస్థతనయ,
యనుమరణ ఘనాలింగనక్షణ నిజప్రి
యతమ సుఖరసస్వేద శీతాంగి యగుచు. 2

ఉదాహృతోదంతమునే భంగ్యంతరమున నిరూపించుచు, ఒక యింతి,
ఉపపతిమనస్సుననురంజింపజేయుట కాతడు వినునట్లు చెలికత్తెతో—

జారపతిచితాభస్మ సంస్పర్శసుఖము
వలనఁ జెమ్మరించినమేన వెలనిబనుమ
మలఁదుకొనుపనిని ముగింప దదె యెవేల
కేని నూత్న కాపాలికి పూని నిరతి. ౩

సంతానవతు లైనపిదప సుదతులకు మగనిమిది ప్రణయానుబంధము
బంధురమై అనన్యదృశ మవును, అని నిరూపించుచు ఒక తె, సఖితో—

మురిపెము మూటగట్టు తన ముద్దులపట్టికిఁ గూర్చుజీవితే
శ్వరునకు మధ్య నున్న నవవల్లవగాత్రికి నొక్కచన్ను దు
గ్ధరసములకఁ స్రవించు, మతోకండు రసోల్ల సనమ్మతో మనో
హర నఖరాగ్రవల్లవ సమాలిఖిత మ్మయి నిలచుఁ బుల్కులక.

బాల, ముద్దరాజు నయిన గ్రామాధికారికూతురమిద అభిలాషదృష్టి
సారించిన ఒకడు, చెలికానితో—

పాలబుగ్గల చిన్నారి ప్రాయమందె
క్రూచుచున్నది మోహన గ్రామనేత
కూఁతు! రికముందుఁ బెరిగి చేఁజేతఁ గూర్ప
దే వినపు మొక్కవోలె మహావిపత్తు! ౪౦

ఓహో! నీవలకారిచెలికాడు కామకలాకుశలుడు కాబోలు! ఆతనితో
రాత్రి నీ కెట్లు గడచినదేమి? ఏమేమి జరిగినది? ఆ అనంగసురత సుఖరస

ప్రసంగము ఎట్లు జాబువాటి పొంగిపొంగినది? ఏ, ఎట్లుని చెప్పనా! - అని యుజ్జించి, ఒకజవగానిని మెల్లగా ఒక తెప్రసంగముగా గీసి వీరికొనిచచ్చినది. అంత నా విరిబోడి ఉల్లాసముతో ఉబ్బిపోవుచు నామకు సపరహాసముగా సమాధానము చెప్పెను, తాను అనిభవించిన అంతిమ శ్రద్ధానిమగ్ధవిశేషము స్ఫురించులాగున హరించుస్కారాపదేశముతో నిట్లు పలికినది. —

శ్రుడమి నిముడక, తారకాపుష్పసంద
యములచేత నంచిత మయి, యాకసమునఁ
జరము నిలువ నేరిచి, రసశ్రీః దలిర్చు
హరితృతీయపదాబ్జము నభినుతించె.

౧౧

ఒక విగ్రహోత్సంతిత, సఖురాండ్రతో. —

యామినిం జనె మూడవ జాము గూడ,
నిదుర వొమ్మందురా నన్ను నెంతలార!
నల్లవావిలి పూవుల ననుచుతావి
నిదుర వోనీదు నను, మీరు నిదురవొండు!

౧౨

వానిహృదయముగా దయకు తావు లేదు, అని యిట్లు స్పష్ట మవుచున్నను ఆతనినే స్మరించి స్మరించి, ఎందుల కట్లు ఉట్టిగట్టుకొని పోరేగవచ్చు? చాటు చాటులే ఇక వానియూను! - అని బోధించుచున్న చెలికత్తెతో విగ్రహోత్సంతిత —

సురతసుఖానుభూతి యతిసుందర మై కడముట్టిపోయినక,
సురతర సైకలోలుడయి చూచియిఁజూచియు నాదునంగముల్

♦ త్రైవిక్రమబంధము అనంగగంగముల నిట్లు వివరింపబడియున్నది. —

“స్త్రియోంఘ్రే మేకం వినిధాయ భూమా,
వన్యం స్వహాలౌ, నిజపాణియగ్మం
పృష్ఠే సమాధాయ, రిమేత భగ్నా,
త్రైవిక్రమాఖ్యం కరణం తదా స్నాత్.”

సురతవిలాసలగ్నములసాంపున, నుల్లసనమ్ము నించు నా
సురతు స్మరింపఁ బో కలఁతఁ జొప్పడి విస్మరియించు పెట్టులే?

బాదునకు అన్యాయదేశమున సంకేతస్థలమును తెలియబఱచుచు ఒక జారిణి—

పూర్వము బాగుగా ధనాధికము కలనాడై, ప్రకృతమున ఆతిదరిత్రా వస్త్రలో పడిపోయిన ఒకనిని గుఱించి, ఒకతె అన్యాయదేశవిధానమున నను శోచించుచు—

ఊరిబయటి చెఱువుగట్టున దత్తసంకేతమై, నియమిత శుభమునకు తా నచటికి పోయి, స్రియనిచే మోసగింపబడి ఒకతె, ఆతనికి తనవంచన తెలియ బఱచుచు—

చిరమణముతోసము సుగతనసముచే నలసిపోయినకాంతుని ఉత్సాహ పఱచుతులపున, ఆతనిని అన్యమనమ్ముని జేయుచు ఒక కాంత—

ముదిరిన మండువేసవికిఁ బొక్కిన కర్ణము మెండువాఱఁగాఁ,
జెదరినగుండెతోఁ గలఁగి చేపలు జెల్లలుఁ గచ్చవంబులుగ
గొదనడిపోవఁ, బూర్వమొకకొంచెమెఱుంగనిక్రొత్తరూపుతో
డఁ దెలియ సాగె నిత్తఱిఁ దటాకతటం బటఁ గాలవై ఖరిక. ౧౮

అతిరహస్యముగా అభిసారప్రదేశము చేరి బోవుచున్న అభిసారికను చూచి, ఒక నెఱజాణ సపరిహాసముగా—

చౌర్యరతమున ముచ్చట సాగుఁగాక,
యిటులు కటికిచీకటిలో భ్రమింపఁబోకు,
కూతురా! స్పష్టముగ దీవగుళికవోలె
గానవత్తువు నీ వంధకారమందు.

౧౯

గహస్య మెఱిగిన పెదవరి ఒకడు చెలికానితో —

క్రమ్ము కార్చిచ్చులో నదీకచ్చ మెల్లఁ
దగులఁబడుచుండ, దుస్సహతరళదుఃఖ

వలితమై పల్కరించినవారిపైనిఁ

గన్ను మనుచున్న దతివ నిష్కారణముగ.

౧౬

ఒకతెఱవ తనప్రతివేళినిని, — నీవు కులటవు, దుష్టవు ! నీసంగతి నాకు బాగుగా తెలియును. — అని అధిక్షేపించినది. ఆ ప్రతివేళిని ఆమెసంగతి బాగుగా నెఱిగి ఉన్న దగుటచేత ఆమెకు తగినసమాధానముగా, స్వభావోక్తి లక్షణప్రకారముగా, పలుక సాగినది. —

నీ ననినట్లు మేము నవినీతలమే చెడుకూటివారమే,

నీ విక మాకు దూరముగ నిల్చి మెలంగఁగదే పతివ్రతా !

నీ వడివాసినన్నెలకు నేటికి లే దొక మచ్చయేని; మే

మావిలవృత్తిఁ గోర. మొకయల్పుని, నాడకు నెల్ల నాలుగాఁ,

ప్రియునకు తన యనురాగమును దీనాతిదీనముగా తెలియబఱుచుచు, ఒక కలకంఠి —

నిన్నుఁ గన్నులఁ జూడని నీలకచలు

తెన్న నిదురింతు, రోర్చి నాలింతు రొరుల

మాట, మాటఁ దొఱిలి పొరపాటు పడరు;

సుఖత లన వారలే గద సుభగసఖుండ !

౧౭

ఒకానొక తరిరావ దోడియొక్క నిష్కారణ ప్రాయాతికయమును నేర్పుగా నాయకునకు తెలియబఱుచుచు దూతిక సోపాలంభముగా —

♦ప్రీతి నీ విచ్చినట్టి నేరేడుపండ్ల

గుత్తిఁ జెవిలోన నిడుకొని కొంకక నడి

వీధివెంటన యింటికి వేగ మేగ

బాలకా! యీ వధు వతిలజ్జాలు వయ్యు.

౧౮

♦నేరేడుపండ్లగుత్తికి మూలములో 'బదరసంఘాటీమ్' అని ఉన్నది. సుఘాటి అనగా — రెండు పండ్లు మాత్రమే ఉన్న ఒక రెమ్మ అని అర్థము.

ఒక కలహంతరిత, చెలికత్తెలతో సఖోపానుతాపముగా—

వెట్టినై నేను వేడ్కోలు వినక త్రోసి
వేయఁగా విలక్షితఁ డయి వెడలుప్రియునిఁ,
దాశముం బట్టి యొరులఁ దై తక్కలాడఁ
జేయు మీరు నుపేక్ష సేసితిరి గదరె ! ౨౦

ఒక కామిని, సఖురాలితో—

పోసఁగి కనినంతఁ గనువిందు లొసఁగువాఁడు,
మృదుకరస్పర్శమునన నిర్వృతికరుండు,
లలితుఁడు, కలానిధి, ప్రియుండు లభ్యపడఁడు,
చాల కోరుకొన్నను మదిఁ జంద్రుండటలు, ౨౧

కాలము సగ్వంకపమునుమా.— అని వెలికి ప్రతిపాదించుచు ఒకమించు
బోడి, — నదియొడ్డున మన సంకేతస్థానమున కీనాడు భంగము వాటిల్లినది
నుమా! — అని అంతిర్యముగా ఉపపతికి తెలివచ్చునట్లుగా—

నలనితేంట్లు వ్రాలఁగ వంగి నలుపు గొలుపు
మంజరులతోడి మంజులవంజులములు
కాలవశమున నీనాఁడు కళలు దప్పి
వట్టి మొద్దు లై నవి నదిగట్టునందు, ౨౨

అస్థిరస్నేహమైన జతగానివలన ఉద్విగ్నయై ఒకమ్మగేంద్రావలగ్న,
వాడు వినుచుండగా తన మాతలాలితో—

చూపునం బడి యంతలో రూపు మాయు
స్వప్నసిధిలాభమునవలెఁ, జాల పోసఁగి
చిరము నిలువని ప్రేమచేఁ జివికి కుంది
మడఁగి యడఁగుచుంటమిగదే మాతలాలి! ౨౩

ధూర్జడగుటచేత అచి కాలముననే శ్రుచివేయబడిన ప్రణయముతో
పదమద మవుచున్న నాయికను బోధించుచు, సగురూఱు అన్యాయనేకముగా

ప్రకృతిసరల మయ్యును డాసి స్వగుణమందుఁ

బడుశరమ్మును దప్పులఁ బడెడునట్లు

నెట్టి వేయును బలువిల్లు; నిలుచునొక్కొ

వక్ర ఋజుకమ్ములకుఁ బొత్తు పడి చిరమ్ము? ౨౮

ఒక కులుకుజవరాలి కుచకలశప్రదేశములో విశ్రాంతమైన నల్లని
నూగారుతిగను చూచి అభిలాష పుట్టి, గనికు డొకడు సమాచరునితో -

తొలుత వామనక్రమమున నొలసి, పిదప

బలిసి, పేరిమిఁ బెరిగిన వెలఁదిమిన్న

చన్నుఁగవ, బలిబంధముం జలుపుమెలపుఁ

దెలిపె మధుమధనుఁడువోలెఁ దేజరిల్లి. ౨౯

నుగుజాలబరిణ అయినను కట్టుకొన్న యిల్లాళిని మఱొక నంటుకత్తె
మీది తీపివలన ఆర్చిని గూల ద్రోయుచున్న ధూర్జనాయకుని నిందించుచు
నాయికాసఖి తనవయస్యతో -

కొనకొని మాలతీకుసుమగుచ్ఛములం దల మాడ్చి యూడ్చినం

తనె పని దీటి నిర్వృతిఁ గొనం గలిగెం జలికాల మంచు నె

మృనమున నెంచగాఁ జనకుమా, గుణహీనములైన మొల్లపూ
ననలను గూడఁ బెంపవలె నాటి నిరూఢ సమృద్ధ సంపదన్. ౩౦

జవ్వనము ఉడిగి చనులు జాతిపోయిన ఒక తెలివైన చూచి, చతురు
డొకడు సమాచరునితో -

బలిసి, బటువులై, బిగువులై, కొలదిగాక,

ప్రణకిణమ్ముల నిండి, శోభలను బెరసి,

తమపని దీడ్చుకొన్నట్టి స్తనముల కిటు

పతనమును రమణీయమే భటులకటులు, ౩౧

తనమాటలు వినుచున్న ఒక కామినిని తనవచనచాతుర్యముచేత లో
బటుచుకొన నెంచి ప్రౌఢు డొకడు, కుచవర్ణనమును ప్రాస్తావికముగా
కల్పించుకొని—

పరిమళనసుఖంకరములు, గురుకములు, వి
వరము లీవు, సలక్షణాభరణము, లస
మములు, చనులు కావ్యాలాపకములువోలె,
నెవనియెద కెక్కి- సరసత మివులఁ బోవు? ౨౮

ఒకనాయిక వినునట్లుగా రసికు డొకడు సహచరునితో—

సఖుఁడు కౌఁగిటఁ గొనుతటి సకియలు తమ
చనులయెడనుండి యెడలింతు సరము లెల్ల;
గుణిగణమ్ము సమర్చితగుణామ యయ్య
నొందు నొక్కొకతటిఁ జలుకందనమ్ము, ౨౯

అభిలషితపురుషుని కోసము పరితపించుచున్న ఒక కామిని, చెలికత్తెతో—

మదవతీ! యీ దరిద్రపు మదనవహ్ని
వ్రకృతి వివరీత మైనది; క్రమము గాదు;
నీరసమ్ములలోఁ జొచ్చి నీల్లి యాటు,
సరసములలోన నెలకొని సరగ మండు. 30

అన్యసక్తుడైన నాయకుని ప్రణయభంగమును తెలియబఱుచుచు ఒక
నాయిక, మాతులనితో—

మాతులీ! బహుమానసంవర్ధితము, చి
రప్రణయబద్ధమూలము, ప్రబలతరము
ప్రేమవృక్షము భగ్నమై పృథ్విఁ గూలు
నవుడు చప్పడేనియుఁ జెవి కందరాదు. 31

ఎంత అనునయించినను కుముఖురాలు కాక ఇంకను బిగువు గొనుచున్న
సఖురాలితో సఖురాలు సఖేదముగా—

అడుగుల వ్రాలి వేడుకొన నారయ్యవైతి వుపేక్షతోడఁ, బ్రే
ముడిఁ బ్రియ మాడుకో వినక పోసితి వూరక తూరుపోతలం,
గడకు హతాశుడై యతఁడు క్రమ్మరి పోఁ గని మిన్నకుంటి, వో
పడఁతి! యిఁకెందుకోసర మె పట్టిన యీ బిగిపట్టు? చెప్పుమా! 32

ఒకముగ్ధ రహస్యముగా చేయుచున్న పనిని ఒకమాల దాగి చూచుచున్న
వస్నే కాదు చెలికానితో—

తుడుచు నొకపరి, నొకమాటు కడిగి చూచు,
రుద్దు నొకమారు గట్టిగా ముద్దరాలు,
బిగువు చనుకట్టుపైఁ గూర్చుప్రియుఁడు గీలు
కొలిపిన సఖిత్వమ్మును దెలియకునికి. 33

శరదవసర వర్ణనవ్యపజ్జేకమున నదియొడ్డున సంకేతభంగము నూచిం
చుచు ఒకచాన, సఖురాలితో—

ఉరురసమై సమున్నతపయోధరమా నడివానకారు క్రొం
బరువమువోలె దాఁటి గడవం దొలిచూలుగఁ బూచి వెల్లనై
పరగెడు నొంటి తెల్లుపువు భాసిలుచున్నది, భూమిదేవికిఁ
నెరసినకొప్పులోని యొక తెల్లనివెండ్రుకవోలె, నల్లజే! 34

ప్రవాసోన్ముఖుడైన ప్రాణసఖుని నిలిపివేయుతలంపున ఒక జవ్వని
వర్షాకాలమును వర్ణింప సాగినది.—

ఎచటఁ జక్కెనో రవిబింబ, మెచట మాటు
వడెనో చంద్రుఁడు, చుక్కలెం దడఁగి రూపు
చన్నవో యని కాలంబు చదల లాఁగు
చున్నది బలాకికావంక్తి, హోరనటులు. 35

భయపడుచున్న ఉపపతిని ప్రోత్సాహపఱుచుటకు ఒక కామిని,
ప్రబలవర్షార్ధుంకారము నిట్లు వర్ణింప గడిగినది.—

భోరునం బడు నవిరల వారిధార
లనిన త్రాళ్ళతో గట్టి ప్రయత్న మెగుంగ
నాకసమున కాకర్నింపలేక పుడమి
నఱచుచున్నాఁడు మేఘుఁడు తెఱచి నోరు. 31

ప్రియతమునియెడబాటు ఇక నాకు సహింపరానిది. - అని తెలియ
జేయుచు విరహిణి ఒకతె, మృదయోపాలంభ వ్యాజముతో చెలికత్తెలు
వినునట్లు -

అల్ల నాఁడు వల్లభుఁ డిడినట్టి గడుపు
సమ్మతిం గొని, నేఁ డకస్మాత్తుగాఁ జి
కాకునం బడి విశ్వాసఘాతి వపుచు
నీవు పూనిన యీ పని యేమి! మనమ! 32

ఒకతమ్మాయికి తెల్లవాలుసరికి గాజులు చిట్టిపోయినవి. ఆతమ్మాయి -
చూచారా? నా గాజు లన్నియు ఇంతలోనే అప్పుడే పగిలిపోయినవి! - అని
తోడివారల కందఱకు చూపెట్టసాగినది. అది చూచి ఒక నెఱజాణ నవ్వుచు
మతోక ప్రోడతో సాకుతముగా -

అతఁడు పగుల నొక్కెను గాజు లనుచు నెలఁత
తెలియనట్టివారికిఁ గూడఁ దెలుపుచున్న,
దీపెయే యమాయికురాలా! పాప మీమె
మగఁడుగా నున్న యతఁడే యమాయికుండో! 33

ఒకనుందరాంగియొక్క కపోలలావణ్యాతికయమును చూచి తనకు
పొడమిన చుంబనాభిలాషమును సరిసముగా ప్రకటించుచు రసిత డొకడు
సహచరునితో -

పొందుజవ్వనంపువసందు చిందు వొందు
వనితచెక్కుటద్దాల లావణ్యరసముఁ
ద్రావుచున్నది తనివారఁ దా నథోము
ఖముగఁ జెప్పిలోన నిడుకొన్న కలువపూవు. 34

ఒకతె తనసఖుగాలితో—

దూతి సంప్రమఁ గొనితేరఁ దోయబాక్షి,
యనుఁగుఁజెలుపునిపే రఁగు గొనినయంగఁ,
బొడమి చెమ్మట నిలువెల్లఁ దడిసిపోవఁ,
దనకుఁ దా వానియింటికిఁ ద్వరగ నరిగె. రం

కుసుమశగనమస్కారాపదేశమున తనభావిచగణమును నూచించి,
ప్రియుని గొనిరా దొందరించుచు ఒకవిరిహిణి, సఖురాండ్రు వినునట్లు—

నన్నుఁ గొట్టినబాణమేత్రన్ననఁ గొని
వల్లభునిఁ గూడఁ గొట్టెదో ప్రసవశరుండ!
ప్రాణములు వోసి జన్మాంతరమునఁగూడ
నీదునడుగుల నర్చింతు నిక్క మింత. రం

అవయవము లింకను స్ఫుటముగా వికాసము పొందక, ఈడుకాని ఈడులో ఉన్న ఒక అతిబాలతో గమింపవలె నని ప్రయత్నించుచున్న ఒకని దుడుకుదనమును ఎల్లోకనిపెట్టి, ఆతని ఆ గతిక్రియాసంగంభమును కొంతకాల ముదాక ఆపివేయింపవలె నని, లేదా మిక్కిలి ఉత్కంఠ పొడమునెడల, చాలజాగ్రత్తగా భద్రముగాసావధానముగా ఆమెతో ఉత్సాహపరిణామమున రమింపవలసినదిగా నూచించుటకు ఒక నెఱజూరణ, గుమ్మెదపై పెట్టి—

♦“శిరో విపాతోర్ధ్వం జఘన ముత్పల్లకమ్” అసివాత్సయనుడు.

“జఘనశిరోభాగ మధస్తా చ్చయ్యాయాం వినిపాతోర్ధ్వం మూర్ధ్వం జఘనం కుగ్యాత్. అతివిస్తరణార్థ ముపర్యుపరిన్విత హస్తపృష్ఠే త్రికభాగం వినివేశయత్. ఏవం జఘన సోర్ధ్వం విస్తృతత్వా దుత్పల్లకము.” అని తట్టిక.

ఏతావతా,తనచిటుఁజొక్కలతో వైవైన మెల్లి మెల్లిగాఎగురుచు దిగుచు లెన్నగా వికసించేసి, మధుకంఠము మాలతీకలికలోని రసమును చాల నున్నిత ముగా నేర్పుగా ఆస్వాదించునట్లు,అసమర్పితభారముగా, అతిదూక్షిణ్యముగా, అతిమృదువుగా నీవును ఆ చిన్నారిముద్గరావిజఘనమును ఉత్పల్లవిభాసమున వికసించేసి, మృదుతరముగా రమింపవలెదామా!—అని ధ్వని.

నీవేమియ భయపడకుము. చాల నేర్పుతో రమించి యీ నిపుణుడు నిన్ను చాల విసౌదాపెట్టగలడు. — అని ఒక నవవధువునకు ధైర్యముచెప్పచు దూతిక, నాయకుని నవవధూసంభోగకాశలమును అన్యోపదేశమున—

ఊది నిజవత్సములయందె యొడలిబరువు,
నెమ్మి రసము నాస్వాదించునేర్పుఁ దొడిగి,
యెలమిఁ గ్రోలుచున్నది విరియించి లెస్స
మాలతీ కలికను యునమధుకరమ్ము.

౪౨

కాంతుని ప్రవాసమునకు అంతరాయము కలిగింపవలె నను తలంపున ఒక పతిపరాయణ—

మాధవునితోడఁ దమిఁ గూడిమాడి భీమ
దక్షిణానిలసూనుఁడు దక్షుఁ డగుచుఁ
దాఁకఁ దలపనితలఁపుగాఁ దల్లడిల్లి
బడలె దుర్యోధనుడువోలె బాటసారి.

౪౩

ఇంతను సరిగా యావనము రాని పరువుతో ఉన్న భార్యతో రమించు చున్న నాయకు నుద్దేశించి చతుర యయిన ప్రణయిని ఒకతే సన్నేహపరి హాసముగా మధుఃరవ్యవదేశమున—

మాలతీకలిక రవంత మాత్రమేని
కోశ దేశవికాసమ్ముఁ గొనకమున్నె
రససమాస్వాదలాలస పొసఁగి యెసఁగ
మలసి మర్దించుంటివా? మధువరాజ!

౪౪

మొట్టమొదట అమితమైన అనుగాగమును చూపి, ప్రకృతమున మంద సన్నేహముతో మెలగుచున్న నాయకుని తిరిగి అనుకూలపఱుచుతలంపుతో నేరుపుగా వాని నుపాలఁభించుచు ఒక గోలంబాలక—

తడవపుగాని నీవ యకృతజ్ఞుఁడవై, నినుఁ గూర్చి వచ్చుచో
గడుఁగడుఁగ్రమ్ముచుంగురియుకాఱు మొయిళ్ళకరుళ్ళగోరముల్,

నడిజడివానకారునిశలందున నే మును న్రొక్కినట్టి యా
యడునులు కంటి కద్దియిడినట్లు గనంబడుచున్న విష్ణుడు. ౪౧
తననసికత్వమును వెల్లడించుచు నాగిరకు డొకడు సహచరునితో—

చెదర నలకలు, చెవిపోగు లదరి యూఁగ,
నరులు చిక్కులు నడఁ, బురుషాయితమ్ము
నెఱపుచున్న యాజవరాలు మెఱయుచున్న
దర్థమాత్ర ముత్పతిత విద్యాధరివలె. ౪౨

నిజసౌభాగ్యదగ్ధుడను కన్ను మిన్ను గానక సుపసంచునొక కోడెగానిని
చూచి, గుణగర్విత యయిన ఒక చాన్పంగి, సనాతుగ్యముగా, కృష్ణాప
దేశమున—

యోషిదవతంగనముల గుణదోషముల ప
సందుఁ దెలియ నేరుతువేని నందతనయి!
తలకు మిగిలిన సౌభాగ్యదర్ప మెగువ
నిట్లు తిరుగుము గోష్ఠమం దెదురు లేక. ౪౩

అనునయమున బడని నాయకనకు శివనమస్కారాపదేశమున
సమయోచితకార్యమును బోధించుచు ఒక మానినిసఖురాలు—

వామకరై కవల్లవము వక్షమునకొ ఘటియించి యుంచి, సం
ధ్యామనుమూర్తినిం గొలువ నాచమనాంజలిఁగూర్చియుంట నా
ర్యామహిలామతల్లిమది రంజిలఁజేయఁగఁ ♦ గోశపాన ము
ద్దామతఁ బూనిన ట్లలరు దర్పకదర్పహరుక నుతించెదక. ౪౪

♦ నీరు పట్టుకొని ప్రమాణము చేయుట కోశపాన మనబడును. అది
రెండు విధములు. మొదటిది—దేవతలనుగాని, ఉగ్రశక్తులనుగాని అర్పించి,
తదుదకమును చేతిలో గొని శపథము చేయుట. రెండవది— పరగడుపుతో,
వూర్వాన్నమున, స్నాన మాచరించి, అద్భుతవస్తువులతో నిలిచి, నీరు చేతి
లోనికి దీసికొని ప్రమాణము చేయుట.

సౌభాగ్యవతి యయిన దయితమీద దయితుని ప్రణయము ప్రాణావ
సానసమయములోగూడ తఱిగి పోనేర దని నిదర్శించుచు ఒక మించుబోడితో
చెలికత్తె—

భార్య లెల్లరుఁ దనతోడ బ్రాణములను
విడువఁబూని తెచ్చేషముల్ దొడిగి దీన
దీనలై చుట్టు నిలువఁగాఁ, దీటుఁగాను
పతికనుఁగవ వ్రాలెను పెద్దభార్యపై ని. ౪౯

అంత జాలిగా అంత ప్రేమగా పలుకుచున్న ప్రియుని ననుగ్రహముతో
గ్రహింపక, నీ వట్లు ఎందుకు అంత కోపముతో బిగువు గొందువు? అని
ప్రశ్నించుచున్న మాతులانیకి ఒకచాన—

అక్షరము లెల్ల నొకటియే యవునుగాక.
కలదు భేదము మాతల్లీ! పలుకుపలుకు
బడులలో! స్నేహమయముల ఫణితి వేటు,
పట్టి పట్టున ననువాని ఫక్కి వేటు. ౫౦.

వెంటబడి ఊరకే క్షమాపణ వేడుకొనుచున్న నాయకుని గని నాయక
సహోషముగా—

ఓయి మాయావి! యెదలోననుండి వచ్చు
పలుకుల తెఱంగు లవి వేటు; తొలఁగు మవలి;
కేల యీ వ్రయాసము వితా? నాలుకకొన
నుండి వచ్చువాకుల కేమి నిండు నిచట? ౫౧

మొదటిది యజ్ఞవల్క్యస్మృతిలో—

“దేవా నుగ్రాహ సమభ్యర్చ్య తత్సామోదక మాహరేత్,
సంస్రావ్య పాదయే త్తస్మా జ్జలం తు ప్రసృతిత్రయమ్.”

రెండవది నారద సంహితలో—

“పూర్వాహ్లా సోపవాసస్య స్నాత స్నాద్ద్విఃపస్యచ,
సకూక స్నావ్యసనినః కోశ పానం విధీయతే.”

గోత్రోచ్ఛారణమున పొగపడిననాయకునితో స్థానానాయక సవై నర్ద్యముగా—

అక్కటికమ్ము లేని కఠినాత్ముడవే, యింక నీదుపొత్తునం
దక్కలకంతి యేమి సుఖ మందఁగఁ గోరినదయ్య! నావలెం?
ద్రిక్కక యామెపే రపహరించి గ్రహించుటె గాక, దానిని
గ్రక్కున నాకుఁ బెట్టితివిగా వలుమాటులు ముద్దుపిల్పుతో?!

దీనాతిదీనదశలో నున్న ఒక ప్రోషితపతిక తనచేతులనుండి జాతిపోవు
చున్న గాజాలు సవరించుకొనుచు చెలికత్తెతో నమాయికముగా—

చనవున నడుగుచుంటి నిట్లనుఁగుఁజెలియ!

కోపగింపక తెలుపుమా, కూర్చుఁపియుని

విరహమున నెల్లసతులకుఁ బెరుగునటవె

చేతిగాజు, లుండియె తమచేతులందు?

౫౩

కాలవశముచేత విషమదశను పొందిన తనస్వామిని గాలదన్ని పర
పురుషునిచవిలో దవలి పీటుతివియని యివురుబోడిని మందలించి నిగోధించి,
మరల చక్కబెటుచునూహతో ప్రియవయస్య, అన్యైపదేశమున ఆమెతో—

పడి మెడబంటితొంపి దిగఁబాటిన వారణరాజుచుట్టు నే

ద్బుడుగక యొడ్డునం దిరుగుచున్నది, లావున లేవనెత్తఁగా

దొడిబెడ కూత నేసి తనతొండము సాచుచునున్న దార్తినిం

బడి కడు మ్రగ్గుచుక ద్వీరదవల్లభ, వల్లభతానిబద్ధయై. ౫౪

ప్రియతమునిప్రణయమును నానాటికి అతిశయితస్థితికి తీసికొనివచ్చి,
అమోఘమైన యానందరసమును ఆస్వాదించి అనుభవించుటకు చతురలైన
గరితలుతాము సిగ్గు పడవలసిన సమయములలోగూడ తమస్నేహప్రకటనమును
విస్తరింపరుముమా!—అని సఖురాలికి బోధించుచు ఒకచతుర, పార్వతీరహో
పృత్తాంతమును నిదర్శనముగా తీసికొని—

వలపురతికేళిలో వల్కు దొలఁచివై వ

రెండు చివురుచేతుల మూసి రెండు కనులుఁ,

గొసరి యప్రిజ ముద్దిడుకొన్న బేసి
కంటిదొర బేసికంటికిఁ గలదె సవతు?

౧౧౧

నాగరిక డొకడు హరికృతుమాయనితో సచతురముగా—

నవలత చేతఁ బూని చిటునవ్వునఁ గొట్టుచు వెంట నంటు నిక
దవులఁ దొలంగిపోక దరిదాపులనే పరుగెత్తి చేతికిం
దివితెడునట్లుగా నెడుటఁ దారుచుఁ బ్రక్కల కొత్తగిల్లిమ
క్కువ నవుచున్నదా చెలినిఁ గొట్టుము కొంకక కాపుబిడ్డఁడా!

రహస్య మెఱిగిన రసికుఁ డొకఁడు సహచరునితో—

గుంపుగఁ గుమారిసఖురాండ్రు గూడి సారె
వెనుకముందులఁ దిప్పి కు ల్కెనయఁ జూపు
శృతిమానందపటము నీక్షింప సాగె

గూర్చువిటకాఁడు చిటునవ్వు గురియు కనుల. ౧౧౨

చలికాలములో కమ్మొవివేడిమిచేత మధూచ్ఛిప్తమును కరిగించుచున్న
ఒకజవ్వనిని జూసి రసికు డొకడు చమత్కారముగా చెలిమికానితో—

మదనపటలాపనవ్యాజ ముదటు సూప
ప్రణిత మధురాధరపుటమ్ముపైని నదిగొ

◆ప్రప్రథమముగా వరునితో సంగమముచేసిన వధువు ధరించినవస్త్రము
'ఆనందపటము' అని వ్యవహరింపబడును. తద్వారా, ఆ వస్త్రమున గనబడు
చిహ్నములనుబట్టి మఱునాడు మహిలామణులు వారిసంగతులనుగుఱుతించి,
పరిస్థరము ఆ వస్త్రమును చూచిచూచి సంశయింతురు. అది ఆచారము. అట్లే
ప్రకృత నాయికావస్త్రముకూడ ప్రదర్శింపబడినది. కాని, ఆమె అంతకు
పూర్వమే సంగమముఖము ననుభవించి యున్నది కాబట్టి, ఆనాటి ఆ ఆనందప
టము యథార్థమైనది గాక శృతిమ మైనది. అది వా రెఱుగరు. కాని దవ్వల
నుండి చూచుచున్న విటకాడుమాత్రము అది చూచి, వాఁడూర్ధ్వమునకు నవ్వు
సాగినాడు, అని భావము.

లలన యల్లనఁ బల్లమలాముపట్టి
వేయుచున్నది యిపురాకువేలితోడ.

౫౮

మదనకదనములో — మధ్యదేశాక్రమణము, సోమస్థలవసననిర్వాసనము మొదలైన పనులకు సహింపక కలిగి, చికాకుపడుచున్న నాయకకు, నాయక ప్రేరితయై సైనికతై ప్రాసంగికముగా రిత్యనుభవవిశేషములను సవిమర్శముగా బోధింప మొదలిడి —

విరివిలుకానిపోరు పిఱువీకు నెఱుంగని చిత్రచిత్రవై
ఖరుల సమాప్తి గన్న వెనుకం జెయి కందక వల్ల, సిగ్గుదొం
తరల మునింగిపోయి ధృతిఁ దారకమున్నె ప్రియుం గవుఁగిటం
ద్వరఁ గొని కప్పికొంద్రు జఘనస్థలముం గులభామినీమణుల్.

అత్యుగస్యభావుడు, బహుమహిలాసక్తుడు నయినప్పటికి దయకుని దశచేతిలోని కీలుబొమ్మను చేసి, అంగుళీనిర్దేశముమీద ఆడించుచున్న సవతి యొక్క సాభాగ్యమును గూర్చి అనూయపడుచు ఒకపదతి అన్యాపదేశమున.

కంటిరా కొట్టమందు వెన్నంటి నిలుచు
పోట్లయాఁబోతుకొమ్ములపట్లఁ గంటి
తెప్పలక గోకుచుక మొద వొవ్వ మీఱఁ
బ్రకటవఱుచుచున్నది స్వసాభాగ్యగరిమ.

౬౦

జాననాయకు డొకడు చెలికానితో —

పొంపిరి బోవ రతిరసలంపటత్వ
మా మిటారి యీ పొదరింట నవినయమున
కొనఁగిన ధ్వజమ్మనట్లు రభస మెసంగ
విసరి పటిచెను కౌసుంభవసన మిచట.

౬౧

ఒకానొక యెలనాగయొక్క అనురాగాతిశయమును వివరించి తదభి యోగముతో నము నాయకుని తొందరించుచు దూతిక సాపదేశముగా —

ననుచు నమోఘదోహకగుణమ్మునఁ జేయిడినంతఁ జేపి యొ
య్యన ముదియావునుం గడవలాదిగ దుగ్ధరసమ్ము నించుఁ; జూ
వునఁ బడినంతమాత్ర మది పొంగి రసమ్ము స్న వించు మించుబోఁ
డి నిగిడిపూర్వపుణ్యము ఫలించి లభించునుజూవె పుత్ర కా! ౬౨

ఒకకులుకులాడిని చూచి నాగరికు లిరువురు ప్రశ్నోత్తరరూపముగా
దమ యభిలాషమును ప్రకటపఱుచుచు—

మెల్ల మెల్లగఁ జనుచు నీ మీననయన
వదిఁబది వెను జూచుకొనుచున్నది యి దేల?

కొమరుపిఱుఁదులపైఁ గొనగోటిగంట్ల
నొఱయుచున్నది యొడ్డణ మురక కంటె? ౬౩

ఖండితానాయక, నాయకునితో—

అలరి సంవాహనసుఖరసానుభూతి
కతన నీ కరయుగళి లాక్షావ్రపూరి
తమ్ముఁ జేయు నా శ్యామవదమ్ము విక్ర
మార్కవిభునిచరిత్రమ్ము ననువదించె. ౬౪

♦ ఈ గాథ మూలములో—

“సంబాహణ నుహరస తోసిపణ దేస్తేణ తుహ కనే లక్ష్మమ్,
చలణేణ విక్రమాఇత్త చరితం ఆణునిక్షిప్తం తిస్సాన్.”

అని గ్రథింపబడి ఉన్నది. ‘సంబాహణ’ శబ్దమునకు, ‘సంవాహన’ అని,
‘సంబాధన’ అని; ‘లక్ష్మమ్’ అనగా ‘లాక్షామ్’ అని, ‘లక్షమ్’ అని సంస్కృతా
ర్థములు సిద్ధించుచున్నవి. వానిని బట్టి ఈ గాథలో ఈ అభిప్రాయమును తెలిసి
కొనవలెను.—

“భయంకరములైన సంగ్రామ రంగములలో నెనుదీయక విజృంభించి,
విక్రమించి, శత్రువులను సంబాధించి జయించిన భృత్యులకు విక్రమార్క
నరేంద్రుడు ఒక్కొక్కభృత్యుని చేతులు లక్షలకొలది నాణెములు బహు
మానముగా ఇచ్చి నింపివేసి, సంతోషము గూర్చువాడు. అట్లే నీవుకూడ

క్షిప్రప్రసాదసుముఖి యగున నాయీశను మలనశింప గలచి తత్సఖి
ఆమెతో —

చరణము లంటి మ్రొక్కి, సహసా వరిరంభముపం గదించి, వా
తెరతలిరాకు ముద్దుగొని, దీనత వేడి, కరంచు టాదిగా,
బొరయు మహానుభుక్తులకు బొత్తుగ నవ్వయిపోతివేకదా,
తరుణిరీ! చూపుమాత్రన ముదంపడి పూని పసన్న భావముకే!

కినిసిన ప్రియురాలి ననునయించుచు నామసుకు —

కలికి! ననుం బ్రసాదసుముఖత్వముతో నివు డేలుకొమ్ము; కా
వలసినయవ్వ డెల్ల సులభంబులు నూవె యమర్షరోషముల్;
కలువలచెల్మికాని కను గందని వెన్నెలపాల వెల్లితో,
దలకొని యుజ్జ్వలమ్ము క్షణదాక్షిణ మేగుచు నున్న దూరకే.

గాథాకోశకారప్రకంస —

చక్కగా మెత్తగా తీపులు పోవునట్లుగా తీరికగా సావధానముగా ఒత్తుట
చేత చాల హాయి పొంది, ఆమెపాదము నీకు బహుమానముగా నీచేతులలో
లాక్షరసము నింపివైచినది. అవిగో, ఆ గుర్తులు కనబడుచునే ఉన్నవి
గదా!" అని.

“ఏతావతా, నిన్ను నమ్మి అనువర్తించుచున్న నన్ను వదలి, మోసగించి,
ఆమెదగ్గఱకు పోయి, రాజసేవకుడువలె సభయముగా మెలిగి, ఆమెపాద
ములు పినీకి, చెమటలు పోసి, ఆమెచేత అవు ననిపించుకొని వచ్చుట; అంత
మాత్రముననే పొంగిపోయి, నీవు నిన్ను అధికునిగా తలపోసికొని తిరుగుట;
అంతయు నేను తెలిసికొనుచునే ఉన్నాను. అడుగులు ఒత్తినందుకు నీకు
దక్కును ఉన్నకూలి ఆమెకాళ్ళ పారాణియేగదా!” అని నాయక, నాయకుని
సాక్షాత్తముగా ఎత్తిపొడిచి, తెగడనాడుట గాథలో న్ననితము.

తిప్ప లీనిన కులముల నొప్పుపెరిమ
నుద్ధరింప నేర్చినవార లొక యిరువురె;
గిరిజకూరుచుమగఁ డొండె, గీర్తిశాలి
శాలి నాహన జనపాల మాలి యుండె.

౬౭

క్రూరులవశమున నున్న ఒకజవరాలి నభిలషించి, ప్రయత్నించుచున్న నాయకుని వల దని వారించుచు దూతిక, అన్యాయదేశముగా—

కాండమే లేమి నారోహకార్యమునకు
వలనుపడని పాటలి నెక్కుతలఁపుఁ గొనఁగ
నుడుగుమా పుత్త్ర! యెవ్వారిఁ బుడమిఁ గూలఁ
ద్రోయ దెక్కినయంత నీ దుష్టజాతి ?

౬౮

నీకుమారుడు గ్రామాధికారిభాగ్యవైన సుగుణగొని మగలకున్నాడు. కొంచెము మందలింపు,— మని దీనముగా సవినయముగా నూచించుచు కోడలు అత్తగారితో—

ఊరిలో కెల్ల మునసబుగారిదొడ్డి
యందుమాత్రమే పాటలి యమరియుండ,
నత్తయా! మీ కుమారునియు త్తమాంగ
మిటులు బహులపాటల మయి యెట్లు లొప్పె?

౬౯

♦ ఈ పద్యము మూల ప్రాకృత గాథలొని— “ఆపన్నాశం, కులాశం” పదములకు, “ఆపన్నాని కులాని” (ఆపన్నాని = ఆపన్నాసంబంధీని) అని, “ఆపన్నాని కులాని” (ఆపన్నాని.. విపద్యస్తాని) అని సంస్కృతార్థములు లభించుచున్నవి. తదనుగుణముగా తెలుగుపద్యములా— “తిప్పలు = కొండలు, విపక్షులు” అని ఉభయగ్ధిద్యోతకమైన పదము కూర్చబడినది.

అతిదరిద్రావస్థలో నున్న పాలితునివంటి ఒకానొకకవి యీగాథను సంగ్రహించి, కవివత్సలుని ఆశ్రయమునకు పాగ్రుండై, తదంకితము చేసి ఊండ వచ్చునని, కవివత్సలుండే తనకవివత్సలత్వమును లోకములో ప్రతిష్ఠాపూర్వకముగా చాటబంచెనని; ఈ గాథను బట్టి కొందఱు విమర్శకుల అభిప్రాయము.

ఒకవామాక్షియొక్క కటాక్షనాక్షిణ్యమును, సహజముగాగగనమును ప్రకటించి నాయకుని లోభ పెట్టుచు, చూతిక—

మెలపునఁ బట్టులించి, మగమీలబెడంగులఁ దోఁగి సాగి, వీ
నులకొన లంటి మోహన మనోహర లోల వినీల తారకాం
చలముల నేలు పాల్గనులు చానలమిన్నల కెల్ల నింతగాఁ
గల, వెఱుంగంగ నేర వవి కమ్రవిలోకనవిభ్రమమ్ములక. 20

గాథాకోశ గ్రంథికుని ప్రశంసించుచు ఒక కవి—

చటుల రణమేఘసమయ భీ చలిత విహ్వ
ల స్వపక్షుల్ విపక్షు లెల్లఁ బరిశేషి
తేనపద్మాశలఁ బడి నీ మానసమ్ము
ననుసరించుచు నున్నవా రంచలఁబులు. 21

ఒకపతిపరాముణయొక్క సచ్చరిత్రమును వివరించి, ఏ ప్రయత్నము మాను మని హెచ్చరించుచు, చూతిక, నాయకునితో—

ఏయదియేనిఁ గావలయునే ? జతనింతము చెప్పు మింత సి
గ్గా! యని గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడుగక, హృదయేశునికష్టజీవనం
బాయము నెంచి, చిన్ననగ వల్లన సవ్యుచు సారె మంచినీ
రేయని వల్లె దుర్గతగృహేదిర, దోహదమోహనాంగియై.

అట్టి దృశ్య మొకప్పుడు కన్నార చూచి యున్న వన్నికా దొకడు తన సేదకానితో—

విరికెందామరరేకులై తెలిగనుల్ వెల్గొంద, నాగ్ద్రాంశుకాం
తరభాస్వజ్జఘనంబు స్పష్టరుచు లీనక, గ్రీష్మమధ్యాహ్నావే
శ రసోత్సిక్తత స్నానమాదుజవరాండ్రంగూర్చిక్రొవ్వాడిపూ
విరివి లైక్కిడఁబోడు చేతఁ గొని పూవిల్కాడు నుద్యోగియై.

గట్టి అనుభవము గల విటు దొకడు, సఖునితో—

ఎందఁ జవశిష్టులో, యెందఁ జింక ఖండి
తవతులు గారొ, యెందఁజిధనము దోయ
వలయునో, లెక్క వెట్టు గీతలనుబోలె,
నొడలఁ దాల్తురు గోటిగం ట్లాడ మె చేలులు. 2౪

చాలకాలమునకు ప్రవాసమునుండి మరిలివచ్చిన ప్రియునకు ప్రియు
రాని, విరహాసమయములో తా ననుభవించిన తీవ్రవేదనాతిశయమును చతు
రతతో తెలియబఱచుచు—

నిండువిరహమ్ముతోఁ దఱిగొండతోడఁ
బోలెఁ, దఱచి నెమ్మనమును బాలవెల్లి
నట్టు, లున్నూలితము లయ్యె నకట! మాదు
సౌఖ్యములు రత్నములువోలె జవము మివుల. 2౫

సఖురాలితో ఒక తలాదరి—

సరలరతమునఁ గొనఁబోఁడు సరితసమ్ము,
విరలరతమున సంశయవిధురుఁ డగును,
సకియ! ప్రియునకుఁ బ్రియుమును జాల కూర్చి
పొనఁగు పెట్టులో యిసుమంత బోధపడదు. 2౬

నాయికయొక్క సురతచతురతను ప్రకటించి చెలికత్తె, అన్యధా
శంకించు నాయకునితో—

సరసకలావిలాసరససంతతమై బహులప్రబంధనుం
దర మగు సౌరతాగమమునకై జవరాండ్రకు నొక్కయొజ్జయుం
బరగునో? తెన్న నేరిచినవారల చెల్లి రవంత యబ్బినకై
సరసత మున్ను నేర్వనివి సైతమునుం బ్రతివాఁడు నేరుచుక. 22

ఒకానొకని అసాధారణ సౌందర్యాతిశయమును వినిపించి, వానితోడి
కూటమికి ఒక మించుబోడిని బ్రోత్సహించుచు దూతిక—

మధురగుణాదివర్ణనముమాత్ర వశీకృతమైన యంగముల్
విధురములై మరుగొని తపించుచు నుంటివిగాని చూడ వా
మధురమనోజ్ఞమూర్తి, నిది మాటికినిక్కము; చూపుఁగొన్న నే
విధమున నిల్వ నేర్చుఁ దమ వెంట నె స్వస్థములై యదంగముల్;

నిజమునకు నీకు నేను చెప్పలేనంతగా పశుడనై పోయినాను: నీవు నా
ఆరాధ్య ప్రణయలక్ష్మీ మూర్తివి. నీవు వినా నాకు మఱియే ప్రపంచము
లేదు. అందువలన నిన్ను ఎన్నడు నేవిధముగా కనీసము మనస్సుతోనైన
పరాభించుట నాకు చేతగానిది. అని యేమేమో చాటుకొన్నట్లు పలుకుచున్న
నాయకునితో నాయకి— చాలులే! ఇక నాకు చెప్పకు. ఈ చిలుకచదువు
లన్నియు పంజరములోనున్నప్పుడే. యథార్థముగా మగవానికి ఎదిగిపోదయ
ముతో బని లేదు. ముమ్మాటికి వారు స్వాగృహపరాధీనులు. అని నిరూపిం
చుచు, నిదర్శనరూపముగా—

పెండ్లిరోజు దాయఁగఁ గొత్త పెండ్లికూతుఁ

గూడిచూడు వేడుక నుబ్బియాడు పెండ్లి

కొడుకునెదలోన నిలువదు కొంచెమేని

మొదటియిల్లాళిరతిలోని ముద్దు మురువు.

౭౯

అనురాగావిష్టుడైన ఒకడు ప్రియవయస్యునితో—

మూఁకలు గట్టి మూయ నొక మూకుడు లేక జగమ్ము తిట్టునుం
గాక, యమంగళం బగునుగాక, నెటిక మరియాద మీఱునుం
గాక, మఱేమియైన నగుఁగాక, రజస్వలఁ గాంచుకర్ణ మ
స్తోకనుఖానుభూతి మనసుక వికసింపఁగఁజేయు నెంతయుక.౮౦

తప్ప. అట్లు దగ్గఱకు రాగూడదు. అని ఎంత చెప్పినను వినక, రాగా
తిశయముతో ఉపసరించుచున్న మమోహరుని జూచి ఒక పుష్పవతి, సోపా
లంభముగా—

తలఁపున నీకుఁ బుష్పవతిఁ దాఁకఁగఁ గొరిక లేకయున్నచో
వల దని చెప్పినక వినక పట్టున పట్టులై మోల మోడితో

నిలిచెద వేల! కా దటులు, నిల్వంగ నేరక మా కరమ్ములే
పులుకునఁ బాటిపచ్చి నిను ముట్టుకొనం బయిపైని దూఁకెలే!

ఒక ప్రోషితపతికయొక్క చెలికత్తె, ఒకబాటసారిద్వారా తత్పతికి
కబురు పంపుచు సోపాలంభముగా—

కునుకు పొసంగమిక్ నయనకోకనదమ్ములు కెంపువాటి క్ర
మ్మిననును వెచ్చ బాప్పముల మిక్కిలి పొక్కఁగఁబాపమావిశా
లనయన, మోఘమండనవిలక్షణమిక్షల మ్రగ్గి సిగ్గునొం
దును దనచెల్మిక తైలఁగనుంగొననై న ననుంగు నెయ్యఁడా! ౮౨

చూలుబరువున అస్పరుస్పరు పడుచున్న సఖిని జూచి, సఖురాలు
మఱొక సఖురాలితో పరియాచకముగా—

నిండుచూలుబర్వును మోయుచుండి సైత
మంతగా బాధపడ దింతి స్వాంతమందు,
మరల నొకమారు వివరీతసురతసుఖముఁ
బడయు నేరమి దయితునివయినఁబోలె.

౮౩

నాయకానురాగమును వెల్లడించి, నాయకు నుల్లాసపఱుప, దూతి,
స్వాభావికముగా—

మంజులమైన నీదు సుకుమారమనోహరరూపరేఖ దృ
క్పంజదలాల కంది సరిగాఁ గనరామి, జనాపవాదభీ
తిం జలియింపఁ బోక, ధృతిఁ దేటుచుఁ, బెద్దలలెక్క లేక, యా
కంజదళాక్షి వెద్దిరిగి కన్నుల నీ రురలించె నెంతయున్. ౮౪

ప్రోషితపతికయో, తత్సఖియో, లేఖముఖమున నాయకునిగూర్చి—

నెమ్మనమందు నెమ్మనము, నీముఖచంద్రునిపై నిఁ జూపు, చి
త్రమ్మున వ్రాసిపట్లు నిహిత మ్మయి లెస్సగ నిల్చిపోయె; దూ
[22]

ర మ్మయిపోయి గాఢవరిరంభసుఖమ్ముల కెల్లఁ గోమలాం
గమ్ములు వాడి వత్తులఱు గాడ్పడఁజొచ్చినవోయి నెయ్యుతా!

చెలుపుని దీసికొనిరా తొందరపెట్టుచు ప్రోషితపతిక, —

విరహమున వాడి వరుగైతి, విరహవహ్ని
సైచుకొలఁది గాఁజోదు, చంచలము బ్రదుకు,
ఏమి చెప్పఁగావలె నకి! యింకమీఁద?

నీవ యెఱుఁగుదు కర్ణముతోవ లెన్న. ౮౬

దూతిక నాయకునితో —

పైవఁగ రాని నీ విరహజాగరదోషము దుర్నివారమై
పావము! నీదుచూపు నొక స్వప్నమునందును నేనిఁ గూర్చబో
దాపునృజోడికిక; వెలునుశ్రుజలమ్ముల వేడివెల్లువల్
మోవయి యిత్తటిం ద్వభజలోకవినోదముఁ గూడఁ బాపెరా!

ఒక నాయక, దూతికతో —

కొలదియొగొప్పయోయెడియొకొండొకదోసముకారణమ్ముగా
నలిగినవాఁడు కొంతవడి కాయతిఁ బూనుఁ బ్రసన్నభావముం,
దొలఁగని ద్వేష రోషమయ దోషముతో బిగఁదీసికొన్న చం
చలునితెఱం గెఱింగియుఁ బ్రసన్నతకుం గొనితెచ్చుటెట్లులో!

బాహ్యోపచారచాతుర్యముతో అన్యనాయకాసక్తిని కపిపుచ్చు
కొనుచున్న నాయకునితో నాయక, సోపాలంభముగా —

కవటివి గాక యిచ్చటనె కన్నులలోనె మెలంగుచుంటి, వ
చ్చపువిరితేనియల్ గురియుజాలునఁ బల్కుచు నుంటి వీవు, నె
య్యపుకళయింతమాత్రమకదా! హృదయమ్మునువిప్పిపుచ్చి యో
యిపోకువు నెయ్యపుంబ్రియుడయెవ్వనికెవ్వఁడుచూపుఁ జెప్పమా

స్వల్పలాభమునకే గర్వించి, ఒడలు మఱచు దుష్టసులవలన నేర్చుకొన
వలసిననీతిని అపదేశముగా తీసికొని ఉపదేశించుచు ఒకనాయిక, దూతికతో—

నిండ జీవనమును బొంది, నిగిడి మొగము

లూర్ధ్వముగ నుంతు; జీవన ముడిగి రిత్త

వోవ, వినమింతు రలుపులు; పుడమిలోన

గుంటయేతాముదూలపుఁ గుండలట్లు.

౯౦

కలానిధికలాకలాపవైభవముచేత ద్విగంతములు భవలితపద్ధంతములు
కాగా, ప్రియతమసమాగమపంచితయయి ఒకకృష్ణాభిసారిక సవిచారముగా—

చెలిమికాండ్రసంగాతముల్ చెఱుచు సాంద్ర

చంద్రికారస మాకాశసరసి నెంత

ప్రబలి యున్నదో, చంద్రకిరణమహాంబు

పాతములనుండి వడుచును వట్టిపోదు.

౯౧

నాయకునితో దూతిక—

నవయువసుసంకులం బైన నగరిలోన

నిన్నె వెదకుచు, నీరూపు నియతిఁ గోరి,

పావ మాపిల్ల మెత్తనిచూపు కలగి,

యుగ్రవనినట్లు భ్రమియించుచున్నదోయి!

౯౨

ప్రావృతపతికయొక్క వింహవ్యధావిభురత్వమును తత్ప్రియతమనకు
ఒకానొకనిద్వారా కబురు పంపుచు దూతిక—

కూర్చువతితోడి విరహానఁ గుమిలి యుడుకు

కోడ లడుగులకుఁ మ్రొక్కుఁ గోరి వంగ,

రెండుచేతుల గాజులు రెండు జాటి

వడుడు, నధికకోపన యయ్యు వగచె నత్త.

౯౩

ప్రవాసమున కుద్యుక్తుడైన పతిని నిలిపివేయు సుద్దేశముతో తత్ప్రియ
రాలు, దుర్భరముగా ఉన్న వేసవియెండను వర్ణింప వొడగి—

తపనునివేయిచేతులును దాఁకఁగ మంటలు నుండిపోయి గో
రవు నడిప్రాద్దు వేసవి నరణ్యములోఁ బరితప్తమైన పా
దపనివహమ్ము తూలి బహుధా విలపింపఁ దొడంగినట్లు లా
తపమునఁ దోఁచె ఝిల్లికల తారరవమ్ములతోడఁ బెద్దగాఁ.

కమలవనములో దత్తసంతత సై అచటికి పోయి నేను నీచే వంచింపబడితి
నని నాయకుడు వినునట్లు నాయక యొకఁడె—

మధురమధులోభమునఁ జేరి ప్రథమవదని

లీన మధుపరుఁకార విలీన జనము

కమలవనము వికాసముఁ గనఁ నొడఁగె

బాలరవికరంబు లొగిఁ జుంబనముఁ గొనఁగ. ౯౧

మానినీమానాపసోదనమునకు నాయకుని తొందరించుచు దూతిక వాని
చెలికానితో—

ప్రియతమునినోటిమీఁదుగ వినుటఁజేసి

మాటుపేరును, గలఁగినమనసుతోడి

మెఱుఁగుబోడియలంకృతి మెఱుఁగు సాగె,

వధ్యమహిమమ్ముకై సేతవగిదిఁ; గంటె! ౯౨

ప్రియతముని త్వరగా గొనిరా జెలికత్తెను తొందరించు తలంపున ఒక
విరహిణి తన దుర్భగవిషయవిగహజేదనాభరమును నేర్పున వివరింప సాగి—

మలయవనము చలమేలి మలయుఁ దొడఁగె,

నింటిముంగిట నడు గిడ నీయు దత్త!

పుష్పితాంకోట పరిమలమ్మునకు నేని

బడలి మడిసినాతఁడుఁ గూడ మడిసినతఁడె. ౯౩

ఈ జవరాలు పతిపరామణ. ఆ అలుచుగలప్రణామూతికయ మసాధా
రణము. — అని నిరూపించుచు దూతిక, ఒక కాముకునితో—

అనుఁగఁబ్రయుండు కూర్చుప్రియురాలిముఖామృతరోచిపైని ని
ల్పును దనకన్నగల్వలను, బూవిరిబోడియు వానిదర్శన
మ్మున నిజదేహమే మఱచుఁ; బొంది కృతార్థత సంతమాత్ర న
ల్లన మహి నెంచువా రమహిలాపురుషస్వలె వార లిర్వురుఁ.

కుశలమా? అని ఒక సుమతోమలాంగి ప్రశ్నింపగా ప్రోషితపతిక—

సేమ మెట్లుగఁ బొనుఁగును? సేమమె సుమి
యింటిముంగిట నున్నయా కుంటిమావి
చెట్టు; పుట్టె నద్దానికీఁ జిట్టచివరి
కొనకు నొక యనరపు నివృక్షణిక గూడ.

౯౯

ప్రవాసోన్ముఖుడైన నాయకుని ప్రయాణమును ఆపివేయు తలంపున
నాయి కాసఖి నాయకునితో, మాటలవరుసలో ఒక ప్రవాసోన్ముఖుని చరిత్ర
మును వర్ణించునెపమున—

పోయివత్తు నన్నంత విచ్ఛాయమైన
యనుఁగునిల్లాలి మొగమును గనులఁ జూచి,
దుఃఖభరనిగడితుండు పాంథుండు తలంపఁ
డయ్యె నింటి వెల్పుల నొక్క యడుగు నిడఁగ.

౧౦౦

రసిక మనో మిళింద నికరమ్ముల ర మ్మని యాగళమ్ముగా
రసములు జాలువాఱి మధురమ్ముగు విందులు వెట్టి, పేర్చి హె
చ్చ, సుకవివత్సలప్రముఖ సత్కవి నిర్మిత గాథలం గృతా
ర్థసమయ మైన పంచమశతమ్ము సమాప్తిని బొందఁబొందికఁ.

పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సల పాలిత పాలితాది సం
లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్

జాలునఁ దేనియల్ గురియఁజాలిన యైదవు కోటి యిద్ది, యి
లీలఁ గొనెన్ నృసింహకవిలేఖనిలోఁ గమనీయవైఖరిన్, ౧౦౨

సరసతరము గాథానస్త శతకమందు

నైదవు శతక మతిమనోహరము ముగిసె;

నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలోనఁ

జొర దమ్మతమేని మధురతా గరిమఁ జేసి.. ౧౦౩

అ త వ శ త క ము

ఒకకామిని తనచెలికత్తెతో సనిర్వేదముగా—

నూదిలో ఊతలిక దూర్చి నురియు నాడి
యాడు పాడులోకపువీడ కడలి చూచు
కొనఁగ నోచనై తి నొకయూరన వసించు
ననుఁగుఁజెలువుని విప్పినకనులనిండ.

౧

౪౧ పుడుగు మని బోధించు వయస్యతో ప్రవత్సితృతిక—

నెచ్చెలీ! నీకు మొక్కెద, నేడుమాత్ర
నన్ను నడ్డగింపకుమా; మనఃప్రియుండు
నెల్ల ప్రాద్దుపాడ్చున దూర మేగినంత
నేగకుందునో నేనును నేడ్వకుండు.

౨

నేర్చుకత్తె లయిన యవతులు గోప్యవిషయమునుగూడ తగిననేర్పుతో
సరసముగా నూచింతురు. — అని చెలిక బోధించుచు చతుర యయిన ఒక
చెలికత్తె—

కూర్చుచెలువుఁడు చేర రాఁ గోరినంతఁ
బైటచెఱఁగున జఘన మిబ్బడిగఁ గప్పి
కొనుచు సిగ్గునఁ దల వంచి కొమ్మమిన్న
నవ్వెఁ గెమ్మోవి మొలుచు చిన్నారీనవ్వు.

3

కాముకు డొకడు ఒకకామినిని కామించి, కటాక్షచ్ఛటావర్ణనవ్యాజ
మున ఆమెకు తనయభిలాషమును వెల్లడించుచు—

బెరసి పర్యంతర క్తమై విషమమైన
భూలతాచావ నిర్గతామోఘ వేగ

లసిత నిశితార్ధనయనభల్లమ్ముచేతఁ
బట్టి పల్లార్ప వెవ్వాని బలిమి? ముగ్ధ!

౪

నాయికాసురాగమును ప్రకటించి, తపఃభరితాగముతో సముదాపపతిని ప్రోతాహపఱుచుచు చాళిక—

నిన్నుఁ గనుగొనుకుతుకమ్ము నిగుడ నీ యె
లుంగు విని వీనువిందుగ లోలనయన
వెలికి నిడినన్ని యడుగులు పెండి యెరులు
నెఱవవలసిన వయ్యెను నీవు చనుడు.

౫

సీతనూత అంత కంత కిట్లు కృశించి పోవుచున్నదేల? అని మాతులాని యడుగగా, తన్వి ఒకరిత—

నెఱవ కీను మచ్చరమేని, నిర్వికార
మైన కన్నులతో మాతులాని! కూర్పు
జనము నన్ను సాధారణజనమునట్లు
చూచుచున్నది, చిక్క కేసారిది నుందు?

౬

కన్నకూతునకు ఏపాటి సౌభాగ్యచిహ్నము కనిపించినను కన్నతల్లి యుల్లాసమునకు మితి ఉండదు.— అని బోధించుచు ఒకతే ఒక సహృదయు నితో—

తొలఁగిపో గాలికిం జీర, దుహితతొడల
వయినిఁ గనబడు పంటిగం క్లయిదిఁ జూచి,
తల్లి యుల్లాసపడె, భూమిఁ ద్రవ్వనతఁడు
ధనవులించెలయంచులు గనుగొనివలె.

౭

తనప్రణయాతిశయమును వెల్లడించి పల్లవాధరి ఒకరిత, సార్వకాలిక స్నేహమున నెడగలుగకుండ మెలగ వ్రయితముని బ్రార్థించె.—

నిలిచి మెలంగుచుంటి విటు నెమ్మదిలో, నెపు డెట్టి మన్యువుం
దలఁపవు నీవు; కాని మహితప్రణయాతిశయమ్ముతోఁ బ్రవ

ర్తిలఁ గల మేము నీయెడ నధీరలమై యబలాస్యభావభీ
రుల మయి సందియములు నిరూపణసేయుచునుందు మెప్పుడుక

నిజప్రణయగూఢిశయమును ప్రకటించి, భార్యాపరతంత్రుడైన తననంటు
కానిని సాహితముగా నిందించుచు కామిని యొకతె, నిజహృదయామంత్రణ
వ్యాజమున—

హృదయమా! దుఃఖమాత్రానఁ బ్రదులఁబోకు,
ముందు నున్నది నీ వింకఁ బొందఁగలది;
పరులకిల్లాకబంటును బట్టి తివిలి
యుడుగ కారయు నీ కిది యొక్క లెక్క? ౯

చృఢానుగాగిచిత్తినైన నాప్రణయము నభినందింపక త్రోసివేసి, విరక్తు
రాలైన మఱొక జవరాలిపై మరుగు గొని, తిరుగుచున్నావులె; - మృని
నాయకుని నిందించుచు నుందరి ఒకతె, సవైదగ్ధ్యముగా—

నిన్ను నెంతయు ద్వేషించునెలఁతమిన్న
నీకుఁ బ్రాణాధికప్రియ నిక్క మనుచు
లెస్స తెలిసియుఁ గొన నీను లేక మేని
మాయదారిప్రేమమువయిం బొందులుండ ! ౧౦

మరొకజవరాలిగుణాదులను ఊరక పొడిగించి పొగడుచున్న మగనిని
గనుగొని మగువ ఈనున—

మేలిసుగుణాలపేటి యందాలబరిణ
యామె నిక్కము; నిర్గుణ నాదు నేను;
నామెతోఁ బోలనట్టివా రంద టింక
నడఁగి పోవలెనా యేమి? నాడువుమయ్య! ౧౧

లజ్జావ్యతిక్రమమును నివారించునిమిత్తము క్రొత్తకోదలికి నీతి గలపుచు
ఆత్మ తన కొడుకు నుద్దేశించి—

ఇంటిలో మంచిచెడ్డలు, సంగతులొ నెడు
 కష్టసుఖములు గురైఱుంగంగలారె
 మహిల లన్న; దక్కిన భాగు మగలమెడల
 నులిమి యిడు దుర్జ్వాధాకినులు కుమార! ౧౨

కులాంగనలు మానమవలంబించినసమయమున 'మెలగు'మెలపును తెలియ
 బలుకుచు వయసు ముదిరిన సఖి తనసఖితో—

మొలకనవ్వులచే నొవ్వ బలుకుటలును,
 బూసికొనునూడిగములచే రోసములును,
 గంటిసీటిచుక్కలచేతఁ గలహమూలును,
 బొసఁగు మహిలామణుల కల్కు పొడమినపుడు. ౧౩

లోకాపవాదమునకు వెఱచి ఆతడు నీతో మాటాడ మానినాడుగాని
 మఱొండు గాదు. నీ వికేమియు శంకింపకు, మని సాంత్వనవచనములుపలుకు
 చున్న దూతికతో నాతి యొకతె సప్రణయిగోషముగా—

కూడదు లోకధర్మమునకు నువిరుద్ధము ను మృతంచు మా
 తాడక నోరు కుట్టుకొని యట్టై తొలంగునుగాక, చెప్ప 'మె
 వ్యాడు విరోధివర్గమునవాఁ డగుఁజో యెదురై నవానిపైఁ
 బాడికి నేనియుం బఱపునుద్ది యెఱుంగక యుండ నేరుచుకో! ౧౪

కట్టుకొనిన భార్యవలన ప్రేమ బడయనేరని ధనికులొకనిని గని,స్వాధీన
 మీననయన గలవాడొకడు సాభిమానముగా—

చెలఁగి చేపట్టుకుంచము చెలువ గలఁడు
 దుర్గతుం డయ్యఁ గడుఁ గృతార్థుండు నూపె;
 కలియక కలసనంబిండి కలికి గలఁడు

రాజరా జయ్య మిగుల దుర్గతుఁడు నిజము. ౧౫

ఒకకోడెగానిని కోరి, వానిని బడయనేరక, అతృప్తునివృత్తిప్రణయమున
 చిక్కి సగ మవుచున్న కామినితో రహస్యాభిజ్ఞ యయిన తత్సఖి—

మగువ! ప్రత్యేకజనునిపై మనసు దవిలి,
యింతగాఁ జికాకునఁ బలవీరితే వేల!
విషముపోలిక విషమము ప్రేమ మన్న,
దాని నడ్డగింపఁగలఁడు ధరణిఁ గలఁడె? ౧౬

ఒకక్రొత్తజవరాలిని అభినారాధము పురికొలుపుచు వృద్ధ దూతిక -
తరుణము పోగొట్టుకొనకు, - మని బోధించుచు, ఉదాహరణకు తన కథనే
తీసికొని—

ఆ యువకులు, నా గ్రామమ్మునందలి సిరి
సంపదలు, నాటి యా మాదు జవ్వనమ్ము,
చెప్పకొనుచున్నది జగమ్ము చేరి కట్టు
కథలుగా, వినుచుంటి మీవిధిని మేము. ౧౭

శపథముద్వారా నిజ ప్రేమ ప్రకటనమును చేయించి, అనునీయమాన
యయిన నాయకయొక్క సవిషాదక్రొధవాదమును గూర్చి సఖి, సఖు
రాలితో—

అశ్రుపూరము నిండ గండాధరములఁ
గొమ్మ పలికె విలక్షణసమ్ముతోడ,
నింకఁ గోపమ్ము సూపింపనేల! యెట్లు
పెట్టుకొనుగతి కయ్యెగాఁ ప్రేమ మనుచు.

ఒకతె, చెలికత్తెతో సనిర్వేదముగా—

చేఱఁగు మాసి ఘృతమ్ముచే విలిప్త
మైన మొగముతో నున్నప్పు డరితె మిథుల
ముద్దుగొనినాఁడు, భూషణభూషితాంగి
నైన న న్నివ్వ డతఁడు డాయంగఁ దడయు. ౧౮

ఒకపేదజవరాలిని తాగ్న ప్రయత్నించుచు దూతిక ఒకకోడెగానితో—

నీలికోకఁ గట్టిన దని నీలచికురఁ
 ద్రోసిరా జనఁ జూడకు మో సరసుఁడ!
 పసిఁడిజలతారుచీరయుఁ గునుచుశయని
 కేళిఁ దొలఁగింపఁబడుఁగదా చాల మెగున! ౨౦

నాయకకు కోపోపశమనమును బోధించుచు దూతని సానునయముగా—
 కలహకలహమ్మునందుఁ బూవిలుతుసురతే
 గుణసమారంభములు క్రొత్తక్రొత్త లగును;
 బెరిగి నానాఁటఁ గోవము, విచ్చిపోక,
 కుదురు గట్టి ప్రేమద్రుమకులిశ మగును. ౨౧

కలహంతరిత ఒకరిత మిక్కిలి పశ్చాత్తాపపడుచు సూతికతో—
 సారె బిగిసి వీటిఁడినై, యకారణమ్ముఁ
 గారణమ్ముగఁ బన్నుచు, గన్ను తెల్లి
 కనక, ప్రౌఢవాదమ్మునఁ గాలు ద్రవ్వె,
 యతనిప్రేమమ్ము మొదలంట నాగుప్పొంటి. ౨౨

● కృతాపరాధు డయ్య చాటూక్తులతో వేడుకొనుచున్న ప్రియునితో
 ప్రియురాలు సవైద్యోభిషాలంభముగా—

అహితఁ డగుఁగాక, నిజహితఁ డగునుగాక,
 వలుకు టనుకూలముగ, బహువల్లభుండ!
 కుపిత మప్రసాదమునకుఁ గూర్చి పేర్పు,
 టీవు జగతికి నేర్పచున్నావు గదర ! ౨౩

మందన్నేహుడైననాయకునికృతఘ్నతమ వెల్లడించుచు ఒకనించుబోడి,
 సఖురాలితో—

ఎవనికొఱకయి సిగ్గు త్యజింపఁబడెనా,
 కునికెనో శీల, మపయశోభతోషణమ్ము

పొసఁగెనో, యాప్రియజనుండు కసి మసంగి

నేఁ డుదాసీనజనుఁ డయ్యెనే లతాంగి! ౨౪

సఖురాలికి గఱప నొకతె, కులపథువుల తెఱగును వివరింప దొరకొనె—

మోముదామర నెత్తని ముద్దుచూపు,

వెలికిఁ బల్ల గవడని లేమొలకనవ్వు,

మండిగము దాటి చనని మైమలుపునొలపు,

కులవధూరత్నములచొప్పు వెలయు నిలులు. ౨౫

నిష్కరిస్పద్యుడైన కాగణముచేత ఎవరిచేతను అనాదరింప బడని నాయకునిగాగనమును నూచించుచు గూతిక, వినుచున్న ఒకానొకనాయక ననుకూలపటుప నన్యాపదేశమున—

దుమ్ముధూళుల మలినతఁ దొడుగుఁగాక,

కర్ణమాంకిత మగుఁగాక, గడ్డిగాద

ముఁ దిని తనపొట్ట నింపుకో మెనయుఁగాక,

మోయు నేనుఁగు స్వగుణతాస్ఫూర్తి ధక్క. ౨౬

సహజముగా నుహత్వము పనుపడి యున్న వారలకు హృదయము ఎట్టి కష్టపమయములూసూడఁ గొన్నతస్థానము నధిపనీంచియే యుండునుగాని, అల్పత్వమునకు దారి నీయదు.— అని సఖురాలికి బోధించుచు ఒకమించుబోడి, బల్లిదుడైన ఒక భటునినతితను తన్నుచేఱబట్టి తెచ్చిన ఒక తక్కురునితో జరిగిన భీరసంభాషణమును వినిపించె.—

నాచెఱలోని పిట్ట వయినావుగదా, యింక నాదునాజ్ఞఁ బో
వా? చెప్పు నీమీ చూచికొని యంతటి నిక్కును నీల్లుకనన్న, నం
కోచము లేక, ముందెఱిఁగికొందువులే మునిముచ్చదొంగ! యం
చా చెలి య స్తద్వప్తదశసాంకురహాసముతో జబాబిడె. ౨౭

ప్రేమప్రభావము సామాన్యముగాదు. వలపు తలకు మిగిలి యున్నపుడు ప్రేమారాధకులు త్పణమైన నెడబాసి యుండబోరు. అసమయములూ

బుతుకాలము వారిపాలిట చుక్కమైన గుళనిఘాతమే యుననలె. లోకవిరుద్ధమే అయినను లెక్కచేయక, నా గాఢమిత్రబాటునను తలయుగ్గను. — అని నిరూపించి, సఖురాలిని ప్రీయతమప్రణామగర్భి ముచ్చటపడి వి ఊగక తొందర పెట్టుచు ఒకతె, ఒకానొక కలికిమిన్నకథను నినచ్చినముగా నిటు లుపవర్ణించి చెప్పె.—

పై మొనలం దవుల్కొనిన వర్ణఘృతమ్మున లిప్తమైన స్వస్వామిభుజోన్నతస్థలులపై గుఱుతుల్ దిలకించి, పెద్దకన్దామరపూలు బాష్పజలధారల నింపిరి శ్రేపు లేక, యుద్దామవిషాదభారమున, దక్కిన పుష్పవతీ సవత్నికల్. ౨౮

చెఱగు మాసి వెలికి జేరిన చెలువతో చెలువుడు—

భేదపడనిమ్ము లోకమ్ము భేదపడిన;

బైఁ బడుంగాక నింద పైఁ బడఁగనిమ్ము;

రమ్ము ప్రియురాల! పొమ్ము నాప్రక్క మునిఁగి;

కునుమవత్నివైన నేమాయె ? గునుకు రాదు. ౨౯

పూర్వాసురాగవిధునియై శేఖుఘమున నాయక, నాయకునిగూర్చి—
నేరీమి నెయ్యెడం గనిన నీ రమణీయ మనోజ్ఞ మంజుల
కారము కన్నువిందులుగఁ గట్టెదుటం గనిపించుచున్నదో
యీ రమణుడ! దిగ్విలయ మెల్ల భవత్రప్తిమావరంపరా
పూరితనిర్విశేష మయి మోహనమై వెలుఁగొందుచున్నదో!

మనోకానొకప్పు డేదేని యొకదానివలన కష్టము ననుభవించి యున్నచో, దానినే కాదు, తత్సదృశమైన మఱి యితర పదార్థమునుకూడ అది తమకు చాల ఇష్టతనుమే యయినను తిర్యగ్భాతులు ప్రైతము కైకొన సంకోచపడుచు నుండును. కాబట్టి నీవుకూడ నా హితమును విని, నిన్ను కాదని నిగ్రహదృష్టితో త్రోసివేయుచున్న ఆ తరుణిని పట్టుకొని దేవులలాడక, ఇక తదుపసరణసరణినుండి విరమింపు, — చని నాయకునకు బోధించుచు దూతిక పాపదేశముగా—

ఊఁపుఁ, బరుగెత్తుఁ, గో యని యొడిసి కొమ్మ
గోళ్ళతో గీటు, నెగురును గ్రోఁతిగండు;
దవ్వమై యుంటఁ దొలుత నద్దానిచేత,
భ్రమర మనునూహ నేరేడుపండు గొనదు. 30

‘తైయగ్ధమే మతోకన్యస్తాంతచూన—

బహులవత్రమూ పొదరింట వానరుండు
చేతఁ దాఁక నూల్కొనఁడు, కించిద్విలంబి
గుచ్చకపికచ్చునదృశమ్ముఁ గూర్చుపాన
రిచెయి, దురదలవెఱ పెద రెచ్చిపోవ. 31

అభిసరింప నాయకుని బుగ్గొలుపుచు దూతిక, నాయకా విరహవైక
ల్యమును వర్ణింప బూనె.—

నరనురా లయ్యు శుష్కించి పరువు దప్పె,
ముగ్ధహృదయ యయ్యును దుఃఖముల నెఱింగె,
రక్త యయ్యుఁ బాండురతావ్రసక్త యయ్యెఁ,
బావ మా చామ నీయెడబాటుకలిమి. 32

చుధుపాశమదమున మైచుఱచిన కాగణమున మూఁగాళ్ళముదుసలి
యయినప్పటికి ఒకమగనానిని దరిసి బొమ్మున గడించుకొనుచున్న ఒకజవరా
లిని జూచి, శరదృశువర్ణన ప్రసంగమున నవ్వుచు సహృదయు డొకడు సహ
చరునితో—

ప్రాఁకు నెండి మ్రో డయి వంగి వంకఁ బడిన
ద్రుమమునేని వేష్టనశీల దోసలీఁగ
యనిన, విరినల్ల తామర ననలతావిఁ
దోఁగు శారదనమయముదోస మద్ది. 33

కాంతునితో గలిసి, తొలుత వసఁగోత్సవవిలాసవిశేషము ననుభవించి
యొన్న విలాసవతి ఒకరిత, ప్రియునితో నెడబాటు కాపురింపగా అపుడు

తనమనస్సునను తోచు తమత్సవస్సగౌరవము గూర్చి, తన ప్రయత్నమునకు
వివరించుచు—

వరుగు లెత్తించి జనుల నుద్విధములందుఁ,
గలకలారవములు నింగి నలముకొనఁగఁ,
బ్రహతతూర్య మా మహితోత్పనం గ్రామ
దాహమగు దుఃఖకర మయ్యె దయ్యెఁ డెఱియ. 31

దుర్మాగ్గులతో చెలిమి వల దని గొక మన సింప దేహమును, ఒక గాథ—
వలుకుబడుల వంచిగిది, స్వభుత లగించి,
పజ్జ మెలఁగుదుగ్దనుపై నెనఁగడు శంక
నలుపఁడు? శృణానపాదపశ్చాయందుఁ
బాశమున వేలు చోరునపై నినఁగ్గు. 32

వానకారు వచ్చిపడినది. ఇది ఆతడు తిప్పుకొని గొలడు. — అని ప్రోషిత
పతిక యయిన తనప్రియవయస్యకు తెలియజేయుచుచు ఒక నెలబాటవలి తన
మేనత్తతో—

వినుము మేనత్త! తన పెద్ద వని మొగము
నింత తీర్పక తెరువరి యింటిమొగము
పెట్టి మరలి రా, వానకారై యుట్ట
హాస మొనరించె గుటజాట్టహాసములన. 32

ఇంటికి మరలి పో నొకసాంధుని తొడద పెట్టుచు ఒకరిత, ఒకానొక
ప్రోషితభర్తృకయొక్క వృత్తాంతమును గానము నేయి సాగె. —

అల్లనల్లన రేగు మొయిళ్ళ నరసి,
బ్రదుకుపై నాన బాత్తుగ వదలివేసి,
పథికునిల్లాలు తనకన్నపట్టిమొగముఁ
జూచె నేడువుమొగముతోఁ, బూడలేక. 33

ఒకానొక చిద్రోహోపిత్తపతికయొక్క సఖురాలు, తత్కాంతనకు సంజేశ మంపె.—

మలసి మగనాలిమాంగల్యకలలఁ దెలుపు
వలయుమును, సారె దిగజాటి పడెడుదానిఁ,
దొడిగి యెప్పటిచోటికిఁ, దోడిచెలుల
పిండు వలయుకారక మయ్యె వెంటఁ జెలికి. ౩౯

నానకారుణ్య విగహిణు లనుభవించు దుర్బుధివిరహజేదనాభరమును నూచించి చతురు సుకృదుపనుపెంటనే ఇంటికిమరిలిపో నొకపథికుని తొందర పఱుచుతలపున, ఒకానొక పక్ష కాంగనసంగతి తీసికొని ఇటు లుపవర్ణించె.—

పూరికవప్ససందులనుండి దారవడిన
నీటఁ దడిసిన గుడిసెలో నిలిచి యుండి
తడుపుచున్నది తడియనితలముఁ గూడఁ
దెఱిపి లేని కన్నీటితోఁ దెరువరిచెలి. ౪౦

కలహంతిత్తనాయక యొక్క సఖురాలు తత్కాంతన ననునయాగ్ధము ప్రోత్సాహపఱుచుచు, కులీనప్రళలసాప్రసంగమున—

హితము నాల్కుల నెలయించు, హృదయములకుఁ
బరమనిర్వృతి నెసఁగించునరణి మించుఁ,
బీడితము లయ్య రసమును వెలయఁజేయు,
ముదురు చెఱుకుగడలు, కులీనదలములును. ౪౧

ఆయాగుణులు సెనబడకపోయినను వసంతాగమమును తెలిసికొన వచ్చు నని అత్తగారతో వివేకవతి యయిన కోడలు—

అగవడదు తీయలేమావియిగురుపిగరు,
మలయపవనమ్ము మలయదు మలక లొలయ,
వచ్చె మాధవనూసమ్ము వచ్చెననుచుఁ
జెప్పుచున్న దుత్కంఠితేచి త్త మ త్త! ౪౨

ఇంకను వసంత కాలము గాలేనులే. థి. రుపవనో, - మని పిలిచి గొర్పుచున్న కూర్పునెచ్చెలితో - రామి? అనిగో! - అని నిసంతాగమును సాధించి నిరూపించుచు నాయిక -

ఏమియుఁ గాత్యరూపము నయింపనిచో నెలమావిలోటలో
నేమని మూఁగు నే గళము లెత్తుచు మత్తెనుచుంధయావళిలో?
వ్యోమము నంటివచ్చుతలలుక మెలిసుప్పును గ్రమ్మఁగా మహా
ధూమము లెట్లు లుప్పతిలుఁ దొయ్యలి! నిప్పు పొసంగ కుండినకా!

హాళిపండుగ మహోత్సవముగా మంత్రలు నిత నేమిట్లున సుగయోషను
కొనియాడుచు చతురుడొకిడు, వసనభూషణాద్యలంకారము లనిన చాల
పక్షపాతము చూపించి వాదించు చెలిమికానితో -

అనుఁగుమగండు కై కొనినయంతరిఁ దనంతన నీడి యుల్లగ
ద్వనకబరీభరమ్మా, మధుగంధసుగంధితనక్త్ర, మజ్జిలో
చనలకు నింతమాత్రపు ప్రసాధనమే రమణీయమై ఖరిం
బనుపడి చిత్తహారి యగు, మన్మథరాజనుహోత్సవములక.

మదనోత్సవము అనిగా సాహస్యము గాదు. అది విశేషసోనాదక
మని యనక తప్పదు. ఆ ఉత్సవసందర్భములో, పల్లెటూరి పడుచులుకూడ
చూడ వేడుకగా ఉండురు. - అని నిరూపించుచు ఒకడు చెలిమికానితో -

గుత్తవుఁబైటలోని చనుగుత్తుల చిక్కని మిట్టిపాటు లు
వ్వెత్తుగ గుత్తకుం గొనిన యెట్టిని కెంపులరైకపొంగుతో
బొత్తుగఁ బల్లెటూరిపువుబోడులుసైతముఁ గొంద్రు లోనుగాఁ
జిత్తజాతూవులై రసికచిత్తములక మదనోత్సవంబులక, ౪౫

ఒక నవప్రవాసితో ననుభవకాలి యొకడు -

ఉలుకున దిక్కులంగనుచు, నూర్పులువుచ్చుచు, నావులిండుచుం
దెలియనికూనరాగమునుదీయుచు, గూలుచు, నిస్సృహుండవై

కలఁగుచుఁ, దొంటుపాటున వికావికలై వగ మ్రుగ్గుచుంటి నీ
బలితప్రవివ్రవాన మిటు పాంథుండ! నీ కెటనుండి వచ్చెరా! ౪౬

సఖుగాలి గహాశీలకలాపము ననుసంధానము నేయ బోయితివే!
అక్కడ ఏమిజరిగిన దేమి? ఇంత యాలస్యముగా వచ్చినా వేమి? అని
మఱొకసారి యడుగగా, పోయి వచ్చిన సఖురాలు, —ఆఁ. జరుగుట కే
మున్నది? ఇదుగో విను మని —

వలిత బహువిలాస వికాస భాసురమ్ముఁ

గరణభూషితముం జిరతరుణరతము

నరసి దీపపుగులికయు నందుఁ దవులు

కొన్న మనమునఁ దెలియుదు చన్నఁ జమురు. ౪౭

ఉద్భట నుగతిగిరికి యయిన ఒక కామినికి మిక్కిలి ఉత్తంత పాద
మించుటకు సిగ్గుమించునట్టి, ఒకానొక కామకుని కామకలాకాశలము నన్య
పదేశమున వివరింపబూని —

ఇంత అలస్యమైన మగవారు సహింతురా? త్వగగా పోవమ్మా! అని
సఖురాలు పలుకగా ఆతని ఉద్భటనుగతికలాపటుత్వము అసామాన్యము
దుర్భగము, నని బహులు పలుకుచు నాయిక —

నీ కోరిన కోడెగాదు ఉద్భటనుగతికలాకోవిదుడు. అందుకు నీవు తగిన
జత వగుదువో! కానో! — అని యన్యపదేశమున నూచించుచు దూతిక,
పోద్యేగముగా —

పునరుక్త క గాస్ఫలన

భునతటరాజ ద్వయోల్లభన బహుధాపీ

డస శతముల సోరిచి వె

యెనె నర్కద, యూధనాథుఁ డురువడిఁ గడఁగె? ౪౮

ఈనాడు అల్ల దూదిచేనిదగ్గఱకు పోవలసిన పని లేదు. నిర్భయముగా
ఇంటికే రావచ్చు! — అని జాగ్రత్తారహితము దెలియబడుచుచు దూతిక సోద్యే
గముగా —

బబ్బు వడి మే నెఱుంగను బాగిలమ్ము,
నుతి చెడిన దత్తక్షణ, నీట మగఁడు తేఁడు,
దున్న వడి దూది చే నెల్లఁ నొక్కఁజేచె,
పానికిం జెప్పి రప్పించువార లేరు!

౪౯

మంచి ఉపాయము కనిపెట్టి, మానినీమనాపశూచనము చేయుచున్న
ఒక చతుగనాయకుని గృహస్థమును ప్రకటించుచు సాగరిమి ధోరణి తన
చెలికానితో—

పూని సకచగ్రహ రథసోత్తానితాన

న యయి మానిని త్రావుచున్నది ప్రియుండు

స్వముఖమున నోటి కందిచ్చు స్వాదు మధుర

సమ్ము నింతింత రోషాపథమ్మునల్లు.

౫౦

మండువేసవి మధ్యాహ్న మగుటచేత ఎండ కడలి, బజార్లలో ఒక్క
పిట్ట యయిన నాడుటలేదు. ఆతనివగ్గటకు నీవు చోయి గా పోయి గావచ్చు,
నని అభిసారికకు నూచించుచు దూతిక, —నిదాశుతాపము దుగ్భరముగా
ఉన్నదనుచు! — అని కలికి ప్రకటింప సాగె. —

చాల దగ గొని సెలయేటికా లటంచు

నాకెఁ దెల్లత్రాచును దున్న, నాల్కుతోడ;

దానిచొంగను దాఁగె నా త్రాచు, నల్ల

తూతిచట్టులో నీ రని యాతురమున.

౫౧

గిలి ఒక కులవధువు తనమాతులానితో—

వడకటింటివంజరమున దుడుకుఁబోత్రు

రాచిలుక నీవలకుఁ దేవొ రాత్రులందుఁ?

బలుకుచున్నది మాతల్లీ! వదుగురందుఁ,

బలికికొన్న మా రాస్సెవుఁ బలుకు లెల్ల.

౫౨

నంతిధాననానలగోసము తమనందేతిమైన కగంజనికుంజములో పుల్లలు
మొనరై నవానిని కోనికొనుచు నక్కడే నుండు పుట్టి సుఖము మాధుకనిము
చేసికొని ఉండుచున్న ఒక ధాన్యముని, మరల ఆ సొదగుంట కాలు పెట్టుకుండ
వెంటనే అక్కడివా డక్కడనుండియే వర్షిపోవునట్లుగా భయపెట్టుచు ఒక
కుటీల...—

నీ వొక ధార్మికాగ్ర్యుడవు నిక్కముగా నవుదేమొ కాని, నేఁ
డివరుసన్ లభింప దొక యింతయు బిచ్చము నింతయూరిలో,
నా, వెఱియెత్తి వల్కెదవే! న్యాయముగా నిల నూక లుంటచే
జీవముఁ గొంటి వీవరుకఁ, జేతులఁ ద్రుంచి కరంజశాఖలన్. ౧౩

శ్రీమహాగుర్యువిశేషముతో తన యనుగాగమును ప్రకటపఱుచుచు
మెఱుగుజోడి ఒక త, సూక్తికింద బెల్లము తీసికొని పని చేయుచున్న తమ
చెఱుకు బెల్లపు గానుగ సూచించునంతో —

పదకికొనువని నున్నావు బెల్ల మీవు,
నే నొడిచినట్లు యంత్రముఁ బూనఁ బోవు,
రసము పొడమి జాల్యారక పొసఁగఁబోదు
బెల్ల మనుమాట దెలియవో వెట్టివాడ! ౧౪

అప్పుడే స్నానము చేసి లేచిన ఒకజవరాలిని చూచి, కామించి,
కాముకు డొక డామెను తనచెలికానికి చూపుచు సోల్లాసముగా —

నునుగోర్వెచ్చనినీటఁ జందఁగఁ బసందుల్ మజ్జనం బాడి ని
ల్చిన శ్యామాంగినినీటకుంతలము లోలిం దేలి శ్రోణీతటం
బున సంస్పర్శనుభానుభూతి, సలిలంబుల్ వాటి జాల్యాట, బం
ధనభీతిన్ విలపించుచున్నటులు గానన్ వచ్చె దీర్ఘంబులై. ౧౫

శుభపలు పలి ఆ పెద్దనుట్టిచెట్టు మనము సంకేతముగా నేర్పఱుచుకొను
టకు చాల నీలుగా ఉన్నది.— అని నంటుకానికి తెలియబఱుచుచు, రతిరస
లంపట యయిన ఒక కులట, ఆ వృక్షము నుద్దేశించి —

ఓ వటరాజమా! బలిసి యూరికి ముంగలఁ గృష్ణపక్షముకొ
నీవు బిగించి యుంచితివి, నికొ గడు నంటియి యుండి, ద్వారపా
లావిరళప్రతీక్షల నిరంతరభోగికులమ్ము గ్రామ, మే
త్రోవలనేని నీవలనఁ దొట్లినభీతి మునుంగఁ బోదు నూ, ౧౬

సవతియొక్క లోపమును పతికి సాపదేశముగా తెలియజేయుచు
సవతి, సోపాలంభముగా—

తగులఁబడిపోయెఁ జేట, సెనగలు వేఁగ,
విలుగడవ దాటి యువకుఁడు మలుపు దిరిగె,
నత్త కోపించె నింట, నొయ్యన బిగాది
యెదుటనట్టులు, కట్ట మ్రోగింపఁబడియె. ౧౭

జలవిహారమున దేలిన యువతీయువకులను గుఱించి నాగరికు దొకడు
చాలికానితో—

పులకలు గొన్న చెక్కిళ్లు, పుల్లములై చలనమ్ము లేనిక
న్గలువలకెంపురేఁకులును, గ్రమభ్రజాలతికల్ సెలంగ, నీ
యలరులబోండ్ల నెమ్మొగము లర్మిలిఁ జెప్పెడు, నంబులీనకాం
తుల సుదృఢోపగూహన వినోద నిరూఢ సుఖానుభావముకొ.

వానకారులో దూరప్రయాణమునకు సన్నాహము చేయుచున్న నాయ
కునిప్రయత్నమును కట్టిపెట్టించుతలంపున, నాయికాసఖి—

ఉటుములు మెఱపులును నిండ, నిటులు వాటు
క్రొత్త వానకారు మొయిళ్ళు రోజులందు,
నంద మొందు, నాకసమున కట్టు లెత్తి
నెమ్మిగుంపులు విరచించు నృత్య మెంతొ. ౧౮

కొట్టములో సురతాసక్త యయిన ఒకకామిని, కాముకుని మనూ
విమోదముకోసము —

స్కంధముల వ్రాలి కొఱుకుచోఁ గాఱుదున్న
కొమ్మబెబ్బలు దిని దోమగుంపు లవిగా,
మీటి విడిచిన వీణెను మించు మ్రోత
లెగునఁ జిమచిమ మని మింటి కెగురఁ గడఁగె. ౬౦

ఉద్వాసననఁబోసినవారములొ కలువతీగసాగును ను వర్ణించి, ప్రియత
మడు ప్రేమిమౌననఁబ్రహ్మదముకోసము —

కలువతీవయాకులపైనిఁ గాళు లూఁది
కదలి మెదలవు గండుతుమ్మెదలపిండు
లలరుచున్నవి, కలువలచెలిమికాడు
మడఁచి కూర్చిన చీకటిముడులువోలె. ౬౧

కాలిత్రేతములొ రమించుచు ఒక కాలిగోపిక, పొలములొ కంకులపై
వ్రాలి చిలుకలు తినిజేయునేమో యను భయమును నూచించుచుగూడ, జారుని
చిరసురతముకొఱ కిన్యమనస్కుని కేఁగు తలంపున —

తొఱటలోనుండి వెలికి రాఁ దొడరు పుంశు
కముల గుంపును ద్రుమము తాఁ గ్రక్కుచున్న
దదె, శరత్సమయమున జ్వరార్తుడౌ న
తఁడు సలోహితమైన పిల్లమ్మనటులు. ౬౨

రమించుచున్న జారుని తొందరను, వెఱపును వారించుచు ఒక దుర్దినా
భిసారికి, వానికి హైద్యము పురికొలుపుచు —

కడుగఁగ వర్షధార లతిగా వడిగాఁ బడి నెమ్మొగమ్ములకొ,
నిడువున విప్పి తెక్కలను, నీలున ముచ్చముడింగిపోవఁగా
మెడ, లడఁగాఱి యున్నయవి, మేకొని కాకులు జంటజంటలై
యడుకున శూలభిన్నములయట్టులుగా వృతివేష్టనమ్ములకొ. ౬౩

మానవతి యయిన నాయకను స్వసంభాషణాభిముఖిని గావించుకొన
నాయకుడు అనుగుచెలికానితో —

వలుక మానియు, మానిని కలఁకఁ ద్రోయ
దంతగా మామనమ్ము, ననంత ఘోర
దూరదూర విజృంభితాస్త్రక రోష
మధ్యజన భాషితమ్ములమాడ్కి, వింటె! ౬౪

ప్రియురాలిని దలచి తల్లడిల్లుచున్న పాంథు నొకనిని చూచుచును ఒక
దయామయుడు —

పులకదంబమంజరుల పాంపెనలారుపదీనుళిమ్ములం
గొల్లగఁ జూచి. బిట్టడిలి గుండియ తల్లడ మంద, నింక నా
పుల్లసరోజనేత్రమొగముం దిలకింపఁ గలట్టి భాగ్యసి
కల్ల యటంచు గొల్లు మనఁగఁ జన, దూరడుమా యువాధ్యగా!

పాంథు డొకడు క్రమ్ముకానుమొయిళ్ళను చూచి —

జలధరరాజ! నీబలము చాలినయంతగ దాడి సేసి, గ
ర్జిలఁ గదవయ్య నావయినిఁ; జక్కి మహాత్మి, విలంబినిలకుం
తలములు చిక్కువోవఁగ వెతంబడుచున్నది యింట నొంటిగా,
బలుపున నేలపాలు సలువం దలపెట్టకుమయ్య! మత్సభి, ౬౬

కాలిత్రేత్రము సంకేతముగా నేర్పఱుచుకొనుటకు చాల వీలుగా
ఉన్నది. — అని సూచించుచు ఒకతె, అన్యోపదేశమున హేమంతసమయ
సమాగమము నీక్రమమున వర్ణించె. —

త్రావి క్షీరముమాత్రము, దత్తజాను
వతన కమనీయరూపము, పంకమలిన
మైన శాలికేదారము హలికున కొ
సంగఁ బుత్త్రుండట్టులు కడు సమ్మదమ్ము ౬౭

మఱొకపురుషునిపై మరులు గొన్న ఒక మగువను తాను లోగొను
తలపున చతురుడొకడు, పూర్వనాయకునిపై సమాయ కలిగించుచు, ఖలసింహ
వ్యాజమున వాని నిటులు నిడించె. —

పరిణతివేళ నా కడఁగుఁబాటాదవక, ఖలసంగ మెట్లుగా
బెరయునోయో మొఁదఁచుదురపిల్లుచుఁబెల్లు, మొగమ్మువంచి వం
దురుచు, సశూన్యమై వగలఁ దోఁగుచు నున్నది శాలి జాలిగాఁ,
బెరిగి, తుమార బాష్పజలబిందువు లూరక జాలువాఱఁగాన్.

ఒకయింటి క్రొత్తకోడలికి వినబడునట్లు, ఆమెను లోగొనునూహతో
నాగరికు డొకడు సహచరునితో సనతురముగా, ప్రదోషసమయ వర్ణనమునకు
మునుకొని —

సంజకెంబ యపాయచే సగితి మైన
విదియచందురుచిటురేక చదల మెఱయు
చున్న దదె, రక్తచేలసంఘన్నమైన
నవవధూస్తన సఖలేఖనలుపు దోఁవ.

౬౯

అన్యచంద్రుని జూచు నుల్లాసమున మోర యెత్తి ఆకసమువంక ఊరకే
చూచుచున్న దేవరునితో ఒక యెమ్మోడి, పరియాచకముగా —

మఱఁది! నీ వెన్నఁడును జూచి యెఱుఁగవేమో?
వలపుప్రియురాలి చంకల మలుపులందు
నర్థచంద్రవరంవర; నాకసమును
గన్ను లార్పక చూడఁగాఁ గడఁగినావు!

20

ఒక ప్రోషితభర్తృక, తనభర్తకు జాలు వ్రాసి పంపె. —

వలుక దొరకొన్న నెంతని వలుకఁ గలను?
వ్రాయఁ బూనిన నేమాత్ర వ్రాయ నేర్తు?
నయ్యఁడా! నీదు నెడమన్ని నేను గుడుచు
దుఃఖమున కీవె వ్రవిదితార్థుడవు లెన్న!

21

సాఖిలావముగా ఒక నుత్తకాశినియొక్క శేషపాశమును వర్ణించుచు
ఒకడు నెయ్యనితో ప్రకాశముగా —

పూవువిలుతు గోరపు చిచ్చునొగ నుబోలె,
జనుల కనులఁ గట్టెడు పిచ్చి కనఁసి, తిమరు
జవ్వనంపుపసండుఁ ధ్వజగబులీల,
ముద్దరాల్ దాల్చుచున్నది పెద్దజాట్టు.

29

నీయశురాగమునకు పాత్రుడైన ఆ సుభిగునిరూపసంపదినోకితి వర్ణించి
చెప్పె,— మని ఒక జవగారి నడుగు చెలిసి పట్టు ముగ్ధునిత బయలు పలికె.—

పురుషవగుల నెల్లరఁ ద్రోసివుచ్చి, తిలలి,
మరలునెఱి లేని కనుదమ్మివిరుల మఃరిసి
పడుచు, బాష్పపూగార్ద్ర మా వడఁతిమోము
చెప్పకే చెప్పె నాతినియొప్పురూపు.

23

అవిగో, తుమ్మెదలు పద్మమలపై నిలువడగా నిలువని కిలగి రేగి ఆక
సమున గుంపులు గుంపులుగా చేరి కిలగి సములు వీలయించుచు మగల మగల
పూలపై ముసరుచున్నవి. చూడ చూడ ఈ తామరకొలను ఎవరికో సంకేత
స్థలముగా ఏర్పడి ఉన్నట్లు లున్నది.— అని తన అభిజ్ఞాపాటవమాను ప్రకటిం
చుచు సహృదయు దోకడు సహచరునితో —

సరస వికచారవింద మందిర మరంద
రస సమానందిత మిలిగిదరాజమాల
నెఱుపుచున్నది మధు రమా నీలరత్న
కాంచీయట్టులు ఝణఝణత్కారములను.

28

కామోత్కలికాపలుడై కాముకు దోకడు ఒకానొక కామినిని గూర్చి—
బహులపుణ్యఫలైక భూరుహవర ప్ర
రోహమట్లు లెవ్వరచేయి మోహనాంగి!
మలసి విశ్రమించునొకొ? మన్మథనిధాన
నవకలశము నీ స్తనపరిణాహమందు,

27

ఒకజవగాలిని కొట్టి, ఉద్బుడుడైన ఆమెచుగనికి వెఱచి, ఉపసరింప
కాహసింపక వ్యధపడుచున్న ఒకనికి బుద్ధి గఱపుచు, సహృదయు డొకడు
సహచరునితో —

సర్పరక్షిత నిధికలశమ్ముపైనిఁ
జోరుల్బల్బులు, జారులు సారెఁ బఱపు
వారు చూపులు, వలఁగొన భయము, తృప్తి,
ప్రాధవతి కావృథున్ నవదముపైని, 21

ప్రియునిప్రణామము నాపివేయుమాహతో ఒక కలకంఠి వానకారు
భివస్థించె. —

నవత్పణాంకుర రోమాంచ నందిత ప్ర
సాధితాంగంబులను వింధ్యభూధరంబు
దాల్చుచున్నది, సంప్రేరితం బయి కడుఁ
బ్రావృ డిందిరోరు పయోధరములచేత. 22

ఒకడు ప్రియస్నేహితునిమంగల నిజప్రియతమాప్రశంసాప్రసంగము
వన్యప్రదేశమున సాగించె. —

నాయకప్రరోచన్యము దూతిక నాయకాప్రశంస వన్యప్రదేశమున
గావించె. —

ప్రాంతకాంతారములు బంధురములు, నీటి
పులుఁగు లఱచుచుండును శ్రావ్యముగను, నీరు
చల్లఁజల్లన, నదులకు నెల్లఁ; గాని,
సర్పదకుఁ గల కొన్ని గుణాలు వేఱు. 23

ఒకకామినియొక్క చనువిరిగుత్తులు సాకాంతముగా చూచి, చూపుచు,
కాముకు డొకడు సహచరునితో —

మహిత మాలూర ఫలములమాడ్కి నమరి,
సాధువురుషులతోఁకై లసరణి నున్న

తన్నులై, యెవ నిముక నీ తగుణినిన్న
చన్ను; లనుదేరి చూశుమా కన్నులాని! ౭౯

తన పతిని త్వరగా తోడితేగి ననుగు చనితో నొక ప్రాప్తితపతిక —
నేను నే నని చేకొని, వానకారు
కాటుమబ్బులచే లెన్న కప్పబడియు,
దొంగవలె జాతీ, నను మ్రింగ, నింగి, వయినిఁ
బడుచు నున్నది కటకటా! విడనినీట. ౮౦

జరిగే ఉపేక్షించి, ఇట్లుచ్చుచోని చవనిపెట్టినచో నాతడు ఇక
నీభోరణిలో నుండునా?— యని శిక్షించుచున్న సలికెత్తెకు నాయక, సమా
ధానముగా —

వెలిచవులతోడ భ్రమియించుప్రియున కెట్లు
లలికచా మదనకుధాకుల కటాక్ష
కీలితాక్షేప విక్షేప గృహ్యమాణ
మైన సౌభాగ్య మేమాత్ర మదికికొనును? ౮౧

పరనారీవిలాసలంపటు సైన మగనితో కలకంఠి ఒకతె —
కోడికూఁతతో మేల్కుని కూరుచుంటి,
వింకఁ బ్రొద్దున్నయదిలే! గృహిణిని నొక్క
పరిఁ గవుంగిటఁ జేర్చుమా వల్లభుండ !
పరగృహ మ్మిది కాదులే, భయము పడకు. ౮౨

దయితునిపయనము నాపివేయునూహతో దయిత, దుశ్మకునమును,
వానకారు విరహిజనదుస్సహ మగుటను, మాచించుచు, తన యనుగుచెలితో—

పెద్ద నుడిగాలి మెడఁ బట్టి వేగ గెంటఁ,
గొండతలనుండి యిలఁ బడి పిండి యైన

మేను గల కాళమేఘముప్రాణమటులు,
గుటగుట మనుచునున్నది కొఱవిమెఱపు.

౮౩

ఉదాహృతార్థమే గాఢాంతరిమున—

పాకరిపుధనుష్కోటిచేఁ బాటితమ్ము
గాఁగ, వేదనం బడి యేడ్చు కాటుమెయిలు
పేరి కటిదున్నకడువులోపెద్దప్రేవు
ఘోఱగునక వ్రేలుచున్నది మెఱపుఁదీవ.

౮౪

ప్రవాసోద్భృక్ష్మజైన దయితునకు వసంతసమయము విరహీజనదురంత
మవుటను నూచించుచు మించుబోడి ఒకతె, తదాగమమును దెలియబఱిచె.—

క్రొత్త లేమావియివుగును గొందలవడి
బడలుచుం జూచుచున్నార బాటసార్లు,
రాజిత మ్మయి లోహితరాజిచే, ల
తాంతశరుచేతి దుద్ధాంతకుంతమునుగ.

౮౫

ప్రియతమునివిదేశగమనమున కడ్డు తగులుచు ఒక నిపుణనితంబిని తన
యనుగుచెలికత్తెతో—

ఇరువురో మూపురో మరణించుదనుక
విరహములకు విరామమ్ము నొరయినీరు
గరువమున మే నెఱుంగని పురుషు లనిన
వద్ది మహిలాజనమ్ముల పెద్ద దొనఁగు.

౮౬

నాయకునితో దూతిక—

ఆలసింపకు మిఁకఁ బొమ్ము, బాలకుండ!
వేగిరమ్ముగ నటు కాలు సాగనిమ్ము;
పాప! మా వరాకిక మేనుఁ జాయునేమొ!
బ్రదుకఁ గలదు నీకనుకలిక వాస్తవమ్ము.

౮౭

వివాహకాంక్షానుసరించి నానా విధముల నానందమును పొందుచున్నాను. — ఇది యీ సందర్భమున తనసహచరునితో—

క్రమ్ము చెల్లెడ నెట్లని కొంచుచిచ్చు
పెద్దమగటలచేఁ బ్రసీదించు ననము
నుండి కింశుకనన మను నూహ పెలికి

నూడనింబాడ దతిహాస్య మూని మృగము. ౮౮

అనతిమూలముగా నుండి వీను లిడి వినుచున్న ఈ పదనికి తన కామకళా
కాళలము నెఱుంగుచునును గుక గామిని, పరికిల్చినో—

కూర్చు సురత్తనైచిత్రిపు గుల్లుచుల్లు
బంజరములోని చిలుక తా బలుక బూనె
నైనపెద్దలదరి; మొగ మప్పు డెందు
నడచికోవలెనా యెఱుంగఘైతి మమ్మ! ౮౯

వికసింప నున్న జవ్వనము గల ఒక బాలికయం దనుక్తవిశ్లేషణ
మొలగు దయిగునిగూర్చి ఒకతె అన్యాసచేయున—

నవవికచదలమ్ములలోన మిచ్చలుజేసె
ద్రావుపేరాన వన మణి తవిలి తిరుగు
భ్రమరవతి మొల్లుమొగ్గపై కాంఠం దొడిగి
నలువఁ గల దెద్దియను లేదు సత్య మింత. ౯౦

నవోద్గతయావన యయిన సపత్ని యిపుడు కామిజన సాభిలాష నిరీ
క్షణములకు భాజన మయ్యె, నని సామాయోపాలంభముగా ప్రియునకు
దెలియజేయు తలంపుతో సపత్ని, సవ్యసదేశముగా మాతులానితో—

నవోద్గతయావన యైన ఒక కుటుంబమిత్రులయొక్క సౌభాగ్య వైభవ
మును నూచించుచు ఒకమించుబోడి, మాతులానితో—

కుందలతిలో నెటువంటి గొప్పగుణము
కలదో గాని, యెఱుంగము కలతెఱంగు;

కనులతోడన త్రావఁగాఁ గాంక్షఁ బెంచి,
వచ్చి మానరుచున్నవి తేండ్లు పెచ్చుపెరిగి.

౯౦

నాయకున కుత్సిత పాదమించుచు దూతిక—

కలిగి యున్నది గ్రామాధికారికన్న
కూఁతు రొక మనోహరసూపగుణముమాత్ర;
దాసికతమునఁ గనులమూఁతలు దొలంగి,
గ్రామ మెల్ల దేవీకృతసీను మయ్యె.

౯౧

చాటూక్తులతో ప్రియురాలిని బ్రతిమాలుకొనుచు చతురు డొకడు,
అధరపానలాలసను నేర్పున నిటులు ప్రకటించె.—

పూని ప్రియురాలికెమ్మోవిపానకమ్ము
చవియె యెఱుంగరు కాఁబోలు, శ్రమముఁ గుడిచి,
చచ్చి చెడి తచ్చి రతినాలజాలువంటఁ,
బొదివి యమ్మతమ్ముఁ దెచ్చిరి త్రిదశు లెల్ల.

౯౩

తొలుదొలుత కృతప్రణయాతిశయమున ననుదినము కంటికి కనబడుచు
నుండి, ఆవెనుక నన్యూపక్తుడైన కారణమున కలలోగూడ కనబడక తిరుగు
చున్న నాయకుని గూఢముగా నిందింప స్వప్రణయాతిశయమును నూచిం
చుచు నాయక అన్యూపదేశమున—

లాఁగి చెవులంట నిశితభల్లమ్ముచేతఁ
గొట్టఁబడి పడి యాయువుపట్టునందు,
నాడులేడి, మెడం ద్రిప్పి చూడఁ దొడఁగెఁ
జరము, కనఁబడఁ బోఁ డింకఁ జెలువుఁ డనుచు.

౯౪

గాఢాకోశరత్ననిర్మాత యయిన కాలివాహనజనపాలమాలియొక్క—
యనివార్థకౌర్యవైభవమును కీర్తించుచు ఆశ్రితకవి యొకడు—

◆ చెట్టుకొనకొమ్మయాకులఁ జిక్కి యున్న
చిన్నమామిడివండును గ్రన్నఁ జూచి,
చంటిబిడ్డఁ డాఁకటఁ దూలి చాల యేడ్వ,
వేఁడుకొన దేవధికుని నీ విమతుగృహిణి?

౯౫

◆ ఈపద్యములో గృహిణీపదముద్వారా— “చేతకానపుడు ఏమి చేసి
యయినను, ఎంత బాధపడి యయినను, ఆత్మగౌరవమున కొక్కొక్కపుడు హాని
వచ్చు నతిస్వల్పకార్యములు చేయవలసివచ్చినను వెఱచి సంకోచమును
పొందక, సామాన్యదీనదీనజనుడైన భర్తచేగూడ విడువక పోషింపబడవలసి
నదిగా స్మృత్యాదులలో వచింపబడి యున్న తమయిల్లాలుకూడ, నీ కోప
వశముచేత వెఱచి వెన్నెచ్చిపాటిన విమతభూపతులచేత మహాగణ్యములలో
నింతటిదురవస్థకు తేబడినది నుమా!”— అని కాలివాహనుని యనివాగ్యశౌర్య
గాంభీర్యము నమోఘముగా నసామాన్యముగానూచించి, వర్ణనిమహాప్రభావ
మహిమత్యము నిరూపిత మైనది.

గంగాధరభట్టు, లలితలలితాక్షగవిన్యాసముతో ఈ గాథయొక్క
ఆశయము నిట్లని వివరించినాడు.— “రాజా! త్విదాగమనభయముచేత వడకు
పుట్టి, స్థలితచరణసంచారముగా, అశేషపరివారమును విడిచిపెట్టి, చంటిబిడ్డ
నెత్తుకొని నీ శత్రువిలాసిని ఒంటిగా పాటిపోయి, మహాగణ్యములలో ప్రవేశిం
శించినది. అక్కడకూడ ఘనఘనాయమాన ఘనచ్ఛదచ్ఛాయ తరునికర నిరా
కృత దినకరకళోత్కర శ్యామాయితమైన మృగమున ప్రయాణించి పోవును
నుండగా చంటిపిల్లవాడు తున్నీడితుడై గొల్లున గోలపెట్టి ఏడువ సాగినాడు.
అప్పు డామె ఆహారముకొఱ కల్లెడ నతిజాగరూకతతో వెదకి చూచి, ఒకచో
ఒకమామిడిచెట్టున వినుమకాఖాంతగ్రతమైన ఒకే ఒక పండును చూచి, దాని
నెటులైన క్రిందపడగొట్టవలసినదిగా పాంథులను యాచింపసాగినది.”—అని.

ఇందలి సార్థస్యమును, ప్రకృతానువాద పద్యమునందలి సాగస్యమును
బుద్ధిమంతులు గ్రహింతురుగాక.

మూల ప్రాకృత గాథ—

“విసమట్టి ఆ పిక్కెక్కమ్మదంపణే తుష్ట సస్తుఘరిణీవీ,
కో కో య పద్ధిట పహితణం డిమ్మే రుత స్తమ్మి.”

ఒక పువులమ్మ పడుచును చూసి రసికు డొకడు సహచరునితో సాభిలాషముగా—

కోసి యవుడె తెచ్చిన పూలు దోసిటఁ గొని
యెత్తి చూపుచు, యువకులయెడలఁ గూడఁ
గోయుచున్నది పువులమ్మ కొమ్మమిన్న
లీల లలితోల్లలిత బాహుమూలములన. ౯౬

ఒక ననఝావతిపై మనసు దవిలి, రసికు డొకడు చెలికానితో సాభిలాషముగా—

కుదురు గట్టి వ్యాధాంగసకులుకుచనులు
పెరిగినకొలందిఁ, దటిఁగిపోఁ దిరమువడియెఁ,
♦ గొను, పతి, కుటుంబము, వల్లెలోని కోడె
గాండ్రు, నవతులు, నను వంచకమ్ము మివుల. ౯౭

దీనికి గంగాధగభట్టుధాయ —

“విషమస్థిత పక్షైకామ్రదగ్ధనే తవ శత్రుగ్నిహిన్యా,
కః కో న ప్రార్థితః పథకానాం డిమ్మే దదతి?”

మధురానాథకృతచ్ఛాయ—

“విషమస్థిత పక్షైకామ్రదగ్ధనే తే తు శత్రుగ్నిహిన్యా,
పథకానాం కః కో న వార్థితో దదతి డిమ్మే హి?”

♦ 1. కాను. (నడుము) — యావనవికాసమున.

2. పతి — యావనూన్దీప్త కామత్వముచేత; సతతసుగతదౌగ్ధ్యముపైని బడి.

3. కుటుంబము — నివయావనవికాసమునోడి నిజవిలాసిని మీద సత్యంతాసక్తితో ఎడబాయక అనవసరము క్రిడించుచు నామెభర్త తాను గృహస్వామి యగుట గృహకార్యములయందు జాగ్రత్త తీసికొనక వదలి వేసినందున.

4. పశ్చియువకులు — ఆ జవగాలిమిది గాఢోత్సాహంతచేత.

నాగరికు డొకిడు పగనిందతో స్వాభిలాషమును ప్రకటపఱుచుచు
తోడివానితో—

మాలినీలోల మృదు బాహుమూల రుచులఁ

జూచు లాలసఁ బొందులుఁ డీ చపలుఁడు

తిరుగుచున్నవాఁ, డూరక విరుల వెలను

మాటిమాటికి నడుగుచు మరలి చనుచు. ౯౮

అన్యాయక్రితో తన్ను మఱచిపోయిన పూర్వస్నేహితునితో నొకతె,
సోపాలంభముగా—

ఓ కృతఘ్నుడా! దట్లపు టాకుజూలప

ముల రవికరమ్ము లొగి డాఁగ, మొయిలువోతె

నలని వాసీరకుంజముఁ దలఁవకున్న

నేమి, నర్మదాజలముల నెడఁదఁ గొనవో? ౯౯

ఆ గ్రామాధిపతికూతురు మదసౌదీసిత యయి బాధ పడుచు నున్నది.
వైద్యునిపేరు పెట్టుకొని నీవు పోయి గొవచ్చును. ఇది మంచి యపకాశము
పొమ్మని కాముకునకు దలియబలుచుచు చుంతుఁ—

వెజ్జపొడ లేని యీ పామవీట వ్యాధి

బాధ నడలుచున్నది కేహపతితనూజ;

మగఁడు హాలికుఁ డెఱుఁగఁడు మందు మాకు;

నేరితోఁ జెచ్చకొనఁ బోఁ గలార మింక? ౧౦౦

రసిక మనో మిలింద నికరమ్ము, ర మ్మని యాగళమ్ముగా
రసములు జాలువాఱ మధురమ్మగు విందులు వెట్టి, పేర్చి హె
చ్చ, నుకవ్వివల్సలప్రమాఖ సత్కవి నిర్మిత గాథలం దమో
ఘనమయమైన షష్ఠశతకమ్ము సమాప్తిని బొందఁ బొందికక.

రీ. సవకులు — ఈర్ష్యచేత, నేనా, నవయావనవైభవ యయిన ఆ మె
యం దాసక్తుడై, తమ్ము అంతగా గాని వింపక, కొలపెపఱుచుచున్న తమ పతి
ప్రవర్తనను గమనించి కృకింపసాగి రని భావము.

పాలితసత్కవిత్వ కవివత్సల పాలిత పాలితాది సం
 లాలితమైన గాథలకలారసవాటికలో రసాలముల్
 జాలునఁ దేనియల్ గురియఁజాలిన యాటపు కోటి యిద్ది, యీ
 లీలఁ గొనెన్ నృసింహకవిలేఖనిలో రసలోల్పవైఖరిక. ౧౦౨

సరసతరము గాథాసప్త శతకమందు
 నాటపు శతక మతిమనోహరము ముగిసె;
 నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలోనఁ
 జొర దమృతమేని మధురతా గరిమఁ జేసి. ౧౦౩

ఏ డ వ శ త క ము

జ్ఞానశూన్యములైన పశుమృగాదులజంటలలో గూడ నెడబాయని యస్మోన్య ప్రణయాభినివేశము ఆరూఢమై యుండును. నీ ఒక్కని లెక్కయేమిటి?—అని మందప్రణయముడైన నాయకుని నింపించుచు నాయికా సఖి, సాభిప్రాయముగా నన్యూపదేశమున—

అస్మోన్యప్రణయాతిశయమున మెలగు నాణమగలు కూడి మగణింప నైన ఉంకింతురుగాని, ఒండొరు లెడబాటున కోగ్గియు భూమిమీద బ్రుగికి ఉండరు. అదివారల కలవి గాని పని. —అని మృగనిగ్గనమున నిరూపించుచు దూతిక, నాయికాను రాగమును ప్రదర్శించి, మందానురాగుడైన నాయకు నితో నాతనిని మందలించు తలంపున—

ఒండొరులఁ గాచుకొనుకోర్కె— నిండ, దెబ్బ

కెదురు నిలుచుసారంగమ్ములదుగ నరసి,

బెండువడి కిరాతుఁడు మన్యువిగల దగ్గెన

పూర ధౌతవకా తనధనువును ద్యజించె. †

౧

♦ మృగమిథునమును కొట్టుటకు వ్యాసుఁడు వింట బాణము ననుసంధింప గానే అది గమనించి, లేళ్ళజంట పరస్పరగఁగఁకొద్దము వానిబాణమున కెదురుగా ఒకదానిపెంబడి ఒకటి ముందుకు వచ్చి నిలబడ సాగినది. అనగా — దుప్పిని గుఱి చూచి కిరాతుడు బాణమును వింట తొడుగఁగానే, తనభగ్గును కాపాడుకొనుటకు లేడి గబగబ తనభగ్గు ముందుగావచ్చి కిరాతునిబాణమున కెదురుగా నిలబడినది. కిరాతుడు దానిని చూచి, బాణమును గుఱి చూడ గానే, దుప్పి తనయిల్లాలిని కాపాడుకొనుటకు దానిముందుగా బాణమున కెదురుగా వచ్చి నిలబడినది. పెంటనే లేడి ముందుకు వచ్చినది. తిరిగి దుప్పి ముందుకు వచ్చినది. ఇట్లు అస్మోన్యసంగక్షణముకోసము ముందుముందు లయి, తనబాణమునకు దగ్గఱగా మూర్ఛిభవించిన ప్రేమమూర్తులవలె, పంతా లాడి వచ్చుచున్న ఆ మృగదంపతులను చూచి కిరాతుడు పగమకాదుణ్ణముతో నిండిపోయి, తన తలపెట్టిన మహాపరాధమునకు గుండె పగిలి, జలజల కరుణారసము స్వేదరూపమున పైకి ప్రవహించి, ఆ స్వేదములూ నిట్టనిలువు

నాయికా విరిహవైకల్యమును సాకల్యముగా ప్రకటించి, మందన్నే హు
డైన నాయకుని తమపగమనమునకు త్వగి పెట్టుచు దూతిక—

ఓయి సుభగుండా! నిలు నిలు మొక్క యింత
చెప్పికొనవలె నొకరితమువ్వుచొప్పు;
గాదు పొమ్మందొ, విగమింతు; గంతుఁగొనును
గాక, యవిచారకారిణి కలికి యామె. ౨

తననెలికాడైన హరికనుతుని యన్యోసక్తిని నూచించుచు ఒకపడుచు,
సఖురాలిటో—

క్రొత్త బెల్లపు బూరెల గోమటిని
చాన యొరంగిన లడ్డులచవులఁ దవలి,
కావుకొడు, కొరులమిథాయిగారె లివుడు
భీ యటం చేనగింపులఁ ద్రోఁకుఁ దొడఁగె. 3

ప్రియుగాలిని ప్రాతగంభోజగోభావర్ణనమున విసూదపెట్టుచు రసికు
డొకడు—

బాలభాస్కర మృదుకర పరిమలనము
వలన విరియు నెత్తమ్మిరేకుల సుశోభ,
పరిమలముతోడఁ బ్రబలమై, ప్రాతరవన
రమున మివులుచున్నది భువనముల నెల్ల. ౪

ఈశ్వార్యభువులైన సవతులమగ్ధ నాయికాసౌభాగ్యమును క్షతవమున
నూచించుచు ఒక నోజుజాణసఖి, పరిచూచకముగా—

గాలివాలునఁ దొలఁగి దుకూల, మదిగొ,
ఘనజఘనమున క్షతవంక్తి కానవచ్చె,

తడిసిపోయిన తనవింటినే - గృహ ఇన్ద్రజన్మమున దీనిని చేతగొనను. - అని సక
పథముగా సప్రమాణముగా విసరి యావల బాటవేసినాడు. - అని భావము.

గప్పుమా చెలి! చాటూక్తలితు దయితు

సలువురందు నవ్వులపాలు సలుపఁ జోకు. ౫

ఇప్పు డీ పడతికి ఇన్నాళ్ళనలె విలాసములమీద సంతగా లాటస
లేదు. — అనికాముకజనముల కెఱుకపఱుచుచు, దూతిక —

ప్రేమ సవిలాస హాస పరిక్రమ క్రి

యలకుఁ దొలుత నీ చెలి జలాంజలు లొసంగె,

నవల వినయమ్ము తన కై న గూఢరణము

గాఁ గుటుంబక భార మీ కాంత గొనియె. ౬

పరిహాసవ్యాజమున నాయికాసౌందర్యమును తెలియబఱుచుచు చెలి
కత్తె —

సుందరి! పోవవచ్చు సతిసుందరుఁ డా చెలికానిపాలికిం;

దొందర యేల? చందురులతోరపుబిగ్గులు ముగ్గునిమ్ము బ్రాఁ

తిం; దరుణీ! యెవారు గుఱుతిలవఁగ లేదులె నీముఖమ్ము, డాల్

చిందిన పండు వెన్నెలల, క్షీరములోపల క్షీరముంబలెక. ౭

ఒకకామిని తన మాకులానితో —

మాతులీ! పరలోకసంప్రాప్తికొఱకు

వ్యసనపడెడు లోకము భేదపడినఁ బడును

గాక, నాచూపు బలిమి నా గ్రామణీత

నయునిమొగముపైఁ బడుచు నున్నది బిరాస. ౮

నాయికానురాగాతిశయము బ్రతిపాదించుచు దూతికనాయకునితో —

కలిమి లేనట్టి నెలవట్లు, జలము లేని

కొండయేటిపాయవిధాన, గోధనమ్ము

లేని కొట్టమట్టులు నయ్యె, బ్రాణసఖుఁడ!

నీదు నెడమన్ని నా కొమ్మనెమ్మొగమ్ము. ౯

సిగ్గుతో ఆ జవగాలు నిలుచునొళ్ళిస్తాయమును పెల్లడింప సాహసంప
కున్నది గాని, అనుగాగము లేక కాదు.— అని కామకు నుల్లనిల్లజేయుచు
దూతిక—

పొడమె వ్రేడావతికి నీమె కెడఁదలోన

నిన్నుఁ గన్నంతఁ బ్రణయమ్ము నిర్మలముగ;

నది దరిఁచునికోరికయట్లు లందె

పొందుచున్నది పరిణతి నందగాఁడ !

౧౦

ఇట్లు చిక్కి— సగమై పోయినా వెందుచేతి?— అని ప్రవాసమునుండి
మరిలివచ్చినవా డొకడు తనభాగ్యుని పరియాచకముగా నడిగినాడు. అని
గమనించి, అన్యాయముడైన యాతినికీ, విగ్రహవేదనావిధుగి యయిన ఆమె
సవ్యపదేశముగా, నిగూఢముగా, చక్కని సమాధానము చెప్పెను. ఆ సమా
ధానవాక్యములలోని చామ్యమును పెల్లడించి చెప్పెను ఒక కలకింకి తన
అనుగుచెలితో—

వాడి కృశియించు చిన్నరాకుబోడి యెల్ల

నీకొఱకెయొక్కో! యట్లు ప్రశ్నింతు వేల?

చాలు నిక నవ్వు; వేసవికాలమందు

నాన్వభావ మిదే యని నాతి వనరె.

౧౧

ప్రియతమని నిగుతిన పరిగుభ ముఖము నభిలషించుచు నాయక
యొకతె, మిక్కిలి ప్రణయముతో వక్రిలు ప్రియతమనితో—

ఓనరి వర్ణక్రమమ్ము లేకుండఁగాక,

చిత్రకర్మమున కిదే వినేషగుణము:

కూర్చుకొఁగిటఁ గదియించుకొన్న ప్రియజ

నమ్మును తుణమేని ప్రియజనమ్ము విడమి.

౧౨

* కేవలము మహిరేఖానిగ్గుతిమైన చిత్రగుణులొ ప్రియురాలిచే ఈపగూ
ఢుడైన ప్రియుడు ప్రియురాలిని, ప్రియునిచే ఈపగూఢుని ప్రియురాలు
ప్రియుని, తుణమైన విడువక, సార్వభౌమముగా అట్లే ఉండిపోదురు. అదే

సుతిమై తనగా అనుభవంప దగిన సవతుసుమాంగిని, 'మొంటుడున్న నా బోలిన వా డొకడు అట్లే భోగించుచున్నాడు. - అని అన్యాయదేశము గా నిక నెఱజాణ తనతోడి చెలితో -

(వధమ రస సముద్భేదానుపాన లోభ
మడర, గండుతుమ్మెద యేటుపడని సంధి .

బంధములతోడి పసిమొగ్గుపైమున విరి

యించు తెఱుగదు, కలఁచి మాయించఁ దొడఁగె, గతి

చిత్రకర్మమునకు విశేషగుణము. అట్లే నేను మనసానూడ నిన్ను విడువను. నీవు నన్ను విడువవద్దు. అట్లు సార్వజని గాఢగాఢ ప్రణయాభినివేశముతో మెలగవలె నని, ప్రార్థనాపూర్వక మైన నా ఆశీర్వాదము. - అని భావము.

లేదా, వర్ణ క్రమము అనగా గుణవిశుద్ధిపరిపక్వ. తద్రహితమై చిత్రవిచిత్రముగా ఉండు కిర్మి అనగా ధర్మాధర్మవిచారపమైన కిర్మియు, ప్రియజనూపగూఢమై అనగా ఆత్మోపసృప్తమై, ప్రియజననివేశిత అనగా ఆత్మచేత, శూణమైన విడువబడి యుండదు. అనగా ఆత్మ, ధర్మాధర్మాదికమైన కిర్మియు నీముసమైన బాంధవ్య అంటి ఉండునట్లే, నిగంతిప్రణయోపగూఢమున బాదివి, మన మిరువురము పాయక, ఆభివృద్ధిని సుఖాంతరంగములలో ఓలలాడవలె నని నాయకయొక్క గాఢాకూత మభివృద్ధి మవుచున్న దనియు చెప్పకొనవచ్చును.

మాలప్రాకృతగాథ పూర్వార్థములా -

“వర్ణక్రమరహితస్య వివేక గుణో జగతి చిత్తైకమృతస్య”

అని శ్రూయమాణ మవుచున్న ‘చిత్తైకమృతస్య’ అను పదమునకు, ‘చిత్త అమృతం’ అని పాఠాంతరము గలదనియు, తిస్సారా కొండలూచి త్తైకమృతం అనగా - ‘చిత్తైకమృతః = మన్మథస్య’ - అను నర్థబలమున ఈ ఆభిప్రాయమును ప్రకటించుచున్నారు. ఏమనగా - వర్ణక్రమరహితము అనగా బ్రాహ్మణాది వర్ణక్రమవిచారము లేకుండ, సర్వత్ర ప్రవర్తించు మన్మథునిలోని గొప్ప గుణమే ఇది. ఏమనగా - ప్రియోపగూఢమైన ప్రియుడు, ప్రియోపగూఢమైన ప్రియురాలు, ప్రియజనమునే శూణమైన విడువకుండుటయే. - అని గంగాధరభట్టు టీక వ్రాసి వ్యాఖ్యానించినాడు.

కాని, ఆ పాఠాంతరముగాని, ఆ ఆభిప్రాయముగాని, ఎచ్చటను లభించుటలేదు. కేవల గాథాశబ్దబలముకూడ దానిని ప్రోత్సహించుటలేదు. పోనీ, ఆభావములో యత్నించిత్తు సారస్యమైనను తోచుటలేదు.

పురుషాయితగతసుఖ మనుభవింప గోరి పూరుషుడొకడు, అనుగుప్రియు
రాలి సుత్సాహపఱుచుచు—

సరసములై న పెన్దొడలు సంఛలియింప దరాలసస్థితీ
మురిపెపు సోగకస్థలువపూపులరేకులు మూసి, ముంగురుల్
పరిలులితమ్ములై విలసిలం, బురుషాయిత మాచరించు క్రొ
వ్విరిపునుబోండ్లయందు విరివిల్తుడు నిల్చు నధిజ్యధన్యుడై.

ఏమో, నామాట వినవు; నా కనుకూలముగా నడువవు; నాసుఖమును
ఆసలే ఆలోచింపవు.— అని అన్యనాయికాసత్త్వ డగుటవలన ఏమేమో
పలికి, చికాకు పడుచున్న ప్రియునితో ప్రియురాలు సాభిప్రాయముగా—

నాకు లోఁబడి, సుఖమును నీకుఁ గూర్పఁ

బాలనిది యెల్లఁ జాలింతుఁ; బ్రాలుమాల;

నేనె సుఖ మీయ నోవనో, నేస్తకాండ!

యద్ది నాచేతిలోనిదా? యరసి చెవుమ! ౧౧

నాయకు సుత్సాహపఱుచుచు దూతిక —

సిగ్గుతో మ్రగ్గుచుంటచేఁ జిత్తమందు,

నవయవప్రవర్తన మెల్ల నాఁగిపోయె;

గాని, పెద్దలముంగలనేని నీ క

భాశ్రవణ మన్న మరల వా తరుణిచెవులు. ౧౨

చిరవిగహజేదనా భగి వ్యధిత హృదంతర యయిన ప్రోషిపపతిక
ఒకటే, చెలికత్తెలతో —

తెలుపుఁ డే మనుచుంటిరే? చెలువలార!

వలదు మరణింప, నాతని బ్రదికి యుండి

చూడఁ గల వనియా? మీర లాడుమాట

మాటమాత్రమె; నిక్కపుబాట గాదు! ౧౩

ప్రేమలో న్యూనత చూపుచున్న నాయకుని నిందించుచు నాయికాసఖి,
సాఫ్తిప్రాయముగా అన్యోపదేశమున—

❖ చావు ముంగల నున్న మృగీవధూటి
చూచెఁ బ్రేమతో, నొంటిగఁ దోచు మగని;
నంతఁ, బ్రయకాంతఁ డా కిరాతాంతకునిస్వ
కరమునందుండి విలు జాటి ధరణిఁ బడియె. ౧౮

తనసఖురాలి చక్కదనమును తెలియబఱుచుచు, చపలస్వభావుడైన.
నాయకుని నిందించుచు, దూతిక సాఫ్తిప్రాయముగా—

తిరుగుచుంటివి తవిలి వద్దినులఁ, గలఁచి
మడఁచుచుంటివి బాజుల, మాలతులను;
భ్రమరమా! నీదుతరలతఁ బాయ వింకఁ,
బాటల వారించునేని నీపస స్ఫురించు. ౧౯

జలతారులై కలంచులోనుండి అరికనబడుచున్న ఒకజపరాలి నిగించుకొట్టు
చూచి, చూపుచు ఒకరసీకుడు సహచరునితో సాఫ్తిలాషముగా, సపరి
హాసముగా—

*ద్వ్యంగులక కపాటక పినద్ద సవిశేష
నీలకంచులికాంచిత, నీలచికుర,
చన్ను పసిఁడికుండలమేలివన్నెఁ జూపు
చున్న యటు లొప్పుచున్నది యువకుల, కదె. ౨౦

❖ “మందన్నేహుండు నిష్కరుణుడు నయిన నాయకుని నిందింప,
ఒకతె అన్యోపదేశమున” — అని ఈ గాథకు గంగాధరావతరణము.

“మృగీచక్షుర్న భాలనముచేత కిరాతునకు తనప్రియురాలికన్నులు బిడ్డికి
వచ్చినవి. వెంటనే కిరణ పుట్టి, వానిచేతిలో నుండి విల్లు జాటి పడిపోయి
నది.” — అని తట్టిక.

*తిరుముచన్నుల కొమరుప్రాయపు కుటుంబమిత్రురి ఒకఁడె, నల్లగవిక
తొడిగికొని ఉన్నది. ఆ రవిక నేటి రవికలవంటిది గాదు. ప్రసద్దయమును

ఒకానొక ప్రోషితపతికయొక్క దుస్థితిని, తత్సతికి ఒకబాటసారి వివరించి వినిపించుచు—

పూరికవృసందులనుండి కారు నీరు

తా భరించి తలగ, బుత్తుఁ దడియకుండఁ

గాచుకొనుచుఁ బాంథునికాంత, కాంచ దుటికి

సాగు కన్నీటిధారలోఁ దోఁగు వాని,

౨౧

సంకేతతమైన ఆ తామరకొలనునొడ్డున ఎక్కడనుండియో బాటసారులు వచ్చి మకాము వేసినారు. కాబట్టి మనోక సంకేతమును పరిష్కరించువానిని వెదకికొని, ఏర్పఱచుకొనవలెను.— అని విటకానికి తెలియజేయుచు ఒక విటకట్టె, శరదర్శనవ్యాజమున—

త్రావుచున్నారు వధికుల్ శరత్తునందు

నల్లదామరపూలకొందావితోడ

కప్పుచు పాగ్మధ్యమున రెండు వస్త్రభాగము లుండును. వానిని రెంటిని ఒకటిగా బంధించుచు మధ్య నొక సన్నని పీలికఁజేయును. ఈ గవికఁ జంటి కదుకుకొని ఉండునట్లు పట్టితో వీపున ముడివేసికొందును. స్తనముల సంధి మధ్యస్థలమున రిక్తముగా నుండుప్రదేశము “కపాటము” అనబడును. ఆ జవరాలికి ఆ రిక్తస్థలము ద్వ్యంగులపరిమితమై, లలితలలితమై మనోహరమై కనబడుచున్నది. ఏతావతా, కంచులికాభాగద్వయము ననుసంధించు మధ్య భాగమందలి ఆ సన్నని చిన్ని వస్త్రవిశేషమే కపాటము లేక కనాటముగా నిశ్చిత మగుచున్నది. ఆ జవరాలి కుచకలశములు బంగారుకుంఠలువలె నున్నవి. ఈ కపాటము ఆ బంగారుకుండల మేలిమివన్నె జూపు ఒగిపిడిరాయిగా ఏర్పడి, యువకులకు నిజముగా ఆ బంగారుముద్గల మెలుగును చూపుచున్నట్లు లున్నది. — అని ఉత్పేక్ష.

ఈ ఉత్పేక్షాద్వారా, —వర్తికుడు ఒదపిడిరాతిమీద వన్నెపెట్టి, చూపి, గ్రాహకుల ననుసూలపఱచునట్లు, నీవుకూడ స్తన కంచకలక వర్ణికా ప్రదర్శనముద్వారా యువకులకు ఉత్కంఠ పొడమించుచున్నావు. అనగా, యువకాన్యేషిణివై తిరుగుచున్నావు.— అని ఆమెను గుఱించి పరిహాసము.

అట్టియెడ, నీయెడ కుతూహలపడుచున్న నన్నె అనుగ్రహించి గ్రహింపు మని అభిలాషము చగమవ్యంగ్యముగా వ్యక్త మవుచున్నది.

నిండి ధవలాచ్ఛముల సరోసీరములను,

మొనయుత్పన్నఁ, బియాముఖములనుబోలె, ౨౨

బురదకు భయపడి, నాయుక నభిసంపదానిన నాయుకనని— దాని
చాల నులభముగా హాయిగా ఉన్న,— దని నూచిలముచు చూచి, తత్ప్రసా
దచముతోనము నాయుకాప్రణయతాతకయమున స్వంగ్యవిధానమునవివరింపె,—

అంతరమ్మున సరసమ్ము లయ్యు, వెలికి

గాలికిం గట్టిపడిన పంకములతోడి

త్రోవ, లలు నిలు నడువుడు జీవలోక,

మూర్ఖువుచ్చుచు నున్నటు లున్న విపుడు. ౨౩

కాముకు డొకడు ఒక కామినిని చూపుచు సహచరునితో —

పండుగనాడు కొట్టునెడఁ బైవఱు లేగిన పిండిదువ్వతో

నిండిన పాండురప్రభల నిబ్బరముల్ జనగాలిగుబ్బ లా

రెండును బ్రేక్ష్యవైఖరి వెలింగె, ముఖాబ్జపు చెల్లనీడలో

నుండిన రాజహంసములయొప్పిదముం గొని, చూడు మల్లదే !

చూపులద్వారా ఒకానొక నాయుకనాయుకుల పరస్పరప్రేమ
వ్యాపారమును గుఱుతించి, ఎఱిగించుచు నొకరినొకఁడు సహచరునితో—

చూచె నుందరాంగినిఁ గంట నుందరుండు,

వానిపై నాతి వాల్చావుఁ బఱిపె; నంత

నొక్కతటి నొకవటి నిర్దు రాలపు గొలువఁ

బూరితరతిసుఖమ్మునఁ బేరుపడిరి. ౨౪

జారవూరువుడు వినునట్లు తన అభిసాగనికత్వమును వెల్లడించుచు
జారిణి, గ్రీష్మర్తుప్రళంసా ప్రసంగమున—

పిల్లదిగుడుబావులఁ నెండఁబెట్టివెతు,

వాకు దొడిగింతు పొదరిండ్ల, నధికమలభ

ఘననికేతమా! సౌభాగ్యకనకనికష.

వట్టమా! గ్రీష్మమా! నీదువాసి యనదే!

౨౬

కాయస్థిశపరీక్షా వ్యాజముతో వంచకులచేత కష్టపెట్టబడుచున్న ఒక గుణవంతుని తనగుణజ్ఞతచేత ప్రోత్సహించుచు ఒకమించుబోడి అన్యోపదేశమున—

కుటిలరత్నపరీక్షకకుల మొరపిడి

తొత్తిపైని నలుగఁదీసి తావు వెట్ట

నిమ్ము, నూపుగింజంత శేషించి యుందొ,

మరకతంబ! నీ వెల కొక మాట యున్నె?

౨౭

ఒక నాయక ననుకూలపఱుచుచు, దూతక —

పరిజనమ్ములు చింతలఁ, బగతు రెదలఁ

దోఁచునాశంకల, మునింగి, చూచుచుండ,

బాలకుం డయ్య గ్రామాధిపతినుతుండు

వరలునేవునఁ గాపాడెఁ బల్లె నల్ల.

౨౮

ఒక తరుణవ్యాధతరుణి, జింకతోలు నడుగుచున్న బాటసారితో—

వలుపు రున్నార వల్లెలో వ్యాధయువకు

లింక; వారల నడుగుమా జింకతోలు;

పథికుడా! వింటె? మా యువవ్యాధనుతుండు

విల్లు మోపిడఁ డేనాఁడు లేళ్ళపైని.

౨౯

తనకొడుకును రేయింబగళ్ళు విలాసాదులలో మునిగించి యుంచుచున్న గోడలిపై నీను జేసి, వ్యాధమాత తక్కిన బంధుజనులతో —

ఒక్క ములికిమాత్రమే యేసి యుక్కు మివుల

నిభవధువుల విధవలఁ గావింపఁ గలఁడు

నానుతుండు కోడలికంట నవసిపోయె;

ములికిమోవుల నిపు డెల్లు మోయఁ గలఁడు? 30

యద్దములో మూన్చిపోయి, నువ్వగ్రతిములో నిలికి గొనిగాబడిన
కునస్యియైన తనభర్తకు, — నీజమానధిని నన్నెల్లప్పుడు నవని బడిన నీని, మాన
వశమున మృత్యువు సంభవించు నేమా! — అని గూతరికింపడు పల్లములమాను
నిల్లలు తద్వృత్తాంతమును మున్నటింపడును గ్రామియలను జూచి —

వింజము నెక్కి పాటి యిటు వీటికి నచ్చిననూట వల్లెలో
నం జరు లెవ్వ రెల్లకుండు; నగ్గిలి శ్యామల పున్నుచున్న వాఁ;
డంజక యెట్లులో బ్రదికెనా, మనగ్రామణి యీ యనన్యవా
ర్తం జెవి విన్నయంత విగతానుఁడుగాఁ బరలోక మేగెనున్ !

ఒకడు చెలికానితో స్నేహస్పిష్టనిపమపదీకములుగూర్చి —

నోట నాపేరుఁ జెప్పినో నూలుకొన్న

యవుడు సిగ్గునఁ జెడకుండుననులు మెలఁగు

మయ్య! యనుచు శిక్షించె బ్రతున్న మెనఁగఁ,

బల్లెదొర మీనుఁ బాయుచు న్వసుతుఁ జూచి. 31

ప్రియప్రాణలైన పతివ్రతామణులకు వానికంటె ను శ్రీమి కావరై—
నని నూచించుచు, విగహవిహ్వల యయిన ఒక బాల తనచేతులతో —

సహగమనమునకుం బూసి సాగి నడుము

కట్టి చన్న నిర్మలకులాంగనకు విధవ

వేస మెంతయు సౌభాగ్యవిమలచిహ్ను

మయ్య, వెండియు నునుముతోఁ నతఁడు లేవ. 32

పరశ్రీసంగళంక కలిగినపుడు కోపము పామగశ్రీలకుగూడ సహ
జమే. కావున ఇక నాలసింపక, ఆ మానిని నమనయించుకొని, అనుగ్రహము
సంపాదించుకొనుము. కాలహరణము శ్రేయస్కారణము కాదు. సామ్యుని
వ్యక్తపరాధుడై యనునయవిముఖుడైన నాయకుని బోధించుచు దూతిక—

పోతుతే నెట్టింగ యొరండు పొడిచి కుట్ట,
వాచిన పెదవితోఁ బ్రేమపటిమొగమ్ముఁ
జూచి చనియెఁ బులింది, యీనున మహాకృ
భూరుహమునీడకుం జిల్లు జిల్లు మనుచు.

36

పథికునకు తినసగుదాలి అభిలాష తెలియబ్రచ్చి, ఇచ్చట మకాము
వేయు మని నూచించుచు, చలికల్త, నాయికతో —

చిమట చొరలేని దట్టపుచెట్లకంచె
లెదుగ, గాలికి వంగిన నెదురుగడల
నడర కెడలు, నిశ్శంకమోహ మగు కొండ
వల్లెయందు వసించుదు భాగ్యయుతులు.

37.

వహ్నీకాలపుదినములు ప్రద్యుతి నవనవభా ప్రకన్దములు కాగా, గిరి
గ్రామముల గమనీయతను గమనీయముగా వర్ణించుచు నిమిషమిది యుతి,
నమజాభిలాషిణి యయి, గమనీయనీతి తన యిలగితమును తెలియబ్రచ్చి —

వరిమలోత్పల్ల ఘన కదంబములు, గడుగఁ
బడిన తొలబండలు, ముదంపడు నెమిళ్ళు,
పాలు సెలయేటిసీళ్ళ యింపారుమ్రోఁతి,
లమరి, కొండయా శృతికుసూహలముఁ గూర్చు.

38

నీగన యయ్యు, ఆ సాగిపాడి కామకలయల దండ పేసిన పేయ
యయిన ఆ నాయనని నుగతోపకుచు చాతుర్యవ్యూహితీ ఇప్పుడు మిక్కిలి
సరసాంతిగ, సహృదయహృదయావర్జిత, అయిననుమా! — అని నాయనని
దాక్షిణ్యమును ప్రకటించుచు, గమనీయనీతి మనోరంజనముగోసము అన్యథ
దేశమున నొక చతురమాతి —

పొదుగునం జేయి యుడ ప్రేమిమొనయుఁ దడువఁ
బోని దయ్యను, స్వామిచే మొదవు లెన్న

పరిమలిత యయ్యో; నేడది వట్టుకొనుట
తడవుగఁ నిడుకుచున్నది కడవలాది.

32

ఎందును సరిసమానము లేని ఒకసగమురాలి సౌభాగ్యమును నూచిం
చును సఖి సపరిహాసముగా అన్యోపదేశమున —

ధవలవృషము నీకొఱకును, దానికొఱకు
నెల్ల వృష్టులుఁ జూపె జీవించియునికి;
గోవ! జీవింపుము కొని మాజీవితమును
గూడ, నీచేతిలోని దీ గోవృత్తికి.

33

లెస్సగా లోకానుభవము గలవాడొకడు సమాచరునితో —
నాయక నుపేక్షించి తిరుగు నాయకుని నిందించుచు దూతిక సవ్యవ
దేశముగా —

ముట్టి మూఁచూచుఁ, గొని చూచు, ముద్దుగొనును,
బులకలం దొడి యెదపైన నిలుపుకొనును,
దశదుప్రియురాలి చెక్కుటద్దాలఁ బోలు
వరమధూకనుమమ్ము నా బాటసారి.

34

అంతఃకుటిల యయిన ఆ కుటిలకుంతలను తెలియక పొరపడి, అనుమల
పతి యను భ్రమతో నిష్ఫలముగా ననుసరించి తిరుగుచున్నావు. — అని నాయ
కుని ఒకానొకనాయకదరినుండి వేటుపటుప దూతిక అన్యోపదేశమున —

అడలి మధ్యాహ్నమున నెండ కడవియేన్గు
కొండచరియను వ్రేలాడు కొండచిలువ
మేలికుబుగుంబు సెలయేటిజా లటఁచుఁ
దడువుకొనుచు నున్నది వితా తలను రాఁచి.

౪౦

గుణపతి యయిన పూర్వనాయకతో తృప్తి పొందక, గుణాంతరిలోభ
గుణముచేత మతొకనాయక ననుగమింప సాగిన నాయకుని సోపాలంభముగా
శిక్షించుచు ఒకతె. అన్యోపదేశమున —

తొలగి విరితమ్మి నల దని, వెలగవండ్ల
పాననలయానం బరుగిడి, పట్టి చూచి,
తుద కెఱిగి కొందు, చేతిది తుడిచిపెట్టి,
పామరుడు బొమ్మలో లడ్డువలె నె, తేటి!

రగ

పెండ్లికి పూగ్గమే ఆ వరునిమీద ఈ వధువునకు ప్రణయము అంతురించి
ఉన్నదయ్యా!— అని ఒక పెండ్లికొడుకును గూర్చి, ఆ గుఱుతులు వివరించుచు
చతురు డొకడు సహచరునితో—

కూడి మంగళగాయినులో పాడం దొడంగు
నరుసిగోత్రాదికమ్మలపై నివీను
లిడిన కానున్న వధువున కొడలిపై ని
వెలువడం బులక, లడ్డుని వినంగ ననంగ.

ర-౨

ఇదేమిటయ్యా? పెండ్లియనిన పొల ఉల్లాసపడుటకు బదులు ఈ పెండ్లి
కొడుకు ఇట్లు సరికొనపడుచున్నదేమి?—అని సహచరుడడుగగా ఒక చతు
రుడు— అవును. నీనికి కాగలాము లేకపోలేదు. పెండ్లికి పూగ్గమే ఈ వగ
లాడి వర్ణభాగముఖమును బొగుగ ననుభవంప నలవాటు పడి ఉన్నదిలే.
బహుశః ఇప్పుడు ఈమె తనమనస్సులో నిట్లు అనుకొని ఉండును. ఏమనగా?

వినుము.—

విని సమీపించుచున్న నాపెండ్లికబురు,
గుఱుమలై విరివూలతో గొమరు మీఱు
వేతననికుంజములు సారెవిఱుంగనవ్వ
దొడంగె నా : నయువకులతోడ నచట,

ర3

ఇప్పుడుదే పెండ్లి గొమరుచున్న యీ నవనభూవరులకు ఒండొరులపై
నెట్టి ప్రేమాతిశయ ముండుననిచిందో గమనించినారా? — అని నాయికాసఖి,
తోడిసఖురాండ్రతో పూగ్గసముగా—

నాగవల్లి తీరిన ముఱునాడు కాం గ
లదు వియోగ ము చతిదృఢలగ్నతమము

లా నవవధూవరులచేతులలమున్నేద
బాష్పముల వసర్పుచు నున్న వగిడిఁ దోఁచె. ౪౪

నవవధూసంగమము అతాకిక సుఖగంప విశేష సంప త్సంపాదకము
నుమా! — అని ప్రతిపాదించుచు గిసికు డొకడు సహచరునితో—

వాలుచూపులఁ బటపదు, వదనబింబ
మంటుకొననీదు, పలుక దొకంచుకంత,
కాని, కలరహస్య ము దేమొకాని, కూర్పుఁ
జాల సుఖమును నవవధూసంగమమ్ము. ౪౫

సంగమసుఖ నాటక నాందీపూబలలో నవవధూస్వభావము సభివర్ణించి
చెప్పుచు నాయికాసఖి, నాయకునితో సపరిహాసముగా,— 'తలియక' మాచెలి
వలన నేపైన నెఱునులు పొనగినను అవి తస్వగా తీసికొనవలదునుమా! — అని
నూతిలచుచు, ఒకానొక నవవధూవరుల సంగమసమయ గాథను తీసికొని—

తవిలి దొంగనిద్దర వోయి నవవరుండు
కదలి యటు ప్రక్క మార్పుకొఁ గడఁగినంత,
వడఁకుచు వడిఁ జనియె నవవధువుచేయి
నెఱిపి మూఁడంకె మూసిన నీవివయికి, ౪౬

విసంభ్రం పూర్వకముగా మాత్రమే నవవధువుతో మెలగవలె నని
నాయకునకు బోధించుచు ఒకప్రాధ, బలత్కారముచేత కలిగి అలిగిన ఒక నవ
వధువుయొక్క కథను వినిపించె. —

వలుకరించినఁ బలుకదు, మలసి చేతఁ
గొనిన విదలించుకొను; ముద్దు గొనిన నేడ్పు;
నది గని కృతాపరాధుండు హృదయవిభుండు
చేటుకున నవవధువును గొఁగిటఁ గదించె. ౪౭

తాను వలచిన యువప్రియునికథలనే ఉలుసుపోకకు తద్దలహృద్దయము
చేత మాటిమాటికి చెప్పుకొను నితరయువతులను చూచి, ఈను జేసి, కలు
పించిన ఒక జవ్వని. తన పినతల్లితో—

వానివలననే పొనుగును బలుకుబడులు,
వానియందే వికాసమ్ముఁ బడయు, వాని
యందె ముగియును; బినతల్లి! యరసి చూడ,
నూరి కంతటి కొక్కఁడే యువకుఁ డేమొ! ౪౮

ఒకకాంత, అంతరంగసఖితో.—

మనము పలికినవలుకులే మొనసి ప్రియజ
నుఁడును మనయల్లె పలుకఁగా నూలుకొనును,
వాఁడు పల్కిన యా పల్కుఁబడు లెడంద
కొనరి తీసివిందులు వెట్టి వినినకొలఁది. ౪౯

కలహించి, నగనితో పలుకన మాలుకొగము పెట్టిన నాయికను ఒక
గరవూదుఁగునితో గలియి బ్రోత్సహించుచు నూతిక, ప్రసంగానుగతముగా—
సుఖముతోఁ బని గల దేని ట్రోణి మీకుఁ,
ప్రియజనుని సర్వశక్తుల పెదకికొనుఁడు;
హృదయదయిలేనిదరి నింత పొదలఁబోని
సుఖము, నిక్కన మాడిన, సుఖము గాదు. ౫౦

అలంకరించుకొనకుండ అట్లు ఊగి కే చేగబోయెద వేమి? — అని కూతు
సమీప కోపపడుచున్న వేశ్యమాతగో కాముకుఁడు—

చూడఁబడి చూడ్కిదోయికి, సొంపుపలుకు
పలికి వీనుదోయికి, బ్రీతిఁ దలఁపునఁ బడి
డెందమునకుఁ దీయని ప్రేమవిందు వెట్టి
ప్రియజనము నిత్యరమణీయ, మియది వింటె? ౫౧

ధనవంతుడుగా ఉన్న పుడింటికి గప్పించి, ఆ దంతయు దోచివేసికొని,
ఆ చాయలకుగూడ రాకుండ అగ్నిచంద్రప్రహరప్రయోగముతో స్వస్తి
చెప్పించి, ఆతడు తిరిగి ధనము సంపాదించి యధికుడు కాగా, మరల తన
కూతురువలపును దెలిపి, ౪ వృత్తి వృద్ధవేశ్యమాతచే బ్రతిమాలుకొనబడు

చున్న భుజంగు సోకిడు, పూర్వ మా మునుపటి స్వరూపి నొసిన కాలునూత
లను సానిప్రా మముగా న్ననిపిచేయును, ఈ పాణిభిప్రాయాన్ని వినినా
ణమును, ఆత్మనిందావ్యపదేశమున వల్లించె.—

ఉన్నతికి దూరమై, జాతి యున్ననోటి
నుండి, సడలిపోఁ బీనత యెండిపోయి,
కడుపునన వ్రేలు మేము మూగాశ్శయిచునలి
దాని చన్నుల ట్లయితిము తథ్య మిపుడు. ౫౨

వాగ్దేవద్యమండిత యయిన ఒకఖండిత, 'తల్లివాణినపిదప భంగికి
చేరుకొనుచున్న ప్రాణుని నూర్చినమస్కాన' వ్యపదేశమున నిండిన పా'గి.—

ప్రాతరవసరాగతి! రాగర క్తమూర్తి!
నవ! ప్రియాలూక ! లోచనానందరూప!
సన్నఖసభాజన! యనిహతపితరాత్రి!
దివసవతి! నమస్తే నమస్తే నమోస్తు! ౫౩

రతిప్రవృత్తిలో కొంచెము తొట్రుపడుటను గమనించి, — ఓహో!
నెల మసలి, భారపడినావు కాబోలు !— అని ప్రశ్నించు మగనితో నొక
మగువ—

కడుపు నిండెనా యని నన్ను నడుగుచుంటి
వా? నురతవిపర్యయలంపటాతిశయిత!
కడవ తలకిందు లొనరించి యిడుదుమేని,
నొక్క నీటిచుక్కయు నిం నోవునొక్కొ! ౫౪

అభిరుచికు డయినప్పటికి దయకునిపై అతిదూర సంబంధానుగ్రహముచే
నంతగా తలపుచూపని నాయకిను ప్రోత్సహించుచు మాటక ప్రసంగాను
వంగమున—

నాఁడును నాఁడునుం బెరిగి నందకుచూరుఁడు పెండ్లియీఁడుకుం
గోఁడతనమ్మతో మెఱయఁ,గుల్కుమిటారపుజవ్వనమ్ము దోఁ

గాడెడు గోపకన్యకలు నల్లనఁ బూనిరి నిహ్నువింపఁ, బూ
బోడి యుశోదకుం దమకుఁ బూర్వము గల్లు సమస్తబంధముల్

దయతునివిషయమై సాగువాటిన మసూరిధము పాలిమేర చేరిక
పూర్వమే భగ్నిమై కూలిపోగా, నిర్వేదమున నిడి, పడతి ఒకతె సఖేదముగా
దైవమును చూడ నానిధించి—

హృదయశలకమ్ముపై నేది యేది స్వాంత

మాస లనిన కుంచెలతోడ వ్రాసి యిడునొ,

యరయ కదియెల్ల మాల దయ్యమ్ము నగుముఁ

బెటిపివే యును కనుగప్పి చిటుతఁడల్లు.

గీ॥

సపాటనోపాలంభపాండితీమండిత యయిన ఒక ఖండిత, ప్రాత
స్మయమున నిండికి నేగుశొనిన దయిగుని చూచి, చంద్రవ్యపదేశమున
ద్యంగ్యముగా—

♦ పూర్ణదినమం దఖిలకలాపూర్ణ! రసిక!

నీ కరస్పర్శ మనుభూతమై కలకొనె;

పన్నిన ద్విలీయ పొత్తున సన్నగిలితి

విప్రుడు, విధుఁడ! నీ యడుగుల కిదిగా జోతః.

౧౭

♦ ఈ పద్యములలో చంద్రపక్షమున నన్వయ మిది:—

అఖిలకలాపూర్ణ = సోదశకలాపూర్ణపూర్ణదినై తెన్నగా వెలుగొందు
ఓ చంద్రుడా! పూర్ణదినమందు = పూర్ణమనోజ్ఞన (సగపూర్ణముగా) సీకర
స్పర్శము అనుభూతమై, తెన్నగా కలకొనె = కలలువారల పగమనుభవన
సమాపాదక మైనది. ఇప్పుడు, పన్నిన ద్విలీయపొత్తున = పన్నుకొన్న (ఏగ్గులుండు
కొన్న, ప్రసక్తిమైన) ద్విలీయపొత్తుతోడి సాంగత్యముచేత, సన్నగిలితిని =
ఏకద్వికకామాశ్రుడల్లి, క్షామాశ్రుముగా కనబడుచున్నావు. ఇదిగో నీకు
నమస్కారము. — అని.

ప్రియునిపక్షమున:—

అఖిలకలాపూర్ణ, రసిక = చతుర్వక్తికళలలో కళివ్య మదనకళలో
పరిపూర్ణమైన పాండితీప్రతిభ గడించి, రసికత నలవలుచుకొని, అతితేజన

అతడు వచ్చినప్పుడు నివంశ బ్రహ్మగా ఉండునుమ్మా! - అని తన చెలికత్తె బోధింపగా విని, దృఢానుగత్యయిన నిక నాయిని, సమాధానముగా చెలికత్తెతో -

ప్రియతముఁడు దూరదూరాంతరితుఁడు గాఁగఁ,

గనులు మరలించుకొంటిని గట్టిపూన్కిఁ;

ఓయి ప్రియదా! పూర్వనివండు = నీసంగసౌఖ్యము పరిపూర్ణముగా అట్టిన ఒకానొక కుభదినమున, లేదా - (ప్రాస్థితముగాని “పుణ్యనివహిన్” అను పదమునకు “పుణ్యనివసే” అని కూడ సంస్కృతాగ్ధము లభించుచున్నది. దానినిబట్టి, ౧ నాపుణ్యము పండి నీసంగసౌఖ్యము లభించిన ఒకానొక నివమున, లేదా, శోభనదినమున మాత్రమే నీకరిస్సగ్యము లేస్సగా అనుభూతమైవది. లేదా, పుణ్యమైన వివాహమంగళదినమునమాత్రమే పాణిగ్రహణము ద్వారా నీకరిస్సగ్యము అనుభవించబడినది. అది మొదలు నేటివఱకు మగల అట్టి మహాభాగ్యము నాకు లభించినది కాదు. పోనీ, ఉంగట పొందుదామన్నను, అది పొవగునట్లు లేదు. ప్రకృతమున నీవో, మంగోకజవగానితో పాత్తు సంపాదించుకొని, పెనగి పెనగి అట్లు కృశించి పోయినావు. ఏమి చేయగలను? నీదగ్గఱకు వచ్చి నీపాత్తున నుభు మనుభవించుటకు నాకు హక్కు లేదుకదా? పోనీ, నీచరణదాసిగా, నీ అడుగులను నమస్కరించెదను. - అని.

దీనిలో ఇంకొక విశేషమును గ్రహింపవలెను. - “స్వీధీయా ససా ధర్మిణీ” - అని బ్రమరకోశము. ఆ అర్థమునుబట్టి, ఈ భావమునుగూడ ఆమె యొక్క నేర్పూర్తి కొపోపాలంభ వాక్యానిప్రాచుర్యములూ మనము సోడింపవలెను. ఏ మనగా -

ఓయీ! నీవు ఇతరవనితాప్రసక్తితో ఇంతగా చెడి, ఇంతగా కృశించి పోయినను, లోకము నిన్ను అట్లు తలపను. భాగ్యగోడి సతతసాంగత్య వశముచేతనే పాప మీత డిటు లయిపోయినాడు. ఈమాత్ర మామెత్తిన తెలియగూడదా? తన నుభుమే తనకా? పత్తితేమమును ఆలోచింపవలదా? - అని ఆగ్రుణ్ణిలోకము కలచి, పలు పోకడలు పోవుచున్నది. అట్టి నుభుము లేక పోగా, లేని పోని ఈ నింద లన్నియు మోయువలసినపని నాపై బడుచున్నది. చాలు చాలు బాబూ! నీకు, నీసౌఖ్యమునకు పదివేల నమస్కారములు. ఏనాడో, ఎప్పుడో, ఎట్లో జరిగిపోయిన అంతమాత్రపు నీ కరిస్సగ్య నాకు చాలులే! ఇంత చెడిన నీతో నిక దూరముగా నుండుటయే మేలు! నీవు మాత్రము అట్లే అటు అటు తవిలి, మూతన నాయికలతోడి పాత్తున ఇట్లే కృశించుచు ఉండుము. - అని.

గాని, యనివారితమ్ముగ వానితోడఁ

గూడి తిరుగుచున్న దివుడుఁ గూడ మనసు.

౫౮

ప్రయతముని గూడఁగానే భోప మంతఁగఁ, సడలిపోయి, తానే మును
మున్న గా వానిని జేగు ప్రయత్నములో ఈ న్న సభురాలికి, - అట్లు కాదమ్మా!
ఇట్లు నడవకలేను! - అని భోపము ననుభవించుచు చెలికత్తె, సప్రణయోపా
సంభముగా -

మోసితివి పులకలు వానియునుమాత్ర,

నెలుఁగు విన్నంత నటుకను దొలఁగు బావ

యంటి, వెదుటఁ గాంచి వడంకు గొంటి, వింకఁ,

గొఁగిటం గొన్న నది నేయఁ గలవా కలికి ! ౫౯

సాయంసమయము సమీపించుటచేత స్రియాభిసరణముగూడ అతిసమీ
పముననే ఉన్నది. తగుప్రయత్నమున ఉండు, - మని సూచించుచు చెలికత్తె,
సాయంసమయాభిసర్గణ వ్యాజమున -

భరనమిత నీలశాభాగ్రభాగ సరణి

స్థలిత చరణార్థ విసుత పక్షపుటము లయి

పులుఁగు లెట్టులో చెట్ల పై మొనలయందు

నొందుచున్నవి నిలుకడ నందలాది.

౬౦

నిరాతలకముగా యభిచ్ఛముగా గమించి ఒక గమణి, రమణునిభావ
మున భావిభావాంతగమును వారించుతలపున, చతుగతతో, సమధురముగా -

నిండుకెలసాన వాతెరదొండవండుఁ

ద్రావులాలన రమియించినావు నాథ !

మూఁడు కాకలుఁ దిన్నది, వ్రేడబాడ

కెలయదు, చెడిపె యని నన్నుఁ దలఁవఁ బోకు. ౬౧

కులటల గుట్టుమట్టు లెట్టివారికిగూడ అంతుపట్టవు నుమా ! - అని
తనిలోకవ్యవహారవేదిత్వమును బట్టించుచు వాగరితు దోకడు సమాచరనితో -

కడుపునిండ నన్నము పెట్టి, గంగి వోసి,
యింటికుక్కను లోకెనె నింకియూలు;
ఇంటిమగడు రా, నతిచుచు గంగు; నలుపు
మగడు రా, నడుగులఁ బడు మాల్కి నదియు, ౬౨

అవిరతనురత మెప్పుడును బనికిగాను, అని తిప్పుకొని, గొప్పల్యము
నకు కారణ మగును. — అని దయితునకు పలియనేయును. గొప్పదొంగిని దుయిసి
ఒక మత్తకాశిని, యువన్యాసనిదగ్గనమున —

దండి గల తన వికటకోదండిమునకుఁ
బట్టి చిత్రిక కడు సన్నవలచు యువ కు
మారుఁ గని తల్లి వగచెను, మగనిచావు
కన్న నిబ్బడిగాఁగఁ బక్కణములోన. ౬౩

ఎందు కట్లు వగచుచున్నావు? — అని సఖురాలడుగగా ఒక జనగాలు —
హావభావము లేకుకకు రావు మాకు;
దయితునకు వానివలన ముదమ్ము మెండు;
కనఁబడం బోదు వేటొండు గతి; యిఁ కెల్లు
నేర్తు మరికట్టివైవఁ గన్నీటిధార ? ౬౪

నదృధానురాగముతో, నీతోడిదే లోకముగా మెలగుచు ఉన్నను,
నీవు నామీద రవంత యయిన ననురాగమును జూపకున్నావుగదా? — అని
సవైదగ్ధ్యముగా నిందించుచు ఒక ప్రణయిని, ప్రణయితో —

ధవలుండవ యయ్యు నీచేత దయితరుండ !
నాహృదయము రంజిత మయ్యె నవనవముగ;
రాగమయ మైన మది సమర్పంగఁబడియు,
నీవు రక్తుడ వేమాత్ర కావు కావు ! ౬౫

ప్రప్రథమములో సత్యంతము అనురాగమును చూపి, లోగొని, అపెనుక
వెడలగొట్టబడిన కాముకునొద్ద మున్ను తా దోచుకొనిన ధనవైభవము కారణ

అచేతనమైన వృక్షముగూడ ఉన్నతస్థితికి ప్రయత్నించు చున్నది. మహా వంశసంజాతుడ వయ్య నీవు మాత్రము అందుల కుద్యమింపక, ఇట్లు మాంద్యముతో కూలబడి పోవుచున్నావు. ఇది తగిచు. — అని ఒక నిరుద్యోగి కుపడే శింబి ప్రోత్సహించుచు సహృదయు డొకడు—

మలసి మట్టివిత్తనపు లేమొలక యొకటె

యెల్లదట్టపుటడవిలో నేవు నూపి,

పెరిగి, ప్రాణి, దిక్కుల కెల్ల విస్తరించె;

దక్కుంగల మ్రాఁకు లడఁగిపోఁ దనతలమున. 20

గుణవంతులు సాధారణముగా ధనవంతులుగా ఉండెను. — అని యుక్తి యుక్తముగా నిరూపించుచు ఒకడు లేమిని సంబోధించి—

చేరి గుణభూషితులఁ, ద్యాగశీలురఁ, బ్రవి

దగ్ధవిజ్ఞానధనుల, సంతతము సాను

రాగవర్తనమున మేల్మీఁ బ్రకటపఱుచు

చుందు; నీ విచక్షణత మే లోసి నెవ్వ! 21

నాయకు నుల్లాసపఱుప, నాయకాసభి, నాయకాముఖచంద్రుని యుండచందములనుగూర్చి—

అన్నితిథులలోఁ జందురునందచంద

ములను దిలకింపఁ గెలసమ్ము నెలయుదేనిఁ,

జూడుమా, మెలమెల్లఁ గంచుకము వివృ

నవ్వ డిందుబింబాస్యమో మందగాఁడ! 22

నేనవి పూర్తిగా గడచిపోయినను ప్రాణవల్లభుడు ఇంటికి మరలి రాక పోవుటచేత,— ఇక భయంకరమైన వానలు ధారాపాతముగా కురిసి నీరు పాటి, ఏళ్ళు కోళ్ళు ఏకమైపోయి, దారి డొంక తెలియకుండ పోయినతరువాత, ఎట్లు రాగలడు? — అని భయశోక విహ్వలయై ఒక అబల, తన్ను ఊరార్చుచున్న కూర్చునెచ్చెలితో—

ఎంత వెదకినను తగిన సంకీర్తనలము అది వినా మఱొకటి దొంకక పోవుటచేత, ఒకతలిరాజోబోడి ఒకపొదరిల్లు సంకీర్తముగా ఏర్పఱుచుకొనినది.

ఆ సోదరింటికి సమీపముననే బాటకూడ ఉన్నది. అది తెలిసి, ఆమెచెలి కోళ్లె- ఆసోదరిల్లు ఎల్లవేళల జనసంచారజాప్తమై బహిరంగముగా ఉండును. కాబట్టి, అది వస్తూ కాలముగా తప్ప తనితని కాలములలో సంకేతయోగ్యము కా;- దని నూచించుచు, ఆమెతో-

మిట్టవల్లాల గుఱుతులు పట్టనీక,
మందమందసంచారముల్ పొందుపటిచి,
మార్గములు, మనోరథవరంపరలకేని
దుగ్ధమములు గాంగల వేపు దొడిగి యింక. 23

నాగరికు డొకడు సహచరునితో-

కొప్పులోఁ బెద్ద వెదురాకు లిప్పురునున
గ్రుచ్చుకొన్నవి, దులుపుకో కోడల ! యనఁ,
బట్టుకొన్నది మీరీవువయిని వెలని
పాటిదు మృత్యుయా! యని వధువు వలికె. 24

నాయికయొక్క- కోపాతిశయమును, ఎడమెగమును చూచి, క్రమక్రమముగా తానుకూడ విగత్తి సొందుచున్న నాయికునికు ఆట్టి విగత్తి కలుగకుండ ఉండునట్లు బోధించుచు, వృద్ధదూతి-

అంతలోఁ గోప, మంతలో శాంత, మంత
లో నలీకనిర్బంధ, మాలోనఁ బూను
మచ్చరమ్మునఁ దాపసంప్రాప్తి, స్నేహ
మార్గ మియ్యది; వింటి? కుమారకుండ! 25

అనకాశము లభించినను వలపుచూపులు పఱపక మిన్నకున్న నాయికను చూచి, ఈమెకు నామీద తలపు లేదులె- మృని సందేహించుచున్న నాయికుని ప్రోత్సాహపఱుచుచు దూతిక-

కేలుదోయిళ్ళతో బెన్న గ్రోలుచున్న
దతివ, జనరవమిలితమ యయిన నీదు

పలుకుతోనెసోసను, నీటఁ గలిసి మున్న

మంచిపాలను నాడురాయంచుోలె.

21

ప్రియప్రణయవిధుగ యయిన నాయుకతో చరిత్ర సాధిప్రాయముగా
సపరిహాసముగా—

స్థిలవో మాటిమాటికిఁ జెలిమి నొని

ముద్దుగొనముల నడుగఁగా? ముద్దు గాల!

నిట్టనిలువు పరీమలనిబిడ మైన

మరువమున కేల ప్రసవసంపదలు గలుగ?

22

సహసముగా స్నిగ్ధలోహితము నైన పంచేగులు చూచుకొని, ఏగో
ధాతురాగము అంటుకొని అట్లు అంతగా ఎల్లుపడిన చని భ్రమించి, మాటి
మాటికి తోమి కడిగి తుడిచి చూచి, యింకను ఎటు 'పెక్కి'గా, నుగిలమగిల
కడిగి, నానా అవస్థలు పడుచున్న ఒక ముద్దుగాలిని చూచి, చెరిగి—

నాయుకయొక్క మాన్యమును, ఆ పంచేగులయందలి సాహసానిగాగి
వత్సయును తెలియజేసి, తటస్థుడైన నాయకు నుగ్రి, లలితుని చేయుచు దుఃఖి,
నాయుకాసంబోధనముతో—

పాలువులై, లేలేవనడాలమొలకలకులులు

స్నిగ్ధలోహితతమము లో చేతు లుగిరక,

ధౌతధాతురాగము లన్న లలఁపు లేక,

రుద్ది కడిగికొందు వి చేల? ముద్దు గాల!

23

దమ్మిడి మిగులకుండ గోచుకొని సన్నాములను తేసి జశ్యగొట్టినను,
పోక, పడిపంచల బడి, విడువక బూజులువలె పట్టి ప్రేరేపించుచున్న వికూలను
శరశ్మేఘవర్ణనవ్యాజమున తూలనాడుచు పలకూలిచెలికొని ఆ పాతో సాధి
ప్రాయముగా—

♦ కంటె, సైంధవగిరినదృక్షమ్ము లగుచు,

విధుత తూలపింజమ్ముల విధము దోఁవ,

♦ ఇందు— గిరిసాదృశ్యముచేత— కఠోరత్వము, జడత్వము; సైంధవము
అనగా లవణము. తదుపాదానముచేత— ద్రుత ద్రవస్వభావము కలిగినకఠన

విడిచివుచ్చి జీవనమును, వెల్లమబ్బు
లంగటి దున్నవి మిను శరదవసరమును.

౭౯

నిన్ను నుభాపెట్టుటయే తనపగమలత్వముగా పెట్టుకొని, నిగంతగము
నిగతిశయ్యమన నును నొగి ముతో ననున ర్థగమును నున్నను, మాసభురాలిని
తోను నేగా? అని అంగటి యయినను గాగపింపనే! అబ్బ! ఎంత ని గృణుడవు?
స్వాధీనాశ్రమణుడవుతో గోబులు గడపుచున్న నీవు స్వధా స్వదా
పర్యావృత్తితో నే కాని, స్వజనుడవు కావు. నిజ:-మని నాయకుని నిందించుచు
నాయింపెనని, అనన్యపదేశమును--

త్రోవక, దున్న గోళునొరగూపమువారు కసాయివాండ్రు కొం
పోయిచునుండ నీడ్చికొని, మోములు వెన్నకుండిప్పి, శోకముం
గానంగలేక, నీ గురలంగన్నులతో, దుదిజాలిచూపు లా
త్రోవ నిగుడ్చుచున్నయవి దున్నలు, పూర్వనికుంజభూములక.

అంగటిని సోమ్యులు పెట్టుకొని, అట్లు నలునుచు ఉండగా -- నాకు
సోమ్యులు తేవుగదా? -- అని విచారపడుచున్న ఒక నుండరాంగిని ఓదార్చుచు
జ్ఞాతిభ్రాతృ --

గాగద్ర్య వింతిలో పెట్టుముట్టడుచు నుండగా, ఈసె తనకు సోమ్యులు
కావలె నని పెట్టు పట్టి ముచ్చున్నది. సోమ్యులు తేవలె ననిన ధనవంతులకు
అట్టిమనస్కత్వము; మూలపంజరావృత్తముచేత -- స్వాభావికమైన లాభు
వము; విధుతపదమునతే -- ప్రాయశః తిస్కృతత్వము; వెల్లమబ్బులచేత --
బీజమమును అనగా నీరు విడిచివుచ్చి అనగా సాగిగూస్యములై, వెలవెల
బోలే, అనన్యమృతస్థానమున అంగటినిచోట నున్నప్పటికి నిష్ప్రయోజనము
కైనవి అని; అంగటియున్నవి అనుటచేత -- పోలేక, గాలి త్రోసివేసినను
మగల ఎత్లో నిలిచి, అంటుకొని యున్నవి, అని అవహేలన; ఇత్యాదికములు
నూచితము లగుచున్నవి.

“ఇభిడు వర్షాకాలము పూర్తిగా గడచి, పరిపక్వమైన శగత్సయము
వచ్చినది. నేకజీవాంతగ వ్యాపారమున కిది సరస్వత అదను. ఆలసింపక, తదు
ద్యమమునకు గడగు, మని ఒక వ్యాపారికి ఒకడు బోధించెను.” అని యీ గాథకు
మహాకావ్య అవతారిక. కాని, శరదవసరము నుభాభాగైకనిధాన చగుట, ఆ అవ
తారిక సమంజసము కాదని అసవాదముకూడ.

సాధ్యముగాని, నావంటి గగ్గవరిద్రువకు సాధ్యమా? ఏమి చేయుదును?—
అని అతడు తటస్థుడుగా నిలచుకొన్నాడుగాని వేరొండు గాదు. నీవునాడ
ముందు వెనుకలు బాగుగా ఆలోచించి, నీపట్టుచేల వదిలెనో!— అని నూచిం
చుచు, నాయితో ఒక వృద్ధపుంగుండి—

సోగకన్నీరు పెట్టని సొమ్ము గాంగఁ,
దోరములు మీఱు నీమోముఁ దుడిచికొనుము;
నిరతముఖమండన మ్మదే నిక్క మనుచుఁ,
బుత్తి! యద్దాని నడరింపఁబోకు వెండి. ౮౧

త్రోవలా తొడలాశుబుగద పెనవేసికొని ఉన్నది. ఎట్లు పోవును?—
అని అభినవంప సంకోచపడు నాయికానాయకుల మిశ్నహము కలిగించు
తలపున దూతక—

నదుమ నన్నని సైకపు టడును, రెండు
ప్రక్కలందును నెండుబురదలు గలిగి,
దారిత్తోవలమొగ మిదే, యూరిపేరి
పడఁతిపాపటవోలఁ బేర్పడియె నెలమి. ౮౨

చాలకాలము ఎడబాటు ననుభవించినసిచ్చట (నీయు గాలియంతిక్ము
లభింపగా, అంకురించి ఆతిశయించిన తత్సహగమోత్కంఠ ఏమాత్రము ఆ
స్వమునుకూడ సహింపలేదు.— అని తనసహృదయత్వమును వెల్లడించుచు
నాగరికు డొకడు సహచరునితో—

చెలఁగి మధ్యాహ్నమందె వేంచేసినట్టి
యల్లునకు మోహనోత్కంఠ నతిశయింపఁ
జేసె, స్నానాలగదిలోనఁ జేరి స్నాన
మాడు నిల్లాలిగాజుల యమలరవళి. ౮౩

నీ వింత పిటికిపంద వని నే నీవఱ కెన్నడు ననుకొనలేదు. ఆమెమగని
పీఠతాడంబరమును జూచి భయపడి, ఆ గడప త్రొక్క మానుకొన్నావా?
చాలు చాలు. బాగుగా నున్నది ఆయనగీగము నీభీరుత్వమును!— అని ఒకనిని
ఉత్తేజపఱచుచు దూతక అన్యూపదేశమున—

పూని గట్టి కు స్థిపట్టుకొన నొక్క

చెంపచట్టుకు నవిసిన చెవులతోడి

మనులవస్తాదులంగోటిముడుపుమాత్ర,

తక్కు మొనగాండ్రగుండెల నొక్కఁ దొడఁగె, ౮౪

సహజముగాఁ జందగిల్లి, సుగుణమదిగఁ జూపండిత అగు నొక మల్లపత్ని, సతిచే అపమానింపబడి నుండ నిగ్గుపడక పోవుటయే గాక, మిక్కిలి ప్రసన్నభావముతో నున్నది అయినది. ఆ మెమనన్సులో భేదము నుత్పాదించ జేయు ప్రయత్నముతో నుండి ఆ మెనో—

మరినిమిద గెట్టెము లేకపోయినను ప్రసన్నభావముతో నింట మెలగును నున్న యీ నులదగాంగి లేలిని గా వలలో పడగలదురె; — మృని, తటస్టుడైన కాముకునకు తలయిబటించి, వానిని లోభి పెట్టి ప్రేరేపించుచు, దూతిక స్వయముగా నామెను సంబోధించి, ఆతిథు నినునట్లు గా—

ప్రహతపటహస్వనమ్మన భర్తచే వి

ధింపఁ బడినట్టి దౌర్భాగ్య మెల్లఁ బ్రకట

పఱుపఁబడెఁగదా? యింక సిగ్గుపడవో నీవు?

మల్లునిల్లాల! నర్థింతు మఱచి మేను! ౮౫

మొట్టమొదట మిక్కిలి ఆపుగాలువలె మెలగి, తన్ను వలలో వేసికొని, తనగుట్టును ట్టంతయు జరిపికొని, ఆమెనుక అపవాదప్రచారములకు గూడ ఒడి గట్టి, సెనదీయని దుష్టదూతికపై తిగస్కారిభావమును వెలిబుచ్చుచు ఒకతె, చెలితో—

చెవికిఁ జవు లూఱ నేవేవో చెప్పి చెప్పి,

తివిరి, కొని నేస్త, ముక్కఱ దీక్షింతల,

మార్మొగము పెట్టి, పయిబడు మాఱుదార్లఁ,

గుక్కలంబోలె నమ్మరా దొక్క యింత. ౮౬

ఒకమలట పొరుగుారికి పోవుచున్నది. ఆమెనుకనే ఆమెకు సంబంధించిన విటకాళ్ళుగూడ చాలమంది బయలుదేరినారు. ఆ దృశ్యమును చూచి, మఱొక గరిత పరియోచకముగా—

మలసి పొరుగుారి కేగును, మంజులముల
పంక్తి వెనువెంటఁ గయికోసి, పయనమున ము
నసి, యఖండితసౌభాగ్య, నాదునాడు
కుక్క నూతొంట్లు బ్రదిక పేర్లనునుగాక. ౮౭

మొట్టమొదట తాను ఆసక్తిరాని గీతపోయినను ఎప్పుడో గానము లతో, మఱియితర ప్రభాభినవాహిని పనిపగలలో, ఎప్పుడొన్ని నలలలో వేసి కొని, అనుభవించి, అనతికాలముననే పడఁచుకొని పట్టి, తన ఎరిమికి స్వప్న చెప్పిన దేవరునితో ఒకత, సకోజోపాలంభముగా—

మఱిది! నిజము చెప్పము, వలుఁజేఱఁగు లోఱిఁగి
చాటుకారమా మన శునస్వామి కేర్వ
డోరిమిం బట్టి నేర్పె, బ్రయోజనమృ
దీతినంత మార్మొగమునఁ బాటుతీరు? ౮౮

ఉన్న ఊరిలో కావలసినంత ధనము రాబట్టి ఉన్నను, సంపాదించుటకు తగిన అవకాశము కూడ ఉన్నను, కాదని, ధనాన్వయముగోసము శక్తితొలములో పొరుగుారికి ప్రయాణముకట్టిన భర్తతో భాగ్య సాధిప్రాయముగా—

మేల్చి నిష్పన్నసస్యసమృద్ధి గలఁడు
హలిఖఁడు గూడ వరశరదవసరమున
దలిత నవశాలితండుల ధవల రాజ
శర్వరులఁ బాడుచున్నాఁడు స్వైరసరణి. ౮౯

బురదతోడి అడుగులకాడలు పొడకట్టి, ఈ పాలము ఒకానొక కాలి గోపికకు సంకేతస్థానమువలె కనుపట్టుచున్నదినుమా!— అని ఊహించి, నాగరికు డొకడు తనసహచరునితో—

మడులలో నీటిజా శృంఖలపడుటవలనఁ
బెడదిరిగి యున్న శాలిగోపికమృదువద,
మడునులోన నాఁగలికట్టునడకచేత
దున్ని వేయఁగాఁ బడుచున్న దెన్న నిదిగొ. ౯౦

పొలము కాపలా కాచుచున్న ఒక నిగినుచ్చైతమీద అభిలాష పుట్టి,
అమెకు వివరమునట్లుగా ఒకడు తన స్నేహితునితో—

మిగుల పెలివాటికి, సంగిన మొగముతోడఁ,
గలమనికరమ్ముతోపాటు కలమగోపి,
నాఁడునాఁ డెండిపోవుచున్నది, మదిం బొ
సంగి వర్ధితసంకేతభంగశంక.

౯౦

రసికు డొకడు తనచెలికానితో—

క్రొత్తగా నాఁగలిగి దున్నఁ గుదిరినట్టి
హరికసుతుఁ డన్నముం బెచ్చు ననుఁగుఁజెలిని
మడికి నవ్వలఁ జూచి, వట్టెడకు బదులు
పొదివి యూడఁదీసెను గి శ్శముక్కుత్రాఁడు.

౯౧

రాత్రి దిగుసిన మంచు అగిపోయినతరువాత పచ్చగా, చాల పొడవుగా
నూపుచేసిలోనుండి ఒకదారి స్పష్టముగా కనబడుచు పడి ఉన్నది. పొలమును
పరిశీలించుచు పొలముకాపునొడ అక్కడనే ఉన్నాడు. అదే సమయమున
నాచేని గట్టుమీది గ్రోవన పోవుచున్న సాగరికు డొక దవంతయు చూచి
నాడు. పెంటనే నాడు తనతోపచ్చుచున్న శేస్తకానికి మాడ అచారి వగైరా
లను చూచి, — ఈపొలములో నుగతనుఖరనీక యయిన ఒక అభిసారిక,
సంకేత మేర్పడుచున్నది. ఈదారి అమె చేసినదే! — అని వివరించుచు—

వడినమంచుచే వెల్లని పంటనూపు
పొలములోఁ బ్రొద్దుపొడువునఁ బొలముకాపు
హరితదీరముం గులటారహస్యమార్గ
ముం గని విపాద మంతగా బొరయిఁ డయ్యె.

౯౩

పరిజ్యంభిత పంచశర త్రభావ వైభవ మైన వగ్దావసరమున ప్రాణ
ప్రియా ప్రణయరస పరవశులై ప్రవాసిజనులు మార్గాయాసమును చూడక,
ఎంత దూగవు దారి యైనను లెక్కలేక, అనాయాసముగా నడచి, కడచి,
త్యరితగతితో తమయింటికి చేరుకొందురు. — అని చతురు డొకడు తన సహ
చరునితో—

భావిగృహసుఖస్పృతిఁజేసి బాటసారి,
కడఁగి తగ్గించినట్లుగ ఖండఖండ
ములు పొనర్చినట్లుగఁ, బీతముగఁ, బథమ్ము,
సాగి, కడచుచున్నాఁడు వన్నాగమమున. ౯౩

అనవరతము పరనిందతోనే ఆనందపడు నుగ్ధాన్యుల దుగ్ధవనవిశిఖ
పరంపరలు మగ్ధభేదకములుగా తగిలి, చాల బాధపడుచున్న ఒక అశ్విమాన
వతి, చెలికత్తెతో సని కేవలముగా—

పగనిందాపరాయణుడైన ఒక దుష్టనిగగు పంచముమును మీది సగిం
పక, ఒక ఉత్తమాంగన, చెలికత్తెతో—

బధిరు లంఘులు ధన్యజీవనులు; మాన
వప్రపంచమ్మునన్ వారె బ్రదుకువారు;
చెట్టమాటలు వినఁబోరు చెవులు వెట్టి;
ఖలనమృద్ధిని జూడరు కనులు విప్పి. ౯౪

ప్రియతమనితో, నిర్భరప్రణయాతికయమున మెలగు తమనగురానికి
చెలికత్తెలు— అంతగా ప్రేమలో పడి ఒడలు మఱచి మెలగఁగాదు. నోజ్జ
లన్నియు ఒకేరీతిగా నడవవు. తుద కది విషమముగా పరిణమింపవచ్చును
గూడ.— అని బోధింప సాగినారు. వారి యా మాట లన్నియు విని, ఆ కల
కంతి వారితో సానుాయముగా—

ఇపుడు వారించుచున్న దేమేమొ చెప్పి
యవ్వు డెచ్చటి కేగెనో యఖిలజనము ?
వినముపోలిక నిలువెల్లఁ బ్రేమ మెక్కు
తఱిని గుట్టుకొన్నది నోరు దబ్బనమున! ౯౫

ఒకానొక జవరాలి యనురాగాతికయమును వినిపించి, నాయకు
నుత్సాహపఱుచుచు దూతిక—

పీటపైఁ బీట లొకపది పేర్చి, పేర్చి
ప్రేముడిక, నిన్నుఁ గనుఁగొనువేడ్కఁ జేసి,

యెక్కి, ఘనజఘనస్తన గ్రక్క జాటి
పడిన; దడియు నీ వెఱుంగ నో వన్నెకాడ! ౯౭

గమించుచున్న సిక్ విఱువకు విసబడునట్లు ఒక సహృదయుడు సహ
చరునితో సపరిహాసముగా—

ఎఱుంగఁ జెప్పుచున్నది యెలుఁ గెత్తి కోడి,
చోరులకు, జారులకు, బాటసారులకును;
మోచికొని పొండు, పెనఁగుఁడు, లేచి బరువు
తెల్లెఁడు, నడలుచున్నది రాత్తిరి; యని. ౯౮

ప్రణయకలహము నభినయించుచున్న నాయికానాయకుల తగవును
చూచి సఖుగాలు సఖుగాలితో—

ఒండొరులచూపుకోవుల నొసరి పఱపు
కొన్న దృక్ప్రసారమ్ములు గ్రన్నఁ గలిసి
చోయి, వివదించు నాయికా నాయకు లిరు
వురును నొక్కమాఱుగ నవ్వి రరిది దోవ. ౯౯

అత్యంతము ననుగ్రస్తయైనను నాయికను తాను స్వయముగా ధీర
మాని యగుటచేత యథాతథముగా ననువర్తించుచున్న నాయకుని, నాయిక
యొక్క యిచ్చానుసారము అనువర్తింపజేయు తలంపున నాయికాసఖి,
హరిననుస్కారవ్యవహారమున, సవైద్యోపాలంభముగా—

సంగ్రహిత గాథాగత్నకోశమును సర్వాంగసుందరముగా ముగించుచు
అగచింపబడిన మంగళస్తుతి.—

సంజతజీవా జలాంజలిని సంగ్రహిత మ్మయి, సర్వమంగళా
మంజుముఖాంబుజంబు బహుమానములీ యుంగఁగన్నదోయికీ
రంజితలీల మంత్రపతనమ్మును మాని, యలీకవృత్తి, మో
విం జలియింపఁజేయుచు జపించు నుమారమణుక నుతించెదక.

రసిక మనో మిళింద నికరమ్ముల ర న్ముని, యాగశమ్ముగా
 రసములు జాలువాట మధురమ్ముగు విందులు పెట్టి, పేర్చి హే
 చ్చ, సునికవివత్సల ప్రముఖ సత్కవి కల్పిత గాథలం గృతా
 ర్థసమయ మైన సప్తమశతమ్ము సమాప్తిని బొంద బొందిక.
 పాలితసత్కవిత్వ కవినత్సల పాలిత పాలితాది సం
 లాలితమైర గాథలకలారసనాటికలో రసాలముల్
 జాలునఁ దేనియల్ గురియఁజాలిన గోరవపు కోటి యిచ్చి, యీ
 లీలఁ గొనెన్ నృసింహకవిలేఖనిలో రసలోల్లవైఖరిక. ౧౦౨

సరసతరము గాథా సప్తశతకమందు
 సప్తమ శతక మతిమనోజ్ఞమ్ము ముగిసె;
 నెద్ది చెవిదారిఁ బడినంత, నెడఁదలొనఁ
 జొర దమృతమేని మధుగతా గరిమఁ జేసి, ౧౦౩

స వ ర ణ

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
18	14	వడెడు	వడెను
63	19	గ్రామండు	గ్రామమందు
91	12	మనఃప్రీతిఁ	రసస్ఫూర్తిఁ
109	8	గోరుమ్మ	గోరమ్మ
119	24	మెల్కని	మేల్కని
121	9	ను వల్లవుల్ల	వల్లవు నుల్ల
123	11	బోధించుటను	బోధించుటకు
124	14	మతిమనఃప్రీతిఁ దనరె	మమృతకందమ్ముముగినె
136	21	దుత్ఫుల్లకము	దుత్ఫుల్లకమ్
141	20	చూచి చూచి	చూచి చూపి
145	4	యొండ	యొండ
159	20	ఘృతమ్మచే	వర్ణఘృతమ్మచే
166	19	చెఱుకు	చెఱుకు
167	13	యొనె	యునె
170	20	మొయిళ్ళు	మొయిళ్ళ
177	5	మొయిలు	మొయిలు
198	9	సంగము	సంగమ
200	7	టయితిము	టయితిమి
208	6	ముద్దుగాల!	ముద్దురాల!

గట్టి లక్ష్మీ నరసింహ శాస్త్రి గ్రంథములు

గాథా సప్తశతీ	(పద్యకావ్యము)	గు	3-0-0
శ్రీవిద్యాశంకరలీల	,,		2-0-0
అశ్విన మాహాత్మ్యము	,,		1-0-0
వైశాఖ మాహాత్మ్యము	,,		0-0-0
గాథా సప్తశతీ సారము	,,		0-0-0
పంచరాత్రము	(నాటకము)		0-0-0
ప్రియదర్శిక	,,		0-0-0
కుందమాల	,,		0-0-0
కవిమూయ	,,		0-0-0
హంసావలి	(పద్యకావ్యము)		0-0-0
కృష్ణమహాస్సు (అ వ భా)	,,		0-0-0
అమరుక కావ్యము	,,		0-0-0
మహిష శతకము	,,		0-0-0

త్వరలో రానున్నవి :

భ వ భూ తి నాటకత్రయము, నాగానందము,
కామ సంజీవనము, పదాంకదూతము, గాథామంజరి,
అత్యుతరాయాభ్యుదయము, శిశుపాల పథము,
గీతగోవిందము, శ్రీదేవీ మాహాత్మ్యము.

ప్రాప్తిస్థానము కూచిభొట్ల వీరరాఘవశాస్త్రి

కల్యాణి (కెస్, తెస్లి. (ఆంధ్ర)

